

Kisközösségi rádiósok kézikönyve

2005

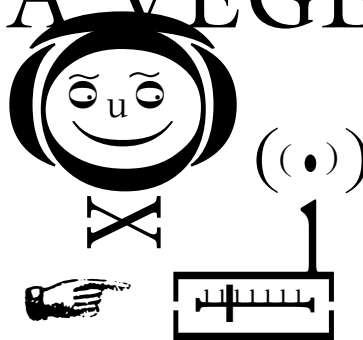
A RADIO FORMANYELVE
FORMÁTUMGYARTAS, KEREKEK
MONGOL TOROKZENE LEMEZ

finn tang=

térkép

KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓSOK KÉZIKÖNYVE 2005.

KÉZIRAT - NINCSENEK
A FEJEZETEK SORBA
TÉVE, HIÁNYZANAK A
KÉPEK ÉS A FORMÁTUM
FEJEZET -- ÉS MI MÉG???
+ ADATBÁZIS A VÉGÉN

Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete, Budapest, 2004.

MI A KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓ?

"A szabad rádiókat az különbözteti meg a közszolgálati és a kereskedelmi rádióktól, hogy: a politikai és állami szervezetektől, az önkormányzatoktól és a nyereségérdekelte gazdasági szervezetektől függetlenül működnek; meghatározott (helyi, etnikai, vallási, kulturális vagy életmódbeli) közösségek (kisebbségek) érdekeit szolgálják; törekednek arra, hogy azok részt vegyenek a műsorkészítésben; demokratikusan hozzák döntéseiket; műsoraikban óránként legfeljebb három percig sugároznak reklámot; bevételeiket nem osztják szét, azt önmaguk fenntartására, működtetésére visszafordítják (nonprofit jelleg); többségében önkéntesek működnek; bevételeik legfeljebb 50%-a származik műsorszolgáltatással kapcsolatos üzleti-reklám tevékenységből."

A közösségi rádiók meghatározása a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete Alapszabályában

A kisközösségi rádiózás célja, hogy lehetővé tegye olyan rádiók működtetését a kistelepüléseken és kisebb közösségekben, amelyekben nem lehetséges egy helyi rádió gazdaságos működtetése, de a helyi közösség igényelné egy neki szóló rádióadó létét, valamint, hogy lehetővé tegye nyújtson azon intézményeknek, amelyek a rádiózással egy speciális hallgatói kör igényeit elégítenék ki.

(Idézet a pályázati kiírásból:

http://www.ortt.hu/palyazatok/helyi_radio_20030716.doc)

A SAJTÓ TÁRSADALMI FUNKCIÓI

(1) a sajtó azzal szolgálja a politikai rendszert, hogy általánosan hozzáférhetővé teszi a közügyekkel kapcsolatos információkat, vitákat és szempontokat;

(2) a sajtó tájékoztatja a nyilvánosságot, hogy képessé tegye az embereket a saját érdekükben való cselekvésre;

(3) a sajtó megvédi az egyén jogait azáltal, hogy szemmel tartja a kormányt.

(Amerikai Sajtószabadság Bizottság)

"Minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást, és hogy határookra való tekintet nélkül kutathasson, átvihessen és terjeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon".

ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 19. pont.

A KÉZIKÖNYVRŐL

Jelen kiadványunk célja az ORTT kisközösségi rádiók pályázatán résztvevő vagy részt venni szándékozók segítése a kisközösségi rádiók létrehozásában és működtetésében.

A kiadványban a rádiózás során felmerülő legkülönbözőbb kérdéseivel foglalkozunk, a kisközösségi rádiók történetétől a hírszerkesztés szakmai kérdésein át a helyes beszédtechnikáig. Anyagunkban támaszkodunk a SZABADON, ill. "Legalább ennyit a kisközösségi rádiózásról" c. korábbi SZARÁMASZER kiadványokra.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy bár a kisközösségi rádió alapvetően más szemlélettel működik, mint egy nagy közszolgálati vagy kereskedelmi rádió, a rádiós szakma szabályai itt is éppúgy érvényesek.

A kézikönyv, ill. egyes fejezetei, valamint a rádiózás szakmai kérdéseiről további hangzó és szöveges anyagok a www.kka.hu, a www.kkapcsolat.hu/szabadradio/ és a www.visszaaradiohoz.hu oldalakon is megtalálhatók.

Hargitai Henrik
Péterfi Ferenc
Huszerl József

További közreműködők:
Gosztonyi Gergely
Magyar Ádám,

valamint a "Szabadon - a szabad közösségi rádiózásról" c. kiadványból idézett részeknél Cs. Kádár Péter és Weyer Balázs

CIKKEK

Vajda Éva

ÁLTALÁBAN A RÁDIÓRÓL

A rádió fő előnye, hogy mindig egy személyhez szól, tehát közvetlen, és haladék, illetve késedelem nélkül képes továbbítani az információkat, mert nem lassítja nyomda, előhívás, egyéb technikai nehézségek. Ezt angolul úgy hívják, hogy intimate és immediate - ebben a két tulajdonságban a rádió különbözik minden más médiumtípustól, hiszen az egyidejűség és közvetlenség élményét legfeljebb az Internet képes hasonló módon nyújtani (a televízió a technikai kötöttségek miatt sokkal macerásabb).

A rádiót úgy szokás definiálni, hogy rádió=hírek+zene. Ezt a definíciót attól függően lehet változtatni, hogy milyen típusú rádióállomásról van szó. Ha közösségi rádióról beszélünk, akkor ezt a képletet változtathatjuk úgy, hogy rádió egyenlő beszéd és zene. Ha pedig kereskedelmi rádióról beszélünk, akkor rádió egyenlő reklám és információ (és persze, sok zene).

A hallgatók a rádióban csak hangot hallanak, tehát mindennek világosnak, egyszerűnek és érthetőnek kell lennie, mert ha nem hallják, nem értik, nem élvezik, akkor kikapcsolják a készüléket. Angolul ezt hívják KISS szabálynak: Keep it simple, stupid! Azaz Légy egyszerű, buta! Igaz tehát, hogy a rádió nem képes képet mutatni, ami segítené a hallottak megértését, és az is igaz, hogy törekednie kell a nyomtatott sajtóban megengedhetőnél egyszerűbb fogalmazásra, ám ennek ellenére rádiós műfajok sokasága alakult ki - hiszen a rádióban szavakkal, hangokkal, zajokkal, soundbite-okkal kell láttatni, nem pedig mozgóképpel vagy fotókkal. A műfajok sokasága képes ellensúlyozni a rádió "gyengéit", azaz azt, hogy nincs kép, ami segítené a megértést, és visszalapozni sem lehet, ha menetközben elkalandozott a figyelmünk. Ugyanakkor pont az intimitás és az egyidejűség miatt a rádió képes arra, hogy azt nyújtsa, amit az irodalom: történeteket mesél, és tág teret ad a fantáziának, hiszen a hallgató beleélheti magát egy-egy helyzetbe és elképzelheti, mi történt. Ehhez azonban az kell, hogy a (közszolgálati) rádióban dolgozó újságíró ismerje az egyes műfajokat és azok sajátosságait, és tudjon is ezekkel bánni.

Lássuk először a híreket!

A rádiós hírek rövidebbek mint a nyomtatott sajtóban megjelenők. A rádiós hír nem hosszabb 0'40-1 percnél, ami azt jelenti, hogy nem több mint tizenkét gépelt sor. Egy ötperces rádiós híradás körülbelül két és fél flekknyi újsághírt képes közölni, a klasszikusnak tekinthető harmincperces rádiós hírműsor, a Krónika pedig körülbelül 14-15 flekknyi tudósítást, hírt közöl összesen.

A rádióban alaptétel, hogy két fő eszköz áll a hírműsorokban dolgozó újságíró rendelkezésére: a hír szóbeli közlése, illetve interjúk készítése. A közszolgálati rádióban

azt tanítják, hogy először el kell készíteni az információszerző alapinterjút, amiből megszületik az alaphír, ez azt tartalmazza, hogy valakivel valahol valami megtörtént. Amikor az alaphír újabb fejleményekkel egészül ki, azt hívjuk a rádióban fejleményhírnek. Az alap tehát a hír a rádióban is. Erre épül fel minden további műfaj.

Rádiós műfajok

A rádiós hírszerkesztés szabályai rendkívül szigorúak. A hír két részből áll: lead+body. A lead a hír címe, a body pedig a hír teste. A hírműsorok headline-jai - magyarul előzetes tartalomjegyzéke - a legfontosabb hírek lead-jeit emeli ki. Fontos megjegyezni, hogy a helyesen megírt lead - ami legtöbbször egyetlen mondatból áll - önmagában is hír. Ennek elkészítéséhez ismerni kell az adott esemény előzményeit, hátterét, összefüggéseit. Mindegyik hír leadje kell hogy tartalmazza a legújabb fontos fejleményeket. Fontos további szabály a rádiózásban az erős kezdés vagy felütés szabálya: ha van egy jó, az adott "sztorira" jellemző hang-effektus, akkor érdemes azzal indulni. Ha ugyanis a rádiós már az elején leköti a hallgató figyelmét, akkor van rá esély, hogy a műsor (de legalább a hír) végéig sikerül azt megtartani. És ez a háttér-rádiózás korában különösen fontos! (A rádiós hírszerkesztés szabályairól és további rejtjelmeiről részletesen lásd Hermann József - Mester Mónika cikkét.)

A hírre épülő további műfajok:

1. **A tudósítás.** Hír, információ az esemény helyszínéről, esetleg az eseményről visszaérkezett tudósító utólagos, tárgyilagos, objektív beszámolója a stúdióból. Tartalmazhat hangbejátszást, beszédrészletet, de alapvetően arra épül, hogy a tudósító mondja el, mit tapasztalt. Időtartama maximum két perc, de általában rövidebb. A tudósítás "továbbfejlesztett" változata a hírmagyarázat és a kommentár. Ez utóbbi két műfaj közös eleme, hogy rávilágít a háttérre és az összefüggésekre, de amíg a hírmagyarázat nem tartalmazhatja a tudósító-szerkesztő véleményét, addig a kommentár tartalmazhat személyes véleményt is. Ezek hosszúsága változó, de általában nem hosszabbak három percnél (ami körülbelül harminhat gépelt sor terjedelmű).

2. **Az interjú.** Ez a rádiózás legkedveltebb és leggyakrabban használt műfaja, amelybe a rövid, céltudatos kikérdezéstől kezdve a több felet megszólaltató stúdióbeszélgetésen vagy a hallgatókkal telefonon történő csevegésen át a több órás portréműsorig sok minden beletartozhat. Interjún alaphelyzetben két egyenrangú fél - az interjúalany és a riporter - beszélgetését értjük, meghatározott témáról. Az interjú időtartama két-három perctől - ezek a kikérdezéses, úgynevezett informatív vagy kis interjúk - a nyolc-tíz perces beszélgetésig terjedhetnek, amelyek a közélet egy-egy vitatott témáját járják körül úgy, hogy a riporter kiválasztja az egyik kulcsszereplőt és interjúban ütközteti az illető véleményét az ellenvéleményekkel, a hallgató, a közvélemény kételyeivel, kérdéseivel. Külön műfaj a portréinterjú, amely általában egy személyiség bemutatása fél-egy órában. Az interjúkészítés során fontos - legyen szó bármelyik típusú interjúról -, hogy a riporter legyen felkészült, hiszen kérdéseivel alapvetően ő irányítja a beszélgetést, céltudatosan és célirányosan, orientálja a hallgatót, ő csinál a beszélgetésből kerek egészet a szó átvitt értelmében és szó szerint is. A rádiós interjúk egy jelentős része ugyanis vágott, azaz szerkesztett beszélgetés, amelyet azonban tilos manipulálni: a megvágott beszélgetés az eredeti beszélgetés arányos rövidítése kell legyen. Az interjút meg kell különböztetni a nyilatkozattól, amelynek felvétele során a riporter nem aktív, mindössze bekapcsolva tartja a magnóját és hivatalos állásfoglalást, közleményt rögzít. A rádióban ennek a műfajnak is

van létjogosultsága, aminek azonban nincs helye a rádiós műfajok között, az az álinterjú, azaz egy előre megbeszélte vagy elpróbált beszélgetés, az alákérdezős interjú.

3. **A montázs** vagy "az utca hangja". Gyakran alkalmazott rádiós műfaj, amely színesíti, feldobja a műsort, nem szabad azonban azt képzelni, hogy egyenlő egy reprezentatív mintavétellel vagy hűen tükrözi a köz vélekedését egy-egy adott kérdéssel, sokkal inkább azt tükrözi, hogy milyen a köz hangulata, azonban ezt jelentősen befolyásolja, hogy a montázst milyen helyszínen, mikor rögzíti a riporter, hiszen nyilván más lesz a hangulata egy "Ön melyik pártra szavazna, ha ma lennének a választások?" kérdésre épülő montázsnak, ha a riporter szombat este a Kálvin tér aluljárójában veszi fel a válaszokat vagy ha szerda hajnalban a Kőbánya-Kispesti metrómegállóban kapja mikrofonvégre az embereket. A montázs általában nem több mint másfél perc, legalább tíz-tizenöt véleményt tartalmaz, klasszikus alapképlete az $1+1=3$. Azaz két ellentétes vélemény egymás után vágásával a hallgató többletinformációhoz juthat, azonban a montázs arra nem alkalmas, hogy hírt gyártsunk belőle, sokkal inkább hírkövető műfaj.

4. **A riport**. Általában helyszíni beszámoló, ahol a riporter aktív - cselekvő - és így tudósít a cselekményről, éppen ott van a helyszínen, ahol az esemény történik, ezért ez a műfaj alkalmas leginkább az egyidejűség élményének keltésére, éppen ezért a legrádiósabb műfaj. A riporter eszköze a saját és mások hangja, ezekkel kell az eseményeket láttatni, érzékeltetni, beszámolni azokról. A riport klasszikus esetben interjúfűzér, azaz a riporter helyszínről helyszínre halad, kérdéseket tesz fel, ezeket egybefűzi és így próbálja kideríteni, hogy mi is történt valójában. Ideális esetben a riport nem hosszabb nyolc-tizenkét percnél.

5. **A feature** (magyarul: rádiós összeállítás). A legösszetettebb rádiós műfaj, amely az alpműfajokra épít, hiszen egy-egy összeállításban lehet tudósítás, nyilatkozatok, interjúk, riportok. A feature körülbelül negyedóra hosszú. A közszolgálati rádióban a dokumentumműsorok vagy oknyomozó riportműsorok a feature-ok hosszabb változatai, amikor a riporter egy alaphírt körbejárva nyilatkozatokat gyűjt be, interjúkat készít, riportszituációkba keveredik, és ezekből az elemekből építkezve - tudósításokkal, kommentárokkal kiegészítve - próbál elmesélni egy történetet. Ezek időtartama témától függően akár húsz-harminc perc is lehet.

6. **Véleményműfajok**: rádiós jegyzet, publicisztika, glossza - ezek az írott publicisztika, kommentár rádiós megfelelői, általában rövidek, két-három percnél nem hosszabbak

Gyakorlatok (amelyek jól használhatóak akár egy közösségi rádióban dolgozó mősorkészítők "pallérozására" is):

Az a feladat, hogy ezekre az alaphelyzetekre egy perc alatt írj fel öt kérdést, amelyet riporterként feltennél. A kérdéseknek önállóknak kell lenniük, de az öt kérdés (és az arra adott válaszok) ideális esetben "lefedik" a sztorit.

1. A város központjában kigyullad egy szálloda, három ember bent reked. Mit kérdezel a helyszínen a mentési munkálatokat irányító parancsnoktól?

2. Multinacionális cég képviselője bejelenti, hogy megveszi a helyi, meglehetősen lepukkant állapotban lévő acélsodronyok gyártására szakosodott gyárat. Mit kérdezel a cég képviselőjétől a sajtótájékoztatón?

3. Extravagáns kreációról híres divattervező bemutatója botrányba fullad a helyi

művelődési házban. Mit kérdezel tőle egy nappal a történetek után úgy, hogy te magad nem vettél részt a bemutatón?

Vak ember készül megmászni a Himaláját, és te lehetőséget kapsz, hogy interjút készíts vele az indulás előtt. Mire vagy kíváncsi az expedícióval kapcsolatban?

Dr. Herman József, Mester Mónika
(drherman@pannongsm.hu, mesterm@pannongsm.hu):

A RÁDIÓS HÍRSZERKESZTÉS ALAPJAI

(Először megjelent: Médiakutató, IV. szám - 2001 ősz)

A hír

A hír a világ legegyszerűbb, egyben egyik legbonyolultabb "találmánya". Létezik, amióta az ember, napjainkra pedig iparaggá vált. Meghatározására változatos, nem egyszer egymásnak ellentmondó definíciókat fogalmaztak meg. A hírárás szabályai meglehetősen szigorúak, mégis van, hogy a legjobb hír a szabályok felrúgásával születik.

Az alábbiakban a "hír" fogalmát a legszűkebb értelemben használjuk: csak azt értjük rajta, amit egy rádióban a bemondó felolvas. A hallgatók számára természetesen hír a tudósítás is, a rádiós újságírók pedig sokszor annak tekintik az MTI - nem rádiós szempontok szerint szerkesztett - anyagait is, melyek a rádiós hírszerkesztőnek minden szempontból csak nyersanyagok, terjedelmi, nyelvi és más tartalmi okok miatt egyaránt.

Hogyan definiálja a hírt a szakirodalom? Íme néhány a számtalan meghatározás közül: "A hír a történelem első, vázaltszerű piszkozata", "A hír az, amit elhallgatnak", "Ha egy kutya megharap egy embert, az nem hír. Ha egy ember harap meg egy kutyát, az hír", "A hír az, ami érint, ami fontos, aminek hatása van életünkre".

Mindegyik meghatározás igaz, de önmagában egyik sem teljes. A kérdésre, hogy "mi a hír?", a fentiek mellett vagy talán előtt leginkább kérdéssel kell válaszolni: kinek, mikor mi a hír?

A nyaralónak elsősorban az időjárás, a víz hőmérsékletének változása, a vihar közeledte vagy elvonulása, a vonatok, repülők késése, az autópálya bedugulása a hír nyáron. Télen viszont a hóakadályok, a lavinaveszély vagy éppen a hóhiány. Egy soproninak hír, ha csőtörés miatt le kellett zárni a belvárost, ám ez kevésbé érdekli a szegedi polgárt, akit ugyanabban az időben a Tisza vízszintjének emelkedése izgathat jobban. A természetbarátnak hír, ha a Hortobágyi Nemzeti Parkban költ egy ritka vándormadár, a klasszikus zene szerelmeseinek viszont az, ha mondjuk Magyarországon lép fel a három tenor.

A fenti példák mindegyike megfelel annak a kritériumnak, hogy az említett esemény (vagy annak hiánya) többeket érint, érdekel, befolyással van emberek életére, mégsem mindegyikből lesz hír mindenütt, minden rádióban. A hírérték meghatározásakor tehát a

hírszerkesztőnek mindig tisztában kell lennie azzal, hogy kinek ír, ki a célközönsége. Ez alapvetően meghatározza, hogy miből lesz és miből nem készül hír, és a híradáson belül egy-egy hír milyen helyet foglal el.

Ugyanakkor létezik egy másik, ritkán említett szempont is: az, hogy a hírszerkesztő "kinek a hangjára" írja a hírt. Ugyanis a legjobb fogalmazást is tönkretelheti a rossz előadásmód. A legegyszerűbb - a kereskedelmi rádiókra jellemző - helyzet, ha a hírszerkesztő maga olvassa a híreit. Ő idővel kitapasztalja, mi az, ami jól hangzik a saját szájából, milyen fordulatot, nyelvi játékot, milyen ritmusú mondatszerkesztést engedhet meg magának. Más a helyzet, ha bemondónak ír, mint a közrádióban. Ez sokkal kevesebb egyéni megoldásra ad lehetőséget, mert az igen eltérő egyéniségű bemondók nem mindegyikének "áll jól" egy-egy megfogalmazás.

A rádiós hír és a rádiós műfaj sajátosságai

A mindenkorai cél a tekintélyt érdemlő, kiegyensúlyozott és megbízható hírszerkesztés, amely a tágabb értelemben vett újságírás igen szűk, ám annál hatásosabb és szigorúbb műfaja. A hírszerkesztő dolga, hogy a történéseket lényegükre egyszerűsítve, a fontosság sorrendjében, minél gyorsabban és pontosabban a hallgatók tudomására hozza.

A rádió fő előnye, hogy mindig a személyhez szól, vagyis közvetlen. Haladék nélkül képes továbbítani az információkat (nem lassítja a nyomda, a film vagy fotó előhívása stb.). Ez az előny a képi technika fejlődésével némileg csökkent a tévével szemben: egyre gyakoribb az úgynevezett breaking news híradás, vagyis rendkívüli események idején az adás megszakítása az élő, helyi tudósításért.

A képi információ előnye a vizuális gazdagság. Hátránya azonban, hogy több figyelmet von el: le kell ülni a képernyő elé, de még a kocsiban - vagy a közeljövőben már a mobiltelefonon - működő mini-képernyő is nagyobb koncentrációt igényel, mint a hang. A rádió hátránya a vizuális információ hiánya. Nincs kép, amely sokszor magáért beszél, és kevés szöveget igényel.

Ezért a rádióban tömören, lényegre törően, élvezhetően, figyelemfelkeltő módon kell fogalmazni, az élő nyelv követelményeit szem előtt tartva. A hallgató gyorsan és keményen ítél: ha nem hallja, nem élvezi, nem érti mindazt, ami elhangzik, akkor ki- vagy átkapcsol. (Jelenleg a Magyar Rádióon belül a fő közszolgálati csatornának tartott Kossuth Adó legfőbb technikai hátránya, hogy nem vehető a CCIR hullámsávon, azaz a "nyugati normás URH-n". A régi, "szocialista" URH vételére alkalmas készülék egyre ritkább, a középhullámú adás vételi minősége pedig elég gyenge. Ezért például autóban szinte élvezhetetlen.)

A "KISS" a rádiózásban gyakran emlegetett szabály. Angolul: Keep it simple, stupid! Körülbelül: légy egyszerű, te buta! A hallgató csak hangot hall, nehezebb felkelteni és ébren tartani a figyelmét, mint a képpel, ábrával.

A hír felépítése

A figyelemfelkeltés eszköze a lead: ebből tudja meg a hallgató, hogy miért figyeljen arra, ami következik. A logikus szerkezet pedig abban segít, hogy követhető maradjon a hír hallás után is. A hír felépítése nagyon fontos, de soha nem szabad elfelejteni, hogy a hírszerkesztő minden esetben egy történetet - "sztorit" - mond el, mesél.

Ugyanakkor adott a hírek műfaji szerkezete:

1. Címmondat (lead): egy mondatban össze kell foglalni a hír leglényegesebb elemeit, és mindjárt a hír elején el kell igazítani a hallgatót, hogy milyen témájú, milyen jellegű hír következik, és hol történt az esemény.

2. A tárgyalás, "részletek" (body) - ebben a részben kell kifejteni a tömör fogalmazású lead tartalmát, részletekkel eligazítani a hallgatót, rövid háttérrel adni a hírhez, vagy a leadben foglaltaknál kevésbé jelentős, de a témához kapcsolódó további információkat elmondani. Fontos, hogy a különböző tartalmi elemeket a fogalmazásban átkössük, így ne csak tartalmilag, hanem nyelvileg is kapcsolódjanak a mondatok.

3. Zárómondat, a "befejezés" - nem minden hírben különül el, főleg a katasztrófa hírek fontos eleme, hogy visszahozzuk a legfontosabb információt. Így az is megtudja a lényegét, aki az elejéről lemaradt.

A rádióhírekben legtöbbször a leadben és a hír elején a legfontosabb, a legújabb fejlemény áll, és így haladunk a régebbi, a kevésbé fontos részletek felé. Ha új fejlemények érkeznek egy hírhez, akkor többnyire azok kerülnek az elejére, és hátrébb szorítják az eredeti leadben foglaltakat. Ez sem abszolút érvényű azonban.

A hír mindig adjon választ a következő kérdésekre:

- Mi történt?
- Hol történt?
- Mikor történt?
- Kivel történt?
- Miért történt?
- Hogyan történt?
- És a háttér: mindez mit jelent?

A hír néhány jellemzője

Az alábbiak többsége jellemző a hírre, függetlenül attól, hogy rádiós közszolgálati, kereskedelmi vagy a nyomtatott sajtóban megjelenő hírről van szó.

Közeli és fontos. Ahhoz, hogy egy sztorinak hatása legyen, fontosnak kell lennie. Az emberek számára fontossá a történés közelsége - de nem mindig csak szűk földrajzi értelemben vett "közelsége" -, vagyis az érintettség teszi az eseményt. Ilyen esemény volt az, amikor magyar turisták kerültek bajba egy kigyulladt szingapúri szállodában. Az is biztos, hogy a közelükben történő dolgok sokkal inkább érdeklik az embereket, mint a tőlük messze, távol történő események. (lásd buszbaleset az Alföldön, szemben egy távoli kontinensen történt hasonló esettel stb). Ide kapcsolódik, hogy az utóbbi években egyre népszerűbbek az önkormányzati lapok, helyi-regionális rádiók, televíziók.

Friss. A médiában, elsősorban a rádióban a hír az, ami most történik, illetve éppen megtörtént. Ami tegnap volt, az már "halott", hacsak nincs új fejlemény az ügyben. A hír csak akkor hír, ha - a fontossága mellett - újdonság is. A tegnapi hírek általában a mai újságokban vannak, a tévéhíradók is inkább összefoglaló jellegűek (esti, reggeli, esetleg déli, kivéve a hírtelevíziókat, mint a CNN, a BBC World vagy a Euronews).

A közszolgálati Magyar Rádió csatornáin óránként vannak négyperces híradások a Kossuth Adón és - napközben minden óra 30-kor, "félkor" a Calypso fővárosi regionális rádióban, kétóránként a Bartók és a Petőfi Adón, illetve van az elsősorban hangos tudósításokra épülő, de híreket is nagy számban felhasználó Reggeli, Déli, Délutáni, Esti és a Késő Esti Krónika. 24 órás "hírrádióként" jelenleg csak a főváros körzetében működő

Info Rádió dolgozik.

Érdekes. Alapkövetelmény, hogy a hír magára vonja a figyelmet. Ez elsősorban a headline-on múlik (ami nem más, mint a hír lényegének tömör, egy-két mondatos összefoglalása, bizonyos esetekben a hír címe). A hírszerkesztő, tudósító feladata, hogy megtalálja: mi a fontos a hírben, és utána ezt világosan, tényszerűen és érdekesen megfogalmazza.

Drámai. A bűnügyi történetek - lövöldözések, erőszakos bűncselekmények, autós üldözések - mindig érdeklik az embereket. A veszély, a kaland, a konfliktus mindig magára vonja a figyelmet. Az ilyen híreknél fokozottan kell ügyelni arra, hogy semmiképpen se sértsük meg az érintett emberek személyiségi jogait, érzékenységét, és óvakodjunk az ízléstelenségtől. Ne "tocsogjunk" a vérben, ha tragédia történt, kerüljük a részletek naturalista leírását. Ezt szabályozzák a vonatkozó törvények és jogszabályok mellett a különböző újságírói etikai kódexek is.

Jogot és erkölcsöt sért, felelőtlenül fokozza a tragédiát, ha az érintett hozzátartozók éppen a médiából értesülnek arról, hogy az ő rokonuk, barátjuk áldozat vagy az áldozatok között van: ezért a nevekkal rendkívül óvatosan kell bánni, akkor is, ha a szerkesztőség kapott valamilyen információt. Még a kereskedelmi adóknál is csak ritkán, a mindenáron a hallgatottság-nézettség növelésére, "olcsó" népszerűsége törekvő vezetés alatt fordul elő, hogy minden más értéket elsöpör a "vért előre" (bleedig is leading) irányelv: vagyis az erőszak, véres, durva jelenetek a legfontosabbak, minden más érték és szakmai szempont háttérbe szorul.

Szórakoztató. A hírek stílusa meglehetősen szigorú, kötött, kötelezően száraz, emiatt könnyen válik unalmassá. Ez oldható anélkül, hogy a tartalom rovására menne: adott esetben elfogadható a könnyedebb hangvétel például egy könnyűzenei adónál: a műsor stílusa érintheti a hír formáját, de tartalmát semmiképpen. Lehet egyidejűleg tájékoztatni és szórakoztatni, vagyis a hírnek-híradásnak sem kell szükségszerűen unalmasnak lennie: lehet üdén, fordulatos, cselekményszerűen fogalmazni, a lehető legnagyobb mértékben érdemes kerülni, oldani, vagyis hétköznapi, élő, beszélt nyelvre "fordítani" a száraz, bürokratikus fogalmazásokat.

A fő szempont az, hogy a hallgató egyszerűen, érthetően és érdekesen kapja vissza a fontos történések lényegét. Ezt persze az idő szorításában, sokszor a politika, diplomácia árnyalatnyi "finomságai" miatt igen nehéz megvalósítani. A politikus gyakran körülír dolgokat, eufemisztikusan ("alul") fogalmaz, ami a lényegen - amit nekünk kell visszaadnunk - mit sem változtat ugyan, de gyakran ahhoz vezet, hogy a politikus később tiltakozik, mondván: ő nem ezt állította.

Egy napon hivatalos telefon-tiltakozás érkezett a szerkesztőségbe: "ne mondják, hogy XY (politikus) nem vesz részt a bizottság ülésén". "Miért, ott lesz?" "Nem, de megbízottjával képviselteti magát." Máskor azt találtuk írni, hogy Z (akkor ugyancsak kormányzati szereplő) külföldi útját elhalasztották. Az illető sajtója kikérte magának, mondván: az utat "nem elhalasztották, csak később kerül rá sor".

A száraz híradások oldására népszerű és elfogadott megoldás, hogy a komoly hírek végére teszünk egy (magazinműsornál esetleg közben, több) "színes" hírt. Ezek a közélet, a politika "komoly" világából kilépő érdekességek (sokszor humoros események, kulturális, tudományos érdekességek, akár egy-egy politikusról szóló, vele történt nem mindennapi, "színes" esemény). Gyakori felkonferálása, hogy "és végül elmondjuk, hogy" (angolban az and finally sztori).

A hírek témái

Válsághelyzetek: tűz, áradás, minden tömeges baleset, nukleáris, vegyi katasztrófa, vízi-, barlangi, hegyi mentés. Minden olyan eset érdeklődést kelt, amikor emberi élet(ek) kerül(nek) veszélybe. Ugyanakkor számolni kell azzal, hogy minél nagyobb hallgatóságnak szól a műsor, annál súlyosabbnak "kell" lennie a helyzetnek ahhoz, hogy "téma" legyen. Természetesen minden egyéni dráma tragédia a közvetlenül érintetteknek, de a nagyobb közösséget már nem biztos, hogy érdekli (sajnos naponta van több tucat halálos baleset; egy Kínában történt tömegszerencsétlenség nem igazán érdekli a magyar hallgatókat, de az M0-ás sokadik egyéni tragédiája igen.)

Helyi önkormányzat és országos kormányzat. Hír minden olyan helyi vagy országos kormányzati döntés, amely sok embert érint. A politikusok azonban hajlamosak okkal-ok nélkül keresni a szereplés lehetőségét, hogy önmagukat, pártjukat népszerűsítsék. A szerkesztőnek kell eldöntenie, hogy az elmondottaknak valóban van-e hírértékük.

Építkezés, tervezés: az országos és nagyobb helyi építési tervek, minden olyan beruházás, amely sokak életét változtatja meg, "átrajzolja" a térképet, hatással van egy térségre, érdekli az embereket. Természetesen az is, hogy milyen pénzből, pályázattal vagy megbízással történik a beruházás, vagy ha éppen elmarad, illetve késik az előre beharangozott tervhez képest. Az ilyesmi sok új lehetőségeket teremt, de károkat is okozhat (például új munkahelyek, telekspekuláció). Napjainkban külön szempont, hangsúlyosan nemcsak a "zöld" műsorokban: az eddig okozott károk miatt nagyon fontossá vált a környezet fokozott védelme.

Konfliktus és ellentmondás: tág értelemben lehet szó utcai összecsapásokról vagy éppen ellentétes gondolatok ütközéséről. Minden közügynek vannak pártolói és ellenzői. A szerkesztő - különösen a hírszerkesztő - dolga, hogy egymás mellé tegye az ellentétes szempontokat, érveket: így a hallgató alkothat önálló véleményt a fontos kérdésekről.

Ipar, gazdaság. A legtöbb ember életében alapvető, hogy van-e munkája, állása, ezért az iparban, mezőgazdaságban történő változások sokak számára hírértékűek, akkor is, ha nem közvetlenül őket érintik. Ilyen volt a közelmúltban a Danone-konfliktus Győrben, amely szakszervezeti, városi önkormányzati ügyként indult, majd országos, kormányzati kérdéssé is vált. A szabad, piaci gazdálkodás új igényeket is teremtett: ilyen például a rendszeres tájékoztatás a tőzsdéről, pénzügyi helyzetről (BUX-hírek, KSH közlemények, konjunktúra-jelentések). Ezeket megfelelő időszámban - például a Kossuth Rádióban reggel fél hét körül vagy délután - igénylik a menedzserek, de őket általában szűk szakmai szempontok vezérlik, és részletesebb információkra van szükségük. A köztájékoztatás erre nem alkalmas, mivel az emberek többségét közvetlenül nem érintik a tőzsdei ármozgások, nem érdeklik a bonyolult, száraz közgazdasági összefüggések - ezért elegendő a legfontosabb alapinformációk rövid közlése.

Egészségügy: létünkbe vág, alapvetően fontos mindenkinek, tehát érthető, hogy szinte minden esetben hírt kell adni róla. Hírértékű a járvány, vagy akár csak a járvány veszélye, a vérhiány, új perspektívát nyitó orvosi felfedezések, új gyógyszer - például itthon még el nem ismert rákellenes készítmény - megjelenése, bármilyen gond az egészségügyi ellátással.²

Emberi történetek. Mindig érdekes, amikor valami rendkívüli történik hétköznapi, "átlagemberekkel". Ilyen lehet egy lottó telitalálat, valamilyen rendkívüli siker (nemzetközi

díj, szakmai elismerés), vagy éppen a fordítottja: egy-egy megrázó emberi tragédia. Ilyen az is, amikor egy gyakori közszereplővel történik valami érdekes, ami éppen nem a hivatásához tartozó, "hétköznapi", emberi oldalát mutatja meg például egy politikusnak, élsportolónak vagy művésznek.

Személyiségek. Egy-egy filmcsillag vagy más híresség látogatása mindig érdekli az embereket. Itt sem azonos mércét alkalmaznak a kereskedelmi adók és a közszolgálati média: az utóbbiban általában az esemény "csak" egy hír a sok közül, esetleg "hátrébb" sorolódik, a színes hírek közé. A kereskedelmi adóknál viszont könnyen felboríthatja a megszokott tartalmi sorrendet: akár induló anyaggá is válhat egy híradóban.

Sport. Az eredmények, győzelmek, főleg a csúcscok mindig érdeklik az embereket. Erre a témakörre a médiában mindenütt külön szakmai csapat van, így általában nem a hírszerkesztő dolga az események követése. Kivétel az olyan időszak, amelyben nincs sportműsor vagy ügyeletes sportszerkesztő, de mégis mindenkit érdeklő dolog történik. A közszolgálati rádiónál a sok élő közvetítés, rendkívüli sportműsor ellenére volt egy időszak, amelyben szervezési okok miatt a politikai híradások szerkesztőjétől várták el a hazai olimpiai érkek bejelentését.

Évszakhoz kötődő hírek. Minden nagy esemény, mint például a karácsony, húsvét, anyák napja, gyereknap stb. vonzza a híreket. Ami az adott eseménnyel, évfordulóval kapcsolatos, szinte minden embert, minden családot érint (ajándék-láz, nyitvatartás, virágárak), ezért hírt kell adni róla. Ebbe a műfajba tartozik az idegenforgalmi szezon és vonzatai, vagy éppen a rendkívüli téli időjárás.

Időjárás és közlekedés. Nincs ember, akit ne érintene. A médiumok rendkívüli adásnapot tartottak például 1987. január 12-én, mert "hóhelyzet" volt: négy napig egyfolytában esett, a közlekedés megbénult. A média próbált közvetíteni. Egészen más természetű rendkívüli adásnapok voltak például a romániai "forradalom" idején, 1989 karácsonyán: akkor olyan polgárháborús helyzet, politikai válság volt, amely halottakat és sebesülteket követelt, közvetlen szomszédunkban, ahol mintegy kétmillió magyar is él.

Állatok. Az állatvilágról - az ember közvetlen barátairól, kedvenceiről, például a lovakról, kutyákról - szóló hírek többnyire ideális "színesek". Fogalmazásuk lehet könnyedebb, oldottabb, barátságosabb az átlagos híreknél, de soha ne legyen gyerekes, gügyögő.

Lényeges apróságok

Számok. Mivel első hallásra nehezen érthetőek, nem szabad túl sok számot, adatot tennünk a hírekbe. Számmal lehetőleg ne kezdjük a hírt. Használjunk kerekített számokat. Ha lehet, helyezük összefüggésbe a számokat (mihez képest mennyi a növekedés/csökkenés, vagy - megfelelő forrásra hivatkozva - minősíthetjük a számokat: például mekkora adósság milyen minősítést jelent a pénzügyintézetek szemében).

Nevek. Általában mondjuk el a neveket, ha ismert személyekről van szó. Ne mondjunk neveket, ha a külföldi név nehezen mondható ki, nehezen érthető, megakasztja a bementőt és a hallgatót. Ha új nevek bukkanak föl, egy ideig megtehetjük, hogy állandó jelzőkkel emlegetjük őket, legalábbis amíg a hallgatók megszokják, hogy kiről van szó (Bush új amerikai elnök - mondtuk egy ideig megválasztása után). Magyar neveknél mindig a teljes nevet (tehát ne csak a vezetéknevet) mondjuk. A hírek szövegében sose tegyük hozzá a névhez, hogy "úr", mert ez csak megszólításba való. A doktori és egyéb címeket hírekben csak akkor használjuk, ha az adott összefüggésben fontosak.

Idézetek. Lehetőleg ne kezdjünk hírt idézettel. Ha idézünk valakit, akkor a hír elején hangozzon el, hogy ki beszél, és csak utána - függő beszédben - az, hogy mit mondott: "A magyar miniszterelnök közölte, hogy...". A bevezetés nélküli idézet - különösen, ha érzékeny politikai témáról van szó - azt az érzést keltheti a hallgatóban, hogy a mi véleményünket hallja, nem pedig azét a politikusét, aki ténylegesen nyilatkozott.

Szokatlan megnyilatkozások esetén idézzünk szó szerint, és erre hívjuk is föl a hallgató figyelmét: "XY úgy fogalmazott, hogy - idézzük -: "...". Ez egyfajta önvédelem is, mert a politikusok hajlamosak "átmagyarázni" korábbi nyilatkozataikat.

Szóhasználat. Használjunk inkább egyszerű szavakat a bonyolultabbak vagy a ritkábban használatosak helyett. Kerüljük a nehezen kimondható szavakat. Idegen szavak helyett, ha csak lehet, használjunk magyar szavakat. Kerüljük az olyan szavakat, amelyek értékítéletet sugallnak. Lehetőleg kevés jelzőt és sok tényt tegyünk a hírekbe. Hagyjuk ki azokat a jelzőket, amelyek nem tartalmaznak külön információt (például a rendőrökről ne mondjuk külön, hogy "kivezényelt", vagy ha a tűzoltók a hírben oltanak, akkor ne mondjuk külön, hogy a "riasztott" tűzoltók). Hagyjuk el az olyan fölösleges jelzőket, mint például "tragikus" szerencsétlenség (van-e szerencsés szerencsétlenség?)

Valamely párt vagy csoport megjelölésére csak olyan jelzőt használjunk, amelyet az illetők saját maguk elfogadnak. Ha ilyen nincs, akkor a hallgató eligazítására válasszunk olyan, tárgyyszerű jelzőket, mint például: "kormánypárti", "ellenzéki", "legnagyobb", "a legutóbbi választásokon győztes", "az ellenzék vezető erejének számító".

Kifejezetten rádiós sajtóosság, hogy bizonyos szóösszetételeket nem használunk, mert a szóvégi-szóeleji összecsengés félreértésekre adhat okot. Ilyenek például a kórházba szállították (helyette inkább vitték), tegnapi napon (egyszerűen csak tegnap). Hasonlóan, ha két testület összeül és együtt tanácskoznak, akkor az együttes ülés, és nem közös.

Az ilyen hibákat, a fogalmazási aknákat és a túl bonyolult mondatokat egyaránt segít elkerülni, ha a hírt hangosan felolvassuk magunknak - kiderülhet, hogy mit nem lehet kimondani, és az is, hogy mi az, amit jobb, ha úgy nem mondunk ki.

A hírforrások

Riporterek (jó esetben szakriporterek). Közvetlen munkatársak, elsődleges információjuk megbízhatónak tekintendő, ők azok, akik a "csapatból" a helyszínen, a "tűz közelében" vannak. Természetesen vissza kell kérdeznünk, ha más forrásból (hírtelevíziók, MTI) eltérő tájékoztatást kapunk, de számunkra ők a primér forrás. Helyzetükből fakadóan állandó kapcsolatban kell lenniük azokkal, akik "a híreket csinálják" vagy érintettek (politikusok, szóvivők, érdekvédelmi csoportok vezetői, rendőrség stb.). A riporterek feladata, hogy hozzák a sztorit, keressék az érdekes eseményeket. Minden szerkesztőségben kell lennie egy házi, a konkurencia miatt csak belső használatra szánt telefonkönyvnek, amely a fontos emberek elérhetőségét tartalmazza.

Hírügynökségek, tévé- és rádióadók. A hazai és külföldi hírügynökségekre elő kell fizetni, de például a CNN hírtelevízió is pénzt kér azért, ha képes riportjait felhasználják. Sokszor azonban az is elég, ha az elkészített anyagban - a hírben, tudósításban - hivatkozunk a hírforrásra. Nemzetközileg elfogadottak a nagy hírügynökségek, miután nagyon szigorú a saját információik belső ellenőrzése is: ezek - a teljesség igénye nélkül - a Reuters, a DPA, az AFP, az AP. Ugyanakkor a hírügynökségek sem egyformán megbízhatók: itthon a nemzeti hírszolgálati iroda, az MTI rendelkezik a legkiterjedtebb hazai és külföldi tudósítói

hálózattal, illetve - a fordítással járó késedelemmel és hibaszázalékkal együtt - a legtöbb külföldről átvett anyaggal. A tapasztalatok szerint a közelmúltban alapított kisebb magán-hírügynökségek anyagai többnyire használhatók, de szakmailag kevésbé megbízhatók, kevésbé ellenőrzöttek.

Tükör. Az előre tudható, bejelentett, tervezett várható eseményeket tartalmazza (napi előzetes, heti tükrök stb.).

Szakszolgálatok. Kritikus eseteknél érdemes felhívni a rendőrséget, a mentőket, a tűzoltókat (vagy éppen a hegyimentőket, parti őrséget, ahol van ilyen). Megszokott, hogy az ottani ügyeletes nem örül a hívásunknak: olyan eseményről akarunk még többet, pontosabban megtudni, amiről jó eséllyel még ő sem tud eleget - nekünk viszont a lehető leggyorsabban tájékoztatnunk kell. Sokszor gát a felelősség felmerülése is: akit felhívunk, egyeztetni akar a főnökével, ami két-három órás késést is jelenthet - közben a közszolgálati rádiónál négy adón félóránként hangoznak el híradások. Ennek a jelentőségét a médiatörvény érvénybe lépése óta egyre inkább felismerik az érintett hatóságok is: a rendőrségnél például elterjedt és működik a sajtóügyeletesek rendszere, már a megyéknél és a nagyobb városi kapitányságoknál is. Ne feledjük: itt is előnyt jelent a jó személyes kapcsolat.)

Sajtóközlemények, sajtótájékoztatóra szóló meghívók. Ezeket óvatosan kell kezelni. Az esetek többségében csak a propaganda, az önreklám eszközéül szolgálnak azoknak, akik küldik: ritkán van bennük valódi hírérték. Ha mégis hír készül belőlük, ügyelni kell arra, hogy ne a reklám, hanem a közérdek kapjon hangot. Gyakoriak az olyan meghívók, amelyek a hírszerkesztőhöz futnak be, valójában azonban a (szak)riporterekre tartoznak - ezeket értelemszerűen nekik kell továbbítani. Vannak olyanok is, amelyek megérnek valamilyen háttérelmézést, aktuális riportot - ezekből hír nem készül, de szintén tovább szoktuk adni.

Internet. Új forrás-lehetőséget teremtett az új technika, az internet. Felhasználásának tapasztalatai kettősek. Pozitív, hogy rendkívüli mértékben kiszélesedtek az információhoz jutás lehetőségei. Negatív, hogy a technikai gyorsulás mellett szabályozatlanok, egyúttal csökkentek is a szakmai követelmények. Tehát: az internet bizonyos esetekben jó, vagy akár nélkülözhetetlen hírforrás, de - megfelelő szakmai kontroll híján - válhat álhírek terjesztésének forrásává is. A döntés a szerkesztő felelőssége.

Pozitív hatása vitathatatlan volt, amikor Jugoszláviában, a Milosevics-rendszer utolsó éveiben többször is előfordult, hogy betiltották a B-92 független belgrádi rádióadó: adásait, információit továbbra is el lehetett érni az interneten.

A legtipikusabb álhír is az internetről került nyilvánosságra. 2001 áprilisában az ITAR-TASZSZ hírügynökség közölte, hogy meghalt a szaudi uralkodó. A jelentés kuvait-városi (!) diplomáciai forrásokra hivatkozva adta le, hogy a halálhírt néhány órán belül hivatalosan is be fogják jelenteni Szaud-Arábiában. A hírt a Magyar Rádió nem közölte: a bizonytalan forrás, hivatalos bejelentés hiánya mellett erősítette a kételyt az is, hogy a mértékadó nemzetközi hírforrások (BBC, CNN) sem adták le. A 14.17-kor kiadott gyorshírt - nyilván a megfelelő ellenőrzés után - 17.27-kor cáfolták (MTI 2001. április 9.). Mint kiderült, a téves információ egy honlapról terjedt el.

Legfontosabb értékek és célok

Ezek az alapelvek magától érthetődőnek tűnnek, mégis érdemes felidézni őket. A hírek

szerkesztésének alapelvei:

Pontosság. Közzététel, vagyis adás előtt meg kell győződni arról, hogy igaz-e az információ. Általános szabály, hogy minden hírt - a rendkívüli eseményeket mindenképpen - legalább két, egymástól független forrásnak meg kell erősítenie.

Ilyen volt például, amikor rálóttek Orbán Viktor feleségének az autójára: a rendkívüli esemény úgy derült ki, hogy a hidakon, a fővárosból kivezető utakon rendőri ellenőrző posztokat állítottak föl. Erről "fülest", értesülést kaptunk valamelyik kollégától: az információt a Miniszterelnöki Hivatal, a rendőrség és a kormányőrség erősítette meg, illetve pontosította, mielőtt az MTI kiadta volna. Kiderült, hogy valójában elrabolták a terepjárót, nem volt benne a miniszterelnök felesége, és a kormányőr lőtt rá a rablóra.

A kétes forrásokat ki kell szűrni. Ugyanakkor egyértelműen elfogadjuk, és csak rendkívüli (gyanús) esetben ellenőrizzük külön az MTI anyagait, mert az ellenőrzést a távirati iroda hivatalból elvégzi. Hasonlóképpen kezeljük a saját tudósítóink vagy kollégáink információt.

Minden szokásostól eltérő forrást külön jelölünk a hírek fejlécében, saját, belső információként. A hírben magában akkor szoktuk a hírforrást említeni, ha nem egészen vagyunk biztosak annak tartalmában, de leadjuk - ezzel némileg a felelősséget is áthárítjuk (például a "CNN hírtelevízió úgy értesült...").

Etikai, szerzői jogi okokból indokolt a forrás megnevezése, ha exkluzív információról van szó. Ebben az esetben a forrás közzélése nem tekinthető az adott médium reklámozásának.

Pártatlanság. Fontos elv és követendő gyakorlat, hogy a híradások, hírműsorok tartsanak egyformán távolságot minden parlamenti párttól és kormányzati intézménytől - szemben azzal az időnként hangoztatott elvvel, hogy a közszolgálati médiának minden parlamenti párthoz egyformán közel kell állnia. A hírszerkesztőnek nem szabad saját véleményét, állásfoglalását beleszönie a hírbe, híradásba: vita esetén nem állhat egyik fél mellé sem, vagyis elengedhetetlen a tárgyilagos tájékoztatás. A pártatlanságot a híradások folyamán terjedelemben (műsorpercben) is biztosítani kell, természetesen a hír fontosságának függvényében. Érdektelen, lényegtelen eseményről nem szabad csak azért hírt leadni, hogy arányos legyen a pártok szerepeltetése.

Külön szabályok vonatkoznak a választási kampányra. Ezeket általában maguk a pártok egyeztetik egymással, illetve a média vezetőivel. Természetesen sokszor fizikai képtelenség egy négyperces híradáson belül az arányosság biztosítása, tehát a lényeg a hírfolyam (a hírek és híradások egész napos folyamatának) kiegyensúlyozottsága, pártatlansága.

A hírekben lehetőleg tartózkodni kell a minősítésektől, kivéve azokat az eseteket, amikor a megértést szolgálják a jelzők: például szélsőséges vallási csoport fegyveresei stb.

Kiegyensúlyozottság. Vitában, konfliktushelyzetben mindig meg kell szólaltani a másik (harmadik, negyedik...) felet is. Ez általában csak a hírfolyam egészében biztosítható, de visszautalással érzékeltethetőek az előzmények. A nyilvános vitában minden odatartozó nézetnek helyt kell adnunk, bizonyos időn belül. A hír általában adható akkor is, ha valamelyik felet nem tudjuk elérni. Reagáltatni a következő adásban is lehet.

Korrektség. A nyilatkozót (adott esetben riportalanyt) tilos félrevezetni. Például ha csak névtelenül hajlandó nyilatkozni, kötelező a titoktartás, hasonló igény esetén a hang eltorzítása, az arc kitakarása, illetve nem szabad titokban felvenni a beszélgetést. Tilos a mondanivalót úgy szerkeszteni, vágni, hogy az mást sugalljon, mint a nyilatkozó tényleges álláspontjának a lényegét. A szerkesztés nem torzíthatja a nézeteket.

Világos fogalmazás. Fontos a pontos fogalmazás, de legalább ennyire fontos a

közérthetőség is. Mindig szem előtt kell tartani, hogy ugyanazt az adást széles rétegek hallgatják egyszerre: idősek, fiatalok, képzettek és kevésbé képzettek. A hírszerkesztő dolga, hogy valamennyiük számára egyformán érthetően és tartalmasan megfogalmazza az esemény lényegét.

A hír(adás) tárgyszerű műfaj: kerülendő a dramatizáló, szenzációhajhász jelzők, de jó, ha a fogalmazásmód üde, érdekes, változatos, nem hivataloskodó, közel áll a köznapi beszédhez.

Szakszerűség. Sok esetben magyarázat kell ahhoz, hogy mindenki megértse, miért fontos és érdekes, ami történt. A hírben ez ritkán lehet több egy mondatnál. Néha azonban előfordul, hogy maga a hír egyetlen mondat (vagyis a lead) - a többi háttér, magyarázat. Ebben az esetben sem szabad azonban elfelejteni, hogy ez sem tükrözheti az újságíró magánvéleményét.

A szakszerűség abból a szempontból is fontos, hogy ha egy hallgató a saját szakterületén tévedésen vagy pontatlanságon kapja a hírszerkesztőt, akkor a későbbiekben más témákban is feltételezni fogja, hogy az adott médium információi nem megbízhatóak. Ennek elkerülésére a hírekkel komolyan foglalkozó adók szakriportereket foglalkoztatnak, akik nemcsak jó újságírók, de egy-egy szakterületnek (például az egészségügynek, repülésnek vagy éppen a parlamenti visznyoknak) is avatott ismerői.

Gyorsaság. A gyorsaság, pontosság és a fontosság szempontjai keresztezik egymást. Általános tapasztalat, hogy bizonyos hírszolgálatok hajlamosak arra, hogy a gyorsaságot tekintsék elsődlegesnek. Ennek eredménye lehet, hogy ellenőrizetlen, vagy valós, de pontatlan információt közölnek - legfeljebb később helyesbítenek.

Ilyen eset volt, amikor a világrádiók egy része egy amatőr rádiósra hivatkozva (még a nyolcvanas években) közölte, hogy a Perzsa-Arab öböl fölött lelőttek egy nyugati utasszállító gépet. Mint később kiderült, ez nem volt igaz: a szóban forgó légitársaság minden járata utasaival együtt épségben megérkezett.

A BBC nem áldozza fel a pontosságot a verseny kedvéért: a legfontosabb szempont a hitelesség, inkább valamivel később, de korrekt információt közöl. Ezt az alapelvet fogadja el a Magyar Rádió is. Az erősödő hírversenyben azonban mindig nagy nyomás nehezedik a mindenkori szerkesztőre, hogy elsőként adjon közre egy információt. Ugyanakkor látni kell, hogy a munka során nincsenek "fekete-fehér" helyzetek, éppen a felelős szerkesztő feladata az ellentétes szempontok kezelése.

Jogszerűség. Látszólag nyilvánvaló követelmény, hogy az újságírónak - saját maga és a cég érdekében is - ismernie kell és tiszteletben kell tartania saját országa törvényeit, valamint annak az államnak a törvényeit, ahol éppen dolgozik. Egyetlen hitelesnek tartott, komoly adó sem tűri el, hogy a munkatársa törvényt sértsen.

Érzékenység. Ez a szempont általában a kisebbségi, illetve bármilyen "mássági" ügyek kapcsán kerül elő. A fő szabály, hogy tiszteletben kell tartani a kulturális, vallási és egyéb sokféleséget, amely minden társadalomra jellemző.

Ugyanez igaz az emberek magánéletére is - hacsak a köz ügye másképp nem kívánja. Ennek meghatározása azonban megint csak rendkívül érzékeny kérdés, és embere válogatja, hogy kinek mi fér bele a "közügy érdekében" kategóriába. Az biztos, hogy a nyugati sajtó sokkal kevésbé hajlamos tekintettel lenni a közszereplők ilyen értelemben vett egyéni érzékenységére, mint a hazai. Fogalmazni mindenképpen úgy kell, hogy szavaink ne sértsék a kisebbségeket, a hátrányos helyzetű embereket, csoportokat.

Hatékonyaság. A BBC - és minden maga iránt igényes adó - állandóan magas színvonalú

munkát vár el munkatársaitól. Ennek alapja a megfelelő szakmai tapasztalat és rutin - ez azonban önmagában soha nem elegendő. A minőségi szerkesztés rendszeres és folyamatos felkészülést igényel. Ennek feltételeit (terhelhetőség, munkaidő, beosztás) a jó menedzsmint beépíti a működési rendszerbe. A rendszeres - adáson kívüli - felkészülés mellett szükséges az alkalmankénti, nagyobb lélegzetű továbbképzések biztosítása is, annak érdekében, hogy a hírek, hírműsorok szolgáltatása ne váljon lélektelen rutinfeladattá.

Mindezek az alapelvek azonban csak akkor követhetők, akkor válnak hatásos eszközévé az újságírói munkának, ha a hírszerkesztő egy működő szerkesztőségi rendszerben dolgozhat, ahol megkapja a szükséges szakmai és háttér támogatást munkájához. Ehhez is kell egy csapat, még akkor is, ha maga a szerkesztő formálisan egyedül dolgozik. Bizonyos kérdésekben, ügyek kezelési módjában pedig elkerülhetetlen egy egységes szerkesztőségi álláspont kialakítása, mert az egész intézmény megítélését rontja, ha a szerkesztőség különböző tagjai különböző gyakorlatot követnek.

Felhasznált irodalom

BBC Radio Journalism Training Course (1997), oktatási segédanyag, kézirat

Bánkúti Gábor (1970): Híreket mondunk. Budapest: MÚOSZ

Bedő Iván (1995): Hírkönyv. Budapest: Magyar Rádió.

1 Különösen külföldi eseményeknél célszerű a hírt az országgal kezdeni, és a végén is elmondani, hogy hol történt mindaz, amiről beszámolunk.

2 A "járvány" szóval azonban vigyázni kell, mert mást jelent a köztudatban, és mást az egészségügyi hatóságoknál. A köznyelv már régen járványról beszél, amikor a hivatalos közlemények ezt még cáfolják: a hatóságok csak járványszerű, gyakori megbetegedésekről szólnak. Ennek oka: ha kimondják, hogy járvány van, akkor annak súlyos közjogi következménye van, egy sor rendkívüli intézkedést kell hozni. Ezért hivatalosan ezt csak végso esetben használják/ismerik el: a szerkesztő feladata, hogy a helyzet súlyosságának megfelelően érzékeltesse a valóságot, egyúttal közvetítse a hivatalos álláspontot a történésekről.

Batki Zsolt

RÁDIÓMŰSOR TERVEZÉS

(A szerző a Danubius Rádió szerkesztő-műsorvezetője volt, jelenleg az ELTE Művészetelméleti és Médiakutatási Intézetének rádiós oktatója, a Media Consulting Group tanácsadója.)

Egy rádió műsorának megtervezéséhez elegendő tudnunk, hogy mi a tulajdonosok óhaja, és mi a közönség óhaja. Illetve majdnem elegendő. Tudnunk kell azt is, mit is tervezünk, milyen mélységben és pontosságban, és főleg hogyan. Az valóban szinte mindig ismert, hogy a tulajdonos pénzt akar keresni a rádiójából, vagy saját érdekeit közvetítő szócsökeként kívánja azt használni, esetleg egy csoport közösségi szellemét kívánja a rádión keresztül

ápolni, vagy szolgálni kívánja a közt, a hallgatókat. A megcélzott hallgatói réteg is hamar tisztázásra szokott kerülni, kiderül, hogy milyen korcsoportot, társadalmi réteget esetleg etnikai csoportot, lokális kisközösséget kíván a rádió műsora elérni. Az igazi munka azonban csak itt kezdődik - néha pedig sajnos itt ér véget. A terveknek újra- és újra elő kellene kerülnie, ahányszor csak valami új vagy megújított dolgot indít egy csatorna. Tanácsadói munkám során azt tapasztaltam, hogy ha egy rádióműsorral problémák vannak, annak hátterében mindig a hiányos tervezés áll. Olykor az derül ki, hogy olyan alapvető kérdéseket sem gondoltak át a műsorkészítők, amelyek a rádió egészének arculatára kihatnak. Ilyenkor hiába javítgatjuk a műsort tűzoltó jelleggel, átütő eredményt csak az alapok ismételt átgondolása hozhat.

Alább igyekeztem összeszedni a legfontosabb ilyen alapkérdéseket, megmutatva azt is, hogyan érdemes az adott téma tervezésekor eljárunk, sőt, néhány olyan tippet is igyekszem adni, melyek segíthetik a tervezést. Sok közülük talán evidenciának tűnik, de mint ahogy a tervezés folyamatából sem maradhatnak ki, úgy itt is szerepelniük kell.

A SZÖVEG ÉS A ZENE ARÁNYA

A szöveg és a zene arányát már a rádiós pályázat benyújtásakor meg kell határozni, ám ott csak átlagról van szó, a műsor tervezésekor azonban ennél részletesebben is ki kell dolgozni az arányosítást. A műsorszolgáltatók éppen a pályázat miatt gyakran túlvállalják magukat a szöveges elemek terén, mivel általában az ORTT elbírálási rendszerében előnyt jelent a több szöveg, főleg, ha az még közszolgálati elemeket is tartalmaz. Óvatosan kell azonban ezzel bánni, hiszen a szöveges műsorok készítése, tervezése sokkal költség- és időigényesebb a zenés produkciókénál. Az arányokat érdemes a tulajdonosi cél és a célközönség ismerete alapján meghatározni. Egy fiatalokhoz szóló kereskedelmi rádió esetében akár már tíz százaléknyi szöveg is elegendő lehet a rádió sikeréhez, még akkor is, ha itt a szöveges részbe a reklámok és hírek idejét is bele kell számolnunk. A negyven százalék fölötti szövegarány ugyanakkor egy ilyen rádiónál szinte biztos bukást jelent.

Tervezés:

Vegyünk egy átlagos napközbeni órát és határozzuk meg, hogy a 60 percből mennyit szánunk a szövegre és mennyit a zenére. Ezzel meghatározzuk az ideálisnak tartott arányt. Ezek után egy átlagos napot veszünk, és meghatározzuk mind a 24 órájára, hogy a fenti ideális aránytól milyen irányban és mértékben fogunk eltérni. A cél az, hogy a műsorszolgáltatási szerződésben vállalt szöveg-zene arány a 24 óra átlagában megvalósuljon, ugyanakkor a célközönségünk életritmusát követve mindig a lehető legideálisabb arányban szolgáltatassunk zenét vagy szöveget.

Tippek:

- Legyen több a zene, ha
- a közönség fiatal
  - a célközönséget korcsoport szerint határoztuk meg
  - az adott napszakban feltehetőleg csak háttérrádióként hallgatják a műsort (pl. munkaidőben)
  - elsődleges célunk a szórakoztatás, lehetőleg kevés ráfordítással
- Legyen több a szöveg, ha
- a célközönség idősebb

- célközönségünk képzettség, szociális státusz szerint magasabb kategóriába tartozik
- az adott napszakban feltehetőleg intenzívebb figyelemmel hallgatják a műsort (pl. autóban - drive time)
- elsődleges célunk a közönség szolgálata vagy befolyásolása

A MŰSORFOLYAM TAGOLÁSA

Egy 24 órás rádió műsorfolyamának alapvető egysége egy naptári hét, illetve annak hét napja. Persze lehet az adásban évszakos vagy hónapos eltérés is, mégis a tervezéskor a hét napjait érdemes alapegységnek tekinteni. Ezen belül pedig tovább tagolhatjuk a műsorfolyamot, napszakoktól egészen akár percekig leosztva is. A legfontosabb a tagolási szempontok meghatározása. Feloszthatunk egy napot vagy hetet műsorokra is, bár érdemes megjegyeznünk, hogy az erre épülő klasszikus rádiós műsorstruktúra már kiveszőben van. Ennek egyik oka az, hogy a hallgatók többsége nem rádióműsorok közül választ, hanem rádiócsatornák közül, szemben a televízióval, ahol a még mindig sokan a műsorújságok böngészése után választanak műsort, függetlenül attól, hogy melyik csatornán is vetítik azt. A felosztás alapját jelenthetik a műsorvezetők is, akik meghatározott időtartam után váltják egymást, de a lehet a tagolás alapja valamilyen rendszeresen ismétlődő műsorelem (például hírek) vagy egyszerűen csak egy-egy műsoróra is.

Tervezés:

Határozzuk meg a tagolás legnagyobb egységét (például hét), majd osszuk fel a legkisebb egység (például óra) szerint. Ezek után nincs más dolgunk, mint minden egyes egységhez hozzárendelni valamilyen műsort, legyen az egy önálló produkció vagy csak egy szimpla zene-hírek-műsorvezetés felépítésű óra. A hozzárendeléskor mindig vegyük figyelembe a megcélzott közönség életritmusát, napi rutinját, és ennek megfelelően próbáljuk kialakítani struktúránkat.

Tippek:

– Legjobb, kiemelt műsorainkat mindig a potenciálisan legtöbb hallgatót elérő időszávba tegyük, hiszen így van esélyünk a hallgatók meghódítására hosszabb távon is, vagyis így érhetjük el, hogy máskor is a mi csatornánkra kapcsoljanak. A rádióban ez általában a reggelt és a délutáni hazafelé autózós időszakot jelenti.

– Ha heti magazinműsoraink vannak, igyekezzünk a témának megfelelő sugárzási napot kiválasztani. Mozis műsort például a mozipremierekkel érdemes összehangolni (csütörtök) míg egy utazási vagy szabadidős műsort a hétvégi időszakban célszerű sugározni.

– Műsorórák helyett inkább műsorsávokban gondolkodjunk, amelyek több órát is felölelhetnek egy napon belül. A sávok határait a célközönség életritmusa jelöli ki. Igyekezzünk egy műsorsávon belül minden nap azonos típusú műsort szolgáltatni, mert a hallgatók többsége meghálálja az efféle kiszámíthatóságot.

A NYELVEZET

A célközönség meghatározása után egyértelműnek tűnik, hogy milyen nyelvezetet kell használnunk az adásban. Nyilván olyat, amelyet a célközönség tagjai is használnak egymás között, hogy ezzel emocionálisan is kössük hallgatóinkat csatornánkhoz. Mégis érdemes átgondolni néhány alapkérdést, és ezeket minden műsorra vonatkozó

alapszabályként rögzíteni.

Tervezés:

A nyelvezet meghatározásakor döntsük el, hogy a párbeszédekben tegeződünk vagy magázódunk. A párbeszéd lehet a műsorkészítők és a hallgatók, a műsorkészítők és vendégek, vendégek és hallgatók, stb. között. Nyilván az a szerencsés, ha minden viszonyban ugyanazt a formát használjuk. Mivel az alapstílust a célközönség ismerete evidensen meghatározza (pl. roma célközönségnek roma nyelv és közösségi szleng a megfelelő nyelvezet, idősebb rétegnek a konzervatív stílus felel meg, stb.) ezért érdemesebb a szélsőségeket kijelölnünk. Azaz tegyük egyértelművé, hogy meddig mehetnek el a műsorkészítők a szövegben, és mi az, ami már nem fér bele a rádió stílusába.

Tippek:

– Minél szélesebb a célközönségünk, annál konzervatívabb nyelvezetet érdemes használnunk, hiszen egy szűkebb réteg nyelvezete taszíthatja a többséget. Egy erősen szlenges fiatalos nyelvezet például elkapcsolásra készíti idősebb hallgatóinkat, ugyanakkor az idősebbeknek is megfelelő konzervatív nyelvezet használata nem zavarja a fiatalokat sem.

– Legyünk következetesek a nyelvezet kérdésében, és ne csak a műsorvezetői megszólalásoknál érvényesítsük, hanem promócióinkban, saját szpotjainkban, sőt, ha lehet, még a fizetett hirdetések esetében is!

A MŰSORKÉSZÍTŐK

Talán nincs értelme azt megterveznünk, hogy kik fogják a műsorainkat szerkeszteni, vezetni, de azt mindenképpen érdemes tisztáznunk, hogy az adásban megszólalók milyen szerepet töltsenek be. A kérdés az, hogyan viszonyuljanak a műsor egészéhez és a hallgatókhoz. Többnyire csak általános szempontokat sikerül meghatározni e kérdésben, de ez már elegendő ahhoz, hogy a megfelelő személyeket tudjuk kiválasztani, és hogy eldöntsük, kinek a kedvéért érdemes eltérni az általános elvtől.

Tervezés:

A műsorkészítők szerepét tulajdonképpen céljaink és lehetőségeink alapján tudjuk meghatározni, akár az egész műsorfolyamra, akár egy-egy program-elemre gondolunk. Műsorkészítőink lehetnek sztárok, akik személyiségükkel vonzzák (vagy taszítják) a hallgatókat, lehetnek szakértők, akik az adott műsor témájában járatosak, lehetnek "arctalan" műsorközlők, akik csupán megvalósítják a kiadott feladatot és könnyen cserélhetőek, lehetnek a csatornánk által képviselt közösség tagjai vagy egyszerű hétköznapi emberek is. A lényeg, hogy mindenkinek egyértelmű legyen a szereposztás, hiszen egy szerepből kiesett műsorvezető az egész rádiónk megítélését ronthatja.

Tippek:

– A hallgatók többsége szívesen köti kedvenc rádiócsatornáját egy-egy archoz, hiszen könnyebb egy ismerős arcot szeretni, mint egy arctalan hangot. Ezért érdemes egy-két olyan műsorkészítőt alkalmaznunk, aki gyakran szerepel a nyilvánosság előtt a rádiós műsorain kívül is.

– Óvatosan bánjunk a szakértőkkel, hisz a rádióban nem a szaktudás, hanem e tudás átadásának képessége a döntő. Előfordul, hogy a szakértő olyan szakzsargont használ, amit nem értenek a hallgatók, és olyan tudást feltételez róluk, amellyel azok nem rendelkeznek. Természetesen ez a hallgatók elpártolását eredményezi.

– A rádiót az emberek nagy többsége önállóan hallgatja, még olyankor is, ha az mások között - mondjuk munkahelyen vagy szórakozóhelyen - történik, hiszen a rádióban hallottak az ember saját fejében állnak össze teljes képpé. A műsorvezetőknek ezért meg kell tanulniuk egyetlen emberhez beszélni a mikrofon keresztül, tömegek megszólítása helyett.

A ZENE

A zenei stílus meghatározásánál ismét a célközönség összetétele a döntő fontosságú, és még akkor sem elkerülhető, ha beszélő rádióink van, ahol a zene csak időkitöltő szerepet kap. Ekkor is fontos ugyanis megtalálni azt a stílust, amely nem zavarja a hallgatóinkat, nem készíteti elkapcsolásra őket. A leglényegesebb a megcélzott közönség életkora, hiszen az emberek többsége azt a zenét kedveli, amelyet 15-25 éves kora között hallott. Ha tehát ismerjük a célközönség életkorát, meg tudjuk határozni, hogy mely évtized zenéje volt rá a legnagyobb hatással, melyiket szereti hallgatni. A zenei korszakon belül persze tovább szűkíthetjük a játszott dalaink körét egy-egy stílusra is (rock, disco, hip hop, stb) ám tartuk szem előtt, hogy minél kevesebb embert érhetünk el fizikailag, annál tágabb és konzervatívabb zenei válogatással kell dolgoznunk. Egy szűk piacot ugyanis nincs értelme önként tovább szűkítenünk. Ahol viszont a piac nagy, ott olyannyira fontos a zenei paletta meghatározása, hogy legtöbbször a csatorna stílusát is a játszott zenével határozzák meg.

Tervezés:

Készítsünk játszási listát (playlist), amely különböző kategóriákba sorolva tartalmazza az összes általunk (gyakran) játszott dalt! Az egyes kategóriák legfőbb jellemzője a rotáció, vagyis az, hogy a bennük szereplő dalok milyen időközönként ismétlődhetnek meg az adásban. A hit rádiók kiemelt kategóriájában például általában négy óránként ismétlődő dalok szereplenek, míg az alsó kategóriákban lehetnek olyan dalok is, amelyeket csak hetente egyszer játszanak. Kategóriáink meghatározása után vegyünk egy átlagos műsorórát, majd a zene - szöveg arány ismeretében számoljuk ki, hogy egy órában hány dalt játszhatunk le. A dalok természetesen változó hosszúságúak, de ha átlagosan négy percet szánunk egy dalra, nem tévedhetünk nagyot. Miután megvan az óránként játszható dalok száma, osszuk fel ezt a számot az egyes kategóriák között - vagyis határozzuk meg, hogy egy óra összes dalából mennyit játszunk az A kategóriából, mennyit a B kategóriából, és így tovább. Ezek alapján már egyértelművé válik, hogy kategóriánként, illetve összességében hány dallal tudunk megtölteni 24 órányi, vagy egy teljes heti műsort. Már csak össze kell szednünk a megfelelő számú és kategóriájú dalt. Ma egyébként egy 400 dalt játszó hazai zenés adó már változatosnak tudhatja zenei palettáját.

Tippek:

– Az egyes dalok kategóriába sorolásánál legfőbb segítségeink a zenei kutatások eredményei és a slágerlisták lehetnek. A slágerlisták esetében inkább az eladási listákra hagyatkozzunk, mert azokat kevésbé befolyásolják az egyes kiadók, és hívebben tükrözik

a valódi közízlést.

– Amikor egy dalról el kívánjuk dönteni, hogy melyik zenei korszakhoz tartozik, akkor nem az számít, hogy mikor íródott, hanem az, hogy mikor ismerte meg a publikum, mikor vált a közönség kedvencévé.

– Zenei kutatást mi magunk is végezhetünk. Évente egyszer érdemes kiválasztanunk 100-150 hűséges hallgatót, és azokat egy auditórium-tesztre meghívni. Itt a tesztelni kívánt dalok legjellemzőbb néhány másodperces részletét lejátszuk nekik, majd megkérjük őket, hogy a tesztben szereplő kérdések alapján minősítsék a dalokat.

– Egy auditórium teszten több száz dalt szokás megmérteni. Általában 600 dalrészlet hangzik el. Telefonos teszteléskor ugyanakkor csak 40 dalt szokás vizsgálni.

– Egy dallal kapcsolatban a legfontosabb jellemzők, hogy mennyire tetszik, mennyire ismerős, és mennyire unalmas. A teszteken is ezekre a kérdésekre kell választ keresni.

A BESZÉD

Műsorunk szöveges elemei ugyanúgy tervezhetőek, mint a zene. Nyilván meg kell terveznünk az egyes műsorok tartalmát, a megszólalások hosszát és tartalmát, témáját, a megszólalók számát, stb. Ezekről azért nem érdemes szólnunk, mert minden igényhez egyedi megoldások születnek, van azonban néhány olyan szabály, amit nyugodtan alkalmazhatunk minden egyes műsorvezetői megszólalás esetében. A tervezés itt tehát elsősorban a műsorvezető és a műsor szerkesztőjének dolga, amit minden egyes mikrofon bekapcsolás előtt el kell végezniük. Ennek hiányában lényeges dolgok kimaradhatnak a megszólalásból, könnyebben összeakad a műsorvezető nyelve, és általában olyan dolgok hangozhatnak el, melyek rontják az egész rádió imázsát.

Tervezés:

Csak a legkritkább esetben ajánlott egy megszólalást előre megírni, majd az adásban felolvasni, úgy, mintha az spontán megszólalás lenne. Általában ugyanis kilóg a lóláb, azaz hallható, hogy felolvasásáról van szó. Többnyire elegendő csak a megszólalás vázát megtervezni. A legfontosabb talán az első mondat, hiszen ha még az sincs a fejünkben a megszólalás pillanatában, máris belezavarodhatunk mondandónkba. Ugyanilyen fontos az utolsó mondat megtervezése, hogy tudjuk, hová akarunk eljutni. Az elsőtől az utolsó mondatig tartó utat pedig többnyire elég néhány kulcsszóval felvázolnunk, amelyek emlékeztetőül szolgálnak arra, mit is akarunk elmondani. Ez minden megszólalásra igaz, de párbeszéd esetében ennél többre is szükségünk lehet. Ha például két-három műsorvezető van adásban, a szereposztást is meg kell előre terveznünk. Ha hallgatókkal kívánunk telefonon beszélni, tudnunk kell, mit és mennyit akarunk tőlük hallani, és e szerint kell irányítani a beszélgetést. Ha interjút készítünk, érdemes néhány kérdéssel is előre készülni, amelyeket csak akkor vegyünk elő, ha megakad a beszélgetés. A tervezésnél azonban sokkal fontosabb a párbeszéd esetében, hogy figyeljünk a másik félre, és reagáljunk kulcsmondataira.

Tippek:

– Ha az első mondat zene után következik, az soha ne tartalmazzon lényegi új információt, mert ilyenkor jónéhány másodperc szükséges ahhoz, hogy a zene alatt elandalodott hallgatóink figyelme ismét felébredjen, és szavainkra koncentrálni tudjanak.

Ilyenkor inkább a "kötelező", kevésbé lényeges dolgokat mondjuk el, mint a pontos idő vagy az állomás azonosítója.

- Soha ne kezdjünk egy megszólalást vagy témát közhellyel!

- Mindig gondoljunk azokra, akik ebben a pillanatban kapcsolódnak be a műsorba. Ezért ha egy témát több megszólaláson keresztül fejtünk ki, a megszólalások elején igyekezzünk összefoglalni az eddig elhangzottakból azt a keveset, ami szükséges a most következő megszólalás megértéséhez.

- Ne felejtjük el, hogy lineáris műfajban dolgozunk, és amit egy perccel korábban elmondtunk, azt talán már el is felejtették hallgatóink. Ezért igyekezzünk a megszólalásokat úgy tervezni, hogy az információk a fontosságuknak megfelelő helyre kerüljenek. Ha például programot ajánlunk, annak helyét és idejét mindig mondjuk el az ajánlat végén (is), hiszen hallgatóink éppen a programajánlat közben döntenek el, hogy az adott esemény érdekli-e őket.

- Az adásban megszólaló hallgató ugyanolyan része a műsornak, mint a műsorvezető. Ezt nem csak a hallgatók által adásban elmondottak miatt büntetést kiszabó ORTT gondolja így. Nekünk is így kell kezelnünk a hallgatót, azaz nem kell sem udvariasabbnak, sem durvábbnak lennünk velük, mint azt a műsor hangneme megkívánja. Ha lejárt a rá szánt idő, el kell tőle búcsúzni, ha nem adásképes a modora, ki kell venni adásból, ha sértegetni kezd, helyére kell tenni - persze a megfelelő modorban.

- Mindig emeljük ki az idézeteket, hogy a hallgatónak egyértelmű legyen: a most következő gondolat nem a miénk, nem a műsorvezetőé! Ugyanígy érdemes eljárni akkor is, ha élő beszédből felolvasásba váltunk (például egy hírrészletet olvasunk fel), hiszen ez is idézet, ráadásul legtöbbször önkéntelenül is megváltozik ilyenkor a beszédtempó és a hangszín.

- Ha bakizik a műsorvezető, mérlegeljen. Egy egyszerű nyelvbotlást nem érdemes kijavítani, de ha rosszul mutatunk be egy vendéget, vagy egy nullával többet olvasunk egy számnál, azt fontos kijavítani. A lényeg, hogy ne csináljunk ügyet a bakiból, hiszen semmi szükség erre külön felhívni a hallgatók figyelmét.

A MŰSOR RITMUSA

Amikor egy önálló műsort vagy a műsorfolyam egy óráját tervezzük, mindig felmerül a helyes ritmus kérdése is. Itt természetesen nem a zene ritmusáról van szó, hanem az egyes műsorelemek, a szövegek és zenék váltakozásából, ismétlődéséből adódó ritmusról. Ezeknek az elemeknek a helyes időbeli elrendezésével olyan ritmust kell kialakítanunk, amelyet kellemes hallgatni hosszán is, ugyanakkor a csak rövidebb ideig adásunkba kapcsolódó hallgatók is képet alkothattak a műsor teljes egészéről. A helyesen megformált ritmus kiszámíthatóvá teszi adásunkat. A hallgatók néhány nap után már érzik, hogy mikor milyen műsorelemnek kell következnie, és milyen hosszán lesz hallható. Ha betartjuk ezt a ritmust, elérhetjük azt, hogy hallgatóink a nekik kevésbé tetsző műsorelemek (például egy nem kedvelt dal vagy egy reklámblokk) alatt is állomásunkon maradjanak, hiszen tudják, hogy ezt meddig kell kibírniuk, és hogy utána mire számíthatnak.

Tervezés:

A ritmus tervezéséhez a legjobb segédeszköz az óratárcsa (clock). Rajzoljunk egy hatvan

percre felosztott óratarcsát, és ezen belül helyezzük el az egyes műsorelemeket, a megfelelő hosszakkal. Így azonnal kirajzolódik előttünk, ha egy órán belül valahol aránytalanul sok a zene vagy a szöveg, vagy ha a ritmus valahol megbicsaklik. Az óratarcsa minden műsортípusnál jól használható a megfelelő ritmus kialakításában. Ugyanakkor a megfelelő ritmus nem csak a műsортípustól függ, hanem az adott napszakra jellemző hallgatói szokásoktól is. Az olyan időszakokban ugyanis, amikor hallgatóink hosszabban hallgatnak rádiót (például munkaidőben vagy éjszaka) a ritmus lazább lehet, míg olyankor, mikor rövidebb ideig kapcsolják be készülékeiket (például reggel vagy délután) a ritmusnak feszesebbnek kell lennie.

Tippek:

– A ritmus alapegysége nem perc vagy óra, hanem az az időtartam, ameddig egy átlagos hallgató az adott napszakban hallgatja műsorunkat. Ebbe az időtartamba kell megmutatnunk minden általunk fontosnak tartott elemet. Ha például átlagban 15 percig hallgatják adásunkat, akkor úgy kell kialakítanunk a ritmust, hogy az óra bármelyik 15 percében benne legyen az, ami nekünk a legfontosabb - például egy állomásazonosító szignál és egy adónkra jellemző sláger.

– Szinte mindig vannak olyan műsorelemek, amelyek rendszeres időközönként kötelezően ismétlődnek. Ilyen lehet a reklámblokk vagy a hírblokk. Érdemes az óratarcsába először ezeket feltüntetni, és ezek köré elhelyezni a műsor többi elemét.

STÍLUSHORDOZÓ AUDITÍV ELEMELK

Rádióink stílusának igazi ismertetőjegyei azok a szignálok, szpotok, amelyek néhány másodpercbe sűrítik mindazokat a stílusjegyeket, melyeket a fentiekben áttekintettünk. A szignáloknak tehát összhangban kell lenniük a zenei stílussal, a nyelvezettel, műsorkészítőink szerepével, stb. Egy rockzenét játszó adón a szignáloknak is rockos hangzással kell bírniuk. Ha egyébként magázzuk hallgatóinkat, akkor a szignáloknak is ezt kell tennünk, ha pedig sztárokat akarunk műsorvezetőinkből csinálni, a szignáloknak is őket kell sztárolniuk. A szignálok azonban nem csak a rádió stílusát azonosítják, hanem magát az állomást is, névvel, frekvenciával, esetleg szlogenel. Így érhetjük el, hogy hallgatóinkban tudatosuljon, mit is hallanak, és ez alapján később, a naplós felméréskor a mi állomásunkat jelölik be, mint hallgatott adót.

Tervezés:

A szignálpark elkészítése azzal kezdődik, hogy átgondoljuk, mikor, milyen szignálra lesz szükségünk a műsorfolynamon belül. Szükségünk lehet műsorszignálokra, amelyek az egyes önálló műsorainkat indítják vagy végét jelzik. Önálló műsorainkon belül további összekötő szignálokra is szükség lehet. Érdemes az állandóan ismétlődő műsorelemeknek (például hírek, programajánlat, stb.) is önálló szignált készítenünk. Szükségünk lehet zenék között olyan elválasztó szignálokra, amelyek a nem jól keverhető dalokat átvezetik egymásba (például gyors dal és lassú dal között). Feltétlenül kell néhány állomásazonosító szignált készítenünk, amelyek tartalmazzák adónk nevét, esetleg frekvenciáját és szlogenjét is. Ezen túl nagyobb akcióink, promócióink, játékaink is önálló szignálokat, szpotokat érdemelnek. Ha mindezt felmértük, a többi már csak pénz vagy tehetség kérdése, hiszen megrendelhetjük profi stúdióktól is a szignáljainkat, de mi magunk is

elkészíthetjük azokat.

Tippek:

– A műsorszignálokban is hangozzék el az állomás neve, hiszen az adásban a műsor szignálja után nem fogunk még egy állomásazonosító szignált is lejátszani, hanem kezdjük a műsort.

– A szignálparkunk legalább annyira legyen változatos és friss, mint amennyire a rádió egésze, zenei palettája. Egy hit rádió például gyakrabban kényszerül szignálparkját cserélni, mint egy konzervatívabb, beszélgetősebb műsort szolgáltató adó.

– Érdeemes az alapszignálokat ugyanazzal a hanggal (station voice) felmondani, így ez is erősíti a stílus egységét.

Ha a fentieket mind átgonodoltuk, megválaszoltuk a felmerülő kérdéseket, már készen állunk a műsor megalapozásával, de még nincs kész a rádiónk. Hasonlóan meg kell tervezni a rádió saját kommunikációját, a reklámidők értékesítését, a finanszírozást, a hierarchiát, stb. Éppen ezért fontos, hogy a tervezés soha ne egyszemélyes munka legyen, mindig egy csapat dolgozza ki a stratégia alapokat. A csapatban pedig ugyanolyan helye van a műsorigazgató mellett az értékesítési és marketinges kollégáknak is, mint a szerkesztőknek és a műsorvezetőknek, vagy a külső tanácsadóknak. A szakmai konzulensek ugyanis minden probléma megoldásakor hasznos segítséget nyújtanak független, szakmai szemléletükkel és tapasztalatukkal.

Windhager Károly Ákos

HOGYAN HASZNÁLJUNK FEL KOMOLYZENÉT RÁDIÓMŰSOROKHOZ?

A klasszikus zene sajátos jellege, hogy - bárki írja is bármelyik zenetörténelmi korszakban - hallható szerkezettel bír. Ez belső zenei összefüggéseket takar, melyre azonban egy átlagos rádióműsorban nincsen szükség. A szokványos rádióműsorban a zene mindig csupán jelzés: szignál, átvezető két műsorrész között vagy hangulatfestő háttérzene.

Szignálnak első megközelítésben érdemes lehet jól hangzó, könnyen fityűlhető dallamot választani, ahogy például a Juventus Rádió tette. Érdekes, hogy a nagy állami rádiók ezzel szemben mindig valamilyen kulturális alapismeretekre támaszkodó idézetet használnak, pl.: a Kossuth Rádió Szabó Ferenc: Feltámadott a tenger című réges-rég elfeledett oratóriumának egyik visszatérő motívumát, a "Kossuth Lajos azt üzenté" kezdetű magyar verbunkos dallamra írt variációját választotta, míg a Bartók Rádió Bartók Béla: 3. zongoraversenyének első ütemeiből íratott Lendvay Kamillóval egy szignált.

Az egyes műsorok saját szignálja a lehető legnagyobb eltérést mutatja, ám megfigyelésünk szerint egyre dinamikusabbá, dallamosabbá válik a zene, majd megszólal a

cím, s végül ez halkul el. Szintén nem általános érvényű megfigyelés, hogy az egyes műsorok szignálja nem zenekari darabokból származik, hanem inkább zongora-, cselló-, dob-darabból, vagy olykor valamilyen népdal-imitációból.

Az átvezető zenék rendszerint rövid tételek, legfeljebb 1-2 percesek. Érdekes módon nagyon ritka, hogy erre a feledatra komolyzenét használjanak a rádiósok, ide mindig valamilyen az épp kapcsolódó hangulatot festő könnyűzenét, vagy kortárs előadók szerzeményeit játsszák le.

A háttérzene klasszikus zene elemeit négy tényező befolyásolhatja. Amíg a Walt Disney-filmek széles hangskálát használhatnak, és ezért akár teljes szimfonikus zenekar kíséreti Tomot és Jerryt, addig a rádióműsor ugyanazt a hangszórót használja aláfestésnek is és a műsor megszólaltatásához is, így egyensúlyozásra kényszerül. Ennek következtében vagy kitűnő hangszabályozásra van szükség a háttérben felhangzó zenemű részlete és az előtéri beszélgetés között, vagy, ami gyakrabban, hogy két beszédrész közé vágnak be zenei betétet.

Másik nehezítő körülmény, hogy a rádiójátékban mindennek hallatszanania kell, hiszen csak hangok alapján érti meg a hallgató a cselekményt. Így a klasszikus zene olyan apró mozzanataira lenne szükség, mint szélzúgás, tányércsörömpölés, szuszogás, lépések zaja, szívdobbanás... Ezekre a motívumokra bár rá lehetne találni, inkább kéznél levő zeneértő szakember szerkeszt hanghatásokat.

Újabb tényező, hogy egy temetés kapcsán a gyászzenének ki kellene tartania a temetés végéig és közben a gyászközönség beszédét sem lenne szabad elnyomnia, ugyanígy egy hosszú menetelést megrajzoló rádióműsorban a menetzenének el kell tartania a célíg. A klasszikus zene szerkezeti sajátossága miatt ez utóbbi elvárás képtelen teljesíteni, így a hangerő állandósága egyetlen zeneműben sem figyelhető meg, de az azonos tempójú egyenletes lépegetés sem. Vagy újfent az előbbi zeneértő ismerőst kell igénybe venni, vagy csalni kell a zenével és a kiválasztott zenei anyagot, újra és újra elindítani, anélkül hogy bármiféle zeneesztétikai elvnek meg akarnánk felelni.

Negyedik tényező, hogy mégha az egész hangsáv áll is rendelkezésre a zene lejátszásához, akkor is súlyozni kell a hangmérnököknek az egyes szólamok közti viszonyt. Amíg élőben a zenekar a hangversenydobogóról szólal meg pl.: 120 m²-es felületről, addig itt 120 cm² áll rendelkezésre ehhez. A bonyolultabb, összetettebb zeneművek így veszítenek értékükből és élvezhetőségükből. A kitűnő hangfaltechnikák és közvetítési eljárás fejlődése mellett egy másik utat is végig kell járnia a rádió zenei szerkesztőjének, még hozzá bele kell nyúlnia a szövetbe és egyszerűsítene kell azt. A szerzők ezt a 30-as években olyannyira nehezményezték, hogy ők maguk vették tudomásul az új technikai feltételeket és létrehozták a rádióopera-műfaját, mely nem formailag új, hanem zenekari technikájában. A szerzők arra törekedtek, hogy zenéjük élvezhető legyen rádióközvetítésben is. A kísérőzenének pont ezért olyan művet érdemes választani, amely minden összetettsége ellenére is jól hangzik (pl: Bartók, Kodály, szemben Mahlerrel, Ives-zal)

A rádiózene ennek ellenére komoly műfaj, komolyzene, a kor legjelentősebb zeneszerzői írtak rendszeresen rádiójátékokhoz zenét (Britten, Sosztakovics, Prokofjev, Davies, Petrovics, Hidas, Vujicsics). Sőt a magyar zeneszerzők nagy része a Magyar Rádió Zenei Osztályának köszönheti, hogy 1947 és 1982 között nem kényszerült pályaelhagyásra.

A rádióműsorok kitűnő aláfestő zenéje általában karakterdarab, vagyis olyan, ami egyetlen egy jelleget emel ki. A XIX.század legfantasztikusabb karakter-darab sorozatai:

pl.: Muszorgszkij: Egy kiállítás képei, Saint-Saens: Az állatok farsangja, Schumann: Carneval, Grieg: Peer Gynt-szvit, Szimfonikus etüdök, vagy Brahms: Változatok egy Haydn-témára, Magyar táncok, Dvorak: Szláv táncok, majd a XIX. századot idéző Respighi: LA boutique fantastique. Emellett a legkitűnőbb karakterszerűséggel bírnak az egyes indulók, vagy a balett-tételek (Lullytól kezdve Schuberten át Csajkovszkijig, Delibesig és még tovább Bartókon át Sosztakovicson, Prokofjeven át korunkig, pl: Dubrovayig).

Az alábbiakban a Kiállítás képeit veszem sorra és az egyes tételeken keresztül kívánom bemutatni, mire lehet (még) felhasználni.

1. Séta: Komoly hangzású fanfár-motívum, mely mind az ünnepélyesség, mind a fátyolosság felé is elfordul, mégis uralkodik a fény és erő benne. Rövidsége miatt alkalmazható szignálként, felhívójelként.

2.Gnóm: Egy torzszülött életének három oldalát mutatja be, a groteszségét, a fájdalmát és hősiess, bár kudarcra ítélt erőfeszítését. Tragikomikus, mintsem mélabús. Szereplők jellemzéséhez, vagy reklámhoz vicces háttérzenének, illetve paródiákhoz használható.

3.Séta : Most a motívum líraian szólal meg. Átvezető zenének kiváló, hogyha valamilyen csendes, megilletődött beszélgetést fejeztünk be, vagy kezdünk el.

4. Az ódón várkastély: Az egész tétel lassú, melankolikus, csendes, szomorú. A dallam alatt folytonos lüktet a lassú tá-ti-tá-ti ritmus, így temetések közvetítéséhez, vagy gyászindulónak felhasználható. Ugyanúgy régi szomorú történet elmeséléhez is ajánlott. Viszont nem fejez ki éles és nagy fájdalmat, csupán már a sorssal megbékélt szomorúságot.

5.Séta. Harsány, erős, szinte abba sem akarja hagyni a trombitás a témát. Rövidsége miatt műsorkezdésnek, -zárásnak alkalmazható, vagy nagy jelentőségű beszéd közvetítése előtt, esetleg a csapatok megérkezésének jelzésére. Ez a nyolcütemnyi tétel valójában fanfár, így minden jókedvű figyelemfelhívásra alkalmas.

6. Tuileries: Gyors, fürge és élénk tétel, akár vidámnak is mondható. Derű, és jókedvű munka érzékeltetésére alkalmas. Eredetileg gyerekek futkározását írja le, így akár gyermekműsorokban használható.

7.Bydlo: Az emberi munka nehézségét, kínját, a földi élet terhét szólaltatja meg. Minden olyan műsor, ami a hősiess, nehéz és mégsem didallal végződő életutat szemléltet, használható. Királyok esetében tévedés, könyvtáros, napszámos, jellemzésére kitűnő. A lassú cammogás, baktatást is megjelenítheti, eredtileg egy hatökrös szekér lassú vonulását ábrázolja.

8. Séta: A motívum előbb világos és magas, majd mély és sötét regiszterben szólal meg. A motívum tétovázást és fátyolszerű bánatosságot tükrözhet. Bár könnyed a zene mozgása, mégis a törekenység-érzetét kelti. Egy átlagos nap, eső-közeledtét, elmaradt vallomást, vagy szép, de nehéz mutatvány jelzésére használhatjuk.

9. Csibék tánca a tojáshéjon: A mű legjátékosabb, legpajkosabb, legvidámabb tétele. Minden emberi vidámságról, gyerekekről, hosszantartó nevetésről, békéről szóló műsorban használható. Amikor mindenki jókedvűen van a helyén. Reklámokban szokták alkalmazni, bár politikai felhasználása csödhöz vezetett.

10. Samuel Goldenberg és Schmuyle Eleinte a gazdag és szegény családtagot szembesíti egymással nagyon-nagyon drámaian, majd a két felet egyszerre szólaltatja meg, amitől a feszültség csak fokozódik. A dráma kezdetét jelképezheti, de akár háború,

csata aláfestéséhez folyamatos trombita-szólója miatt. Az igazi drámai, konfliktussal terhelt jelenetek zenéje.

11. Limoges-i piac Újfent gyors és élénk tétel, megint az élet sebes áramlását, rohanását, egyre sebesebbé válását rajzolja meg. A tételt rendszeresen játsszák úgy, hogy fokozódik a tempója. Minden olyan műsorban, mely a technikai civilizáció fejlődését, didalát, vagy az emberek napi rohanó roboját ismerteti, kiváló. Bár könnyed és vidámságot is tartalmaz, nem a fetregő röhögés, hanem a gyors mosolyok zenéje. Műsorzárásra, finálénak is alkalmazható.

12. Katakombák A lelassult, kővé vált idő zenéje. Hangos, de kimérten lassú zene, csak kis mozgások hallhatóak. A halál jelent meg a nyüzsgő ember számára. A megkérdőjelezhetetlen, a megfellebbezhetetlen, a végső igazság megjelenítésére használható, vagy esetleg építészeti műsorokban.

13. Holtakkal a holtak nyelvén, Csendes, nyugodt, a földi sík fölé emelkedő éteri zene. lassan hömpölyög előre, de kifejezetten érezhető benne a mozgás, az örök isteni rend lépése. Ami befejeződött, az elmúlt, de nem a vég jött el. Szép és tiszta gyászzene, s ha indulónak nem is jó, búcsúztatni, megemlékezni valakiről, kitűnő. A társukat sirató közösség aláfestésére, a telet, esetleg a kiábrándultságot, a hazatalálás szemlélődést ábrázolhatja.

14. Baba Jaga kunyhója Az orosz boszorkány boszorkánykonyhájába nyerünk bepillantást, fortyognak az üstök, gonosz lidércek ugrálnak és ijesztgetnek mindenhol, majd megérkezik a vasorrú, rettentő káromlásba és boszorkánykodásba kezd. A riasztó, a drámai és a groteszk egy időben szólal meg. Az ember legrémisztőbb kalandjait átélve ismerheti meg ezt a helyzetet. A hős egyedüli végső kalandja esetén jól érzékelteti a belső-külső feszültséget. Az egész tételre jellemző a gyors előrehaladás és a félelmetes sötétség érzése is. Így mindenképp egy akció utolsó elemét jelzi. A viszonylag hosszú tétel (4-5 perc), középrésze halkabb, de csak a fokozás kedvéért, hogy utána még sokkal idegebbek legyünk a végső rohanásban.

15. A kijevi nagy kapu, A dicsőség, a hatalom, a teljesség, a győzelem, a diadal zenéje. Úgy tűnik győzött az előző rész hőse. Félelmetes nagyságú jótékony erő szabadul fel a zenében. A végsőig fokozza a szerző a monumentalitást, miközben ortodox egyházi dallamimitációkat is megszólaltat, hogy még kozmikusabbá válják a fény. Ha nem az első mondatban jelzettek akarjuk megszólaltatni vele, akkor elképzelhető himnusznak, szignálnak és bármiféle más ünnepi zenének.

Az előzőekben adott értelmezés csak minta. Egy adott elemzési szempont érvényesül benne, és egy fajta ízlésvilág rádiózenéről vallott elképzelését tükrözi. Ez a felhasználás mások számára belemagyarázás, ám minden felhasználás belemagyarázás, hiszen a zene tág értelmezési körét egyetlen egy jelenséghez köti. De a puding próbája az evés.

Windhager Károly Ákos

NEMZETI JELKÉPEINK A ZENÉBEN

A legalapvetőbb nemzeti jelképeink zöme a romantikában született, és ez egybe esik a liberális nemzet-elmélettel, miszerint a nemzetfogalom a romantika idején telítődött a tartalommal (az azonos nyelvi hagyományban élő egyének közössége), melyet többé-kevésbé ma is használunk. A romantikus magyar nemzetfogalom az előző meghatározáson túl még magában foglalta a történelmi tudatközösségét is, így kerül majd be a jelképek közé sok-sok történelmi elem.

A legfontosabb nemzeti zenés jelképünk a Himnuszunk. A romantika idejéig két egyházi himnuszt tekinthetünk előzménynek: a pápai himnuszt és/vagy a Boldogasszony-anyánk kezdetű népéneket. Mindkét egyházi ének csak a katolikus felekezetre jellemző, a protestáns egyházak hasonló jellegű szokásáról nem tudunk. A 1845-ben merült fel, hogy Kölcsey 1823-ban írt többretegű költeményét., mely egy 16.századi protestáns prédikátor szerepében szólal meg, megzenésítve országos jelképpé kellene tenni. A pályázatot Erkel Ferenc nyerte meg, s a nemzeti ima innen kezdve terjedt el, 1848/49-et leszámítva majd csak 1867-től tölti be mai feladatát. Rákosi Mátyás Kodályt többször felszólította, hogy írja át, vagy készítsen újat, de a mester mindig csak annyit mondott: "Á, jó nekünk ez a régi is!" Erkel imája eredetileg is zenekarra és kórusra íródott, de nagyon erősen magán viseli a az ének-jelleget, ezért könnyű énekelni. A világ négy legszomorúbb nemzeti himnusának egyike (többi: chilei, portugál és az izraeli). A Himnusz jelentőségét szemlélteti, hogy az 1930-as években az utcára vonuló tüntetők a csendőrök kardlapozása közben énekelni kezdték, mire a kivezényelt karhatalom vigyázban hallgatta és énekelte végig. ellenpélda, hogy az 1946-85 közötti időszakban azokat a tanárokat, akik elénekeltek egy óra alkalmával, bejelentés nélkül, állásukból elmozdították és olykor még öngyilkosságba is kergették. Ma gyenge hangon, nyöszörögve, kelletlenül éneklük a legtöbben, ha egyáltalán hajlandóak erre.

Második zenei jelképünk a Szózat. A szózat műfaja kifejezetten retorikai-politikai, s ebben a zenés nemzeti dal formájában egyedülálló. Vörösmarty vátesz-szerepben megírt nemzet ébresztő szövegére 1844-ben írt ki a Nemzeti Színház igazgatója: Bartay András zenei pályázatot. Az első helyet azért nem Erkel kapta, mert maga is benne lévén a zsűriben, nem volt hajlandó azt elfogadni, így került sor Egressy Béni darabjára. (Erkel pályaműve nagyon emlékeztet az egy évvel későbbi Himnuszára, így igazából nyertünk Egressyvel). Egressy Béni dalműve a legjellegzetesebb verbunkos-jegyeket viseli magán és igen-igen szenvedélyes. Ha nem is vidám, de sokkal derűsebb és reménykedőbb, mint a Himnusz. A Szózat, bár eredetileg csak kórusra íródott, valójában hangszerszerű alkotás, ami miatt a korabeli verbunkos bandák gyönyörűen játszották, éneklése viszont azóta is gondot okoz. Ezért vette magának a bátorságot Nagy Feró, hogy egyszerűsítsen rajta, de remélhetőleg ez nem fog visszahatni az eredeti mű szerepére. A Himnuszhoz hasonló sikertörténetet futott be, azt leszámítva, hogy a nyugati emigrációban élők nem énekelik a honmaradásra való felszólító sora miatt.

Több nagyszabású zenemű tett kísérletet arra, hogy ezt a két dalt összekapcsolja, így Erkel: a Dózsa György című operájában a keresztesek indulójában, majd az Ünnepi nyitányban, Liszt Ferenc a Himnusz és a Szózat című variációjában (mely jobb, mint az eredeti), Mosonyi Mihály: Ünnepi nyitány, végül a legnagyobb szabású alkotás ezen a téren Dohnányi 1923-as Ünnepi nyitánya, ahol egy nagyzenekar mellett még egy fúvószenekar is bekapcsolódik.

Harmadik és külföldön talán legismertebb jelképünk a Rákóczi-induló. A Rákóczi-induló alapja a Rákóczi-nóta (Haj, Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi! - kezdetű kuruc sirató),

amelynek kézírata alapján először Erkel írt indulót - zongorára. Liszt Ferenc szintén ismerte ezt a dallamanyagot és a XV. rapszodiában zongorára, egy más alkalommal zenekarra hangszerelte meg a saját Rákóczi-indulóját. Hector Berlioz 1844-es magyarországi hangversenykörútja előtti este kapta meg a Rákóczi-nóta kottáját Bécsben. Annyira magával ragadta, hogy ő is készített belőle indulót, azzal a kiszámított hatással, hogy megnyerje vele a magyar közönség tetszését. Sikere nem maradt el, bár önéletírásában ez a fejezet némileg csöpögőssre sikerült. Noha zeneileg Liszt indulója a jobb, ma mégis a Berlioz-féle változatot ismerik többen. A francia mester a szerzeményét belekomponálta Faust elkárhozása című drámai legendájába, így még nagyobb ismertségre tett szert a Franciaországban egyébként is kedvelt Rákóczi fejedelemre emlékező induló. Jellemző, hogy amíg 1867 után a nemzeti imáink megszólalhattak, addig Rákóczi személyisége tovább is tabu lévén, csak a 90-es években csendülhetett fel újra ez az induló. Manapság népszerűsége csökken, erre mutat, hogy fúvószenekari átírata gyatra, koncerten pedig csupán külföldiek játsszák ráadásszámként olykor. Rádióban a Kossuthon lehet hallani mindennap reggel 6 előtt 2 perccel.

Negyedik nemzeti jelképünk a Hunyadi-induló, melyet Erkel a Rákóczi-nóta elemeinek felhasználásával írt az 1844-es Hunyadi László című operában. Az opera nyitánya és későbbi közzenék alapján írta végül Doppler Ferenc - Erkel barátja és zenekarának fuvolása - a mai is játszott fúvószenekari indulót. A Hunyadi-induló a legnépszerűbb magyar indulók egyike, melyet az elnyomatás éveiben a "Meghalt a cselszövő" szövege miatt is örömmel énekeltek ellenállás gyanánt. Az induló népszerűségét jelzi, hogy saját korában a még Erkellel is szemben álló egyetemi ifjúság saját politikai céljaira használta fel saját költésű szöveggel.

Időrendben ötödik, jelentőségében harmadik legfontosabb nemzeti zenei jelkép a Székely himnusz. Csanády György 1921-ben írt nemzeti gyászt megéneklő költeményét feltehetően még abban az évben megzenésítette Mihalik Kálmán. Ezt megelőzően a Csíksomlyói Mária-himnusz számított a székelység nemzeti zenés imájának. A Székely himnusz abban a helyzetben született, amikor az ország területének kétharmadát és a magyar lakosság egyharmadát elcsatolták a trianoni békediktátumban. Így az AABA népdalszerkezetet felhasználó dal még a Himnusznál és a Szózatnál is erősebb politikai felhanggal rendelkezik, sorsa ennek megfelelően alakult. 1945-től tiltott mű, majd az 1980-as évektől kezdve rendszeresen elhangozhatott egyházi szertartások részeként. A Székely himnusz egyszólamú dal, így a többi nemzeti imával ellentétben gitár, hegedű, cigánybanda vagy tangóharmónika kíséretében is hallható. Buktatója, hogy magyar nótás jellege miatt sokszor üvöltve éneklük, ami ellentmond dallamának és szövegének is.

Kárpátaljai himnusz, vélhetően a Székely himnusz hatására született meg Dévai Nagy Kamilla gitárján. E műnek mind szövegét, mind zenéjét az ismert énekesnő szerzette, aki saját kazettán terjeszti, de ennek ellenére a mű ismertsége még várat magára.

Lassan történelmi nemzeti jelképpé válik Beethoven Egmont-nyitánya is. Az 1956-os forradalom idején ez a mű szólt a politikai közvetítések közti szünetben, mivel a Rádió épületét nem használták a forradalmárok és az országházbeli stúdióban csak ezt a lemezt találták meg. Szabó István Apa című (1963-65) filmjében már ez jelképezi 56-ot. Az azóta született 56-os emlékműsorokban már kezd valóban jelképpé válni ez a tragikus nyitány.

A Honvédség avatási szertartásokon rendszeresen jelképként használt Erkel: Bánk bán című operájából a címszereplő "Hazám, hazám..." kezdetű áriáját. A szövege alapján a hazaszeretről, sőt a magánélettel szembeni elsőbbségéről szóló szöveg miatt kerülhetett

be ebbe a sorba. Erkel zenéje ebben az áriában sok zenetörténész szerint a csúcstra érkezik el, így annak szenvedélyessége, ereje és fájdalma mesteri fokon izzik össze a sokszor csiszolt szöveggel.

A kuruckori dalokból nagyon keveset tart számon a magyar énekkultúra, bár nemzeti jellegük vitathatatlan. pl.: Csínom Palkó, Bezerédi brigadéros, Cinka Panna dala, Hej Rákóczi,...Szintén nemzeti jelképpé váltak az 1848/49-es népdalaink, melyek a korban ismert verbunkos-toborzó dalok dallamára íródtak át nemzeti szöveggel. Pl.: Gábor Áron rézálgúnya, Kossuth Lajos azt üzente, Kossuth Lajos táborában, Kecskemét is kiállítja, ...

Az 1867-1916 közötti időszakban igen sokan írtak kuruc-, vagy honvéddalokat, ezek túlnyomó rész azonban mára nem maradt fenn. Két szerzemény tekinthető kivételnek, Egressy Béni Klapka-indulójára Thaly Kálmán írta a mai is énekelt "Fel, fel vitézek az csatára!" kezdetű szöveget. Másik túlélőnek az Andrássy Katinka (későbbi Károlyi Mihályné) írta: "Krasznahorka büszke vára" kezdetű műdal számít. Az 1920-44 közötti időszakban igen sok hazafias témájú dal születik (Árpád apánk, Kárpátok bércei, Honvéd áll a Hargitán,...), manapság ezek kedveltsége csak egy szűk körre terjed, jelkép-értékük igen kicsi.

Magyar állami jelképpé nőtte ki magát az 1920-as években a "Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország" kezdetű műdal, mely a trianoni katasztrófa ellenére életben maradó országot élteti. A dal eredetileg Vincze Zsigmond - Kulinyi Ernő: Hamburgi menyasszony című operettjében áriaként hangzott fel, ahonnan elindult igazi világkörűli útjára. Himnikus és világszínvonalú feldolgozására Bartók: Concerto 4. tételében került sor, míg a Horthy-korszak jelképévé Fábri Zoltán emelte Hannibál tanár úr című, 1956-ban bemutatott filmjében.

Petőfi Nemzeti dala több megzenésítést is megért, mégsem vált énekes kultúránk részévé. A lelkesítő szózatnak szánt költemény a mai napig nem vált zenés jelképpé.

KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓZÁS

Változatok a kisközösségi rádiózásra

Naerradio, Free Radio, Access Radio, Community Radio, Microradio, Low Power Radio, Educational Radio, Kisközösségi rádió: megannyi kifejezés olyan rádiókra, melyeknek közös tulajdonsága az, hogy kis vételkörzetben sugároznak, nem nyereségért, általában önkéntesekkel, helyi műsorkészítőkkel helyi hallgatóságnak. Ezen túl szinte mindenben különbözhetnek. A közösséget összetarthatja a földrajzi közelség, azonos nyelv, kultúra, hobbi, életstílus (szubkultúra), együtt átélt élmények stb. Egy megközelítés szerint ezek a "free radio" - szabad rádiók. Ez a megközelítés általában a szólásszabadságra utal. Egy brit meghatározás szerint a közösségi rádiók feladata: "give voice to the voiceless" (adj szót a szótlanoknak), olyan értelemben, hogy azok szava is eljusson a közönséghez, akik nem kapnak szót a hagyományos duális médiarendszerben (közszolgálati és kereskedelmi). Ezek az etnikai kisebbségek (bevándorlók, nemzetiségek), hajléktalanok,

menekültek stb. Ez a megközelítés egyfajta szociális rádiót takar. A közösségi rádiózás harmadik útja bármiféle szűk rétegnek szóló műsorok készítése, akiket nem szolgál ki a többi adó: így nem feltétlen szociális okok miatt, hanem csak azért, mert pl. a helyi rádiós piacon nincs pl. japán anime műsor. Ez igaz: inkább a műsorkészítők érdeklődését tükrözi (niche radio), de képes lehet lelkes hallgatóság szerzésére. A BBC eredeti, Reith-i értelmében: vegyes műsort kínál, olyat, amit ha valaki folyamatosan hallgat, kitágítja érdeklődését is, mert olyasmit is hallhat, amit magától, tudatosan nem keresne - és sokszor ezért nem is tud róla. És egy meghatározás az is, hogy a közösségi rádiók feladata közösséget teremteni és bebizonyítani a hallgatóknak hogy a rádió nevű találmányt nem csak a hatalom vagy kereskedelmi érdekek szolgálatában lehet használni: demisztifikálni a rádiózást, az "emberek kezébe adni a mikrofont".

A közösségi médiumok fontosságát az is mutatja, hogy az emberek "a kereskedelmi adókat komolytalannak tartják, a közszolgálatiakat pedig az aktuális hatalom szócsövének". (televízióról szóló kérdés válaszainak értékelése, Rádiós Alap kutatás, 2000).

Az első kisközösségi rádió természetesen magyar találmány: 1893-ban indult és Telefonhírmondónak hívták. Igaz, munkatársai nem önkéntesek voltak, és műsora inkább egy közszolgálati rádióra emlékeztetett, de földrajzilag Budapesthez kötődött, azon belül is egy kb. 6000 fős elit "kisközösséghez". Az ő igényeik szerint alakította ki műsorszerkezetét is (ezért a budapesti telefonhírmondón a gazdasági hírek kimelten fontosak voltak, míg a párizsi és londoni telefonos adásokban hírek nem, csak zenei közvetítések voltak). Érdekes példát venni róla, hiszen kezdetleges technológiával de nagy ötletességgel képes volt igen színes műsorválasztékot kínálni hallgatóinak. Esténként közvetítést adott a város nagy színházaiból, külön hírszerkesztősége volt.

A közösségi rádió nagyon sokmindent jelenthet. Nem másolhatjuk le egy másik formátumát, mert minden közösség más és más. A soknyelvű, sok kultúrájú kerületben ilyen rádióra van szükség. Máshol oktatási rádiót, megint máshol egyházi adót szerveznek a helyi közösség számára. Ahol sokan szeretik a countryzenét, de ahol ilyet máshonnan nem hallhatnak, ott egész napos country rádió indul. Vannak rádiók kifejezetten gyerekeknek vagy nyugdíjasoknak. Van, ahol rádiózást tanítanak a rádió segítségével fiataloknak. Van, amelyik "buliból" kalózként, máshol csak ez a lehetőség volt a szabad szólásra. Vannak a szólásszabadságért küzdő politikailag aktív ellenzéki rádiók, antirasszista vagy épp homoszexuális adók. Más igénye van egy félig diktatúrában élő afrikai vagy ázsiai közösségnek, mint egy demokrációban élő szegénynegyed közösségének. Az igények, a közösség maga alakítja saját műsorkínálatát. Az adásnak nem kell egységes formátumúnak lennie, mint amilyen a kereskedelmi rádió, pontosan meghatározott célközönséggel. Itt egy földrajzilag jól körülhatárolható, de érdeklődést tekintve roppant heterogén közönség a hallgatóság. Érdekes megkeresni azokat, akik amúgy is programokat szerveznek, és rádiósítani tevékenységüket. A rádióba jelentkezhetnek lelkes iskolások, akik punkzenei műsort adnának, egy idős bácsi, aki kertészkedési tanácsokat adna, az iskola magyartanára, aki magyar irodalomról tartana rádiós órákat, a helyi pap, aki vasárnaponként prédikálna a rádióban (is), a helyi népdalkör élőben adna elő a rádióban, az óvónővel kiváló gyerekműsorokat lehetne szervezni, a polgármesteri hivatal közhasznú információkkal látná el a rádiót (amire az ellenzéki képviselők kontrázhatnak), a faluházbéli előadások felvételről megismételhetők a rádióból is stb stb. A végeredmény egy sokszínű, az adott település életét tükröző műsor lehet. A

kisközösségi rádió azonban ennél több: a műsorkészítőkről, az ő egyéni zenei vagy irodalmi izlésvilágáról is szól.

A kereskedelmi rádiók úgy tudják magukból a legtöbbet kihozni, ha nem kell rájuk kényszerített közszolgálati kötelezettségeknek is megfelelniük, és a reklámpiac egészével rendelkezhetnek, amiből jól meg is tudnak élni. Céljuk a profit megteremtése és a hallgatók "átsegítése a munkaidő mocsarán". A közszolgálati rádió akkor tud a legjobb lenni, ha nem kell kereskedelmi (sem politikai) igényeknek megfelelni, csak a műsorkészítésre koncentrálnak - s ehhez megfelelő pénz áll rendelkezésre. Célja, hogy ablakot nyisson a világra és a nemzeti kultúrát ápolja, fenntartsa és dokumentálja ("a nemzet intellektuális bölcsője" - mondták a BBC-ről, melynek eredeti célja nevelni, szórakoztatni, tájékoztatni). A közösségi rádiók helyzete e kettőnél jobb is és rosszabb is: jobb, mert nem kell a reklámozók igényének megfelelően átlagos-tömeges hallgatottságú műsorokat gyártani, hanem szabadon dönthetnek a műsorokról, azonban munkatársai (a hazánkban közmegegyezéssel elfogadott definíciók szerint) önkéntes munkával dolgoznak, azaz ez csak hobbi, az első "kereső" munka rovására nem mehet. (Ebben segíthetnek némileg az ORTT támogatásai.)

RÁDIÓK TÍPUSAI

Közszolgálati rádió:

- kötelező tájékoztatási minimumok,
- nagyon kevés kommentár,
- "közlöny"-szerű működés, a kommunikáció útja egyirányú: tájékoztatás - információközlés,
- "erős kulisszák", távolság a hallgatók és a készítőik között, "kimértebb" stílus,
- nagyobb munkamegosztás

Kereskedelmi rádió:

- minél szélesebb körhöz eljutni minden áron,
- a figyelem mozgósítása reklámkampányokkal, akciókkal, játékokkal, erős show-elemekkel,
- stílusában igyekszik minél simulékonyabb, fülbemászóbb lenni,
- híres sztárszemélyiségek bevetése,
- a kommunikációból fogyasztási cikket csinál,
- legfőbb törekvése: a két reklám közötti időt valahogy kitölteni.

Közösségi rádió:

- nem feltétlenül, nem mindenáron akar mindenkihez szólani,
- szubkultúrák, kisebbségek, egy-egy speciálisabb társadalmi csoport meghatározó jelentősége,
- többségében önkéntesek munkáján alapul,
- személyesség, nyitottság jellemzi,
- hozzáférhetőség: azok csinálják, akiknek szól,
- partnernek tekintik a befogadót,
- rádió és hallgató kölcsönösen hatnak egymásra, közvetlen információcsere,

- nonprofit működési keretek: az esetleges működési bevételeit visszaforgatja a rádió működtetésére, olcsó működtetés,
- "puha kulisszák": a hallgató részese a rádióprogram születésének,
- helybeliség különös jelentősége,
- igyekszik erősíteni a helyi kultúrát, a helyi nyelvezetet,
- többnyire erősen azonosul az általa felvetett témákkal,
- főszereplője nem a híres sztár, hanem a hétköznapi emberek,
- erős átfedések a munkamegosztásban, összecsúszó szerepek.

A kisközösségi rádiók egyik legfontosabb sajátossága, hogy markánsan fogalmazzák meg a korlátozott vételkörzetben megcélzott csoportot. Ez lehet egy kisebbség, nemzetiség, valamilyen szubkulturális, korosztályi csoport, valamilyen intézmény használói-lakói, nagyon körülhatárolt lakóközösség (pl. kis falu, településrész, szomszédság, egyetemi negyed, stb.) A kisközösségi rádiókat - ebből a szempontból - határozottan el kívánja különíteni az ORTT a helyi műsorszolgáltatók kategóriájától, s főként attól, hogy azok városi, térségi funkciókat és kereskedelmi érdeket bújttassanak annak hátterébe.

Ennél a rádiótípusnál alapértékként többnyire közösségi, szociális, környezeti, kulturális jellemzőket érdemes megfogalmazni; pl. a helyi társadalom bevonása, aktivizálása; szociális szerepvállalás, perifériára szorultak segítése, szolidaritás, tolerancia, helyi értékek megerősítése, hagyományok ápolása, nyelvkultúra fejlesztése, tanulás-képzés segítése stb. A kisközösségi rádiók kiemelten fontos jellemzője, hogy azt jórészt önkéntesek működtetik.

HOZZÁFÉRHETŐSÉG ÉS PLURALIZMUS

A közösségi rádió egyik meghatározó jellemzője az a mód, ahogy a helyi célcsoport tagjai részt vesznek a rádió működtetésében. Ahhoz, hogy a rádió prosperáljon és elnyerje a közösség támogatását, a hallgatóknak szükségük van arra, hogy érezzék: ez az Ő állomásuk is.

Fontos, hogy a "befogadó közeg alkotórészei" érezzék:

- a témák, amelyek felvetésre kerülnek a rádióban, érdekesek és figyelembe veszik az ő nézőpontjukat is;
- felvehetik a kapcsolatot a rádióval, részt vehetnek rendezvényeiken, illetve az őket érintő témákkal foglalkozni fog a műsor (és ez "behallható" időn belül meg is történik);
- bejöhettek a stúdióba, hogy tanulhassanak valamit a műsorkészítésről, és részt vehetnek az adás sugárzásának néhány vagy minden részletében;
- kaphatnak műsoridőt vagy tárgyalhatnak programokról, melyeket az ő csoportjuk készít (amennyiben megfelelő a minőség és a szellemiség);
- a rádió működtetésében és döntéshozatalaiban résztvevőkké válhatnak - ha már eleget értenek abból, hogyan is működik a rádió;
- tetszés szerint részt vehetnek a munkában önkéntesként, és a részvételük értékelésre talál.

*(A Szabadon – A szabad, közösségi rádiózás lehetőségei
Magyarországon című kiadványból.)*

Amíg a "nagy" rádió igyekszik egy szűk rétegen keresztül működtetni a rádiót, addig a közösségi rádió az emberek széles rétegét vonja be. Gyakran ez a sokféle ember egy közösségből származik. De a helyi közösségeken és érdekcsoportokon belül is az ízlések és vélemények nagy különbözőségét figyelhetjük meg. Ahelyett, hogy a nagy rádióktól ellesett "homogén image" kialakítására korlátozódnának, bátorítják és elismerik ezt a sokféleséget. Ennek ellenére lehet az állomásnak saját identitása, ami azonban leginkább a tolerancia, sokféleség, és - röviden - a "pluralizmus" szavakkal határozható meg.

A KÖZÖSSÉGI RÁDIÓZÁS TÍZ ALAPELVE

1. Minden lakossági csoport, amely rádiót akar létrehozni és saját programot akar sugározni, szabadon jusson hozzá a frekvenciához. A rádió és rádiózás létrehozása nem eshet korlátozóbb jogi normatívák alá, mint az írott médiák megjelentetése.

2. A közösségi rádió /vagy "szabad rádió"/ egy nonprofit rádió, amely független a hatóságoktól és a kereskedelmi csoportosulásoktól.

3. Minden állampolgárnak joga van információt szerezni az állam által kezelt frekvenciákról, valamint azok megtervezésének és elosztásának kritériumairól.

4. A frekvenciasáv bizonyos szektorait fenn kell tartani a közösségi rádiók részére. A közösségi rádióknak az ehhez való hozzájutásban elsőbbségi joguk van, a rádiózásra rendelkezésre álló frekvenciák egyharmadáig. A már említetteken kívül további frekvenciákat kell a közösségi rádiók rendelkezésére bocsájtani belső használatra, mint például programelemek vagy összeköttetések továbbítására.

5. A közösségi rádiók a részükre elkülönített frekvencia szektoron belül regionális szinten maguk döntenek a frekvenciák elosztásáról és a rádiózás technikai részleteiről. E célból a közösségi rádiók minden régióban egy bizottságot választanak, amelynek garantálni kell egy magasabb testülethez való fellebbezés jogát. Európai szinten egy legfelsőbb hatóság létrehozása várható.

6. A közösségi rádió kérésére a bizottságnak meg kell vizsgálnia, hogy a frekvencia használatának körülményei fennállnak-e.

7. A közösségi rádiók díj, adó és költségmentesek. Fenntartásuk biztosítására a közösségi rádiók közösségi támogatásokra jogosultak. A szükséges pénzügyi eszközöket egy olyan speciális adóból lehetne biztosítani, amelyeket a közszolgálati, a magán rádió és televízióállomások hirdetési bevételeiből fedeznének.

8. Ami a jogdíjakat illeti, a közösségi rádiókra olyan speciális szabályozást kell kialakítani, amely megfelel nem-kereskedelmi jellegüknek.

9. A közösségi rádiók szerkesztőségi tagjai az információhoz való jutás ugyanolyan jogait élvezik és ugyanazok a jogi védelmek illetik meg, mint a professzionális újságírókat.

10. Amikor a médiákkal és a rádiózással kapcsolatos új törvények, törvénymódosítások és nemzetközi szerződések kidolgozására kerül sor, a közösségi rádiók képviselőinek meg kell adni a jogot, hogy ezen résztvegyenek és javaslatokat tegyenek.

(A közösségi rádiózásról c. Parola füzetből.)

KITEKINTÉS: KÖZÖSSÉGI ÉS KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓK A VILÁGBAN

Egyesült Államok: Low Power FM (LPFM)

Az amerikai FCC két éves előkészítő munka után és számos kalózárádió (elsősorban Stephen Dunifer és a Free Radio Berkeley) nyomása" hatására 2000. januárja óta engedélyezi - ahogy ők hívják - kisteljesítményű FM rádiók (más szóval "microbroadcaster " vagy "szomszédági" rádiók) működését, melyek célja a helyi tartalom megteremtése. Ezek (mégis?) csak nem nyereségérdekelt oktatási adók lehetnek. Ilyen rádiót üzemeltethetnek oktatási intézmények, közlekedési és biztonságvédelmi szervezetek, de magánszemélyek és kereskedelmi cégek nem. Az állomások hívójele a szokásos 4 betűs kód után -LP. Az adók max. 100W teljesítménnyel sugározhatnak. (Ez nálunk már normális helyi rádiószámít). Ezzel kb. 6 km távolságig szólnak el. Korábban a minimális adóteljesítmény 100W volt, amivel az volt a baj, (szólt az érv), hogy ilyen egy kisközösség nem tud megfizetni, így sérül a szólásszabadsághoz való jog. A rádiók indulása után a nagy kereskedelmi rádiótulajdonosok rögtön kampányt indítottak ellenük, mondván, hogy interferenciát okoznak a városokban sugárzó kereskedelmi rádióknak (hazai párhuzamról lásd még a kereskedelmi rádiós fejezet mottóját). Ennek eredményeképp csak a nagy rádióktól távoli területeken (azaz nagyvárosokban alig) engedélyezik őket. Kiderült azonban, hogy az azóta elhíresült "interferencia-érv" megalapozatlan, így ezt a korlátozást 2004 során tervezik felülvizsgálni.

Az eltelt 4 év alatt (2004. júniusáig) 1600 jelentkezőből csak 260 állomás kapott engedélyt. Míg a kezdeményezők erősen átpolitizált, zeneileg is alternatív rádiók voltak, az új LPFM rádiókat jellemzően egyetemek, egyházak és - kisebb részt - kisközösségek (részben rádiós klubok, ifjúsági intézmények) éltek a lehetőséggel. Az első amerikai LPFM állomás 2001.jún. 21-én indult KCJM-LP. Valójában már 1948-ban megindult az első hasonló rádió: az FCC "10 wattos oktatási rádiók" programja keretében. Ezek az iskolarádiók nem túl sikeresen, de működtek, az amerikai kutatók szerint azért, mert túl kevés volt a rájuk kiadott pénz, reklám, kutatás, a stáb és a felszerelés.

Néhány kisteljesítményű rádió típusa az USA-ban:

- *Autós kertmoziban* a filmek hangja autórádióon hallható
- *Éttermi rádió* a környéken parkoló autósoknak
- *Iskolai* (általánostól egyetemig) rádió helyi zenekarokkal, mesével, hírekkel, egyetemi hivatalos közleményekkel, az éttermi menüvel, hallgatói apróhirdetésekkkel. Számos iskolarádió végtelenített szalagról (fájlból) sugároz viszonylag rövid adásokat (10 p.-1 ó.)
- *Sport*: mérkőzések alatt közvetítés a nézőknek
- *Vakoknak* rádió: az aznapi újság felolvasása, könyvek felolvasása
- *Kórházi* rádió: az 1920-as évektől létezik. Nagy-Britanniában ma 300 adón 11500 önkéntes dolgozik kórházi rádió műsorán.
- *Egyetemi* vagy intézményi rádiók, melyek olyan kábelrendszeren adnak, melyből botantennával is fogható a kisugárzott adás (slotted coaxial transmitting cable)

Pacifica Alapítvány: Az USA-ban működő pacifista alapítvány, mely több közösségi rádiót

is működtet, így a legelső nem oktatási közösségi adót: a KPFA-t, mely a II. világháború után, 1949-ben indult San Franciscóban. Amikor indult az FM sávban, még szinte senkinek sem volt FM vevője. Ők vezették be a maratont, illetve azt, hogy a hallgatók "előfizessenek" a rádióra. Azóta is csak hallgatói adományokból él, reklámot nem sugároz. Ma 1 millió dolláros költségvetésből gazdálkodik.

Műsorrendje:

05: Kora reggeli zene

06: Demokráciát most! Interjúk és elemzések (szombaton gospel)

07: Reggeli show. Helyi és nemzetközi hírek, kulturális, művészeti hírek, események, közélet.

09: Demokráciát most! Interjúk és elemzések

10: A világ zenéje (szombaton ifjúsági rádió)

12: Ötletek, interjúk, elemzések

13: Zöld műsorok

15: Szólásszabadság Rádió Hírek

15.30: Borítótól borítóig: világirodalom

16: Kemény kopogás

17: Interjők, elemzések

18: Helyi esti híradó

19: Minden nap más híradó: Afrikai, Közel-keleti, Óceániai ill. E-zine műsor (vasárnap rádiójáték)

20: Jazz, blues, világzene, country, folk (minden nap más műfaj)

22: Akusztikus zene, reggae, folk, rock, funk, soul stb.

24: Kísérleti zene, hip-hop, rap, groove stb.

02: Electric mix, funky stb.

Nagy-Britannia: Access Radio

Az 1970-es években az akkor még egyeduralkodó BBC az FM adások elindításakor azt tervezte, hogy az új technológiát felhasználva kb. 200 helyi "kisközösségi" BBC stúdiót indít. Ehhez segítségül hívta volna az egyes városok egyetemait, egyházközségeit, hogy ők alakítsák ki a rádiók műsorszerkezetét. A tervből végül nem lett semmi, mert a helyi rádiók helyett az országos televíziót fejlesztette tovább a BBC (válaszul a kereskedelmi televíziózás elindulására), és egészen máig váratott magára a kisközösségi rádiós műfaj indulása.

A viszonylag új kisközösségi műfaj neve Angliában: "Access Radio" (Hozzáférés rádió). Ezen kívül rengeteg ideiglenes engedéllyel sugárzó rádió is működik, melyek vagy iskolai rádiók, vagy egy adott esemény időpontjában működnek. Az elég nagy vételkörzetet biztosító ideiglenes frekvenciákat egy évben kétszer négy hétre nyerheti el a pályázó. Így egy frekvencián váltják egymást. Ez nonprofit rádióknak lett kitalálva, de néhány kereskedelmi vállalkozás is használja arra, hogy néhány éven át ilyen 4 hetes adásokkal "bejárassa" nevét (és gyakoroljon), majd önállóan is elinduljon. Ez a veszély persze az itthoni kisközösségi frekvenciáknál is megvan.

Bár a digitális földfelszíni rádiózás (DAB) technológiája nem támogatja helyi adások létét, már van rá példa, hogy közösségi rádió DAB-on is hallható legyen Nagy-Britannia egyes vidékein.

Néhány *Access Radio* állomás rövid jellemzése:

– *Bradford Community Broadcasting*: "Műsorok hátrányos helyzetű közösségeknek, a beilleszkedésüket segítő, és műsorkészítési lehetőség a helyi embereknek"

– *Angel Community Radio*: műsorok 60 éven felülieknek

– *Cross Rhythms City Radio*: A helyi keresztény közösség rádiója

– *Takeover Radio*: A 8-14 éves korosztály rádiója, melyben nem csak hallhat, hanem készíthetnek is műsort.

– *Resonance FM 2002*: művészi rádió, melyben helyi kreatív művészek hoznak létre rádióra írt "hang"-művészeti alkotásokat. Tematikája nem földrajzi, hanem értelmiségi közösséghez köti. A Resonance 104,4 "A hallgatás művészete". (egy személyes megjegyzés: Londonban először járva tekegettem az állomáskeresőt. A kommersz zenei állomások között elbújva egyetlen olyat találtam, mely valami mást adott, akkor épp valami népzeneféleséget. Itt hagytam az állomáskeresőt, és hamarosan kiderült: ez épp ez a kisközösségi rádió)

Néhány műsora:

Klasszikusok gyorsolvasva

Képzelt audio utazások (sci-fi)

Webrádióműsor (átvétel)

Átvétel egy német közösségi rádióból

Ökoakusztikai műsor: terepi felvételek

IndyMedia News Wire

Rádiójáték

Kongói zene, japán zene, népzene

Éjszakai műsor: valós idejű felvétel (környezeti hangok) a világ valamely részéből

Költészeti műsor

Műsor a Hyde Parkból (nyílt mikrofon)

A műsorok mp3-ban hallgathatók vagy letölthetők

Ausztrália: *Community Radio*

a helyi közösségi rádiókon kívül egy *Community Radio Satellite (COMRADSAT)* műholdas adás is létezik.

Kanada

északi részén az eszkimó közösségek működtetnek kisközösségi rádiókat (pl. *Wawatay Radio Network*), mely számukra a telefon, posta, találkozóhely, és iskola is egyben.

Svédország: *närradio*.

A svéd kisközösségi rádiók neve: *närradio*. Stockholmban 3 200, 200 ill. 20 W-os adón szól a *Närradio* műsora. Ezek az adók "bérel" adásidőt az összes stockholmi közösségi rádiótól. Az adók a Stockholmi Közösségi Rádió Szövetség tulajdonai. Ők osztják ki a műsoridőket az egyes közösségek között, melyben kritérium, hogy az adott, nonprofit szervezet fő tevékenysége nem lehet rádiózás. Az adás a 3 adóról az egész városban fogható, de ahol kevésbé jó minőségben, ott kábelen is lehet hallani. A rádióban napi 1-5 órás adásidővel váltják egymást a legkülönbözőbb rádiók: Filadelfia, Advent., Deewane, Maranata, Kultur, Rocket, Bolivia, Lady-P, Yelah, Sv. Demok., Universo stb. A *Radio Rosa* (Koppehága) sajátos szubkultúrát képvisel: a leszbikusok és meleg közösségi rádiója

(FM és kábel).

Finnország

YLE Kantii

A finn közszolgálati rádió (YLE) FM vegyesfelvágottja: éjszaka és reggel külföldi nemzetközi rádiók élő adásainak átvétele (BBC, VOA, NPR, CBC, Kínai Nemzetközi Rádió, angol, finn, orosz nyelven), utána délelőtt a finn közszolgálati rádió digitális (DAB) adásának átvétele, majd a tamperei egyetemi rádió műsora, utána az YLE multimédiás internetes rádiójának műsora, és így tovább felváltva.

Radio Moreeni

Az első finn egyetemi rádió jelenleg adásidejének nagy részét bérbeadja helyi nonprofit szervezetek számára. Ezt azonban nem ingyen teszi meg, mint a magyar gyakorlatban, hanem pénzért: akár egyház, akár környezetvédő szervezet az illető, az általa így "megvásárolt" adásidőért rendes pénzt kell fizetnie. Ezen kívül bizonyos műsorait átveszi (megveszi) az YLE is, amiért ismét "rendes" pénzt kapnak. Ebből a két forrásból nullszaldósan tudják eltartani magukat.

Japán Mini FM

Japánban 1957-ben hozták az FM sáv kis teljesítményű adók általi szabad használatáról szóló szabályozást („bijaku-denpa”). Így nem kellett külön engedély a garázsajtó-távírányítóhoz, drótnélküli mikrofonokhoz stb., viszont ennek a „besugárzási területe” csak pár száz méter volt. A nyolcvanas évekre azonban a rádiók érzékenysége megnőtt, az adók ára pedig annyira lecsökkent, hogy a japánok elkezdtek ezt a lehetőséget rádiózásra is felhasználni. Az FM sáv még Tokióban is szinte üres volt, az állami NHK uralta az étert, a fiatalok pedig inkább az amerikai hadsereg Far East network nevű katonáknak sugárzott műsorát hallgatta. Ilyen környezetben jelentek meg a Mini FM rádiók, melyek az engedélyhez nem kötött, legális, kb. 500 méter sugarú besugárzási körzetükben a zsúfolt nagyvárosokban akár 20 ezer embert is elérhetnek. Mivel a magánembereknek, csoportoknak más lehetősége nem volt rádiózásra, az 1982-ben indult KIDS nevű első „mini FM” állomást többszáz követte szinte heteken belül egyetemi kapuzatokon, kávézóknak, boltoknak, ismert találkozóhelyeken. A posta- és távközlési minisztérium ezt látva sem változtatott a szabályozáson, azaz továbbra sem kötötte engedélyhez ezeket a rádiókat.

Három év alatt több ezer mini FM rádió alakult, Tokióban kb. száz működött 1988-ban. Különböző típusú MINI FM adók jöttek létre. Az egyik fiatalok DJ-szernevdélyének kiélése és egyfajta showműsor produkálása, bárókban, kávézóknak nyílt stúdióknak vonzották a közönséget. A másik inkább alternatív közéleti műsorokat sugároz, olyan témákban, melyek az NHK-ban nem kapnak helyet. Az AD AD nevű adó közvetítőadók hálózatával alternatív zenei műsort sugároz Tokióban. A harmadik típuspéldája a Setagaya MaMa, mely egy bioboltból sugározza azok szövegét, aki az ott lévő mikrofonhoz megy. Ha épp nincs senki, háttérzaj hallható, de időnként többen is összegyűlnek, és ilyenkor ezt hallva a házban vagy környéken lakók is leszaladnak a bolthoz és csatlakoznak a vitához. Ez áll legközelebb a klasszikus kisközösségi rádió elképzeléséhez. A Radio Komedia Suginami egy kávéházból sugároz, és vitaműsoraiban való részvételre invitálja a hallgatót, akinek csak annyit kell tennie, hogy bemegy a kávéházbba és csatlakozik a többiekhez – ami

reklámnak sem utolsó. A Radio Home Run közéleti problémákat vitat meg műsoraiban, de itt nem az adáson, hanem a vitapartnerek, a csoportok élő találkozásán van a hangsúly. Az adó csak ürügy mindehhez. Célja nem az arctalan embercsoporttal való tömegkommunikáció, hanem az emberek személyes találkozásának megszervezése.

(The Japanese trajectory: modernization and beyond, edited by GAVAN McCORMACK and YOSHIO SUGIMOTO, Published by the Press Syndicate of the University of Cambridge, 1988, pp.54-66)

HOGYAN SZEREZZÜNK TAGOKAT, HOGYAN VONJUNK BE EMBEREKET?

1. MIÉRT VAN SZÜKSÉG TAGOKRA?

Minél többen vagyunk,

- annál többet tudunk végezni
- annál jobban tudatosítja a csoport az embereket érdeklő és érintő kérdéseket,
- annál reprezentatívabbak vagyunk
- annál erősebb lesz a csoport a közös cselekvéshez.

2. MIT KELL ÁTGONDOLNI EGY TAGTOBORZÓ KAMPÁNY ELŐTT?

- Ki akar majd belépni a csoportba?
- Mekkora földrajzi területről akarunk toborozni?
- Mennyire formális tagságot akarunk?

Mik is a csoport céljai:

- minél több embert bevonni egy-egy kérdés megvitatásába?
- egy földrajzi terület érdekeit képviselni?
- egy embercsoport érdekeit képviselni?
- egy adott probléma megoldásáért harcolni?
- egy projektet véghezvinni vagy egy szolgáltatást beindítani?
- kampányt indítani egy adott kérdésről egy nagyobb területen, akár az egész megyében?

3. AZ ELSŐ ÖSSZEJÖVETEL

- hirdessük meg
- szóljunk személyesen is a lehető legtöbb embernek
- a tagtoborzás folyamatos dolog: nem csak az első alkalomra korlátozódik, nem lesz még ott mindenki, legyen folytatása.

4. FORMÁLIS/INFORMÁLIS TAGSÁGI VISZONY

A formális tagság:

- tagsági kártyával és tagdíjfizetési kötelezettséggel jár
- erős kötődést jelent
- kicsi, de biztos pénzforrás - indulásnál fontos
- bejegyzéshez, pályázáshoz szükséges

- taszíthat olyan embereket, akik csak alkalmilag szeretnének vagy tudnának segíteni
- rendszeres nyilvántartási munkával jár

Gyakori gond, hogy a cselekvő mag haragszik a többiekre, hogy nem dolgoznak, pedig azok csak nem tudnak részt kérni a munkából. Fontos tudatosítani, hogy a saját viselkedésünk hogyan gátolhat meg dolgokat. A szervezet növekedésével új tagok jönnek, s ezek nem nagyon értik azt, amit a régiek elindítottak. Legyen kialakult gyakorlata annak, hogy mit csinálunk az új tagokkal. Előfordul, hogy nem igazán tudják csoportok befogadni az új belépőket, oda se mennek hozzájuk, nem foglalkoznak velük. Van-e a csoportunkban valaki, akinek a feladata az új emberekkel való foglalkozás?

5. TOBORZÓMUNKA

Sikere attól függ, mennyire tudjuk eljuttatni üzenetünket az emberekhez, és milyen bekapcsolódást kínálunk nekik. Ügyeljünk a pontos, világos, közérthető fogalmazásra.

- Gyűléseinkre és bármilyen nyilvános összejövetelre vigyünk szórólapokat, hírleveleket magunkról. Legyen egy asztal, ahol akár azonnal is be lehet lépni.

- Legyen egy biztos emberünk, címmel, telefonnal, akit könnyű elérni.

- A fesztiválokat, ünnepeket, bálakat stb. ne csak pénzszerzésre, hanem tagtoborzásra is használjuk.

- Legyünk "láthatóak", szerepeljünk: szervezzünk utcai gyűléseket, legyünk jelen egy információs standdal a vásárokon, készítsünk területünk problémáiról egy videofilmet.

- Derítsük ki, hogyan vélekednek kívülállók a csoportról: sokszor nagyon homogénnek hisznek bennünket, és ez taszít ("csak fiatalok", "csak vallásos emberek" stb.)

6. A TAGOK MEGTARTÁSA

Sokszor előfordul, hogy a nagy kezdőlétszám hamarosan lepad.

- Tartsuk a kapcsolatot a tagokkal.

- Ismerjük meg motivációjukat és elvárásait.

- Tartsunk rendszeres összejöveleteket, segítsük a tagokat hálózatok kialakításában, kapcsolatok kiépítésében.

- Hasznos lehet egy hírlevél - de ne felejtsük, hogy ez egyirányú kommunikáció.

- A legjobb módszer a személyes kapcsolattartás.

- Figyeljünk oda a munkamódszerre: bármilyen sok munkát végezzen is egy kis munkacsoport, ha nem konzultál a tagokkal és nem ad információt, a tagok elveszítik az érdeklődésüket. Tisztázzuk, hogyan lehet valaki egyszerű tagból aktív tag. Előfordulhat, hogy egyesek kisajátítják a munkát, nem engednek hozzá másokat.

- A lehető legtöbb feladatot osszuk meg a tagsággal.

- Ne engedjük, hogy a lelkesedés leohadjon: ha pl. tervünk külső okok miatt halasztódik, addig is keressünk és javasoljunk más tevékenységet: tehát a hosszú távú, nagy terveink mellett mindig legyenek kisebb, rövid távon is sikerélményt kínáló céljaink.

SZERVEZETI KERETEK

Bár a kisközösségi rádió demokratikus intézmény, ez nem azonos a szabadon eresztett káosszal: nem ülhet mindenki mikrofon mögé. Szükség van valak/k/ire, akik - felelősséget vállalva - eldöntik, hogy ki kerülhet műsorba és ki nem. Alapvetően a médiatörvény

betartása mindenki számára kötelező, még akkor is, ha ezt a szólásszabadság megnyírbálásának tekinti: a törvény számára a kisközösségi rádiók sem kivételek.

MILYEN LEGYEN A MŰKÖDTETÉS SZERVEZETI KERETE?

Egyesület, alapítvány, önkormányzati intézmény, magánszemély? Létezik már a szükséges szervezet, vagy most fogják megalakítani, bejegyeztetni?

Az alakuló csapatnak, társaságnak számba kell venni a következő kérdéseket.

Hajlandóak-e rendszeresen (naponta, hetente) több órányi önkéntes munkát végezni önök egy rádió működtetéséért? Van-e korábbi gyakorlatuk valamilyen önkéntes munkában?

Ki vezeti és szervezi a csapatépítést és a műsorkészítést? A feladatok és felelőségek számbavétele, szerepek meghatározása. Önkéntesek és/vagy alkalmazottak dolgoznak majd?

„A Szóla Rádió egy lehetséges felépítése”

1. Az Alapítványt egy vagy több civil szervezet hozhatja létre, illetve a bejegyzés utáni nyitott alapítványhoz folyamatosan lehet csatlakozni.

2. A munkában rendszeresen résztvenni kívánó elismert, rendszeres munkát végző szervezetek képviseltetik magukat a Tanácsadó Testületben. A Tanácsadó Testület összetétele folyamatosan változhat, nem hierarchizált, esetleg téma szerint (pl.: szociális, kulturális, oktatási, sport) csoportosítható.

3. A szervezetek, intézmények bármelyike közvetlenül is fordulhat a napi munkát végző szerkesztőséghez. Fontos a rádióban az egyidejűség, a frissesség, a hozzáférhetőség biztosítása. Ugyanakkor természetesen a szerkesztőség, a "műsorcsinálók" is keresik a szervezeteket, intézményeket. Ez a tulajdonképpen működtető hálózat.

4. A jogszabályoknak megfelelően az alapítvány kezelője, irányító szerve a Kuratórium, melynek tagjait az alapító(k) kéri fel. A Kuratórium összetétele az Alapító Okirat módosításával szükség esetén változtatható.

5. A Kuratórium tagjai részt vesznek a Tanácsadó Testület munkájában is, feladatuk lehet ennek koordinálása.

6. A Tanácsadó Testület a tartalmilag fontos stratégiai kérdésekben dönt, a rádió műsorpolitikáját alakítja ki. (A műsoridő nagysága, a jelentkezés időszakai, keretműsoridők ajánlása a szerkesztőségnek.) Ugyanakkor a Tanácsadó Testület ülésein a szerkesztőség képviselői is részt vesznek.

7. A napi műsorkészítés, a szerkesztőség munkája természetesen folyamatos anyagi költséggel is jár. A Kuratórium dönt az anyagi jellegű kérdésekről (költségvetés), szükség esetén a szerkesztőség alkalmazottainak munkáltatója.

HOGYAN SZERVEZZÜNK - ALAKÍTSUNK - EGYESÜLETET

1. Miért érdemes egyesületet alakítani?

- Az emberek valamilyen cél elérésére tartós együttműködésbe fognak (pl. érdekeik érvényesítésére, védelmére, közös érdeklődésük, kedvtelésük megszervezésére stb.)
- Hivatalos bejegyzés - jogi személyiség státuszának megszerzése - alapján jobb tárgyalási helyzetbe kerülhetnek más hivatalos intézményekkel, önkormányzati, vagy kormányzati szervezetekkel
- Nagyobb esélyük lesz külső támogatások, pályázati források, kedvezmények elérésére mintha magánszemélyek informális csoportjaként léteznének
- Nagyobb esélyük lesz arra, hogy részt vegyenek a tevékenységükkel a tagságukat érintő szabályozók, rendeletek, törvények alakításában

2. Az egyesületi forma legfontosabb jellemzői:

- Nyilvántartott tagsággal rendelkezik
- A tagok önkéntes elhatározásából keletkezik, alapításához legalább 10 nagykorú állampolgár ill. intézmény összefogása szükséges
- Önkormányzó, önszervező, öngazgató elven működik
- Saját "alkotmánya": alapszabálya van, amit a tagok közgyűlése fogad el
- Gazdálkodási tevékenységében köteles betartani alapvető pénzügyi szabályozókat, vagyonát nem oszthatja fel, azt a szervezet tevékenységére kell fordítania

3. Az alakítás legfontosabb lépései:

- Alakuló ülés megszervezése
  - Alapszabály elkészítése és szavazással annak elfogadása
- Ebben feltétlen határozni kell a szervezete nevéről, székhelyéről, céljáról, a tagok jogairól és kötelezettségeiről, a szervezet felépítéséről, tisztségviselőiről (a jogi képviselőről), az esetleges megszűnés körülményeiről

4. A hivatalos nyilvántartásba vétel módja:

Az egyesület székhelye szerint illetékes megyei (fővárosi) bírósághoz kell benyújtani a képviseletre jogosult személy(ek)nek egy bejegyzésre irányuló kérelmet az aláírásukkal. Ehhez mellékelni kell az elfogadott alapszabályt, az alakuló ülés jegyzőkönyvét (a jegyzőkönyv vezetőjének és két hitelesítőnek az aláírásával), a megválasztott tisztségviselőknek a nyilatkozatát arról, hogy a megbizatást vállalják, s hogy büntetlen előéletű magyar állampolgárok. Praktikus, ha az alakuló ülésen készült jelenléti ívet is mellékelünk beadványunkhoz.

A nyilvántartásba vételt a bíróság illetékmentesen, soron kívül végzi.

(Az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény alapján)

HOGYAN SZERVEZZÜNK - ALAKÍTSUNK - ALAPÍTVÁNYT

1. Miért érdemes alapítványt alakítani?

- Az emberek valamilyen cél elérésére tartós együttműködésbe fognak

– Hivatalos bejegyzés - jogi személyiség státuszának megszerzése - alapján jobb tárgyalási helyzetbe kerülhetnek más hivatalos intézményekkel, önkormányzati, vagy kormányzati szervezetekkel

– Nagyobb esélyük lesz külső támogatások, pályázati források, kedvezmények elérésére mintha magánszemélyek informális csoportjaként léteznének

– Nagyobb esélyük lesz arra, hogy részt vegyenek a tevékenységükkel a tagságukat érintő szabályozók, rendeletek, törvények alakításában

2. Az alapítványi forma legfontosabb jellemzői:

- tartós közérdekű célra alapítható
- az alapítvány javára a célja megvalósításához szükséges vagyont kell rendelni
- alapítható nyílt alapítvány, amihez bárki csatlakozhat, illetve zárt alapítvány is
- vagyonával önállóan gazdálkodik, vállalkozói tevékenységet is folytathat (de elsődlegesen gazdasági tevékenység folytatása céljából nem alapítható)
- működése felett az ügyészség a reá irányadó szabályok szerint törvényességi felügyeletet gyakorol

3. Az alapítvány céljára rendelt vagyonról

Az alapításkor a vagyon pénzből, ingó és ingatlan dolgokból, illetve ezek hozadékából vagy vagyoni értékű jogokból állhat. A bíróságnak mindig azt kell vizsgálni, hogy az alapító okiratban megjelölt cél a vagyon terjedelmével, mennyiségével, értékével összhangban áll-e, s hogy ez a vagyon a tartós közérdekű cél elérését lehetővé teszi-e. Természetesen ezt az összes körülmény figyelembe vételével kell eldönteni. A mérlegelésnél figyelembe kell azonban azt is venni, hogy az alapítvány vagyona a későbbiekben szaporodhat is. A bíróságnak a vagyon mértékén felül arról is meg kell győződnie, hogy az alapítvány nyilvántartásba vételekor a cél eléréséhez szükséges vagyona az alapítvány rendelkezésére áll-e. Ez konkrétan azt jelenti, hogy pénzbeli adomány esetében a pénzösszeget pénzügyintézetben elkülönített bankszámlán kell elhelyezni, és ennek tanúsításához a számlavezető pénzügyintézet igazolását kell csatolni a bírósági nyilvántartásba vételi kérelemhez. Az alapító okiratban a vagyon összegét minden esetben pontosan meg kell határozni. Az alapítvány alapítója a nyilvántartásba vételt követően nem csökkentheti a kötelezettségvállalásának a mértékét arra hivatkozással, hogy a pénzügyi helyzete megváltozott, és az alapítvány létrehozása után közvetlenül nem rendelkezhet az alapítványi célra rendelt vagyonnal.

4. Az alakulás fontosabb lépései:

- alapító okirat elkészítése

Ebben meg kell jelölni az alapítvány nevét, célját, székhelyét és a céljára rendelt vagyon felhasználási módját

- a kezelő szerv kijelölése

Elsődlegesen az alapító által történik, azonban ha az alapító ezt nem teszi meg, akkor a bíróság jelöli ki a kezelő szervet. Az alapító a kezelő szerve meghatározó befolyást nem gyakorolhat. A kezelő szerv az alapítvány általános ügydöntő, ügyvezető és képviselő szerve. Ez azt jelenti, hogy a kezelő szerv (kuratórium) kezeli az alapítvány vagyonát az alapítvány céljának megfelelően és érdekében, s képviseli az alapítványt hatóságok előtt és harmadik személyekkel szemben

- nyilvántartásba vételi kérelem benyújtása

5. A hivatalos nyilvántartásba vétel módja:

Az alapítvány a bírósági nyilvántartásba vétellel jön létre. A nyilvántartásba vétel nem tagadható meg, ha az alapító megfelel a Polgári Törvénykönyvben (74/A-G. §) meghatározott feltételeknek. Az alapítványt a székhely szerint illetékes megyei (fővárosi) bíróság veszi nyilvántartásba, a kérelmet az alapítónak kell benyújtania. A kérelemhez csatolni kell az alapító okiratot, az alapítvány képviselő szerve tagjainak a tagság elfogadására és a jogszabályban meghatározott követelményekre vonatkozó nyilatkozatát, az igazolást az alapítvány céljára rendelt vagyon rendelkezésre bocsátásáról, és a székhelyhasználat jogcímét igazoló okirat másolatát. A bíróság a kérelemről nemperes eljárásban határoz, amely eljárás illetékmentes. A bíróság legkésőbb a kérelem érkezésétől számított hatvan napon belül köteles dönten a nyilvántartásba vételről vagy a kérelem elutasításáról. E határidő elmulasztásához az ún. automatikus bejegyzés jogkövetkezménye fűződik, azaz ha a kérelem elbírálására hatvan napon belül nem került sor, a nyilvántartásba vétel a határidő leteltét követő kilencedik napon a kérelem szerinti tartalommal létrejön.

(A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény alapján)

HOGYAN, MIÉRT ÍRJUNK ALAPSZABÁLYT?

1. Miért van szükség alapszabályra?

- Azért, hogy legyenek meg az eszközök és eljárások a szervezet demokratikus ellenőrzéséhez és rendezett működéséhez.
- Legyen meg a szervezet formális identitása.
- Világosan láthatóvá tegye a szervezet céljait és működésének módját.

2. Mire ügyeljünk az alapszabály megalkotásakor?

- Az alapszabály nem cél, hanem eszköz.
- Kerüljük el az agyonbürokratizálást, lehetetlen mindent előre látni és szabályozni

3. Mi legyen az alapszabályban?

- A szervezet neve;
- kerüljük el az összekeverhetőséget
- ne legyen túl specifikus, ami kizárhat érdeklődőket
- érdemes olyan néven gondolkodni, amelynek rövidítése figyelemfelkeltő értelmes betűszót ad

A szervezet céljának megfogalmazása;

- legyen világos
- legyen rugalmas, de ne annyira, hogy visszaélésekre adjon lehetőséget

A tagság kérdése;

- tagság fajtái (pl. társult v. tiszteletbeli tagság)
- tagság korlátai (ki lehet tag)

A választmány és tisztségviselők megválasztása;

- a megválasztás módja

- a tisztségviselők és a választmány jogai (pl. aláírás, pénztalás)
- a szavazás érvényessége (megkívánt létszám)
- a mandátum időtartama
- a tisztségviselők és a választmány feladatköre
- választmány üléseinek rendszeressége

Az éves közgyűlések;

- meghirdetés időpontja
- érvényességhez szükséges létszám
- pénzügyi beszámoló szükségessége

A rendkívüli közgyűlések;

- összehívásának szabályozása
- érvényességhez szükséges létszám

A pénzügyek ellenőrzése;

- a kincstárnok szerepe
- a pénzszerzés módjai

A szervezet feloszlata

4. Egyéb

Kész alapszabály-sémát csak gondos tanulmányozás után alkalmazzunk!

A szabályokat és eljárásokat ne bonyolítsuk agyon!

Ne vegyük az alapszabályt írott szentség számba!

Eszköz legyen, és ne vércél!

PROMÓCIÓ: A RÁDIÓ REKLÁMOZÁSA

Hogyan tegyük ismertté a rádiót és műsorait? (marketing fogások)

Gondoljuk el, mennyi mindent jelent egy mozifilm! Nem egyszerűen csak a filmet magát: ebből készített tévésorozat, filmzenei cédéket, képregényt, hirdetéseket, fizetett cikkeket vagy kritikákat az újságokban, számítógépes játékot, jelenléte a díjkiosztó gálakon, esetleg díjakat, papírpohár-feliratot, SMS-játékot, tévévetítést, ismétlést, bővített verziót, kihagyott részleteket, werkfilmet (hogyan készült?) és még lehetne sorolni. Most nézzük, milyen csomagja van egy rádióműsornak?

Hát igen. Ha fel akarjuk kelteni és ébren akarjuk tartani az érdeklődést műsorunk iránt, próbáljunk ötleteket lopni a mozifilmek promóciós stratégiáiból, plusz használjuk ki a már jól bejáratott közösségi rádiós fogásokat:

- támogató koncert: helyi zenekar, belépőjegy árából felépíthető egy stúdió is
- belépős parti valakinél (ez amerikában működik)
- "maraton": egy héten át műsor helyett az megy a rádióban: "küldj pénzt, ha továbbra is szeretnéd hallani a rádiót"

*Jutalmazd meg a hallgatót azért hogy hallgat (játék, póló, matrica)

- rádiós póló
- rádiós matricák
- rádiós képeslap
- szóljon a rádió a helyi üzletekben, kávézóban stb., cserébe az adott hely reklámjáért (barter, lehetőleg papírral, pl. 100Ft+ÁFA-ról mindkét részről)

- rádiós "tagsági", éves díjjal, hírlevéllel
- rádióknak szignálja csörgőhang vagy oplógó formájában
- Tartás fenn valamilyen fórumot arra, hogy a hallgatók javasolhasnsanak műsortémákat, vagy jelentkezhesenek műsorkészítőnek

Az, hogy a rádió nevét már mindenki ismeri, még nem jelenti azt, hogy hallgatják is. Az egyes műsorok népszerűsítéséhez a műsorokról is érdemes szórólapokat készíteni, illetve a műsorrendről saját szórólap-rádióújságot kiadni (ehhez állandó műsorok kellene!). Ezt el lehet juttatni a helyi sajtónak is (a helyi újság biztos lehozza), kiragasztani az ABC-ben, könyvtárban, teleházban, kocsmában, templom hirdetőjén, utcai hirdetőtáblákon, társadalmi és kisebbségi szervezetknél stb. A tematikus műsorokról küldetünk értesítést az adott tematika szerinti újságoknak, médiumoknak (pl. egy csillagászati műsorról egy csillagászati lapnak vagy weboldalának, hogy adjon hírt rólunk vagy esetleg a weboldalára tegye fel legjobban sikerül műsorunkat). Szélesebb közönséghez is eljut az adás, ha saját honlapja is van az interneten, akár műsorarchívummal.

Sajtóközlemény Ha mi adunk ki más médiumoknak/MTI-nek közleményt magunkról, tevékenységünkről, akcióinkról, bármi eseményről a rádióknak kapcsolatban, figyeljünk a következőkre:

- akkor írunk a lapoknak/más médiumoknak, ha ami történt, "hírértékű" - nekik. Vagy eleve így alakítsuk az eseményeket, hogy az legyen.
- küldjünk információkat magunkról (műsorterv, elérhetőség, e-mail)
- a közlemény max 1 (-2) A/4-es oldalnyi legyen.

A KISKÖZÖSSÉGI ÉS A KERESKEDELMI RÁDIÓZÁS CÉLJAINAK KÜLÖNBSÉGE

"A nagy országos csatornák mellett számos körzeti ill. helyi rádióadó versenyez a piacon. A kisvárosi rádiók .. legnagyobb része helyi reklámbázis hiányában veszteséges, és a költségeket igyekszik pályázati pénzekből, önkormányzati támogatásokból, és más, közeli nagyvárosi piacról szerzett bevételekből pótolni. Ezáltal ezek az adók jelentős gondot okoznak a nagyvárosokban működő kereskedelmi rádióknak is. ...

"Két tervezett frekvenciameghirdetést igyekszünk megakadályozni: az egyik a kis helyi frekvenciákból felépített regionális jogkörű rádióké, a másik pedig az úgynevezett "minifrekvenciáké", amelyeket intézmények, illetve kisebb közösségek számára terveznek. Ezek kulturális értékét nem látjuk, és véleményünk szerint elbűb-utóbb versenybe szállnak a reklámbevételekért, és ezzel tovább rontják a piaci szereplők jelenleg sem rózsás helyzetét"

(Szombati Béla, a Helyi Rádiók Országos Egyesületének elnöke nyilatkozata a Kreatív 2002. 08.30-i (XI/7-8) számában ("Fejlődéstörténet - A helyi rádiós piac története és jelenlegi helyzete")

A kereskedelmi rádiók célja, hogy profitot termeljenek. Ebben egymás versenytársai és ez sajátos szemléletet alakít ki közöttük. A fenti idézet azt mutatja, hogy a rádió véd a

kereskedelmi rádiós a pénzügyi érdekeit akár a kisközösségi rádiók ellen is. A kereskedelmi rádiók rossz hazai helyzete sajnálatos tény, de nem valószínű, hogy pár falusi rádió vinné csődbe őket (illetve azt hiszem, hogy ha egy falu hallgatósága hirtelen átáll tőlük a helyi kisközösségi rádióra, akkor nem a rádióengedélyek megszüntetésével, hanem jobb műsorokkal lenne érdemes versenyezni. Vagy más méretekben: a közszolgálati rádió több európai országban (Finnország, Nagy-Britannia) egyáltalán nem sugároz reklámot, részben függetlenségük (színvonaluk) megtartása érdekében, részben pedig azért, hogy ezzel a kereskedelmi rádióknak meghagyják a teljes reklámpiacot, hogy ők is életképesek legyenek - és ezzel színvonalasabb műsorokat készíthessenek.).

A műsoridő bérbe adását már az 1920-as években kipróbálták az USA-ban, de akkor teljes kudarc lett az eredmény, mert az állomás csak reklámot (fizetett üzeneteket) sugárzott. A másik rádiós filozófia műsort sugárzott. A kereskedelmi rádiók így, "kénytelenek" műsort is adni a reklámok között. ("A cikk helykitöltő elem két hirdetés között" - áll a felirat egy megyei lap főszerkesztőjének szobájában [Zöldi László: A globális sajtó. Médiakutató, 2001. tél]) Minél több ember hallgatja a műsort, annál magasabb lehet a reklámok ára, így a cél a minél nagyobb hallgatóság megszerzése. Erre az ideális megoldás a slágerzenék sugárzása. A kisközösségi rádiók célja NEM a kereskedelmi rádiók stílusának átvétele vagy a velük való versengés megteremtése (még akkor sem, ha törvény szerint sugározhatnak reklámot és slágerzenét is). A kisközösségi rádiók megteremtésekor a törvényalkotók a hallgatók számára a rádiós palettát színesíteni kívánták az új rádiós formátum megteremtésével.

"A globális médiaóriások kialakulása veszélybe sodorja a média szabadságát. Egyes esetekben a sajtó belső szabadsága is veszélybe kerül. A Rupert Murdoch tulajdonában lévő News Corporation a világ egyik leghatalmasabb médiavállalata. A News Corporation meghatározó szempontja a befektetések megtérülése. Semmit nem jelentenek számára az olyan értékek, mint a sajtószabadság vagy a kulturálisan "magasabb rend" termékek. Murdoch, a lapjai szerkesztésébe beleszóló és teljes szerkesztési kontrollt követelő médiacézár kijelentette: "tulajdonosként végső soron enyém a felelősség lapjaim sikeréért vagy bukásáért. (...) Mivel egy lap sikere vagy bukása a szerkesztési irányvonalon múlik, miért ne szólhatnék bele, ha egyszer látom, hogyan lehetne javítani rajta." A főként szexet, bünyeket és színes sztorikat közlő kiadványai minőségéről Murdoch azt mondja: "Senkinek nem tartozom számadással, csak a közönségnek. Ők mondják meg nekem, mit akarnak, és én meg is adom nekik azt, amit kérnek. Ha a közönségnek nem kellene a meztelen nőket ábrázoló fotók, abbahagyom a közlésüket. A közönségnek panaszkodjanak, ne nekem." Murdoch nincs egyedül véleményével. A német kereskedelmi csatorna, az RTL vezetője, Helmut Thoma így beszélt a műsorok minőségéről: "fő, hogy a hal szeresse a csali ízt. A horgász ízlése lényegtelen."

Michael Kunczik A demokratikus újságírás

CSALÁDTAGOK

A hallgató emberi hangot is akar: a kereskedelmi rádiókban így a műsorvezetők is sztár

rangúak. Mivel a legtöbben háttérrádióként (hangkulisszaként, zajfüggönyként) hallgatják őket, gyakorlatilag mindegy, mit mondanak, csak ne legyen túl hosszú (általában max. 3 perc), és lehetőleg vicces legyen (ezt jelezvén időnként nevetnek). A lényeg, hogy valami szöveg szóljon, amire nem kell odafigyelni: ennek a szövegnek nem is ez a funkciója. Bárhol ki- vagy bekapcsolható. Időtlen: nem halad sehonnan sehová. Az ismerős hangok, kb. 6 percenként ismételt ID-k (szignálok) az embert megnyugtatják, hiszen ha ismerőssel találkozik, "otthon érzi magát".

A közösségi rádiók "ismeretlen" hangjai ezért idegenek a hallgatónak. Fontos lehet "ismerőssé", "családtaggá" tenni őket. (A "perszonalizálni" az internetes rádióknál személyre szabást jelent: olyan műsorokat válogatni, mely a konkrét hallgatót érdekli. Ez is egy módja a személyessé tételnek). Amerikában voltak először tömegesen népszerűek a "personality" rádiók, melyek alapját a rádióban dolgozó műsorvezetők személyes vonzereje, stílusa adta (azaz nem elsősorban a "műsorok" vagy zenei stílus, hanem a személyes stílus - egy hazai helyi rádióban Nagy Ferót nem az általa játszott (de más által válogatott) zenék miatt, hanem őérte hallgatják). Ehhez az kell, hogy a műsorok, műsorvezetők rendszeresen és gyakran visszatérjenek - ami nagy probléma egy önkéntes hobbi-műsorkészítő esetén (ezért általában ilyen, fegyelmezetten azonos stílusú szöveget produkáló állandó munkatársakat csak az országos rádiók tudnak megfizetni). Egy kis közösségben annyival könnyebb a helyzet, hogy a megszólalót valószínűleg eleve sokan ismerik (pl. a pap rendszeresen prédikál, egy kertész rendszeresen rádiókertészkedik, az óvoda csapata napi esti mesét ad stb.) Talán a legizgalmasabb a helyi kocsmában szervezni beszélgetést.

Mivel mi nem a "legszélesebb, arctalan közönséghez" szólunk, hanem saját közösségünkhöz, gyakran kaphatunk releváns visszajelzést tőlük, és valószínűleg tőlünk is azt várják, amit egy személyes beszélgetésen: részben "semmitmondó" fecsegést (az időjárásról, a saláta idej növekedéséről, a pap vasárnapi prédikációjáról), részben azt, hogy "okosakat mondjunk" (miért ilyen az idő, és milyen várható, mit tegyünk hogy szebb legyen a saláta, mi okosat mondott a pap). Ez a "kommunikáció fenntartása" funkció a mindennapi beszédben is fontos, ez teremti meg a kapcsolatot, és ezt használják (rossz értelemben) ki a kereskedelmi rádiók is milliós "ismerős-táborukkal".

KAPCSOLAT

A rádiók másik funkciója, hogy megteremtse a környezetétől elszakadtan civilizációban élők számára a kapcsolatot a környezettel, avagy segítségével meg tudjuk konstruálni képünket az aktuális valóságról. Ezért (is) szól időjárásjelentés, közlekedés, és ezért halljunk a hírekben éveken át ugyanannak a pár hazai vagy világpolitikusnak az élettörténetét (gyakorlatilag a hírek a legnagyobb szappanopera, ismerősök (bemondók) mesélnek arról, hogy mi történt a többi ismerőssel (Husszein, Orbán, Kuncze, Bush), akik közül, akárcsak az életben, egyeseket szeretünk, másokat nem. Itt országos (azaz valójában nem létező, virtuális, "imagined" (elképzelt)) közösségről van szó, ahol a "fix pontok", az ismerősök a közösségi életüket önként a nyivánosság előtt élő "közszerelőik". (Nem véletlen, hogy a médiasztárokat sokszor csak keresztnévükkel ismerik a nézők, hallgatók; sőt, Angliban még a miniszterelnököt is "Tony"-nak (Tony Blair) vagy Mr. Tony-nak hívják.). Hasonló hatáson alapszik a valóságshow-k sikere. A kisközösségi rádió híreiben is valahogy fel kell építeni egy ilyen "ismerős-hálózatot", akikről a hírek szólnak. Ez nem

feltétlen a helyi polgármester (akik különösen a helyi tévék műsorait szeretik sajtótájékoztatóikkal megtölteni), de semmiképp sem lehet magánember magánszférája: nem szabad bulvár rádióként mások magánéletébe hatolni. Hasonlók a hétről hétre visszatérő sportközvetítések is: valamilyen focicsapat biztos van településünkön, akinek a meccseit akár felvételtől is érdemes közvetíteni (egy magnóval és egy vagy inkább több egymással is beszélgető riporterrel megoldható). Itt lehet a helyi csapatnak drukkolni!!! Érdemes "kidolgozni" helyi, rendszeresen visszatérő rovatokat. (a hagyományos időjárásjelentés mellett piaci árak, jókívánságok, születésnapok, halálozások, üzenetek, apróhirdetések, helyi lapszemle, programajánlat, kalendárium, évfordulók, a nap idézete, a nap zenéje, rendszeres, hasonló szabályú játékok, rejtvények stb - lényeges, hogy minden alkalommal azonos időpontban jelentkezzenek, és így megszokássá tegyék hallgatását.

Egy magyar rádiós felmérés szerint ("Rádiós alap kutatás, 2000") "vidéken sokkal nagyobb szerepet kapnak azok a médiumok, melyek a közvetlen környezetet informálják, és konkrét adatokkal szolgálnak: mit, hol, mennyiért." Érdemes tehát a kisebb településeken ilyen jellegű műsorokat is beépíteni hallgatócsalogatóként.

IDENTITÁS (ARCULAT)

A párhuzamba állítjuk a nyomtatott és a hangzó médiumokat, talán nem erőltetett a következő párhuzam: a betűknek megfeleltethető a hang, a tördelésnek a rádió arculata, a cikkek a szöveges, a képek a zenei műsoroknak. A sztár műsorvezetők a népszerű publicisták. Az olvasói levelek a betelefonálók (érdekes goldolatkísérlet lehet végiggondolni, milyen elemek vannak meg a napilapokban, folyóiratokban, melyek a rádióból hiányoznak). Mint ahogy ugyanazt a művet lehet többféleképpen is csomagolni (más betűtípus, tördelés, esetleg csak folyószöveggé), ugyanazt a rádiós tartalmat, pl. ugyanazokat a zenéket is lehet egész máshogy "keretezni", különböző hang-arculatú rádiókkal, vagy épp egy arculat nélküli, "folyószöveget" adó jukebox-szolgáltatással. A rádió "rádióságához" nem csak a zenék és szövegek válogatása, hanem az arculat ("tördelés") is alapvető elem.

FORMÁTUM

A rádió identitásának legfontosabb része formátuma. A "format rádiózás" Amerikából indult. Az első nem "általános" (full service) rádió az 1950-es években TOP40 formátumú volt: szakított azzal, hogy műsorában mindenféle elemek legyenek és csak a legújabb slágereket játszotta (a TV megjelenése miatt kényszerültek váltani: a Full service jellegét átvette a TV). Ez akkor forradalmi újdonság volt, de ugyanez megesett a tévével is az 1980-as években: az első az MTV volt, hasonlóan furcsasággal: csak zenei klipeket játszott, ami addig elképzelhetetlen volt.

A kisközösségi rádiók sem feltétlen full service adók, azaz nem kell feltétlen mindennek szerepelnie műsorában, koncentrálnak gyerekműsorokra, egy bizonyos zenei stílusra stb stb. Erre számos külföldi példa is van: nagy elhatározás kell hozzá, de nagy siker lehet (vagy nagy bukás, de akkor még mindig lehet formátumot váltani). Egy másik, biztonságosabb megoldás a műsorsávok alkalmazása, amikor bizonyos "formátumú" műsor megy adott időpontban rendszeresen - lehetőleg más, mint ami a közszolgálati vagy kereskedelmi rádiókban már ismert.

Érdeemes körülnézni, milyen formátum hiányzik még a vételkörzetben, melyre igény lehetne. A nagyvárosoktól távolodva eltűnnek a szöveges műsorokat sugárzó adók, az alternatív zenei adók, a hírrádiók és ami marad, az a kommersz popzenét játszó kereskedelmi rádió.

ZENEI ARCULAT

Egy rádiót - még ha az szöveges is - alapvetően meghatározhatja zenei arculata. A Kossuthnak is van zenei arculata és egy iskolarádióknak is. A profi kereskedelmi rádióktól eltérően a közösségi rádiókban általában nincs zenei szerkesztő (producer), aki adott, előre jól definiált szempontok és saját ítéletei (de nem ízlése!) alapján összeállítaná a játszott számok listáját, és nincs közvéleménykutatás sem a hallgatói célcsoport zenei ízléséről, és nem is az épp slágerlistás számokat játssza: többnyire minden műsorba az adott műsorvezető hozza a felvételeket. De itt is van egy alapelv, mely kizár egyes műfajokat és előtérbe helyez másokat (általában a "konzervatív-értelmiségi-közösségi" rádiókban kizártak a magyar népzene, lakodalmos rock és mainstream (slágerlistás) popzene és preferáltak a jazz, népzene, világzene).

Milyen a Civil Rádió zenei világa?

Olyan zenéket adunk, amelyek más rádiókban nemigen hallgathatók. Megegyezésünk szerint a preferált zenei műfajok: hangszeres zene (jazz, new age), világzene, etno-jazz, dallamos progresszív rock, blues, népzene, hagyományos jazz, közérthető klasszikus zene.

Törekszünk a hangszerek, és nem a gépek által előállított zenéket játszani. Kimondottan kerüljük az aktuális sláger-közhelyzenét, a disco, a rap, a techno, a party zenét, a musical, az operett műfajait, elismerve, hogy ezek is lehetnek értékes felvételek, de ezek a műfajok más adókon is megszólalnak. Lehetséges szerint törekszünk a magyar előadók és felvételek bemutatására is.

Fontos még, hogy a zenés blokkokban a felvételeket végigjátsszuk, általában nem beszélünk rá és nem szakítjuk meg a zenét.

A Civil Rádió hangzásvilágának része a természetes hanglejtés, magyar hangsúlyrendszer beszéd, ha ezt az elhangzó gondolat úgy kívánja az alkalmi csend; a szignálok. Igyekszünk kerülni a zenével és a szignálokkal is a felesleges "ráindításokat" - tehát a rövid szüneteknek dramaturgiai szerepük is lehet. (Indokolt esetben persze nem kizárt, hogy éppen egy ráindításnak, átkeverésnek is jelentése legyen.) S adások közben minél kevesebbet "hagyjuk egyedül" a hallgatót, a zenék között is meg-megszólalunk.

ZENE ÉS BESZÉD KAPCSOLATA

Régen az volt a természetes, hogy a zeneszámokat felkonferálták és alatta nem beszéltek (meg sem fordult a fejükben). Mára az a természetes, ha még a hírek alatt is van valamilyen ritmust adó zene; szinte térkitöltő elemmé vált, a természettudósok *horror vacuija* ma a csendtől vagy inkább állandó ritmus hiányától való rettegés a rádióban.

SLÁGERLISTA, TOP 40

A kereskedelmi rádió körében népszerű elv, miszerint a mindenkori adott helyi (vagy amerikai/"globális") lemezeladási statisztikák alapján összeállított lista közszolgálati műsor, hiszen ez az, ami a közönség ízlését leginkább tükrözi, mindenféle előítéletől mentesen. (Másik oldalról: a lehető legbiztosabbra megy: csak azt játssza, amit a legtöbben vásárolnak és (a hallgató részéről is) amit a legtöbbször elfogadnak: a lemezeladási statisztika az átlagközönség ízlésének legobjektívabban mérhető formája). Így a közönség azt kapja, amit szeret, és nem azt, amit a zenei szerkesztő úgy gondol, hogy szeretnek vagy - a BBC Lord Reith-i hagyományai szellemében - amit úgy vél, hogy szeretniük illene/kellene. Az érv több fronton is megkérdőjelezhető, mert

1, az aktív lemezbásárlók köre eredendően nem feltétlen azonos ízlésű a (vásárlási szempontból passzív) hallgatósággal, viszont utóbbinál jóval kevesebb embert képvisel.

2, a lakodalmos rockot a kazettapiaci népszerűsége ellenére sem játsszák: talán az ő hallgatójuk szalonképtelennek kikiáltott ízlése és kis vásárlóereje miatt - azaz mégsem a hallgató dönt: van válogatás

3, az érv ráadásul farkába harap: a slágerlistára akkor kerül fel egy szám (azaz akkor veszik sokan a lemezboltokban a CD-t), ha azt a számot sokszor játssza egy rádió (a TOP 40 rádiók játszási listái sem kizárólag a már slágerlistán levő számokat tartalmazzák, hanem a "potenciálisan slágerlistás" számokat is: a lemezboltokban kapható friss CD-k trackjei közül a slágergyanúsakat", azaz: a játszott zenei palettán új, szokatlan színek nem is jelentkezhettek. (Az az ilyen rádiók másik jellemzője: megbízhatóan ugyanazt a "stílustalan" stílust adják). Később, ha már valóban sokan vásárolják, akkor "ez még fontosabbá teszi, hogy játsszuk a műsorban. Ha játsszuk, a szám még ismerősebb, és remélhetőleg népszerűbb lesz, az emberek pedig hamar felismerik" (BBC Radio 1, Chinnery). A MAHASZ eleve elismeri a körkörös érvet: "A Rádiós Top 40 elsősorban azt mutatja, hogy az adott héten országos szinten melyek a legnépszerűbb dalok, a legtöbb ember által hallott felvételek, az "Editor's Choice" [lista] azokat a dalokat vonultatja föl, amelyeket a legtöbb rádió tűz műsorára, tehát várhatóan a közeljövőben válhatnak közismert slágerré". Az embereket tehát lassan rá kell döbenteni, hogy az épp listás számok tetszenek nekik, s hogy ezt minél hamarabb felismerjék, sokszor kell játszani ezeket a zenéket - foglalhatnánk össze a TOP40 rádiók filozófiáját. A még listára nem került számok válogatásáról (a listák alapanyagáról) pedig nem a hallgató, hanem az "Editor's Choice" lista megalkotói, azaz a rádiós zenei szerkesztők gondoskodnak. A slágereket sugárzó rádiók mindig a legismertebb számokat adják leggyakrabban, a leghallgatottabb sávokban. A folyamat hosszú idő alatt egyfajta elszabadult visszacsatolásként a popzenei stílusra is visszahathat, hiszen mindig az kerül a listákra, amihez hasonló már szólt, és bevált.

(Így a kereskedelmi rádió még amikor nem reklámot ad, akkor is hirdeti: a zenei kiadókat, CD-boltokat, előadókat [de ezért ő fizeti a jogdíjat]. A legtöbb "ingyhirdetést" a legnagyobb slágerek kapják - és így lesznek még nagyobb slágerek.)

Hasznunkra fordíthatjuk, hogy bármely rádióban alkalmazhatjuk ezt a módszert: ha egy zenét sokszor játszunk (legyen az bármi), az adott rádiót sokat hallgatók előbb-utóbb ismerősként fogadják azt a számot és ezzel együtt meg is kedvel(het)ik. A közösségi rádió természetesen célozhatja a slágerlistákat alakító vásárló-hallgató közönséget, de célja, funkciója inkább az, hogy az innen kimaradó zenék kedvelőinek igényét elégítse ki: azokat, akik a kevésbé fogyó, az átlagból "kilógó" zenéket hallgató közönséghez tartoznak. Így olyan zenét is "hirdethet" műsorában, mely - a popzene többségétől eltérően - nem

(kizárólag/elsősorban) a minél nagyobb bevételért készült, hanem (elsősorban) művészi céllal.

ARCULATI KERETEK, RÁDIÓS RÍTUSOK

"A médium maga az üzenet" (McLuhan alapján)

"A forma válik a tartalomká, a tartalomból lesz a forma". (Hegel alapján)

A formátum csak egy fontos elem a rádióban hallható mősorszámok közül: ez határozza meg a játszott zenék stílusát, tempóját, kifinomultságát (azt, hogy nehéz-e megérteni, befogadni), készültének idejét. A hallgató azonban nem feltétlen csak a zenei formátum alapján választ rádiót (bár az lehet az első lépés egy adó kiválasztásában), hanem inkább a műsorvezetők stílusa, az általunk felhozott témák alapján: egy kifejezetten zenei rádióban is fontosabb lehet a szöveges tartalom és azok "szervírozása, tördelése", mint a zene (ezért lehet teljesen eltérő hallgatottságú több szinte teljesen azonos zenei formátumú rádió ugyanazon a rádiós piacon). Márpedig - érvelhetünk - ha nem a zene számít, nem fontos erőltetni a kommersz zenét sem.

Fontosak a rádió arculati elemei (szignáljai), melyhez hozzáérthetőek mindazok a "nem-műsor" mősorszámok, melyek kedvéért sose kapcsolnánk be a rádiót, de melyek nélkül nem éreznénk a rádió "lelkét". Mint egy váza formája: sokféle lehet, mely működik, de nekünk mégis csak bizonyosak tetszenek. A szakodosott rádióknál már egyértelműen format-tervezésről beszélhetünk, ami hasonló egy nemzeti hangzásvilág, keretrendszer kialakításához, de ízlésbeli, érdeklődési csoportok preferált (vagy annak vélt, ill. így azzá tett) hangzásvilágát alakítja ki. Mindez érzelmi kötődést is kialakít ezekhez a keretekhez, formátumokhoz. Amikor egy amerikai "urban", "smooth jazz" vagy "classic" formátumú rádiót hallgatunk, vagy egy magyar kereskedelmi, közszolgálati vagy közösségi adót, úgy érezzük, hogy a bemondó, a szignálok, az egész műsor stílusa, "formája", hangzásvilága természetes módon, harmonikusan illeszkedik a játszott zenei műfajok stílusához, hangzásvilágához, az adott zenei műfajjal összefonódott kulturális-életmódbéli klisékhez. Ezt a "magától adódó" stílust kell megtalálnia a közösségi rádiós szerkesztőknek, bemondóknak is (akár műsor szinten is: egy csillagászati, egy környezetvédelmi és egy politikai műsor egész más zenei világokat idéz fel az emberben, holott a játszott számoknak többnyire nincs köze a műsor tartalmához - érdekes hatást ér el ha ellenállunk a kísértésnek, és máshová passzoló stílusban készítjük el a műsort.)

Ez a "hangzó formatervezés" (vagy "nemzeti format-tervezés") Európa országainak rádióiban az I. világháború után (illtve egy új világnézeten alapuló második nemzetteremtés a II. után) nagyban hozzájárult a nemzeti önazonosság, nemzethez tartozás tudatának kialakításában. Ebben nem csak nyelvük játszott szerepet, hanem bemondóik stílusa, a játszott zenék és irodalmi művek, elhangzó hírek válogatása - hasonlóképp mint ahogy egy népdal dallam- és motívumvilágát magyarnak érezzük és azonosulunk vele (nemzeti hang-kultúra). Nem utolsósorban a rádió "nemzeti" arculatának keretei, "rítusai": korábban a szünetjelek, ma a szignálok (angolul: ID-k, identitásjelzők), és egyéb elemek, az óránkénti pontos időjelzés (ha van) mikéntje: nálunk öt sípszó (mely van, ahol hat, van, ahol gongütés stb) a műsorkezdés zenéje és nap mint nap azonosan ismételt rítusa (nálunk bejelentkezés-köszöntés-frekvenciák-Rákóczi-induló), illetve az egész órakor közvetített műsorelemek; az adáskezdés és -zárás "rituáléi". Ígymódon

teremtődik meg a "magyaros" rádiózás hangzó világa, stílusa, itt nem népies értelemben (hisz akkor népzene és magyar nóta lenne a rádióműsor), hanem úgy, ahogy a globális világ aktuális hangzáskultúrájába, "divatjába" illeszkedik a magyar rádió egyéni hangzásvilága.

Ezen keretek egy részét egy 1975-ös rádiós szakkönyv rádiós "szolgáltatások" címszóval foglalja össze: vallásos félórák, ("a négy legnagyobb létszámú vallásfelekezet kérésére"), reklám (!), lottóeredmények, műsorismertetés, vízállásjelentés, időjelzés). Ezek egyben "meta-narratívák" abban az értelemben, hogy mindegyik műsorelemnek megvan a maga világa, törvényei, helye, melyből nem lép ki, s melyek át sem fedik egymást (a klasszikus rádiózásban legalábbis - a formabontó rádiózásba már a szerepcserék is beleférnek, illetve ezek emelkednek ki a megszokottból).

Már főleg tartalmi kérdés a nemzeti identitás, a kulturális emlékezés fontos részeként a rádió ("nemzeti főadó") gondosan válogatott "hősies etnotörténelmi" szimbólumrendszere. Nemcsak az említett keretek, hanem az állami propaganda szöveges megjelenése, a műsorok témaválasztása, az ünnepi műsorok forgatókönyve és nem utolsósorban (sőt, politikai kérdésként) a zenei műsorelemek arányai is fokozták a nemzeti különbségeket az egyes országok egyébként azonos célú rádiói között. Így lett államilag támogatott a cigányzene és magyar nóta is. Egy kisközösségi rádióban is próbálkozhatunk félig mesterségesen, de valós alapokról létrehozott "közös kisközösségi hangzó szimbólumrendszer" létrehozásával, merítve a hely, a közösség hagyományos kultúrájából, történetéből; külön figyelve a helyben megült ünnepeket és egyéb hagyományokat (mesék, történetek, népdalok, ...). Mindezt finoman tegyük, semmiképp se víve túlzásba a lokálpatriotizmust és ellenőrizzük, hogy a közösség tagjai elfogadják-e az általunk válogatott szimbólumrendszert magáénak. Ha nem földrajzi, hanem érdeklődésbeli közösséghez köthető a rádió, akkor ezzel kapcsolatban nekünk érdemes létrehozni olyan sokszor ismételt szimbólumokat, melyet a közösség tagjai mindannyian elfogadnak.

A nemzeti zenékről (Himnusz, Szózat stb.) lásd külön írásunkat.

Ilyen, már kevésbé nemzet-specifikus, de egy hallgatónak éppígy ide tartozó keretek még a bemondók bejelentkezései, a műsorismertetések, a bemondók stílusa, az egyes műsorok fel- és lekonferálásának szokásai, a műsorok önreklámjai (szpotok), a vízállásjelentés!, az adás ritmusa (gyors váltások, esetleg ciklusok, mint egy hírrádió esetén, ahol 15 percenként ismétlődik minden; vagy egy órás műsorblokkok), a bizonyos napszakokban vagy bizonyos napokon visszatérő műsorszámok (reggeli vidám műsor, délelőtti gyermekműsor, déli harangszó, délben jó ebédhez szól a nóta, kinyerma, délután kívánságműsor, este koncert, vasárnap délelőtti külön egyedi műsorok, este foci körkapcsolás stb).

MŰSOR-SZÖVETEK (NARRATÍVÁK)

Mindez az egyes programokra is igaz: a rádióműsorok típusait "csukott füllel" is felismerjük, pontosabban a műsor hangzásvilágága, hangszövege, formája az üzenet (tartalom) része. Hasonlóan ahhoz, mint ahogy egy ABC-ben a címkére nézés nélkül is felismerjük az étolajat, ecetet, sört, üdítőt - már formájáról is -, bizonyos műsorokat is felismerünk hangszövegéről. Legyen az lengyel vagy kínai, ezeket 100% pontossággal

meg tudunk határozni, azaz azt, hogy micsodát is hallhatunk, ha az üzenetet magát nem is értjük. (Hírek, pontos időjelzés, slágerlista, telefonos kívánságműsor, reklám, ill. egy közösségi, közszolgálati vagy kereskedelmi program stb). Ezek a könnyen azonosítható típusok általában az előbb tárgyalt keretek közé tartoznak, azaz rendkívül fontos üzenethordozók. Ez mutatja: értünk "rádióul", azaz megtanultuk a rádiós programtípusokat hangzás alapján azonosítani. Ha egy műsor a mentálisan létrehozott "dobozainkból" kilóg, nem ismerünk rá, idegenkedünk tőle - vagy épp ezzel hat. Sajátos hatás érhető el, ha keverjük az egyes "meta-narratívák" hangzásszövetét: a híreket papként kántálva mondjuk, az időjárásjelentést népdalként énekeljük, a közlekedést sportközvetítés-stílusban adjuk elő. Mindez mutatja, hogy a tartalomhoz a forma mennyire szervesen hozzátartozik.

A zene/szöveg arány mint a rádió szöveti eleme A 90-es évek elején lett egyre népszerűbb kereskedelmi rádiós szerkesztési módszer a csak zene - semmi szöveg elve. Egyre több olyan műsorblokk készült, melyben néhány szám vagy 10-20 perc erejéig csak zene szólt ("triple play", "uninterrupted music" "szövegelés- és reklámmentes félóra" és társai). A 2000-es években, különösen a reggeli műsorokban egyre több szöveg jelenik meg - a kifejezetten zenei rádiókon!: már nem alkalmazzák a 3 perces műsorvezetői beszédhatárt, sőt, akár 10 percig vagy még tovább is zene - és háttérzene - nélkül mehet a kereskedelmi műsor, melyben a műsorvezetők egyszerűen csak beszélgetnek.

IDŐ A RÁDIÓBAN

A rádió a mindennapjaink folyamának része: az idő múlását is rajta keresztül érzékeljük (hírek óránként stb). Fontos eldönteni, hogy, hogy a rádióban teljék-e az idő vagy a bevásárlóközpontok időből és térből kiszakított végtelenségében tartsa-e a hallgatót (mint azt egyes kereskedelmi rádiók teszik); ez utóbbi természetesen a legkönnyebb, hisz nincs szükség élő adásokra, nem kell utalni az idő telésére, az adásba kerülő zenétet, szignálok egymásutánját akár egy véletlenszámgenerátor is irányíthatja (mint azt számtalan internetes rádió - vagy inkább "zeneszolgáltatás" - is teszi). Ez is lehet cél, azaz egy olyan rádió, mely napszaktól függetlenül ugyanazt nyújtja (a tematikus kábeltévécsatornák többsége ilyen). (Amerikában a kereskedelmi rádiók többsége soha nem mond híreket, nincs pontos idő, az "egész órát" csak egy reklámblokk jelzi -- az ilyen időtlensége mellett jobban múlik a (munka)idő: ezeket erre tervezik).

Ezen elemek - a napirend, "állandó műsorok" - felépítése is fontos eleme annak, hogy a rádiót hallgatója egyéniségnek és hozzá tartozónak érezze, azaz ne gumizenét sugárzó tucatrádióknak.

A kereskedelmi rádiók ezt sokszor ismételt szignálokkal és szlogenekkel oldják meg ("a zene rádiója"), mi legyünk kreatívabbak. Találjuk ki a rádió "kereteit", olyan visszatérő műsorelemeit, amire számíthat a hallgató, és aminek helyi vonatkozása is van. (másolhatunk is: a helyi templom harangszava, kitalálhatunk helyi lottósorsolást, adáskezdés- és zárást stb. Ilyen a Katolikus Rádió félórás rózsafüzére esténként. De valahol hasonló a szerepe muzulmánok napi ötszöri müezzin-szavának, melyet a rádiók is közvetítenek (másoknak ilyen a vízállásjelentés).

Az idő menete az eruópai rádiókban az egész óraker elhangozó pontos időjelzés. (A rádiózás hőskorában a legkülönbözőbb pillanatokban mondtak pontos időt - akkor az

ingaórákat ez alapján állították be). A kubai állami hírrádióban folyamatosan másodpercenként ketyyen egyet egy óra, percenként kis dallamot csiripel, és a rádió egész hírműsora egyperces blokkokra bomlik. A brazil hírrádiókban szinte minden elhangzó hír után bemondják a pontos időt - majd a másik műsorvezető automatikus kérésére újra elismélik.

Hasonlóan fontos eleme a rádió "lelkének", hogy mennyire van kapcsolatban a külvilággal, a térrel: van-e élő közvetítés, útinform, körkapcsolás. Portugáliában a pontos idő elhangzásakor mindig bemondják az acoresi időt (egy órával kevesebb) is. Mondhatjuk, hogy az útinform az autósoknak kell, az acoresi idő pedig az acoresi közszolgálat része, de azt is, hogy a rádióhallgatók így gondolatban körbesétálnak a városon és megbizonyosodnak róla, hogy Acores még mindig létezik.

Akár időtlen a műsor, akár a múltó időt is érzékeltető, az arculat megléte valamiféle fogódzó napjaink folyamában, "egy biztos pont", amibe kapaszkodhatunk, amiben nem csalódunk. Ha bekapcsoljuk valamelyik országos kereskedelmi rádiót bármely reggel, biztos hogy megkapjuk, amire számítunk. Ez a hallgatót jó érzéssel tölti el: tudja, mire számíthat, és meg is kapja. Ez rengeteg rendszeres munkát igényel, de egy kisközösségi rádióknak is azt kell nyújtania, amit hallgatója elvár tőle: ez esetben ez lehet az is, hogy: meglepetést. De ez sem lehet impovizált, kaotikus műsorfolyam, hanem előre tervezett meglepetés, amire fel lehet készülni, mint a Kis herceg rókája tette találkozáskor.

Ciklikus műsorok, kampányok

Sorozatok: lehet napi, heti, kétheti stb. sorozat. Lényege, hogy azonos időpontban, címmel és jelleggel jelentkezzen, lehetőleg azonos műsorvezetővel. Lehet akár napi 2 perces sorozat is, de lehet "havilap" is.

Folytatásos műsorok: az előzőtől eltérően az egyes részek között kapcsolat van, a műsorok sorrendje nem felcserélhető. A folytatásos regény tipikus példája. Hátránya, hogy az állandó hallgatók élvezik csak; a többiek kedvéért nem árt a műsor elején összefoglalni az előző rész tartalmát. Nálunk ilyen példa a Szabó család, de a műfaj típuspéldája a BBC The Archers c. napi folytatásosa.

Akciók: a rendszeres műsorrendet "felborító" rendezvény, általában élőben és közönség jelenlétében. Köthető valamely kulturális eseményhez, de saját ötlet is lehet, pl. görög nap, az autózás világnapja, könyvhét, magyar zenei hétvége. **Készítsünk időnként különleges műsorfolyamot.** Pl. egy héten át csak kiribati zene szól; csak versek szólnak; elképzelt múltbéli vagy jövőbéli adást adunk stb. Éjszakai műsornak vagy szünetkitöltőnek lehet soundscape-eket adni: hosszú, vágatlan reggeli madárfüttyöt (ezt tette adásszünetben egy londoni DAB digitális rádió) vagy egy ablakunkba kirakott mikrofonról élőben az utca hangját (óránként harangzúgással, figyelve, hogy ne kiabáljanak az utcáról a mikrofonba).

Kampányok: Hosszabb időre elosztott, egy tematika köré csoportosuló műsorfüzér. Egy kampány lehet akár egy évre elosztott is, pl. kerek évfordulón Petőfi élete és összes műve.

Évfordulók: a legkönnyebben elkészíthető "aktualitást" sugalló műsor, pl. napi kalendárium. A nemzeti ünnepek, világnapok, csaták, felfedezések évfordulói jól tervezhető, később is újra leadható - de sablonos műsorokat is eredményezhetnek. Ezt persze el lehet kerülni, ha nem a megszokott közhelyekből építjük fel az ilyen adást.

Ismétlések

Ismételhetünk azért, mert túl kevés műsorunk van, vagy azért, hogy különféle hallgatói rétegek is meghallgathassák ugyanazt az adást; vagy hogy ha valaki lemarad egy műsorról, később meghallgathassa, vagy azért, mert épp nincs műsorkészítő (pl. éjjel). Fontos, hogy a hallgató tudja, melyik műsort mikor ismétljük. Az ismétlés alapfeltétele a jó minőségű archiválás!

Élő médiaesemények

A nagy országos vagy globális médiumok számára nem kérdés, mikor kell kiírni: "Breaking News", "megszakítjuk adásunkat", vagy mikor kell felborítani a megszokott műsorrendet. Ilyen, általában élőben közvetített médiaesemények: jó hírek (természeti események (napfogyatkozás), állami/egyházi/naptári események (ünnepek, választások); rossz hírek (természeti katasztrófák (földrengés), állami gyász, háború, terrortámadás). Ezek egy része előre látható (ünnepek), más részük nem (földrengés). Kisebb jelentőségű, eredményre épülő "médiaesemények" a lottósorsolás, slágerlista, sportmérkőzések stb., amikor a hallgató izgatottan körmét rágva ül a készülék mellett, és várja az eredményt. Ezeket az eseményeket érdemes megragadni és alkalmukból valamilyen, a többi médiától eltérő feldolgozást készíteni: hogy éltük át mi?

Ütköztetés?!

A Magyar Rádió három műsora esetén természetes, hogy figyelnek egymásra. De a kereskedelmi rádiók is egymással versenyeznek: vagy épp azzal, hogy azonos típusú műsort adnak ugyanabban az időben (pl. kívánságműsor vagy hírek egész órakor) vagy azzal, hogy eltérő műsort (pl. hírek félkor). A rádiók műsorszerkezete eleve "ütköztet" a tévével, hisz az esti sávban tudják, hogy erősen csökken a hallgatottság. A mi műsorinkban is figyelhetünk arra, hogy bizonyos műsorsávokban alternatívát kínálnak (pl. reggel, amikor a rádiók műsora eléggé kiszámítható - lehetnek olyanok, akik ilyenkor mást akarnának hallgatni), vagy épp a tévével versenyezve a tévés főműsoridőben kínálják a legérdekesebb programot. Gondolhatunk "kiegészítő" műsorokra is, pl. egy tévéműsor rádiós kommentálására, nézd a tévét a rádió hangjára címmel.

RÁDIÓMŰSOR-ÚJSÁG

A rádióműsorok akkor találják meg hallgatóikat, ha azok tudnak róla. Ezért érdemes állandó műsorrendet bevezetni, amikor pl. minden kedden este 9-kor van a bélyeggyűjtő műsor. A műsorra csot az interneten és a helyi lapban, vagy akár falragaszokon is érdemes közzétenni. Ha részletesebb műsort is adni szeretnénk (pl. ebben az adásban a monacói bélyegekről lesz szó), azt annyira előre kell tervezni, hogy a kiadvány nyomdai átfutásába beleférjen, azaz kb. 2 héttel a műsor előtt. A budapesti helyi rádiók 2003. decemberében adták ki először a Budapesti Rádióújságot, mely a helyi rádiók műsorrendjét közölte napi összesített és tematikus bontásban.

A KISKÖZÖSSÉGI MŰSOR TEMATIKÁJA

Természetesen arról, ami a hallgatót érdekli. Végezhetünk közvélemény-kutatást, de valószínűleg azok a sablonok köszönnek vissza, amiket az emberek a rádióból megszoktak, így érdemes új utakat kitaposni. Fontos azonban, hogy a műsorkészítő (vagy riportalánya) értsen ahhoz, amiről beszél vagy műsort készít. Ha profi valamiben (szakmája vagy hobbija miatt - ez lehet bélyeggyűjtő műsor vagy a legfrissebb punkzenék), és tud róla beszélni, akkor valószínűleg jó műsort fog csinálni - de az egyes adásokra így is fel kell készülni, akár jegyzetekkel is. Ha egy társaság áll össze műsort csinálni, egymással beszélgetve a témáról még izgalmasabbá tehetik az adást: kiegészítik egymást, esetleg ellentmondanak: beszélgetnek - ami sokkal érdekesebb lehet mint egy monológ.

".. a genius loci, a hely szellemisége is megnyilvánulhat a lapokban. Ez pedig újságírói vélemények nélkül „... nem lehetséges" Ez az elv a rádióra is igaz. A helyi vélemények a kisközösségi rádió legnagyobb erősségei lehetnek.

HÍREK A RÁDIÓBAN

Erre a témára vonatkozóan lásd még külön cikkünket!

Mi mindent "kell" tudni, miről "kell" beszélni?

"Definíció: Hír az, amiből az újságírók hírt csinálnak"

A mai embereknek a média a valóság tükrö - már közvetlen közösségünk esetében is: amit nem "tükröz vissza", az olyan, mintha a valóságban sem létezne. "A világ mediatizálttá vált".

A rádió képes (volt?) meghatározni az emberek véleményét néhány dologokról: tematizálja a közbeszédet. De ennél is fontosabb, hogy a rádióból (is) tudják meg az emberek, hogy miről is kellene véleményt alkotniuk. A rádió (tévét stb) jelöli ki az aktuálisan fontos témákat a hallgatónak. (A "national conversation", nemzeti beszéd témák (=közbeszéd) forrásai). Az emberek ez alapján érzékelik nagyobb közösségük (ország, világ) történéseit. A kisközösségek szempontjából fontos, hogy a nagy rádiók műsorába, a közbeszédbe (általában) sosem kerülnek be azok a témák, melyek saját földrajzilag meghatározott közösségünk témái (lennének): így ezek a témák sokszor nem is jutnak el az érintettekig sem (pl. az adott település eseményei, problémái, örömei). Ma már minden rádió kialakítja a saját "köz-"beszéd témáit; és - ha a hallgatót egyáltalán érdeklik ezek a témák - nem is annyira a hírek vagy krónikaműsorok határozzák meg, hogy miről is beszélnek az emberek, hanem nemzeti szinten a reggeli / délutáni "bulvár" műsorok műsorvezetői - DJ-i (illetve még inkább a darabokra, érdeklődési csoportokra, valójában virtuális kisközösségekre szakadt közösségek saját internetes oldalai(nak hálózata)).

A hírek legfontosabb területe a politika, államigazgatás, gazdaság. A napi aktualitású "kemény" ("kopogós) hírek előre tervezettek vagy váratlanok, de szavatosságuk max. 24 óra után lejár. Ezek mellett megjelennek a kis színes "puha hírek", pl. a tudomány világából vagy a szenzációk rémhírvilágából. Szinte mindig előtérben vannak a bűncselekményekkel kapcsolatos hírek, és a katasztrófa hírek: "a rossz hír jó hír" elvén.

"Előfordulhat, hogy egy nap nincs olyan esemény, ami egyértelműen hard news csoportjába illene, ... ilyenkor a szerkesztők gyártanak legalább egyet. A híradó első hírei

ugyanis mindig kopogós hírek, ha nem azok, akkor legalábbis azt a látszatot keltik. .. Sokféle esemény is "feltupírozható". Például a szerkesztők elővehetnek egy tudományos hírt - amelyről csak az adott terület szűk tudományos közössége tudja, hogy nem újdonság - és valamilyen örüggyel aktualizálhatják. Így úgy tűnik, mintha csak aznap lehetne leközoelni ". Hasonlóképp működnek a slágerlisták is: jó szám híján is lesz mindig első helyezett a listán, melyet úgy prezentálnak, mintha tényleg jó lenne.

Ilyen ál-aktualitás még a napi kalendárium is, mely kényelmes és előre tervezhető-szerkeszthető műsorelem.

A rádióban elhangzó hírek jó részének semmi köze életünkhöz. Már a közszolgálatban is arra építenek, hogy az emberek szörnyülködhessenek. "Indiában 12-en meghaltak buszbalesetben" - hallottam e sorok írásának reggelén. Ez persze szörnyű dolog, de miért olyan fontos, hogy egy budapesti rádió bemondja? Mit kaptunk ettől a hírtől? Mit tudtunk meg az indiai emberekről, azon kívül hogy 12-en halottak? Természetesen azt az érzést, hogy milyen jó, hogy mi nem azon a buszon utaztunk, és élünk (erre a jó érzésre építenek a katasztrófa hírek szerkesztői). Próbáljunk olyan híreket gyűjteni, melyek közvetlen érintenek bennünket vagy hozzáadnak a világról való tudásunkhoz. Ebben valószínűleg nem sok segítségünkre lesznek az országos médiumok, saját fejünkre, kapcsolatainkra, értesítéseinkre vagy ötleteinkre kell támaszkodni: alkossuk meg a híreket mi magunk, ne másoljunk másokat. A világsajtó is úgy működik, hogy sokszor rég elfeledett témákat vesz elő újként, új hírként talál régi felfedezéseket - mi is "frissíthetünk" tudásunkon ezáltal.

Keressünk más hírforrásokat: internetes fórumokat, irodalmi, művészeti, kulturális, tudományos lapokat - vagy épp a helyi italmérést, az iskolai faliújságot, helyi könyvtárat, művelődési házat, templomi hirdetőt. A századfordulós sajtóról írják: "a kávéház legalább annyira az információszerzés egy lehetséges helyszíne volt, mint a pihenés".

A híreknél minden esetben fontos azonban, hogy tényekről és ne a mi véleményünkről szóljanak - de annak is legyen meg a maga helye. Híríróként ne használjunk jelzőket ("Folyik a templom felújítása. A falakat rémes sárgára festették"), mert ez már vélemény. A véleménynek is van helye a rádióban, de a hírtől elkülönülve. Fontos hogy ilyen műsor is legyen (jegyzet, pulicisztika). A rádió is hatalom: a hírek után is mehet, de egy-egy témát ő maga is bedobhat, ezzel maga is alakítva azt, hogy miről is beszélnek az emberek. Ha mindenki azt látja, hogy a sajtó/rádió/tévé a valóságshow-k szereplőiről cikkez, azt gondolja, ez a téma, erről kell beszélni. Ezt is ellensúlyozhatják a kisközösségi rádiók saját hírszerkesztési módszereivel.

Hozzátehetünk minden hírhez valami pluszt is: a hírek hátterét. Ez szintén hiányzik a rádiós hírekből: mi a hír háttere, esetleg hatása a jövőre.

"A hírműsorok konstruált világában a társadalmi folyamatoknak csak egy-egy kitüntetett (könnyen ábrázolható) eleméről esik szó, például nevekről, adatokról, ezek azonban - mmivel a sietősen felolvasott mondatokban jóval többben belőlük, mint amennyire oda tudna a közönség figyelni - gyakran akadályozzák a befogadói értelmezést. A figyelem szinte kizárólag arra irányul, ami épp történik, nem pedig az okokra és azt indítékokra vagy a lehetséges következményekre. Az események kontextusát a szerkesztők csak felszínesen, néhány sietve elhangzó mondatban vázolják. A hírek az eseményeket mutatják be, nem pedig a folyamatokat, az események kiindulópontjára esik a hangsúly, nem a társadalmi processzualitásra, az események finamikájára, időbeli lefolyására. Az ilyen módon prezentált társadalmi valóságképből hiányzik a kontinuitás, a világ fragmentáltnak, instabilnak és összefüggéstelennek tűnik.... Az eseményeket és a

szereplőket az interpretáció és a feldolgozás során leegyszerűsítik, megfoisztják jellegzetességeitől, és szteretípiákra redukálják őket. "

A fenti trend a tévés, rádiós és írott sajtóbéli hírtálalásra is jellemző: "Maga a családi lap azt jelenti, hogy a kelleténél jobban ne borzoljuk az olvasók idegeit, ne sulykoljuk az összefüggéseket, inkább az információkkal, semmint az elemzésekkel traktáljuk a helyi érdeklődőket. Legyen sok sport az újságban, a helyi híryanag oldalakat kapjon, a nőket színészipinterjú, hátgerinctorna-leírás és fogyókúraecept vonzza. A globális lapot tehát egyaránt forgathassa gyerek, szülő és nagyszülő is". Miközben ez jó recept a helyi médiumoknak, azt mutatja, hogy ötleteket meríthetünk belőle, de követendő példaként nem alkalmazható.

A háttér ismeretéhez persze szakértőnek kell lenni a témában vagy alaposan utána kell járni (nem véletlen, hogy az újságírók ritkán írnak háttérrel) - ha mi sem érjük, mi miért történt, jobb, ha nem magyarázzuk (sokszor a szakértők is vitatkoznak)."Bár egyes nézetek szerint a hírműsorokban és naplilapokban megjelenő tájékoztatás hézagosságáért kárpótolnak a részletes elemzéseket közlő és az események háttérét is feltáró hetilapok, .. ezek olvasottsága elhanyagolható"-áll egy felmérésben.

A Tilos Rádió talámánya az "ők mondják a híreket": az utcán vagy épp egy kocsmában a "rendes" napi hírekről kérdezik az épp ott lévő "egyszerű embereket": beszélnek az őket érintő hírekről, de a politikaiakról is, az ő szavaikkal: igazi közösségi híradás.

A hírek ma már különösen nyugaton egyre fontosabb része, hogy az adott hír szereplői maguk is megszólalnak a hírben (vagy a helyi tudósító). Ezek ugyan csak pár másodperces soundbite-ok (interjú- vagy beszédrészletek), de mégis ez helyettesíti a tévéhíradók képanyagát: az ember úgy érzi, a rádió is a helyszínre viszi hallgatóját. A száraz beolvasott hír helyett a valóság egy hangdarabját kapja a hallgató.

És végül: mikor a hírolvasó olvassa a híreket, úgy kell olvasnia, hogy a hallgatók elhiggyék: valóban ezek a legfontosabb hírek.

Új fejlemény a hírekkel kapcsolatban, hogy ez is kezdi elveszteni hivatalosságát. Egyrészt a mögötte szóló zene miatt, másrészt a műsorvezetők egyre többször szólnak "bele" a hírekbe, hírolvasásba. Újabban már a reklám is befurakodott a hírekbe: egy kerekedelmi rádióban a hírek headline-jai után 5 perces reklámblokk következik, és csak ezt követik a részletes hírek.

IDŐJÁRÁS

A média világában talán az egyetlen műfaj, melyet a szakemberek nem engedtek át (vagy igyekeznek nem átengedni) az újságírók kezébe, az időjárásjelentés. Sok külföldi országban törvény van rá, hogy időjárásjelentést csak képzett meteorológus, ill. média-meteorológusi képesítésű szakember készíthet. Nálunk jogilag "lelophatók" az Országos Meteorológiai Intézet jelentései. Az OMSZ helyi rádióknak, kifejezetten az adott vételkörzetre készít napi szöveges időjárásjelentéseket (24/36 órára), melyet *ingyen* meg lehet rendelni e-mailben a www.met.hu webcímről. Jelenleg kb. 50 helyi rádió kap ilyen jelentéseket.

A RÁDIÓS BESZÉDE

A mai rádiókban a folyamatos csevegés, vagy a riportok is olyanok, mintha minden szót spontán előre foglamaztak volna: nincs ő-zés, nincs félbeszakadt mondat, minden simán megy. Ez vagy profi lyukatahasbeszélő talkshow host-ok sok évi gyakorlásának eredménye, vagy szoftverrel végzett vágó munka eredménye. Egy élő közösségi rádiós műsorban sokszor megakad a beszélgetés, a bemondó hibázik, nyelve megakad, belenevet zavarában a mikrofonba, köhög, hadar, lenyeli a hangokat stb. Mindezek a mai rádiókhoz szokott fülnek nehezen emészthetők, mert megszoktuk a tökéletességet. Mit tehetünk ellene? Figyeljünk oda, mit mondunk, írjuk le (nem szégyen és nem látja senki) a mondandónk kulcsszavait vagy akár kulcsmondatait, amibe, ha kifogyunk a gondolatból vagy zárlatos lesz az agyunk egy beszélgetés közepén (előfordul!), legyen mibe kapaszkodni. Kérdés azonban, hogy kell-e tennünk a spontán élőbeszéd hangulata ellen. Talán épp az lesz a rádió vonzereje, hogy nem a tökéletesre csiszolt hangú, stílusú és műnevetésű műsorvezetőket kell hallgatni, hanem olyasvalakit, aki akár "én" is lehetnék: és épp ebben áll a kisközösségi rádiók egyik ereje. (lásd még: realizmus)

Ha írott szöveg kerül adásba, mindig lényeges, hogy a szöveg itt nem felolvasandó. Azaz ha előre megírt szövegről van szó, írás közben folyton tudatában kell legyünk, hogy ez a szöveg elmondásra készül - próbáljuk is ki. Hallható lesz, hogy a papírnak készült szöveg nem feltétlen működik szóban. Rövidebb, akár tőmondatokat igényel inkább, a közbeékelte gondolatok, körmondatok, adatsorok, hosszú számok rádióban emészthetetlenek.

BESZÉDTECHNIKA

"A rádiós beszéd funkciója nem az, hogy elhangozzék, hanem hogy eljusson a hallgatóhoz"

A beszélt nyelv sajátos elszürkülésen (eltompulás) megy keresztül napjainkban. Ez jól hallatszik akkor, ha egy átlagos, de tanult városi ember fog mikrofont, ellentétben állítva bármely idős vidéki bácsival/nénivel. Ha a városi ember nem jár ki több retorika- és beszédtechnika gyakorlatot, élvezhetetlen lesz beszéde, míg a vidéki emberek első megszólalását is élvezettel hallgatja a hallgató. Ez az ízes beszéd titka, melyet az írásbeli közléshez és érzelmei eltitkolásához szoktatott városlakók már elfelejtettek.

Az első brit autósztroda építéséről készült riport visszahallgatásának élményéről számol be így E. MacColl: "Megfigyeltük, hogy alapvető különbség volt abban, ahogy a szavakat a kétkezi munkások illetve a mérnökök használták. Az utóbbiak, bár iskolázottak voltak és közérthetően fogalmaztak, mégis unalmasak és fárasztóak voltak. "Iskolázatlan" riportalanypainkat azonban akármeddig elhallgattuk volna. Több szalagot is kielemeztünk, és érdekes következtetésekre jutottunk. A mérnökök a hangmagasságok nagyon kis részét használták beszédjükben. Beszédjük tempóját a témától függetlenül alig változtatták. Mindig határozatlan vagy általános névmást használtak, és szinte sosem alkalmaztak hasonlatot vagy metaforát. Inkább "eléd" beszéltek mint "neked". A végeredmény egy ésszerű, közömbös, távolságtartó hangfolyam volt. És unalmas. A munkások viszont egyértelmű élvezettel használtak hasonlatokat és metaforákat. A beszédritmust is gyakran változtatták, ha hangsúlyozni akartak valamit. Hosszú hasonlatokat és hangsúlyos ígéretet alkalmaztak úgy hogy minden mondatuknak súlya volt. Szinte mindegyikük egyes szám első személyben beszélt. Nagyon széles skálán mozgott beszédjük hangterjedelme. A munkások a drámai hatás eléréséért beszéltek, és várták a hatást, míg a mérnökök csak

infoirmációkat adtak át." A munkások saját, élő tapasztalatból beszéltek - a mérnökök csak tankönyvi tudást adtak át.

Néhány dolog, amire figyelni kell, mert az érthetlen vagy nehezen érthető beszéd tönkreteszi a műsor: a hallgató azzal lesz elfoglalva, hogy megértse a szavakat: mintha betűzve kellene olvasnia. (a beszéd alatti énekes (vokális) vagy egyszerűen túl hangos zene ugyanígy hat). A helyes beszédtechnika alkalmazását csak (a színészekhez hasonlóan) hosszú gyakorlással lehet elérni. Ha a mondanivalóra figyelünk (márpedig műsor közben arra), nem tudjuk tudatosan irányítani beszédünket: a tiszta artikulációnak rutinná kell válnia. Ehhez legjobb beszédtechnika órák vétele és a megfelelő szakkönyvek által ajánlott szövegek, versek fennhangon gyakorlása. Érdemes viszont kritikus füllel visszahallgatni beszédünket: kitűnnek hibáink, ami abban segít, hogy tudatában legyünk, hogy hol kellene javítani beszédünkön. Nézzük, mire kellene figyelnünk, ha tudnánk:

- Beszédtechnika: ne motyogjunk, nyissuk ki a szánkat beszéd közben. Nagyon gyakori hiba, hogy bizonyos hangokat elnyelünk, különösen a szavak végén levő t, és k hangokat.

- Légzés: nagy levegővel beszéljünk (hogy erőteljesen szóljon).

- Tempó: ne hadarjunk, és ne beszéljünk egyforma tempóban (se gyorsan, se lassan). A magyar (olasz, finn) nyelv szereti az erőteljes hangsúlyokat - a román (francia) ellenben pattogó, monoton tempójú. A szép beszéd változatos tempójú, tehát fontos része a szünetek megfelelő alkalmazása (ezért vigyázzunk, ha egy riportból kivágjuk a riportalany szüneteit: lehet, hogy nem azért hagyott szünetet, mert épp nem jutott eszébe a folytatást, hanem mert ezzel tagolta mondandóját). A szünetek a hallottak jobb megértését is segítik. Használjunk ritmusváltásokat.

- Dallam, hanglejtés: ne monoton hangon: inkább "énekeljünk" jobban, szélesebb hangterjedelemben, mint hétköznapi beszédben szoktuk: a rádióban így hat természetesebben (azért ne énekeljünk annyira, mint egyes hírolvasók szoktak). Felolvasáskor az ember ösztönösen szűkebb hangterjedelemben beszél - ezt tudatosan ellensúlyozni kell, de csak bizonyos mértékig. A papok kántáló misézése az egyházi szertartás része, sajátos énekmondás. Ez nem a rádiós műsorvezető példája.

- Közepes hangmagasság: a rádióban beszéljünk kicsit mélyebb hangon, mint a természetben. Ezt némely női bemondók egész odáig fokozzák, hogy férfinak hallatszanak, tehát ne essünk túlzásba.

- Hangerő: a tempó váltakozásához hasonlóan a hangerő váltakozása is fontos: néha csendesen kell beszélni, néha hangosan. Rádióban azonban ezzel óvatosan kell bánni, mert könnyen érthetetlenül halk vagy túl torz lesz a hangunk. Érdemes halk beszédnél a mikrofonhoz közelíteni, hangosnál távolodni, de legalábbis felvétel/adás előtt kipróbálni, hogy a várt leghangosabb és leghalkabb hangok hogy jutnak el a hallgatóhoz.

- Értelem szerinti hangsúlyozás: próbáld megérteni előbb, amit olvasni fogsz és csak azután felolvasni.

- Az iskolás beszédmodor elfelejtése: az elhangzó mondatok nem a tankönyv szerint hangsúlyozandók: a vesszőnél általában - a közhiedelemmel ellentétben - NEM kell felvinni a hangsúlyt, nem mindig a szó első szótaga hangsúlyos, nem mindig a jelző hangsúlyos stb. A mondat dallama legtöbbször íves: a végén mélybe száll.

- Egyéb metajelek: ha mosolyogsz beszéd - pl. időjárásjelentés - közben, a hallgató hallani fogja (és ő is örülni fog, bár nem feltétlen tudja, miért.). Viszont kerüljük az a fajta stílust, amit egyes telefoncégek automata üzeneteiben lehet hallani, amint a szerető hitves

intim meghittségével duruzsolják a fülünkbe, hogy foglalt a vonal. Ez nem a helyzethez illő hangzás, így inkább visszataszító lehet.

– Ha valaki beszédhibás, vegyen beszédtechnika órákat és bátran álljon a mikrofon elé. Itt nem ez számít, hanem a mondanivalója.

– a csend szerepe nagyon fontos, mert ez ad időt a hallgatónak az addig hallottak teljes befogadásához. Ezért hibás, ha a hírműsorokban szinte egymásba folynak az egyes hírek: bár elhangzottak, alig lesz valaki, aki be tudná fogadni. ("A szent csendet is meg kell tartani, hogy a nép bensőségebben csatlakozzon az ünnepelt misztériumhoz". - római instrukció a liturgikus zenéről, 1967). A csend jelentéshordozó is, hangsúly is lehet.

– felolvasásra írt szöveg: nem minden szöveg olvasható / érthető meg jól: az írott szövegek jó része "nem működik hangban", azaz felolvasva nehezen érthető: ilyenek az alárendelő, tagmondatokkal és közbeékelt megjegyzésekkel teli mondatok - jobban érthetőek a lineáris szerkezetű, mellérendelő, de lehetőleg egyszerű (sőt, tö-) mondatok. Bármilyen rádióra írt szövegnél ezt figyelembe kell venni: nincs lehetőség ismétlésre, újra átolvasásra, a szövegben visszaugrásra: a hallgatónak mindent egyszeri hallásra kell megértenie.

Általános műsorvezetői hibák

– A túl gyors beszéd. Amikor először kerülsz adásba, természetes, hogy ideges vagy és hadarva mondd a szavakat. Tudatosan próbálj relaxálni, végy egy mély lélegzetet és nyugtasd meg magad.

– A műsorod túl komplikált vagy zavaros. Előfordulhat: annyira felkészültél, hogy teletűzded a műsorodat végeláthatatlan tényekkel és apró információkkal, amit a hallgató "szőnyegbombázásként" érzékel majd. Legyen világos, mit akarsz elmondani, és körültekintően tervezd meg, mi a téma tálatásának legjobb módja.

– Az előadásmód "lapos" vagy "unalmas". Ha nem hangzik érdekesnek, amiről beszélsz, hogyan várhatod el a hallgatótól, hogy érdeklődést tanúsítson? Mindig emlékezni kell arra, hogy - szemben egy "face to face" beszélgetéstől - a hangodnak kell hordoznia az érdeklődést, az izgalmat, a különlegességet arról, amit mondasz. Ezenkívül a hanglejtésednek szintén nagy utat kell bejárnia a mikrofontól a keverőn, az adón és az éter hullámain keresztül a hallgató rádiójának hangszórójáig. Ez a technológia lenyűgöző érdeme. Amit neked ebből meg kell jegyezned, az az, hogy ez a nagy "utazás" valamennyire ellaposítja a hanglejtésedet. Meg kell tehát próbálnod eltúlozni természetes hanghordozásodat - már amikor lehet -, de ne próbáld meg fölvenni a nagyrádiók bemondóinak hamis, behízelt stílusát!

– A műsorod nem érdekes. Talán úgy találtad, könnyű dolog élő műsort csinálni, és csak az amatőröknek van szükségük felkészülési időre, mielőtt adásba mennek. Ha semmiféle terved nincs a műsorral kapcsolatban, különlegesen tehetségesnek kell ahhoz lenned, hogy úgy tudjál "fecsegni", hogy az a hallgatóknak is érdekes legyen. Gondolj a hallgatóságra, érdeklődési területükre, és legfőképp arra, hogy a műsort miattuk csinálod (és nem csak magad miatt).

– A szabad rádiózásban általában bevett érintkezési forma a tegezés, de ez még nem jelenti azt, hogy lekezelően beszélhetsz. Ne oktasd ki a hallgatót, ez nagyon lefárasztja őket, végül aztán kikapcsolnak. Úgy kell elképzelned a műsort, mint egy szerkesztett, ugyanakkor könnyed társalgást a hallgatóval. Ha lelki szemeid előtt lebeg valaki, akivel beszélsz, az segíthet a helyes tónus megtalálásában.

– Úgy beszélsz a hallgatókhoz, mintha azok tömegben hallgatnának téged. A legtöbb ember azonban akkor hallgatja a rádiót, amikor magában van, vagy legalább is egyedül a gondolataival. Úgy beszéljél, mintha csak egy emberhez beszélnél. Ne mondj olyan dolgokat, hogy "Hölgyeim és Uraim!" vagy "ti ott kinn" vagy "mindenki, aki hallgat".

INTERJÚ, RIPORT

(Az interjú egyszerű beszélgetés, a riport a környezetről, a háttérről is szól)

Bármilyen beszélgetés is készül, a kérdezőnek fel kell készülnie abból, akiről és amiről a műsor szólni fog. Ha lehet, ne a riportalanytól kérdezzük ki előre, hogy mit is kérdezzünk majd tőle, és legfőképp ne tegyük fel neki kikapcsolt mikrofonnál a kérdést előre: előre elmond minden érdekeset, és majd bekapcsolt magnónál már lelkesedését veszítve kevésbé érdekes dolgokat mond majd. Mindenképp írjunk előre kérdéseket, de ha a riportalany más vizekre evez, melyek szintén érdekeset, reagáljunk rá, ne a papír alapján menjünk végig a kérdéseken. Párbeszéd legyen, amiben kérdező és válaszoló egymásra reagálnak, de úgy, hogy alapvetően a riporter ne engedje alanyát mellébeszélni (kérdesse meg akár ugyanazt újra és / vagy hozza vissza az eredeti témát), de ne is vágjon folyton a szavába (ezt túl sok riporter követi el). Ha a riportalany elkezd magát ismételni, baj van, mert kifogyott a mondandóból, várja az újabb kérdést, de nem akar csöndben maradni, tehát "felteszi újra ugyanazt a szalagot". Felvett beszélgetés közben - hacsak nem úgy egyeztünk meg, hogy vágás nélkül kerül adásba - nyugodtan kérdezhetünk úgy és olyat, ami nem mutatna szépen adásban, mert ezt kivághatjuk: "elmondaná még egyszer... ez nem volt elég világos..." ilyenkor az eredeti, zavarosabb részt kicserélhetjük az újabbra (ha az jobban érthető) (ezt politikusoknál nem feltétlen kell megtenni, hisz náluk a mellébeszélés is informatív).

TIPPEK INTERJÚHOZ

– Ha a interjúalanyunk feltettük az első kérdést, és egyértelművé tettük, hogy a beszélgetést azzal a szándékkal vesszük fel, hogy vágás nélkül adásba kerüljön, attól kezdve- ha előzőleg (írásban) beleegyezett a beszélgetésbe - amit mond, az adásba adható, beleértve az "ezt vágjuk ki" megjegyzéseket is. Az interjú addig tart, amíg a magnó / mikrofon ki nincs kapcsolva. Ez az újságíró véd a politikusoktól, de nem szabad visszaélni vele jóindulatú interjúalanyunkkal. Létezhet olyan beszélgetés is, amikor az elhangzottakat az újságíró meghallgathatja, de nem hivatkozhat rá (vagy csak úgy, hogy egy "neve elhallgatását kérő személytől tudjuk, hogy..."), de ezeket a beszélgetés elején tisztázni kell (nem a végén).

– általános kérdések: a riportalany vagy semmitmondó választ ad, vagy elkezd az őt érdeklő témáról beszélni (akár érdekesen is)

– állítással kérdéses alkalmat ad a riportalanyunk, hogy azonnal cáfolja vagy megerősítse

– az interjú készítőjének is lesz egy előzetes elképzelése a témáról, ami nem feltétlen egyezik meg az interjúalanyéval. Ha ez beszélgetés közben derül ki, nem szabad ragaszkodni a hamis elképzeléseinkhez, hacsak nem úgy látjuk, hogy az alany félre akar vezetni.

– ha az interjúalany nem a kérdésre válaszol (ami politikusoknál fordul elő), újra fel kell

tenni ugyanazt a kérdést

- ne tegyünk fel egy kérdésben több kérdést
- már a beszélgetés elején állapotodunk meg abban, milyen hosszú lesz a nyers beszélgetés és milyen hosszú lesz adásban. Ha sokkal hosszabb lesz a nyersanyag, mint a végső, rengeteg dolgunk lesz a vágással.

Interjú technikák

Mielőtt elindulsz az interjúalanyhoz, vagy - élő műsor esetén - a vendégedet bekíséred a stúdióba, győződj meg arról, hogy mindened megvan, ami szükséges. Ellenőrizd, hogy működnek-e a felvevők, hogy van-e elég szalagod.

– Ellenőrizd, hogy megvan-e a jegyzetfüzeted, tollad és a kérdésekről készített jegyzeted. Az a legjobb, ha kérdéseidet nem írod le szóról szóra. Inkább jegyzetpontjaid és szükséges információid legyenek arról, amit fel akarsz tární.

- Legyen világos, hogy mit akarsz kihozni az interjúdból.
- Ha a stúdión kívül rögzíted az interjút, győződj meg arról, hogy a hely megfelelő és nem túl zajos-e.

HOGYAN KÉRDEZZÜNK?

Akkor a legérdekesebb az interjú a hallgató számára, ha a vendégek beszélnek a legtöbbet. Hosszú lélegzetű kérdések és rövid igen/nem válaszok nem keltik fel a hallgatók érdeklődését. Kifejtő kérdéseket próbálj meg feltenni, amikre nem lehet egyszerű igen/nem a válasz.

A tipikus kifejtő kérdések a következővel indulnak:

- Mi a véleménye...
- Miért gondolja...
- Ki, mi, hogyan, miért, hol, mikor... stb.

Próbálj meg nem eldöntendő kérdéseket feltenni, olyan kérdéseket, amikre egyetlen "igen" vagy "nem" lehet a válasz. A tipikus eldöntendő kérdések a következőképpen kezdődnek:

- Gondolod, hogy...
- Igaz, hogy...
- Boldog amiatt, hogy...

Az odafigyelés fontossága

Annak ellenére, hogy nagyon körültekintően készítetted elő interjúdat, soha nem tudhatod pontosan, mit fog mondani vendéged az interjú alatt. Éppen ezért ne legyen egy olyan kérdéssorod, amihez foggal-körömmel ragaszkodsz, tekintet nélkül arra, amit a vendéged mond. Ha elkezd valami érdekesről beszélni, kövesd őt a gondolatmenetében. Sokkal érdekesebb lehet így, mintha előre eltervezett kérdéseidet teszed fel.

Hogy könnyebb legyen a vendégedre való odafigyelés, a jegyzeteid legyenek minimálisak. Szedd pontokba azokat a problémákat és információkat, amiket fel akarsz tární. Így nem leszel a jegyzeted olvasásával elfoglalva, és végig a vendégedre tudsz figyelni. Ha nem kapsz az érdekes pontoknál, amiket felvet, a hallgatók csalódottak

lesznek, hogy kihagyta a ziccert!

Telefoninterjú

Bemutatkozásnál adjuk meg nevünket, elérhetőségünket, a rádió nevét és típusát, és hagyunk időt az interjúalanyunk felkészülésére. Célszerű legalább egy nappal a tervezett telefoninterjú előtt megbeszélni, hogy a rádióban ilyen és ilyen témában szeretnénk beszélni vele, hogy felkészülhessen. Bár lehet "azonnalra" is kérni interjút, kevés interjúalany vállalja ezt.

Sajtótájékoztató

Miért kezeljük óvatosan a helyi politikusok által rendezett sajtótájékoztatókat?

"A PR megpróbálja befolyásolni a médiát is. E célból sajtóközlemények jelennek meg, a média számára érdekesnek és hírtértékűnek tartott eseményekről sajtótájékoztatókat tartanak. Az információ forrása ez esetben nem passzív, hanem ő kezdeményezi a kapcsolatfelvételt a médiával. Az újságírók gyakran közölnek készen kapott információkat. A sajtóközleményeket sokszor változtatás nélkül jelentetik meg; az újságíró gyakran nem fárad a sztorik felkutatásával. A PR aktív információ-szállító iparrá fejlődött, amelynek termékeit egyre szélesebb körben használják az újságírók. A befogadó olvasók, hallgatók, nézők nem ismerik fel, milyen nagy mértékben függ a média a PR-tól, mert szerepét az újságírók nagyon ritkán tárják a nyilvánosság elé. A PR egyúttal az álcázás és megtévesztés művésze is. A sikeres PR azt jelenti, hogy a célcsoport nem veszi észre: PR-tevékenység áldozatává vált." Michael Kunczik A demokratikus újságírás. Médiakutató, 2001. nyár

KONZERV MŰSOROK

Egyes közösségi rádiók alapvetően folyamatos élő műsort közvetítenek, máshol előnyben részesítik az előre felvett műsorszámokat. A rádiózás hőskorában minden adás élőben ment - a zenék is (bár volt gramofon, a kiadói lobbis elérése, hogy rádióban sok országban nem lehetett gramofont adásba adni, így jöttek létre a rádiók zenekarai vagy mulatókba kiépített közvetítők vonalai. Nem lehet eldönteni, hogy a szerkesztett vagy az élő műsor jobb-e: mindkettő más és másra jó. Az élő műsorban az interaktivitás, az egyidejűség varázsa és a "bármilyen történhet" izgalma akár egy színházi előadás vagy sportmérkőzés élménye. A szerkesztőnek ilyenkor minden műsorelemet előre elő kell készíteni. A vágott műsor előnye, hogy a mondanivaló sokkal jobban koncentrálható, alakítható, a szerkesztő (vágó) biztosan kezében tartja a műsor fonalát, hiszen utólag maga gombolyíthatja tetszése szerint, a megfelelő helyre beillesztve a megfelelő műsorelemeket: sokkal nagyobb szabadságunk van a vágott műsorokban: pergővé tehetők effektekkel, riportrészletekkel, zenei elemekkel, melyek akár a riportok elkészítése után utólag is hozzákereshetők a műsorhoz, a fel- és lekonferálások, narrációk már a teljes műsoranyag ismeretében készíthetők el: a műsor komponálható, akár művészi fokon is. És - könnyen megismételhető más időpontban.

Bizonyos esetekben (pl. sok szünetet tartó vagy gyakran ő-ző riportalany nál) az élő adás kínos kudarc lehet, de ugyanez a beszélgetés megvágott formában teljes értékű, élvezhető műsorrá tehető: ilyenkor az élő műsor kerülendő. Egyes riportalanyokból az élő adás izgalma hozza ki a legtöbbet, máshol épp a "nem élesben" felvett műsor nyugalma

biztosítja, hogy összeszedetten tudjon beszélni.

MIÉRT SZERKESZTÜNK INTERJÚT?

Számtalan oka lehet, amiért meg akarod szerkeszteni a munkádat:

lerövidítheted az anyagodat, ha eltávolítod a fölösleges részeket, az ismétléseket, hosszú szüneteket;

- az interjúdat vagy az anyagodat összefogottabbá tudod szerkeszteni;
- ki tudsz vágni zavaró zajokat, pl. széknycorgást, ajtócsapkodást, köhögést, tüsszentést, hadarást;
- ki tudsz vágni bakikat a felolvasásból;
- újraserkesztheted a felvett anyagot, hogy érthetőbb legyen;
- kellő hosszúságúra vágott anyaggal ki tudsz tölteni egy váratlan szünetet;

Nem szabad bármelyik szerkesztési eljárást egy interjú lényegének megváltoztatására használni. Ha például egy választ nem az eredeti kérdés után rakunk, annak súlyos következményei lehetnek a bíróságon! Ideális esetben annyira felépíted előre a felvételt, hogy csak minimális utószerkesztési munkát kell végezned, mégis, különösen kezdetben, sok fölösleges anyagod lesz - ne aggódj, bele fogsz jönni!

Mielőtt hozzáfogsz a szerkesztéshez, hallgasd végig az anyagot és jegyezd fel a részeket, amiket meg akarsz tartani.

Próbáld meg szigorú lenni az anyagoddal szemben, nagyon határozott elképzeléseid kell, hogy legyenek arról, mit akarsz megtartani illetve kivágni.

Ellenőrizd le, hogy az anyag világos és hallgatható legyen, soha ne feledd: a közönség csak egyszer hallgatja meg a műsort, nem tekerheti vissza a kazettát a végén. Lehet az a legizgalmasabb és legérdekesebb anyag, amit valaha készítettél, de ha zavaros és rendezetlen, nem fog átjönni a túloldalon (pláne ha a rádió más háttérzajokkal együtt szól!)

Igyekezd megőrizni az eredeti felvétel ritmusát és szüneteit: ez azt jelenti, hogy meg kell figyelned a beszélő légzéstechnikáját, sőt benne kell hagynod nyögéseket illetve töltelékszavakat.

Mint azt már korábban említettük, a szerkesztés megspórolható vagy minimálisra redukálható abban az esetben, ha jó az interjúd. Néhány hasznos tanács, hogyan spórolj az energiáddal:

– Mindig vegyél fel pár perc háttérzajt az atmoszféra érzékeltetésére (vágóhang / háttérhangok) az interjú helyszínén, amiket később felhasználhatsz, ha szüneteket kell beiktatnod az interjúba

– Figyelj oda, hogy a kérdéseid megfelelőek legyenek és a tárgyra vonatkozzanak.

Nyugodtan kérd meg az interjúalanyodat, hogy fejtse ki világosabban a mondandóját, a második válasz rendszerint tömörebb és lényegretörőbb az elsőnél.

Tippek a vágáshoz: Interjú, előadás hangfelvétele vágásáról ("javításáról, tisztításáról")

A mai vágási gyakorlat a rádióban az, hogy az interjúban lévő szüneteket, csendet - amikor a beszélő gondolkozik - kivágjuk, így több másodperc időt nyerünk. A hallgató ezt úgy érzékeli, hogy az interjúalany oly gördülékenyen beszél, hogy már levegőt sem vesz.

A túlvágott beszéd élettelen és befogadhatatlan is lesz: élettelen, mert az élőszo ritmikájának "ízesítő" (tagoló, értelmező) eleme hiányzik belőle, s befogadhatatlan, mert a szóözönben nem jut idő a hallottak felfogására sem. Ezért fontos, hogy a beszélő szüneteit akkor vágjuk csak ki, ha a beszélő érezhetően megakad, gondolkodik a következő szón. Ez úgy érzékelhető, hogy épp egy mondat közepén van szünet, se nem mondat vagy tagmondathatáron. A mondat utáni szünetet is lehet vágni, de inkább csak rövidíteni (ha túl hosszú), mint kivágni. Sokan annál hosszabb szünetet tartanak, minél fontosabb volt az előtte elhangzó szöveg. Így tehát a csend hossza adja meg az el z mondat súlyát. Hasonló funkciójú a mondat előtti csend is, mely felkészíti a hallgatót a fontos közlendőre.

Az ő-zés személyre szabott stíluselem, mely kíméletlenül kiirtandó! Az ő-keket igen könnyen ki lehet vágni, mert jól elkülönülnek a többi hangtól. Ha összeolvad az előző hanggal (egyőő), az fade out-tal lekeverhető. De itt is kivétel, ha (tudattalanul) stíluselemként alkalmazza a beszélő: ha pl. a hezitálását akarja kihangsúlyozni. Hasonlóan meghagyható lehet a beszélő felsóhajtása is. A köhögéseket, torokköszörülést stb. ki kell vágni, hacsak nincs valami funkciója. Vannak, akik megkettőznek bizonyos mondatrészeket (a, egy, ez), itt általában kivágható a "felesleges" duplikátum (dadogás, hebegés), de ez néha technikailag nehéz, és érezhető ugrás keletkezik a szövegben.

Technikai TIPP A hirtelen vágásnál az ugrás finomítható a vágáspontban fade in/out paranccsal. Ha vágáspontban kattánás hallható, addig kell nagyítani a hanghullámot, míg hullámformája látható lesz és a hullámvonalat úgy kell kiigazítani, hogy "összeérjen" a vágás két végpontja, azaz a hullám ne szakadjon meg.

A lényeg mindig az, hogy a megvágott anyag ne legyen zavaróbb, mint az eredeti, hiszen a vágás célja alapvetően nem az, hogy időt nyerjen a vágó (illetve jó lenne, ha nem ez lenne), hanem az, hogy a szöveg megőrizze a beszéd ritmusát és stílusát, minél könnyebben befogadható legyen. A megvágott szöveg az "igaz legyen" ne a "valódi".

A túl gyakori, tudattalan ő-zés (mely nem a közlendő tartalom része, általában még metatartalomként sem) vagy a túl hosszú szünet zavaró, ezért vágandó ki. Vágás közben néha találkozhatunk olyan részletekkel is, melyeknél nem egy felesleges "a" vagy "egy" szó szerepel, hanem zavaróan hiányzik ez vagy akár az alany. Ilyenkor - hangsúlyozva, hogy a mondandó tartalmán nem változtathat - megpróbálhatjuk a beszélő szövegéből máshonnan ezt a hiányt kipótolni, akárcsak a korrektor teszi ezt egy publikáció szövegében.

Gyorsmunka TIPP: Hosszabb riport, szöveges felvétel vágásakor gyorsíthatja a munkát, ha a lejátszóprogrammal felgyorsítjuk a szöveget, ha erre alkalmas a program. (A Soundforge Resample --> Set sample rate only funkciójával ez könnyen megtehető, majd az eredeti sebesség minőségromlás nélkül visszaállítható. Tapasztalat alapján 44100 Hz mintavételezésnél 70 000 Hz gyorsításnál még érthető és vágható marad a szöveg, ha lassan és érthetően beszélt a riportalany - feltéve, ha férfi. Az eleve magas hangú nőknél nem működik ez a gyorsított módszer).

A VILÁG A RÁDIÓBAN

Gondoljuk el, mi mindent lehet begyömöszölni a rádió dobozába! Mármint a valós élet kulturális jelenségeiből. Mi ma a rádió? A kereskedelmiek: hirdetőoszlop, diszkó, a CD-boltok aktuális kínálata, kicsit cirkusz és kabaré, valamint a kissé bulváros napilapok első oldalának hírfjei. A közszolgálatiak ezen kívül: napilapok és folyóiratok, színház,

hangversenyterem, könyvtár, művelődési ház, templom. Vigyük el a hallgatót ezekre a helyekre.

HANGZÁS ÉS VALÓSÁGHŰSÉG A RÁDIÓBAN

Mi a hiteles, valóság-hű műsor? Az, ha a Mari nénivel készült interjú kristálytisza hangminőségben készül egy visszhangmentes stúdióban, vagy ha a kiskertében a kakasok, tyúkok és macskák óbégatása mellett? Az, ha Armstron holdraszállásának mondatait Hi-Fi minőségben hallom, vagy ha épphogy érthető, telefonnál is rosszabb, zajoktól, zörejektől terhes hangminőségben? Az, ha egy 50 éves felvétel CD minőségűre lett feljavítva, vagy ha a gramofon sercegése és kattogása kíséri? Az, ha a műsorvezető úgy mondja el a híreket, mintha otthon reggel a reggelizés közben számolna be arról, mi érdekeset talált az újságban, vagy mintha bírósági ítéletet olvasna szenvtelen hangon?

Az 50-60-as évek rádiójában csiszolt stílusú szakértők és szmokingos riporterek előre megírt szövegű riportokat olvastak fel. A hallgatónak ez nem volt különös: ezt várták el a rádiótól (legalábbis ezt gondolták a rádiósok). A hitelességet ez jelentette. Ma már egy ilyen műsor biztos bukás volna: a mai hitelesnek tekintett stílus a hétköznapi felé közelít, de ha meghallgatunk egy reggeli rádióműsort, hallható, hogy a stílus továbbra is gördülékenyebb, mint a valóságban, mondva csinált problémákra beküldött sms-eket olvasnak, műpóénokra műnevetéseket hallatnak a műsorvezetők. De ma ez a "természetesnek ható" hangzás, legalábbis a magyar kereskedelmi rádiós gyakorlatban. A régi kitanult "városi" kiejtésű műsorvezetők helyett külföldön egyre kevésbé kelti a "bunkó vidéki" képzetét, ha valaki tájszólásban szólal meg: nálunk ez még erősen begyökerezett a köztudatba, úgyhogy még egy szegedi helyi rádióban is "budapestiül" beszélnek. Itt ez jelenti a hiteles, "tanult" ember képzetét (sajnos).

Míg régen csak egy műsorvezető volt, ma már egyre inkább követelmény a két vagy három: ezzel megszűnik a természetellenes monologizálás és átadja helyét egy ugyan előre megrendezett, de mégiscsak természetesebb beszélgetésnek.

Miért jobb néha a rosszabb? Ahogy Armstrong Holdon elmondott szavait azzal (is) lettek hitelessé, hogy úgy hangzottak, mintha "a Holdról jönne az adás" (ami tehát már szólás szinten is igazolva van), ma pl. az útinformban találkozhatunk hasonló példával. Az útinform az USA-ban legtöbbször alig érthetően torz, mert a tudósító szinte mindig helikopterről tudósítva mondja el, mit lát az utakon. A hallgató annyira megszokja, hogy ha egy stúdióból hallaná a Hi-Fi útinformot, nem érezné hitelesnek, még akkor sem, ha a stúdióból kamerákon ugyanúgy látnák azt, mint amit a helikopterről lát a tudósító: az "élő, helyszíni" tudósításhoz a helikopter zaja és a torz hang is szervesen hozzátartozik (nem tudom, ennek hatása-e az egyik hírrádió autópálya-tudósításának rossz hangminősége). Ugyanígy a betelefonálós műsorokban szokatlanul hangzik egy nagyon jó minőségű betelefonáló-hang (néha vonalas telefonoknál előfordul). A mobil telefonnál pedig megszokott, sőt, a kivételes események helyszíni tudósításánál szinte pozitívum, ha néha szétesik a hangzás, ezzel hitelesítve az esemény rendkívüliségét (mozog az illető, terheltek a vonalak) (a mobilok esetén szabályozva van, hogy hangjuk nem lehet jobb a vonalas telefonokénál).

A 60-as években a brit rádiójátékok kezdtek műízűnek hangozni. Azt találták ki, hogy kosztümben veszik föl a jeleneteket, hogy így a színészek jobban beleéljék magukat a

szerepbe. A hallgatók szerint a próba sikerült: a színészek hangja természetesebben szólt. Az interjúkat viszont több órás vágó munkával addig csiszolták-fényezték, míg tökéletességével minden emberi vonás lefoszlott róluk, ami élővé tette volna az interjút. Az agyonvágott interjú tökéletes volt, de halott. Az 1960-as években a sztereó hangzás olyan csodaként jelent meg a rádiósok számára, ami minden bajt megold és mindent valóságosá varázsol, akárcsak az akkoriban megjelenő színes TV. (pedig sztereó színházi közvetítés már 1881-ben volt a párizsi theatrophone telefonos közvetítésén). Legfontosabbként lehetővé tette a hangok szétválasztását: egyszerre többen is beszélhettek, vagy zaj lehetett a háttérben. miközben a hallgató értette mindenki szavát., ami monó felvételnél lehetetlen lett volna. A dokumentumműsorokat is sztereóban vették fel (erre ma a minidisk is képes!), sőt, a német hangmérnökök a 70-es években feltalálták az ún. Kunstkopf (angolul: binaural) technológiát: a koponyához hasonló rezonanciájú műfejet építettek, műhallójáratokkal, és itt helyezték el a 2 monó mikrofont. Fülhallgatóval visszahallgatva a hang a térben szólalt meg, "kívül fejkön"! (Ezt a technológiát a "szegényember kunstkopfjával", két, fülhallgatóra szerelt monó csiptetős mikrofonnal is meg lehet valósítani - én "valódi sztereónak" nevezem). A hangzás még monóban is valóságosabb lett. A valóságosságban tehát nem hertzekben és decibelben kell mérni - hanem a fül számára érzékelhető, agy számára feldolgozható hangzásban. Mindennek mértéke az ember - itt is.

A sokcsatornás sztereó technológia lehetővé tette már-már hangművészeti dokumentumműsorok készítését. A rádiós "expresszionizmus" egyik jellegzetes példánya a komplex szövetű, sok rétegű dokumentummontázs volt, melyet a BBC sugárzott "Long March of Everyman" címmel. A műsor a világtörténelmet mutatta be 45 perces részekben a hétköznapi ember szemszögével. A montázsban szerepeltek felolvasások, történész interjúdarabok, versek, népdalok, politikusok beszédei és a BBC Radiophonic Workshop (az effektgyár) effektjei. Egy kritika szerint a műsorkészítők jobban élvezték, mint a hallgatók...De ez volt a kezdet. Voltak, akik azt mondták, hogy a monó jobb, mert az ember fejében belül szólal meg, ezért személyesebb, míg a sztereó kívül, mintha egy színpadon szólna, ezért hatása gyengébb. A rádiójátékokban addig az effektek (akkori szóval: hangkulisszák) szimbólumok voltak: az ajtónyikorgásról, mennydörgésről, puskadörejről mindenki tudta, hogy nem az, hanem csak jelzi, hogy itt ez történik. A sztereó hangzású effektek már nem pusztá szimbólumok voltak: a valódit mutatta meg. "Ez itt nem egy pipa hangja" - tehetnénk hozzá.

Egyesek számára már az FM/CD hangzás is kezd túl hideg lenni: az analóg lemezjátszót, az AM hangzás melegségét szeretnék viszontlátni (utóbbi nem azonos a mai, lebutított rádiók üres, tompa hangjával - hallgassuk meg, hogy szólt egy szekrény nagyságú rádió 50 évvel ezelőtt!). (Már az a drága lemez, amin a nemrég még istenített DDD (csak digitális technológiával) felirat helyett a "teljesen analóg felvétel" közlemény díszel). De ehhez profi berendezések kellene. Sose cseréljük le a minidiskünket egy diktafonra vagy kazettás magnóra!

Szintén egyre divatosabb irányzat a való világot a maga nyersségében visszaadni. Ennek része a soundscape -gyártó mozgalom, de ide tartoznak a hírtévék "no comment" "vágatlan" programjai, és természetesen a valóság paródiájaként is felfogható valóságshow-k.

BESZÉLGETŐS - BETELEFONÁLÓS - INTERAKTÍV

MŰSOROK

A rádiós interaktivitás fontos eszköze a telefon. Néhány dolog, amit még az adás ki érdekes dolgozni: hogy szűrjük a beérkezett hívásokat? Kit engedünk az éterbe (mindenkit?) Ha valami baj van, mit csinálunk (pl. a betelefonáló káromkodik stb)? Lesz-e e-mailes/SMS beleszólási lehetőség? Ezeket hogy kezeljük, mit olvasunk be és mit nem? Mindenki teljes nevén szerepel, vagy lehet álnéven is (minden elhangzottért a rádió a felelős!). Hogy érjük el, hogy ne csak vélemény és ellenvélemény hangozzon el egyre hangosabban, hanem az érvelés haladjon is valamerre?

A betelefonálós műsorok szereplői azonban legtöbbször nem beszélgetnek, hanem monologizálnak. Mind sorra elmondja a véleményét a megadott témában, de egymással nem vitatkoznak: a műsor nem interaktív. A rádiós műsorvezető számára pedig nem az egyén szólal meg, hanem a tömegvélemény egy megtestesítője, a statisztikai igenek és nemek egyik véletlenszerűen kiválasztott megfogalmazója. A betelefonáló hangja nyersanyag, melyet a műsorvezető felhasznál műsora érdekesebbé tételéhez. (Lars Nyre)

Betelefonálós műsorok tekintetében természetesen az USA rádiói dolgozták ki a legkifinomultabb műsorokat. Szinte minden amerikai fülében ott cseng a betelefonálót beadó mágikus mondat "xy, you're on the air". A középhullámú sávban szinte minden adón hallható "call-in show" a legkülönbélebb témában. Ennek a stílusnak a Tilos Rádió műsoai adták első hazai példáját. Az egyik leghallgatottabb országos rádióműsor a "car talk": két autókhoz és szavak forgatásához jól értő műsorvezető (gyakorlatilag: profi autószerelő) vezet, és csak az autókról van szó. Hasonló „átlagférdiakhöz szóló” adásai vannak a brit Talk Sport rádióknak is. Miért ne próbálhatnánk meg mi is valamit? Megkereshetünk pár valamilyen területen szakértőt a környezetünkben a kertésztől helyi ügyvéden és szakácson át az autószerelőig, azzal, hogy övé egy óra egy héten, amikor lehet neki élőben telefonálni.

Az SMS szavazásos műsorok szintén fontosak: minél többen vesznek benne részt, annál erősebb lesz a kötődésük a rádióhoz és műsorához (és a közösséghez) is (és annál nagyobb lesz a mobiltelefonos cég bevétele).

Ma már kedvelt több műsorvezető egy műsorokban, akik egymással is beszélgetni tudnak. Ha van elég emberünk, feltétlen próbáljuk ki.

INTERAKTIVITÁS A SZABAD RÁDIÓZÁSBAN

A szabad rádiókat nem véletlenül hívják közösségi rádióknak is. Mindkét kifejezés azt takarja, hogy a rádiózásnak ez a típusa alapvetően különbözik a rádiózás minden más fajtájától. Leginkább abban, hogy hangvétele, beszédmódja nem elidegenítő, hanem ellenkezőleg: beengedő, bevonó típusú.

Közösségi rádiózáson nem csak azt kell érteni, hogy e rádiókat rendszerint közösségek üzemeltetik (jóllehet ez igaz). A közösségi rádiózás kifejezésben benne foglaltatik az is, hogy ezek a rádiók valamilyen szempontok alapján körülírható csoportoknak szólnak, még akkor is, ha ez a szempont csak az, hogy az emberek e csoportja az adott rádió hallgatója. Azaz: "közösség"-en nemcsak a műsorkészítőket kell érteni, hanem a hallgatókat is.

Hogy a hallgatókból közösség válik-e (azaz a rádió betölti-e hivatását), az adott rádión múlik. Különböző utak vezetnek ahhoz, hogy a hallgatók egy idő után saját magukat is,

mint egy adott közösség tagjait ismerjék fel. Az egyik ilyen út, hogy a rádió egy jól körülírható (lehet, hogy szűk) csoport érdeklődését elégíti ki, tehát már eleve egy valamilyen csoportosítási szempont alapján közösségnek tekinthető körnek szól. Ha azonban nem egy már kész vagy félkész közösséget szeretnénk megszólítani, akkor a feladat egy közösség megteremtése.

Ennek módja a hallgatók bevonása a rádió életébe, azaz a hallgatói lét közösségszervező erővé való emelése.

Hogyan érhető ez el?

Az eszközök: a nyílt beszéd, a nem elidegenítő, nem médiaszerű fogalmazás, illetve az interaktivitás, azaz a hallgatókkal való kapcsolat kétirányúvá tétele.

Ez a kapcsolat akkor válik kétirányúvá, ha a hallgatók is a műsor részévé, alkotóivá, formálóiává válnak. Mivel rádióról van szó, ezért a hallgatóknak beleszólási, megszólalási lehetőséget kell teremtenünk a műsorokban. Nem kivételként, nem érdekességként, hanem alapszolgáltatásként. Fontos, hogy a betelefonáló hallgatóknak ne legyen "Nahát, szerepelek a tévében!" - élménye, ne sorolják be a rádiót a megszokott médiakategóriákba, hanem vegyék természetesnek, hogy közbeszólhatnak.

Ez természetesen fokozott józanságot, elővigyázatosságot és felkészültséget igényel a műsorkészítőktől: folyamatosan résen kell lenniük, hogy ne kaphassanak nyilvánosságot gyűlölködő, gyalázkodó, alkotmányba ütköző kijelentések, és hogy az adott rádió által fontosnak tartott egyéb követelmények se sérüljenek.

A Médiatörvény szerint nem lehet valakit egyből adásba kapcsolni, az interaktivitást, a bevonó jellegét viszont alapvetően sérti egy közbülső lépcső, egy szűrő beépítése. Ezért az adásban, de minden egyéb lehetséges módon is nyilvánvalóvá kell tenni, hogy az adott telefonszám tárcsázója azonnal adásba kerülhessen - amennyiben ezt maga is óhajtja.

Ahhoz, hogy a hallgatók adekvát lépésnek érezzék a betelefonálást, a műsorvezetőknek köznapi, nyitott, őszinte, nem elidegenítő beszédmódot kell alkalmazniuk. Nem kell elhallgatni, ha valamiről nincs információjuk, nem kell szégyellni kifejezni bizonytalanságukat, adott esetben nem kell tartani a véleménynyilvánítástól, hiszen ez "provokálja" a vitát. Az interaktív műsorok egyfajta vitafórum-szerepet is betöltenek, jótékony hatással: megmutatják a leegyszerűsítő gondolkodás veszélyeit, a lehetséges szempontok végiggondolására sarkallnak és érthető, világos fogalmazásra kényszerítik a műsorkészítőt és a hallgatót egyaránt.

A hallgatóknak természetesen mások a szempontjaik mint a műsorkészítőknek, és gyakran az egyes hallgatók szempontjai is eltérőek. A hallgató rossz esetben csak a saját szempontjait veszi figyelembe: szeretne elmondani mindent, ami a fejében van, témát szeretne váltani, vagy egyszerűen csak beszélgetni szeretne. A műsorkészítő célja ezzel szemben az, hogy minél többen megszólalhassanak (azaz az egyes betelefonálók ne beszélhessék végig az adást), lehetőleg az áttekinthetőség keretein belül tartsa, irányítsa a vitát, s ha a téma még fut, akkor arról legyen szó.

Megfigyelhető azonban, hogy egy idő után a hallgatók hajlamosak maguktól is érvényesíteni a műsorkészítői szempontokat, miután hallgatóként nekik is az az érdekük, hogy a többi betelefonáló is érvényesítse azokat, azaz egy-egy hallgató szempontjai ne befolyásolják döntően a műsor alakulását. A rádió és az egyes hallgatók így közösséget alkotva, csoportszerűen törekszenek konszenzusra.

Milyen szerep marad a műsorkészítőnek, ha a műsoridő nagy részét a betelefonálók töltik ki? Az ilyen műsorokban jóval nagyobb felelősség hárul rá mint a hagyományos

programokban. A műsorkészítő a felelős azért, hogy a sokszínűség, a különböző vélemények és szempontok ne csapjanak át káoszba, azaz a műsor azok számára is élvezhető legyen, akik nem telefonálnak be - bármennyire a hallgatói közreműködésre épít is egy műsor, már csak technikai okokból is ők maradnak többségben. A műsorkészítő felelőssége az is, hogy sértő, félelmet keltő, gyalázkodó vélemények ne hangozhassanak el az éterben.

Egy ilyen struktúrában természetesen a műsorvezető marad továbbra is központi figura: nem csak meghallgatja, amit a hallgatók mondanak, hanem beszélget velük, világos fogalmazásra és érvelésre kényszeríti őket, szembesít a lehetséges ellenérvekkel, vitatkozik, orientál és segít, miközben egy pillanatig sem érezheti vélt kivételezett helyzetét vagy képzelt felsőbbrendűségét. A közösségi rádiózás többek között abban különbözik a rádiózás más formáitól, hogy a műsorkészítő nem válik felsőbbrendűvé, jobb vagy fontosabb emberré attól, hogy a véletlen különös játéka folytán éppen egy rádióstúdióban ül.

(A "Szabadon - a szabad, közösségi rádiózásról" c. kötetből.)

HIRDETÉS

Mit tanulhatunk a kereskedelmi rádiókban alkalmazott reklámstratégiáktól? Azt, hogy mi hogy készítsünk saját szpotokat (1/2 - 1 perces műsorokat), önreklámokat, "kisközösségi hirdetések" (ami lehet ismeretterjesztő, programajánló, bármi).

Egy amerikai felmérés szerint a reklámot 3-5-ször hallja a hallgató, mire egyáltalán észreveszi (ismétlés szerepe). A következő 3-5 alkalom arra való, hogy a hallgató fel is fogja, miről szól a hirdetés. Az ezt követő 3-5 alkalommal szánhatja el magát cselekvésre.

Ezért vagy nagyon sok hirdetésre van szükség - mert egy adott hallgató nem mindig hallgatja a rádiót, tehát a hirdetések össz-számának csak egy részét hallja -, vagy az adott szpotot mindig ugyanabban az időpontban menjen le, amikor valószínűleg egy adott csoport hallgatja. Hatékony lehet egy akár egymondatos, jellegzetes effekttel kísért reklám is, ha elég sokszor szól - de ha túl sokszor, akkor már riasztóan hat.

Valószínűleg a hallgatóink kialakítanak valamiféle állandó rádióhallgatási szokást. Elég fix hallgatói csoportunk lesz, akik között biztos nem lesz olyan, aki autóban hallgatja a műsort. Érdeemes megtudni a közösség különböző csoportjainak rádiózási szokásait, hogy adott hallgatóságnak a megfelelő időpontban adjunk műsort.

A rádióhirdetésnek nem az a célja, hogy a termékről minden információt megadjon, hanem hogy kedvet csináljon hozzá: bármilyen pozitív képzetet alakítson ki bennünk a termék nevével kapcsolatban. Ez lehet akár egy gongütés és a termék neve - ennyi is elég lehet.

Egy hirdetés lehet frappáns jelszószerű, elmesélhet egy történetet (mini-hangjáték, "mini-saga"), lehet komoly vagy vicces stb. A mai magyar kereskedelmi rádiók reklámjai inkább negatív példák, mert a reklámozó cégek sokszor maradékként kezelik a rádiós reklámot és nem nagyon erőltetik meg fantáziájukat egy rádióreklámhoz. Tehát jobb, ha nem másoljuk az igénytelen rádióreklámokat, hanem helyi kreatívok segítségével "ötletbörzén" találunk ki frappáns szpottravalókat.

A "rádiós alap kutatás 2000" szerint "A lányokra jellemző, hogy észreveszik, tudatosítják egy reklám kellemes hangulatát és emocionális hatását, sőt, ezt szeretik meg a reklámban. A rengeteg termék között a reklám keltette hangulat és érzés mentén

orientálódnak." "A humor fontos eleme a reklámnak".

"Az egyik legfontosabb szempont az volt, hogy legyen zene a reklám alatt, viszont ne nyomja el azt, húzódjon meg a háttérben. Mindig örültek a megkérdezettek, ha ismerős számot fedeztek fel. Nagyon fontos a párbeszéd; nem tetszettek azok a reklámok, ahol egyvalaki eldarálta a szöveget. Szeretik, ha több hang szólal meg, és beszélgetnek, viszont nem jó, ha nagyon bugyuta a beszélgetés. Kifejezetten nem kedvelik, és feleslegesnek tartják az olyan reklámokat, ahol rengeteg információ hangzik el; mert úgysem tudják megjegyezni, viszont idegesítő. (Telefonszámok, irányítószámok, címek, e-mail stb.)

Nem népszerűek a túlbonyolított és túl hosszú reklámok sem, a rövid, frappáns, lényegre törő reklámokat kedvelik. Nem mellékes szempont a reklám "pörgössége". A fiatalok szeretik, ha a reklám gyors, figyelemkeltő és harsány; az idősebbek a nyugodt, higgadt hangvételű reklámokat kedvelik. Elsősorban a felnőttek számára vonzó, ha akció vagy nyereményjáték is kötődik egy reklámhoz. Ezeket figyelemfelkeltőnek tartják. A fiatalokat ez kevésbé izgatja."

SZPOTOK (ELŐZETESEK, MŰSORAJÁNLÓK)

Itt nem a termék neve+telefonszám a sugjolandó téma, mint a reklámokban, hanem a műsor címe+időpontja -- de a módszerek ugyanazok.

Nagyon fontos, hogy a rádióban legyenek figyelemfelhívó szpotok saját, későbbi vagy rendszeres műsorainkra. Egyes rádiók adásidejének jelentős részét csak szpotok töltik ki (pl. Info Rádió), természetesen ezt sem kell túlzásba vinni. A BBC rádiós szpotjai, mellyel pl. sorozataikat ajánlják, hangzásukban a mozielőzetesekre hasonlítanak: az elhangzó riportok pergő soundbite-jai, elején és végén narrációval és megfelelő zenei aláfestéssel. A posztmodern reklám már önmaga paródiája, vagy más kulturális szövegekörnyezetből vett idézetek megfelelő keverése. Egy sörreklámban (televízióban) pl. egy ember sört iszik, és ennyi. Senki sem mondja: sört igyál (mint egy 40-es évekbeli magyar rádióreklám tette), az üzenet kommentár nélküli.

REKLÁM, HA NINCS REKLÁM

Egyes amerikai rádiók már ott tartanak, hogy azzal hirdetik magukat, hogy "míg a másik hasonló formátumú rádió ennyi perc reklámot ad egy héten, mi csak annyit, ami alatt Ön zenét hallgathat". Akár azért is választhatja valaki kedvenc állomásának a kisközösségi rádiót, mert itt - eltérően mind a közszolgálati, mind a kereskedelmi rádióktól - nincs reklám (reklámkerülő hallgatók)! Európában a brit BBC vagy a finn YLE szintén teljesen reklámmentes minden adóján. Nálunk egyedül a közösségi rádiók közt vannak olyanok, melyek nem sugároznak reklámot, ilyen pl. a Tilos Rádió. Ezáltal a műsorok teljes függetlenséget élveznek mindenféle kereskedelmi szemponttól és a hallgató idejét sem veszik el a reklámok.

HELYSZÍNI KÖZVETÍTÉSEK

Lévén, hogy nehéz megszervezni élő közvetítéseket, itt felvételtől közvetített adásokról

van szó.

Ha van valamilyen kulturális esemény a településen, "nekik" is közvetíthetünk (a büfében szóljon), de minidiskre felvéve az eseményt később is leadhatjuk: a résztvevők közül biztos sokan meghallgatják. Ha zenei együttes, színháztársulat vagy valamilyen előadóművész lép fel, engedélyükkel (amiről papírt is alá kell iratni!) vegyük fel és adjuk le később. Az ilyen felvételek szerkeszthetők, rövidíthetők, vághatók, de fontos, hogy az előadás tartalmán nem változtathatunk, és érdemes annak, aki megszólal a felvételen, adás előtt megmutatni a kész anyagot, hogy a későbbi magyarázkodást, extrém esetben pert elkerüljük).

De mi is felkereshetjük településünk (vételkörzetünk) idősebb nagy mesélőit, akik életükről, élményeikről mesélhetnének (kiközösségi Arany emberek műsorként) vagy akár az esti mesét is ők mondhatnák

Ezzel a közösség kulturális életének eseményeit archiváljuk, és az adás más rádióknak is átadható.

"A modern könyv egy emlékezet és képzelet automata."

Ropolyi László A könyv és az olvasás*: Iskolakultúra, XIII (6-7), 114-120, 2003

A rádió ma a pillanat pragmatikus médiuma: szórakoztat a pillanat élvezetéért, informál a legfrissebb hírekről a pillanatnyi tájékozottságért. Ennyiben hasonlatos a napilaphoz, aminek csak a legfrissebb száma ér valamit. Nagyon kevés műsora van, az is a közszolgálati rádióban -, mely maradandó értéket alkot, akár dokumentumként, akár fikcióként. A hangzó műsort alig tekintik igazi, (hivatkozható) publikációnak. A nyomtatott sajtó legkisebb cikkét, apróhirdetését is féltve őrzik a könyvtárak, míg a rádióban elhangzott műsorokat - legyenek akármilyen kulturális, tudományos, művészi értékűek - nem őrzik hasonló, archívumokban. Mivel tehát ezek nem is elérhetők az emberek számára, elhangzásuk pillanatában halálra és feledésre vannak ítélve, amin még az esetleges alkalmi ismétlés sem segít. A hang lineáris természete miatt nem is nagyon alkalmas az egyszerű idézésekre, így a kulturális, művészeti, tudományos életben megjelenő más művekre (de még más rádióműsorokra) sincsenek hatással (részben a szerzői jog korlátozásai miatt sem). (Kivétel ez alól a tiszta zene, lásd bootlegek). A rádió így mindig passzív marad, csak beszámol a körülöttünk lévő világtól, de nem képes alakítani azt. Ahhoz, hogy a lassan a kulturális élet peremén is túlra szoruló rádió ismét aktívan bekerüljön a kulturális életbe, egymással is beszélő rádióműsorokra, (műsorcsere, egymás műsorainak hallgatása és reflektálás rá, illetve egyáltalán olyan műsorok készítése, melyek a zenén és napi aktualitásokon túl reflektálható anyagot is tartalmaznak), valamint a rádióból (más médiumokba) kiszabaduló műsorokra is szükség volna. A sajtóban alapkövetelmény más újságok, újságírók cikkeinek, híryanagának ismerete - a rádióban ez valamiért fel sem merül, nincs igény az eredetiségre.

Hasonlóképp szükség van a háttérrádiózás (v.ö. extenzív - felületes - olvasás) helyett a rádiózást elsődleges tevékenységként (v.ö. intenzív - elemző, többszöri - olvasás) választókra, illetve olyan műsorokra, melyek ezt megkövetelik (feladva a népszerű feltöredezett műsorszerkesztési elveket). A könyv is hangzó médium volt kezdetekben (minden könyvet hangosan olvastak, hogy az írásból szó lehessen), de leírva könnyen

reprodukálható, másolható, részleteiben idézhető volt. Ezt a tulajdonságát talán a digitális technológia a tisztán hangzó médium, a rádió esetében is elő tudja hozni.

ÚRKITÖLTŐ HELYEK

Ha marad egy-két percnyi idő, oda régen szünetjel került. A Pesti Hírlapnál a tördelő, ha maradt még hely, költeményt helyezett az üres részre. A rádióban ma már zene tölti ki a lyukakat - ha még érezhető egyáltalán, hogy lyuk van valahol: műsorok híján az egész adásfolyam bármikor bármivel behelyettesíthető, a zenei rádiókban adás közben készül.

ARCHIVÁLÁS

"A szó elszáll, az írás megmarad"

A műsorok archiválása törvény szerint 30 napig kötelező. A rádióműsor rögzítése legolcsóbban egy zsebrádió fejhallgató-kimenetére csatlakoztatott, félsebességgel felvevő képmagnóval valósítható meg, vagy módszerrel egy erre a célra alkalmazott hangkártyás számítógéppel. Utóbbi esetben azonban külön programot kell írni arra, hogy a rögzített hangot 1-2 óránként írja külön fájlba a gép, mert egy áramkimaradás, lefagyás miatt az addig el nem mentett anyag elvész, azaz ilyenkor nem tudunk eleget tenni a törvényi kötelezettségünknek. A hangminőség itt nem érdekes, kivéve, ha később adások ismétlésekre is akarjuk használni a rögzített fájlokat.

Érdekes azonban a legjobban sikerült műsorainkat, a különleges eseményekről készített felvételeinket, és természetesen az eleve konzervnek (előre megszerkesztve) készített műsorokat külön is, az "örökkévalóságnak" archiválni - és valóban elérhetővé tenni a közönség számára. Leghatékonyabb ~128 kbps mp3 formátumban CD-n eltenni őket. Ebből másolhatunk a helyi művelődési intézményeknek, könyvtárnak (ahol ki is kölcsönözhető lenne), leadhatjuk később is (a Magyar Rádió műsoraiban rengeteg az ismétlés), és az interneten is közzétehetjük. Ajánljuk közös műsorarchívum felületnek a www.visszaaradiohoz.hu honlapot.

RÁDIÓMŰVÉSZET: hangjátékok, dokumentumjátékok, hangköltemények, bootlegek

A kisközösségi rádió nem azért kisközösségi, mert műsorai senki mást nem érdekelnek, hanem mert egy kis közösség készíti őket, főképp maga szórakoztatására. Így a rádiójátékoknak is megvan a helyük műsoraikban.

A rádiójáték (hangjáték - radio play - Hörspiele, rádiószínház - Radio Theatre, radio drama) dramatizált történet, mely vagy adaptáció vagy eleve rádióra írt alkotás. Élvezetéhez teljes koncentráció szükséges, azaz háttérként nem befogadható. Rutinmunka végzése vagy utazás közben (akár meg-megszakítva) viszont kiváló, ezért is népszerű nyugaton audio book formában.

A hangjáték történetéből. A kezdeti nyersanyag – még a telefonhírmondó korában – a színházi közvetítés volt, amiről hamar bebizonyosodott, hogy rádióban jobbra élvezhetetlen. A stúdióban játszott színházi előadások sem voltak túl élvezhetőek, mert a színházi előadás változatlanul került a mikrofon elé. A darabot rádióra kellett alkalmazni, hogy a látvány nélkül is érthető legyen minden része. Így már élvezhető volt a dráma is. Az

első sikeres előadás a BBC-n Shakespeare Julius Caesarja volt. De hamar kiderült, hogy az igazán rádióhoz illeszkedő darabot rádióra kell írni.

A budapesti rádióban kezdetben rögtönzött kabaréestek voltak, majd a hallgatók tiltakozására (túl alacsony volt a színvonal) drámai előadások következtek, pl. 1926-ban teljes János vitéz, amire sok kritika érkezett, mert sokan nem tudták követni a cselekményt. Ezután jobban megválogatott darabok következtek, melyek rádióban is élvezhetők, de még mindig a színházi repertoárból. A színészek ülve olvasták fel a darabokat, mely szintén nem használt az előadásnak. Az első magyar rádióra írt hangjáték (Somogyváry Gyula: Hazatérés) nem hozott sikert.

A rádióhallgatás sajátosságait maximálisan használta ki a BBC egyik első, kifejezetten a rádió számára írt hangjátéka: Richard Hughes: "A comedy in Danger" című darabja 1924-ben, mely egy szénbányában játszódik, ahol kialszik a világítás... Itt csillant meg először a rádiójáték (Radio Play) különleges lehetőségeinek tárháza, melyet semmilyen más médium (színház, könyv, tévé) nem tud használni. Igaz, ez a kezdeti rácsodálkozás arra, hogy mit lehet kezdeni a színházzal, ahol nem látni semmit. A hangjátékról azóta bebizonyítják, hogy nem "láthatatlan színház", kép nélküli film, hanem egy önálló, harmadik műfaj. Ez a hangjáték így csak a kezdeti években lesz a kor hangjátékainak iskolapéldája, mert nem irodalmi igénytel íródott. Németországban a rádiójátékok kezdetben hangkompozíciók voltak (Hörspiel), zajgépek és vágások montázsa. A "zajkulisszák" alkalmazása, a rendezők "alternatív" ötletei, technikai trükkjei odáig vezettek, hogy Németországban így került be a hangjáték a köztudatba: "Hangjáték következik? Akkor gyorsan kapcsolj ki a rádiót". A rádiójáték túl alternatív volt még kora átlaghallgatóinak. Angliában számtalan "zajszimfónia" készült, mely egy-egy élethelyzetet mutatott be hangok segítségével. Amerikában gyors vágású folytatásos ponyvahangjátékok arattak nagy sikereket. Míg nálunk Az ember tragédiája, az USA-ban a Superman készült a rádiózás hőskorában. Külön "radio noir" műfaj is kialakult, olyan horror-rádiójátékok, melyek arra építettek, hogy a hallgató - a rádióhallgatás műfaji sajátosságait kihasználva - otthon, este, egyedül hallgatja az adást. Erre is épült Orson Welles Világok Harca c. legendás hangjátéka (1938. Halloween estéjén). Az áldokumentum rádiójáték fő erőssége az volt, hogy valósi műsornak tüntette fel az adást, azaz ugyanazok a műsorvezetői elemek, szignálok, zenék stb. mentek, mintha rendes műsor lenne. A pánikot okozó rádiójáték azóta klasszikus minta lett, számtalan rádió számtalan változatban újra elkészítette, nem ritkán sztár műsorvezetővel, és mindig az adott korszak rádiós stílusához idomítva (pl. a BBC Independence Day c. hangjátéka)

A másik iskola megteremtője a brit R. E. Jeffrey, aki Walter Scott "Rob Roy" c. regényét dolgozta fel "rádiódramaként" 1923-ban. A rádiójátékok a film megjelenése után indultak, s a Nemzetközi Rádióegyesület 1929-ben már határozatot adott ki megfelelően tehetséges színészek toborzására a rádiójátékokhoz: azaz mindig is másodlagos fontosságú volt a filmmel szemben. A 30-40-es évek hőskora után, a tévé megjelenésével végképp visszaszorult a műfaj, de manapság egyre több közszolgálati rádió kezdi újra felfedezni - értelmiségi műsoraiban - a hangjátékot. Ha becsukjuk a szemünket egy igényes mozifilm vagy akár egy jobb természetfilm nézésekor, ennek alapján elképzelhetjük, hogy egy mai hangjáték hogy "nézne ki". Sok film "hangcsíkja" önmagában is művészi értékű, de pl. a Kozmosz c. ismeretterjesztő sorozat is szinte megállja a helyét "hangban is", pedig nem arra íródott. A rádiójátékok közül sok feldolgozás, sok viszont egyenesen hangjátéknak íródott, azaz könyvként vagy drámaként nem is jelent meg. Ezeket is a legnagyobb írók

szerzik.

A hangjátékkészítés Európában tipikusan közszolgálati rádiós műfaj. Amerikában sokáig nem volt közszolgálati rádió: ekkor, a kereskedelmi rádiókon születtek a mai sci-fi, horror, krimi mozik eredetijei, képregényként és hangjátékként - ezek még ma is népszerűek, a közösségi rádiók műsorán szerepelnek. Ez a magyar kultúrából teljesen kimaradt. Amerikában viszont mára eltűntek az új készítésű hangjátékok. A mai kereskedelmi rádiók nem tekintik feladatuknak ennek a műfajnak a művelését: túl sok munka van benne, és nem térül meg: az élő zenejátszásnál nincs olcsóbb és jövedelmezőbb műfaj. A legjobb hangjátékok itt - a jobb reklámok.

A hangjáték (rádiójáték, rádiószínház) nem egyszerű színházi közvetítés: kifejezetten rádióra írt műfaj. Forrása lehet irodalmi mű, regény, dráma, novella, eposz, vers, vagy akár egy író munkásságából vett töredékek (igen népszerű volt rádióban a kerettörténettel ellátott "magyar anekdotakincs" c. sorozat a nyolcvanas években). A Magyar Rádió persze kiváló színészi gárdával rendelkezik: a közösségi rádióknak maguknak kell felkutatni a tehetséges helyi színészeket vagy "magánzó" tehetségeket. Egy tehetségtelen hang megölheti a rádiójátékot, akármilyen jó is a rendezés. Talán ez a legnagyobb feladat egy közösségi rádióban, jó hangokat találni: ha öreg kell, öreget, ha gyerekhang kell, olyat (ez női hang is lehet). Hangjáték lehet kalandregény, népmese, műmese (gondoljunk a meselemezekre) életrajzi jellegű vagy akár dramatizált, kerettörténettel megírt humán vagy természettudományos ismeretterjesztő műsor is.

Ezek a műsorok később is lejátszhatók, eltehető, a nemzeti kultúra kicsestárának részévé válnak. Más rádiók is szívesen leadhatják. Ez lehet egy olyan pont, ami megfoghatja a rádiótól eltávolodott hallgatót, ami ismét középpontba állíthatja a rádiót.

A hangjáték formanyelve (dramaturgia)

A rádiójátéknak a következő fő elemek állnak rendelkezésre:

- Emberi beszéd, szó
- zene
- zöreij, zaj
- csend
- illetve bármilyen korábbi hangdokumentum

A hangjáték lehet pár perces vagy pár órás is, lehet egyedi vagy sorozat. Alapegysége a hangkép, mely egy ugyanazon a helyen, "valós időben" játszódik. A hangképeket átkötheti zene, zaj, zöreij, elűzés, vágás, szünet. Mivel csak hangokkal játszik, ezzel kell megteremtenie a drámai feszültséget is. Ennek megteremtésében segíthetnek a következő hangok egymás mellé állításai, "konfliktusai":

- közeli és távoli hang (éles és tompa; kemény és visszhangzó hang)
- szólóhang és tömegek hangja,
- férfi és női hang,
- öreg és fiatal hang,
- természetes és "effektel ellátott" (gépi) hang,
- külső és belső hang,
- eltérő nyelvhasználat
- beszédstílus (teátrális vagy hétköznapi ill. jól artikulált és nyegle)
- folyamatos és hezitáló
- a műhöz tartozó és improvizált hang
- halk és hangos hang (suttogás-kiabálás)

- semleges és dialektusban (vagy akcentussal) beszélt nyelv
- anyanyelv és idegen nyelv
- valós hang és médiahang (pl. ha a rádiójátékban felhangosítják a tévé sportközvetítését – a “média a médiában” újabban igen divatos elem. Utóbbi lehet fikció vagy hangdokumentum)

A hangjátékok tematikája nagyon széles körű: klasszikusok és kortárs írók, mesék, sőt akár görög filozófusok is elhangozhatnak - modern feldolgozásban.

Érdeemes olyan műfajt választani, amit ismerünk, és nem túl nehéz műfaj (ha pl. az Iliászt szeretnénk megcsinálni, ahhoz nyúlhatunk a Trója c. film stílusában is). Akárcsak egy filmnél, készítsünk forgatókönyvet: melyik szerepet ki játssza (vagy egyvalaki olvassa fel az egészet), melyik jelenetben kell átírni a szöveget vagy leírást, hogy "rádiós" (könnyen elmondható) legyen, hol érdemes egy leírást inkább valamelyik szereplő beszédével vagy hangeffekttel helyettesíteni (avagy narrátor mondja el) (pl. "megnyikordult az ajtó" - ez lehet egy effekt is). Mindig gondolkodjunk azon, hogy egy leírás, élethelyzet hogy dolgozható fel hangban, az elmondott szöveg, narráció helyett. A forgatókönyvben tehát tüntessük fel a szerepeket, az effekteket, az átírt vagy kihúzott részeket, zenei betéteket és a színészi utasításokat (távol a mikrofontól, közel, hangosan, suttogva vagy akár később szűrővel "trükközve" (pl. lassítva, visszhangosítva, ismételve, végtelenítve, széttördelevé, telefonhangon, sárkány- vagy hupikék törpike hangon - ilyesmiket jól tud pl. a Soundforge program). Zenei bejátszás lehet klasszikus zene vagy akár a legmodernebb elektronikus tánczene - ez dinamikussá teszi a hangjátékot. Az effekteket igyekezzünk magunk felvenni, akár a színész játékával egyidejűleg, akár attól függetlenül - ezek később bekeverhetők a megfelelő helyen.

Az effektek használatáról többféle "iskola" más-mást mond. A rádióban az effekt maga a jelölt hang, hanem csak azt jelző szimbólum. Nem lényeges, hogy a hang az eredeti felvétele legyen, hanem elég felismerhetővé tenni: a hangjátékban nem a természetes hangzás a cél, hanem felismerhető szimbólumok használata. A lépések zaja vagy ajtónyikorgás általában valóban valóságos (a rádió effektszobájában található ajtó illetve megfelelően nyekergő padlószelet). Valóságghűsége törekszik pl. a mennydörgés hangját bádoglemez lobogtatásával felidézni, vagy a lódobogás stúdióbélki kókuszdióval való előállítására. A rádiós "szélgépek" zaját is realiztikusnak érezzük, pedig e sorok írója életében egyszer hallott ilyen szél-hangot, egy lakótelepi hát padlásajtójának résén. Sokkal szimbólumszerűbb, jelzésértékű viszont egy távoli hajót morzejelekkel érzékeltetni, a reggel beköszöntét távoli kakas-szóval. A szürrealista vagy absztrakt hangszimbólumok még elvontabbak, ezek különféle zenei vagy zöreij hatásokkal jeleznek pl. érzelmi állapotokat. A beszéd eltorzítása jelezheti a beszélő belső gondolatait, elkülönítve külső hangjától. Bizonyos zenei stílusok bejátszása is szerepelhet szimbólumként, pl. westernzene a párviadalt, megfelelő korszakstílusok a rádiójáték történetének időpontját.

Jellemző eleme a rádiójátékoknak a helyszínt érzékeltető atmoszféra-zaj. Egy erdei helyszínt lehet pusztán madárcsicsergéssel jelezni, ami maga is lehet akár csicsergő furulyaszó is. A városi környezetet egyértelműen a forgalom zaja (esetleg dudálásokkal) szokta jelezni.

A kezdeti hangjátékok gazdagon alkalmazták az ilyen zajokat, zörejeiket, ma már egyre kevesebb ilyen elemmel élnek a rádióban - és annál többel a moziban. A mozik effekjeiben viszont egyre inkább valós hangokat használnak, de csak alapanyagként (pl. Csillagok Háborúja), melyeket valahogyan eltorzítanak (a lézerfegyverek hangjának eredete

kifeszített drótkötél ütögetése, az úrhajóké mennydörgés, az újabb sorozatban porszívó és kisrepülőgép stb. hangja szerepel). A másik iskola szerint a valóságű hangzás sokkal hatásosabbá teszi a hangjátékot: ezalatt értve azt, hogy ha az utcán játszódik, akkor a jelenetet valóban az utcán vegyük föl, de legalábbis a háttératmoszférát mindenképp.

Persze nagyon jó hangjátékot lehet úgy is csinálni, ha egyvalaki áll a mikrofon elé és felolvassa a művet - de ehhez színészi tehetség kell. Ha amatőrökkel dolgozunk, ügyeljünk a megfelelő beszédtechnikára, hiszen a színészek évekig tanulnak "beszélni". (lásd a szövegműsorok fejezetnél)

A hangjátékok **zenei háttérét** a hatvanas évek komolyzenei betétei szerepét ma már néhol a megfelelően mixelt és válogatott elektronikus tánczene kezdi átvenni, még akár klasszikus tematikájú darabokban vagy dokumentumjátékokban is. A háttérzene funkciója a filmzenéhez hasonló: akkor jó, ha érzelmi hatást idéznek fel vagy egy szereplő jellemének szignáljaként tűnnek fel, s akkor nem jó, ha zeneként figyelünk fel rájuk.

Vágás. Ha megvan a felvétel, megfelelő többcsatornás keverőprogrammal (pl. Cool Edit pro) keverjük meg és kész is van. Ez utóbbi a filmeknél a vágó munkája - mint tudjuk, ezzel is csodákat lehet tenni és mindent el lehet rontani. Ha zene szól valahol beszéd alatt, ügyelni kell rá, hogy hangereje ne nyomja el a beszédet és lehetőleg instrumentális zene legyen, mert ha énekelnek a beszéd alatt, még egészen halk zene esetén is nagyon rontja a beszéd érthetőségét.

Nem kell feltétlen kész irodalmi műveket feldolgozni: mi is írhatunk hangjátékot akár saját közösségünk történeteinek feldolgozásával. De készíthetünk napi "karcolatokat" is, írásunk egyszerű felolvasását. Nagy íróink napi sajtóban megjelent "vonal alatti" karcolatai (mai szóval publicisztika, jegyzet) ma már külön kötetben jelennek meg. Hangjátékosíthatók vagy dramatizálhatók tudományos ismeretek is, pl. egy felfedezés története.

A műsornak nem feltétlen kell szólnia egy témáról: a "magáért való" (abszolút) zenéhez hasonlóan készülhetnek olyan darabok, melyek érzésekről szólnak. Zenék, szövegtörödékek, környezeti zajok, effektek segítségével. Ez már hangköltészet.

A hangjáték (vagy dokumentumjáték) dramaturgiájában fontosak a konfliktusok, döntéshelyzetek, amikor a hallgató maga is együtt gondolkodik a szereplőkkel. Fontos, hogy legyen főszereplője a történetnek.

A dokumentumjátékoknak (documentary feature, package) éppúgy kell történetének, szereplőinek lennie, mint a "sima" hangjátéknak, de a történet alapfónala valós hangfelvétel vagy hangfelvételek montázsa. A dokumentumok része a valós hang, melyből, akár csak egy filmnél, "vágóhangokat (wildtrack)" (rábeszélés nélküli atmoszférát) kell felvenni, amit később felhasználhatunk. A műsor folyhat fel- és lekonferálással, narrációval, de folyhat csak az eredeti felvételek és vágóeffektek, zenék egymásután vágásával is. Készülhet egy interjú alapján vagy számos interjú egymás után illesztésével vagy egymásra feleltetésével.

A dokumentumműsor interjúzása kicsit más, mint a valódi interjúkészítés. Általában a kérdések nem maradnak a végső anyagban, és az egyéni érzések, érzelmek, történések fontosabbak, mint az interjúalany által adott információk.

A dokumentumműsorok narrációja a 80-as évek környékén meglehetősen színpadias volt. A "Voice of God" (isteni hang) szólt a rádióból, miközben elmondta szövegét. Mára ez kezd megváltozni és a narrátor inkább a történet része lesz: a televízióban ez hasonlóképp van: a riportalányok nem a semmibe beszélnek, hanem a riporternak, egy várost nem az

"isteni hang" mutatja be a pergő városképek mögött, hanem ott megy a riporter, néha ormótlan mikrofonnal kezében (amire a tévé esetén természetesen technikailag nincs szükség).

A dokumentumműsorokban a legújabb stílus egy témát egy vagy néhány kiválasztott ember szemén keresztül bemutatni: nem semleges, mindent mindenhol látó szerkesztőként, hanem az egyik szereplő érzésein, élményein keresztül. Sőt - a szereplők néha riporterként vagy narrátorként is feltűnhetnek. A mikrofon már nem egy szigetelt stúdióban van, hanem kint van a világban, sőt, együtt mozog az emberekkel. A helyszínen felvett jelenetek vagy azok egymásutánja nyújtja a legszínesebb képet a hallgatónak, melyben ő is a helyszínen érezheti magát. Ilyen eredeti felvétellel kezdeni a műsort az leghatékonyabb módszerek egyike.

A package szó csomagot, összeállítást jelent, és legfőképp a BBC alkalmazza műsoraiban. Ez olyan műsort takar, melyben bármilyen saját témájáról a riporter egy összeállítást készít. A tudósítás itt nem egyszerű felolvasás, hanem a riporter saját, helyszínen felvett élménybeszámolója, saját, utólag megírt és felolvasott narrációja (felkonferálás/lekonferálás/összekötő szövegek), rövid riportok, helyszíni zajok, zörejek, és ha a téma megkívánja, zenék. Általában egy package 5-10 perces. A riporter készíti, gyűjti és vágja meg. Ilyen tudósításokkal a hallgatót valóban a helyszínre lehet varázsolni, részvevővé tenni ott, ahol mi is voltunk. Ez lehet egy vásári tudósítás, akár "tudósítás az állatkertből", utazási műsor, tudósítás egy nagygyűlésről, de lehet egy beszélgetés egy helyi környezetvédővel - bármi. Érdeemes figyelni az ismeretterjesztő tévécsatornák műsorait: az igényesebbek tévére is ezt csinálják, de 30-50 perces terjedelemben. Ez a műsортípus is "lenyúlható" a rádió számára - érdemes a helyi oktatási intézmények oktatóit felkérni segíteni ilyen műsorok készítésében.

Mikor nem működik egy hangjáték (dokumentumjáték, package)?

- Ha rossz a felütése
- Ha a hallgató számára sokáig nem derül ki, hogy hol vagyunk és miről is van szó (hacsak nem ez a poén)
- Ha gyenge a vége
- Ha a nincs eléggé előkészítve (szpotok, audio vagy írott előzetesek)
- Ha túl sok hasonló hang szerepel benne, amit a hallgató nem tud megkülönböztetni (nincs szőke és barna)
- Ha a történet unalmas
- Ha a színészek (ha vannak) rosszak (ha a hallgató azért izgul, hogy a színész ne bakizzon, vagy nem a történetet látja lelki szemeivel, hanem a színészt a mikrofon előtt)
- Ha nem egységes stílusú (akár a műsor folyamában, akár a zenei/effekt elemek és a történet vagy színészek stílusa)

A hanggal való játék másik műfaja a játék a zenével, avagy **bootleg**. Ebben különféle zenéket mixel össze a "házi DJ": a zenék mellett szerepelhetnek mindenféle zörejek, hangok, idézetek (politikusok beszédétől vers vagy időjárásjelentés töredékekig) - a végeredmény egy zenei és szöveges utalásokkal keresztülszőtt új műalkotás (még ha a szerzői jog ezt nem is minősíti annak: a DJ itt csak szerkesztő). A variációk száma végtelen. A bootlegek zenei utalásokkal vannak teli: ilyen értelemben szinte zenei

"intertextualitást" teremtenek: az átvett dallamokkal, bejátszott zenei idézetekkel valamilyen kapcsolatot teremtenek az egyes művek között. Egy cikkben könnyű idézni egy írásos műből, egy rádióműsorban nehéz idézni, részben szerzői jogi akadályok, részben hozzáférési akadályok miatt. Igazán a hang akkor kerülhetne bele a kultúrába teljes jogúként, ha egy jövőbeli, ma még csak elképzelt digitális archívum segítségével bárki nem csak meghallgathatná, hanem használhatná is: kivehetne idézeteket innen (akár egy író szavait, akár egy riportrészletet, beszédrészletet) és azt a maga műsorában (mely már "mű" lenne) felhasználhatná.

Végül: a Magyar Rádió által kereskedelmi forgalomba hozott rádiójátékok (meselemezek, kazettán kiadott rádiójátékok) sugárzására joga van a kisközösségi rádióknak is (ha benne van a szerződésében).

KÉPEK A RÁDIÓBAN

A rádióban a hallgató fantáziája idézi fel a képeket a hallott jelenet alapján. (Ezt az Igen!Rádió! vizsgálat (2004) is bizonyította: rádióreklámok esetén a hallgatók 77%-ának lelki szemei előtt jelent meg valamilyen kép. Ez persze lehetett a reklámozott termék képe vagy a tévéből ismert reklámja, de erre építeni is lehet: a tévéből, filmekből ismert hang-elemek, kísérő háttérzenék, rádióváltozatának előállításával (hang-szimbólumokkal vagy hang-ikonokkal) a hallgató fejében sokféle képet tudunk megjeleníteni.

A vizuális hatásra különösen a mai klipkultúra segít rá: már a zeneszámok is egy videoklipet juttatnak annak eszébe, aki ezek aktív fogyasztója (azaz nézi a zenetévét).

"A rádió működésének pszichológiai magyarázata szerint a hatásnak az a titka, hogy az ember verbálisan gondolkodik. Szavakban és nem képekben asszociál. A rádió az emberek képzeletét azért mozgósítja, mert a szavak asszociatív hálózata sokkal összetettebb, mint a képeké. Egy kis piros szív, azt jelentheti szerelem. Könnyű rá emlékezni. De az a szó, hogy szerelem, ha kimondjuk, már emlékeket is ébreszt. Így működik például a rádiójáték."

"...az emberek a hangokon keresztül kapott információkat kiegészítik, és bensővé teszik. A rádió interiorizált média. Belsővé válik. Ugyanaz mindenkinek más lehet, és mindenki többet kap a hangok által, mint amit az uniformizált kép jelenthet. A kép általában félreérthetetlen, vagy egyszerűen értelmezhető, a hang azonban jelentéssel teli, mert a képzelettel kell kiegészíteni."

"A rádiót behunyt szemmel lehet élvezni. A rádiót nem kell hártani, mint a TV-t, nem kell a távkapcsolót markolászni és a reklámbloknál halkítani. A rádió velünk van, és ahogy megfogalmazzák: barátságos módon van velünk."

"Ha belegondolunk abba, hogy behunyt szemmel milyen aktív cselekvéseket végzünk figyelemmel és odaadással, a csókolódzás és a szeretkezés kínálkozik példaként. És a rádióhallgatás harmadiknak." (Idézetek forrása: Rádiós alap kutatás értékelései, 2000)

Mindez a reklámokra vonatkozóan a következő hatású: "A rádióreklám nem mutatja meg azt a környezetet, melyben a terméket, szolgáltatást használják. Nem látjuk magát a fogyasztót sem, ezért mindenki könnyedén önmagát képzelheti a helyébe. A rádióreklám tehát olyan eszköz, mellyel csökkenthetjük a társadalmi különbségeket, mert mindenki vonatkoztathatja önmagára."

A vizuális effekteket úgy is alkalmazhatjuk a rádióban, hogy megfigyeljük, az egyes vizuális effekteket a filmekben milyen hangeffekt kíséri. Sok olyan természetellenes effektet találunk, amit a képernyőn, vásznon természetesnek ható hangeffekt kísér: a hang egyedüli használata is kiválthatja a látvány képét, mert ezek általában sablonok, így a sok ismétléstől már reflexszerűen felidézik a képet. A gyengébb effektelknél viszont kiderülhet, hogy kép nélkül nem állják meg a helyüket.

RÁDIÓS ALÁFESTŐZENÉK

"A kísérő hangszerek könnyítsék meg (miséken) a tevékeny részvételt. Ne legyenek olyan hangosak, hogy elfödjék a szöveget. Amikor a pap vagy szolgálattevő hangosan beszél, némán kell maradniuk." (Római instrukció a misék zenéjéről, 1967)

Akárcsak a filmzenék esetén, a rádióműsorok esetén is sok olyan esettel találkozhatunk, amikor a zene nem előtérben hallható, hanem olyan háttérzenét ad, melyben a leghatékonyabban akkor működik, ha a hallgató nem tudatosítja, a zene jelenlétét. Erre külön szakosodott CD-ket jelentetnek meg (globális terjesztéssel, aminek az az eredménye, hogy távoli rádiókban is ugyanaz a zene megy pl. a hírek alatt). A zene stílusa (vagy léte/nemléte) eleve utal valamennyire a rádió értékrendjére, típusára.

A szöveg alatti zenék alkalmazása akkor fontos, ha a szöveg nem olyan fontos, hogy a hallgató intenzív odafigyelését igényelné. Ha tényleg figyelünk a szövegre, akkor a háttérzene kifejezetten zavaró. A kereskedelmi rádiók "okos lánya" zenét és beszédet is ad egyszerre: ha valakit nem érdekel a szöveg, akkor sem teker el, mert a "zenei parfüm" továbbra is betölti a légteret. Tehát: óvatosan és mértékkel bánjunk a háttérzenékkal.

Néhány példa arra, amikor ilyen aláfestőzenék alkalmazhatók (és néhány jellemző példa): hírek alatt (visszatérő ritmusos), időjárás alatt (new age, madárcsiripeléssel) tudományos dokumentumműsor alatt (elektronikus, inkább csak akkordok), programajánló alatt, ürkitöltő zene (ha van még idő a következő műsor előtt - ez az amerikai NPR-en leginkább semleges jazz, mely bármikor lekeverhető).

INTERNET, WEBLAP

Az internetes honlapon a rádió műsorai is fenn lehetnek. Érdeemes legalább egy egy oldalas idegen nyelvű leírást is készíteni rádiókról. Akármit is csinálunk a Neten, fontos ésszben tartani, hogy nem a netről lesz a legtöbb hallgatónk: ne öljünk túl sok energiát a weblap készítésébe, inkább a hallható rádió műsoraira koncentráljunk, és lehetőleg hangzó tartalmat tegyünk az internetre is.

A honlapnak megjelenésében és tartalmában tükröznie kell(ene) a rádió arculatát, céljait, stílusát: ami a rádió hangban, az legyen a honlap (ill. a rádió emblémája is) képben, szövegben, interaktivitásban.

Ha műsort is kínálunk a weben, ne felejtjük el, hogy a hallgató, hacsak nem tölti le a műsort és hallgatja egy hordozható kütyüben, a számítógépen mindig úgy fogja hallgatni, hogy közben mást csinál: szövegszerkeszt, böngészik, játszik. A számítógép, különösen az élő online rádió ezért csak háttérrádiózásra alkalmas. A komolyabb odafigyelést kívánó műsorunkat mindig tegyük letölthetővé, lehetőleg mp3 formátumban. (Talán a szomszéd falu teleházában is meghallgatják így az adást:-)

Az internet felhasználásának jó példája a BBC honlapja, ahol pl. a brit Szabó család, az

Archers oldalán a következő szolgáltatásokkal találkozhatunk: (ötletbörzének kiváló)

- Hallgasd meg a legutóbbi részt
- Olvas el a legutóbbi rész forgatókönyvét
- Hallgasd meg a krábbi részeket
- E-mailezd el a legutóbbi rész forgatókönyvét
- A történet képzeletbeli helyszínének interaktív térképe, benne hangklippekkal
- Háttérkép, képernyővédő, üdvözlőlap
- Ki kicsoda (színészek, szereplők, az egyik szereplő naplója)
- A hallgatók oldala: fórum az egyes részek tartalmáról (parász viták: ki mit miért csinált és vajon mi lesz a következő részben)
- Hallgatók által írt paródiák
- Játék
- Csöngőhang

Az észt rádió weblapján olyan rádiójátékot kínál, melyet három nyelven feliratozva hallgathat meg az online hallgató. (StrawBully-TarBubble, 1997)

Érdeemes megnézni a következő oldalakat:

www.bbc.co.uk - a BBC oldala

www.visszaradiohoz.hu - Műsorok közösségi rádiós műsorcserehez, írások és műsorok a rádiózásról

filemile.radio.hu - A Magyar Rádió Művészeti Főszerkesztőségének kreatív oldala

Hasznos, ha a hálózatra feltett műsorokat reklámozzuk a rádióban is, így akár régebbi műsorok is meghallgathatók. Ezek éppúgy reklámozhatók, kis hangrészletekkel, mint az új műsorok, csak nem azzal végződnek, hogy adás szerdán hatkor, hanem azzal, hogy az adás meghallgatható az adott webcímről. A letölthető műsorok még értékesebbek (vigyázzunk a zenék szerzői jogi mumusával), mert a hallgató alapvetően örül, ha gyűjtögethet, és adásokat *birtokolhat*. A műsorokat érdemes 64 kbps monó vagy 128 kbps sztereó formátumban kínálni. Mindenképp mp3-ban, hisz így a hallgatók nagy része egyszerűen beillesztheti

VISSZACSATOLÁS

Ha megkérdezzük valakit, hogy hallgat-e minket, és nemmel válaszol, próbáljuk megtudni, hogy miért nem: melyik volt a leggyengébb láncszem a kommunikációban, ahol megszakadt. Ha az illető az adáskörzeten kívül él, nincs mit tenni (illetve itt is lehet kábelhálózattal, internettel próbálkozni), de ha nem, akkor más oka van: nem ismeri a rádiót, nem tudta, hogy milyen műsorai vannak, tudja, de nincs neki tetsző műsor, van, de nem akkor, amikor hallgatni tudná, stb. Érdemes néha ilyen körkérdéssel zaklatni egymást, hogy ennek alapján alakíthassuk a rádió műsorát, marketingjét.

INTERAKTIVITÁS

- Telefonos műsorok, betelefonálás talk-showk: valószínű hogy lesz pár ember, aki állandó telefonos "munkatársa" lesz az adott műsornak, és ha elég érdekesek a témák, hallgatója is. Településen belül a vonalas hívásdíj sem drága.
- internetes weblog vezetése a műsorvezetőknek

- internetes portál
- chat/irc
- SMS szám
- e-mailen/SMS-ben küldhető üzenetek, kívánságok, kérdések

A JÖVŐ

A rádiózás jövője szempontjából az élő internetes rádiók technológiai zsákutcát jelentenek: bár globálisan elérhetők és igen szűk érdeklődési körnek adhatnak műsort, csődbe mehetnek, amint megnő hallgatottságuk: a sok hallgató nagyobb sáv szélességet kíván, ez pedig jelentős beruházást, ami bizonyos hallgatói szám (egyedejűleg pár száz) felett megfizethetetlen még egy kereskedelmi rádióknak is.

Az eddig legelterjedtebb digitális földfelszíni rádiós technológia (DAB) nem kedvez a kisközösségi rádióknak: nem lehet egyszerűen egy új adót elindítani, mert az adóállomásokat nem a rádió, hanem egy "multiplex operator" cég működteti: velük kell megegyezni, és ők általában kereskedelmi rádiókkal töltik fel a programhelyeket (ez szabályozástól is függ: elképzelhető államilag üzemeltetett multiplex is, ahol esetleg külön helyeket tartanak fenn a közösségi rádióknak). Azonban ez már nem kisközösség, mert a minimális besugárzási terület kb. 30 km-es körzet (ami persze nem nagy baj, de ezért egy körzetben nem működhet túl sok rádió).

Egyelőre legjobbnak tehát az FM sáv tűnik a kisközösségi rádiók számára.

A RÁDIÓHALLGATÁS HELYSZÍNEI ÉS IDEJEI

Munkahelyen (hétköznap nappal) általában a kereskedelmi rádiókat hallgatják: ha a munkahelyi hallgatókat célozzuk műsorunkkal, rövid, könnyen emészthető, sok zenével tarkított műsorblokkokra lehet szükség. A legtöbben reggel hallgatnak rádiót; illetve a krónikát délben. Ekkor tehát erős versenytársaink lesznek, de a legtöbb hallgató is ekkor van a készülékek mellett. A reggeli csúcsidőben a hallgatók átlag 20 percig rádióznak, azaz alig akad olyasvalaki, aki két hírperiódust (pl. a 6 és 7 órás híreket IS) meghallgatja: itt tehát elvileg ismételni is lehet.

A rádióhallgatás este 6 után csökken jelentősen, amikor elindul a tévés főműsoridő. Ekkor a tévével kell versenyezni, azaz versenyképes alternatívát kínálni a filmek helyett.

"Az idősekkel szemben több fiatal számolt be arról, hogy este is hallgat rádiót. Az idősebbek ilyenkor inkább TV-t néznek. Az esti rádióhallgatásban viszont nagyobb szerepet kaphatnak a beszélgetős műsorok., melyeket már nem mint háttér, hanem mint program hallgatnak a fiatalok. Az esti rádiózás általában magányos tevékenység. A szülők által preferált és a fiatalok szemében gyalázatos TV-sorozatok bámulása helyett történik." (Rádiós alapkutatás, 2000.)

EGYÉNI VAGY KÖZÖSSÉGI

"Az "ismeretségi hatás" teljesen elnyomta a rádiót, az emberek egymással foglalkoztak. Mindszerten mindenki jól ismerte a másikat, és nem figyeltek (még érintőlegesen sem) a rádióra. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a rádióreklám elsősorban magányos helyzetekben számíthat arra, hogy magára vonja az emberek figyelmét. A társaság és a

beszélgetés semlegesíti a rádióreklámot." (Rádiós alapkutatás, 2000.)

Bár a rádió tipikusan egyénileg, egyedül hallgatott médium, néhány esetben közösségek ill. nyilvános helyen hallgatják. Egy kisközösségi rádió esetén egy ilyen nyilvános helyen lévő hallgatóság a teljes hallgatóságot tekintve jelentős arányú lehet. Így pl. egy kisvendéglő, kocsma vendégei vagy egy rendezvényen lévők elég sokan vannak ahhoz, hogy őket a műsorban akár külön megszólítsuk (elképzeltető olyan kívánságműsor vagy a koncerteken lévő SMS-üzenőfalhoz hasonló üzenőműsor, melyben a hallgatók az ott levőknek üzennek és viszont). Ma egy vendéglő már szinte nem képzelhető el állandóan szóló tévé nélkül (ezeken a legváltozatosabb csatornák vannak beállítva, a zenetévétől a kereskedelmiéken át a sporttévéig). Ennek a passzív nézői szerepét lehetne megpróbálni aktív hallgatói szereppé tenni.

GYEREKMŰSOROK

A gyermek öt-hat éves korára eljut odáig, hogy rádióhallgatóvá válik, s figyelni kezdi a számára érthető műsorokat. Figyelme természetesen még nem elég intenzív, nem elég kitartó, nem lehet és nem szabad hosszú ideig igénybe venni. Az óvodába járó gyermek .. általa is ismert dalokat, verseket élvezhet újból és újból s könnyebben fogadja be az újat is. Az óvodás műsorokban helyet kap a zene, ének, mese, versek, gyermekjátékok, gyermekjelenetek és az ismeretkör-bővítő beszélgetések. Felépítésükben egyszerűnek, játékosnak, tagoltak és változatosnak, pergőnek kell lenniük. A magyar népi gyermekdalokkal nemcsak a hangok egymásutánját, hanem a magyar néplélek sajátos hangulatát is megismeri. A dalok tökéletes előadása biztosítja, hogy megtanuljanak különbséget tenni a jó és a rossz előadás, a hamis és nem hamis éneklés között. A gyermekverseknél követelmény, hogy egyszerűek, gyermekek számára érthetőek legyenek és fontos tényező a vers zeneisége, ritmikája is.

A jó tolmácsolásban hallott .. mese, kivált szuggesztív előadásban, leköti, gyönyörködteti, elgondolkasztja (a gyermeket). Fontos, hogy a mese felolvasója szépen, magyarosan beszéljen, világosan tudjon értelmezni, ki tudja emelni a meséből a lényegét, tudja követni a mese tempóját, de ne legyen túlmagyarázó, negédeskedő, gügyögő. A meseolvasást tekintve két irányzat alakult ki: az egyik szerint a mesét elegendő jól, kedvesen felolvasni, a másik szerint a mesefigurákat meg kell eleveníteni, s a mesét egy kicsit el kell játszani.

Miután a gyermek ragaszkodik megszokott jó ismerőseihez, nagyon hatásos állandó mesefigurák szerepeltetése a rádióban. A mesehősökön túl reális állandó figurák is lehetnek gyermekműsorokban, pl. Miska bácsi. Egy-egy jól sikerült állandó figura egész gyermekgenerációk nevelőjévé, jóbarátjává válhat. A gyermek keresi a kapcsolatot az állandó figurával, ír neki, választ vár, beszámolóleletéről, legintimebb dolgairól, örömeiről, bánatairól.

A rádió legsajátosabb, legrádiószerűbb műsora a mesejáték. Rádióban a mesejáték a zene és az akusztikai hatások segítségével szabadon szárnyalhat térben és időben, megelevenedhetnek állatok, növények, tárgyak, viaskodhatnak hétfejű sárkányok, nem akadály az óperenciás tenger. ... Az expozé legyen nagyon egyszerű, világos, a cselekmény legyen egyszálú, a jelenetek egymásból folyjanak és a cél felé törjenek. A

mesejátéknak mindég van pozitív hőse, s a hős mindég győz - ha sok nehézség árán is - s a kis hallgató természetes igazságérzete kielégül. Narrátor alkalmazása csak akkor engedhető meg, ha olyan különleges a mesében szereplő tárgy, vagy olyan bonyolult egyik-másik cselekmény, hogy a gyermek narrátor nélkül nem értené meg. Zenés mesejátéknál ügyelni kell, hogy a dalbetétek szövege ne valamiféle külön produkció legyen, hanem szervesen kapcsolódjék a darabhoz. A mesejáték zenei kötéseinek a legtöbb esetben fontos dramaturgiai funkciójuk van. Biztosítják a meseszerű helyszínek hangulatát, elmélyíthetik a meseszerű alakok jellemét. A "kötelező irodalmi" művek adaptációinak sugárzása után jellemzően megnőtt a könyvet kereső/elolvasni akaró iskolás gyerekek száma. Az ismeretbővítő céllal készített hangjátékok segíthetik a gyermek földrajzi, történelmi, természetudományi ismereteinek bővítését, s a cél érdekében a műfaji megoldás lehetőségei végtelenek. Szállhat vissza az "időgépen" régmúlt korokba, kalandozhat a jövőbe, távoli bolygókra, Földünk ismeretlen tájaira, a tudomány magaslataira stb. Ezek lehetnek egyediek és sorozatszerűek. (1964)

A gyerekműsorok azért is fókuszban lehetnek, mert a mai gyerekek mai rádióhallgatási szokásai határozzák meg a következő évtizedek rádióhallgatási szokásait. Ha a gyerekeket igényes műsorokkal sikerül a rádió elé csábítani, akkor a jövőben is keresni fogják ezeket. Ha nem, akkor csak zenehallgatásra használják majd ezt a médiumot. A mai gyerekek gyűjtegetőszendélyüket az interneten is kiélhetik: szeretik, ha saját dolgaik, játékaik vannak, és éppígy szeretik, ha a rádióműsorokat is magukának tudhatják. Erre legjobb eszköz az internetről letölthető program. Egy ír rádiós szakember mesélte, hogy gyereke sokat hallgatja az amerikai gyerekrádiókat (Disney vagy magánrádiók) az interneten, és szereti, ha a műsorok letölthetők.

IDÉZETEK

TILOS RÁDIÓ -"ARRÓL SZÓL, AMI MAJD LESZ"

Magyar Hírlap 1991. okt. 24.

A frekvenciamoratórium ellenére augusztus óta működik a Tilos Rádió, az egyetlen alternatív kulturális adó. Bár munkatársai illegalitásban dolgoznak, egyre többet hallani róluk. A Nyilvánosság Klub nekik ítélte a régóta átnyújtásra váró Civilkurázi Díjat.

Ők azonban nem csupán állampolgári engedetlenségre kényszerülő öntevékeny csoport tagjai. Elsősorban egyfajta, nálunk csak amerikai filmekből ismert rádiózás megteremtői, akiknek ugyan nagyon határozott elveik vannak, de amit csinálnak, szórakoztató játéknak fogják fel. Milyen ez a Nyugaton már réges-rég a kulturális élet szerves részének számító rádiótípus? Mennyiben nyújt mást, mint a tömegmédiá? Erről kérdezem a Tilos Rádió egyik munkatársát, akit jobb, ha nem nevezünk meg. (Az adás a nyugati URH-sávon - FM 95,5 - hallható, ha hallható, hétfő, szerda és péntek délután.)

- Alapelvünk, hogy olyan nonprofit rádió szeretnénk lenni, amely alternatív kultúrával és kisebbségekről szóló kulturális kérdésekkel foglalkozik. Ezek a témák csak nehezen vagy elszórtan kapnak teret a tömegmédiában. Hogy a kereskedelmi médiából hiányoznak, az

természetes, mert ezek a kisebbségek nem fizetőképesek. De az úgynevezett közszolgálati, a nagyobb médiában sincsenek jelen, mivel azok tömegigényt elégítenek ki, és mindenkinek akarnak szólni.

– Melyek ezek a kisebbségek?

– Egyrészt a kulturális értelemben vett kisebbségek, akik nehezen publikálnak, ritkán kerülnek szóba, és akiket nem nagyon támogatnak. Például olyan zenészek, akik nem hallhatók a nagy rádióban.

Megszólalási lehetőségek, kapnak még etnikai értelemben vett kisebbségek, például a cigányok.

Tervezzük cigányfélóra elindítását, amely roma nyelven menne. Dolgoznak rajta, de még nincsen, és ez elég nagy baj.

– Hallgatnák ezt azok, akik értik?

– Az mindegy. Először teljesen mindegy. Amíg a nagy romarádió meg nem indul, addig ez mindenesetre gesztus. Ezt a rádiót különben sem lehet rendesen fogni, tekintettel a körülményekre, amelyek között dolgozunk. Így hát minden, amit csinálunk, csak gesztus, arról szól, ami majd lesz. Végül pedig foglalkozunk a szociológiai értelemben vett kisebbségekkel, például a homoszexszuálisokkal, leszbikusokkal, környezetvédőkkel.

– Milyen a rádió felépítése, szerkezete?

– Gyakorlatilag egy szervezeti eleme van: egy napnak megvannak a felelős szerkesztői. De, hogy a műsorba kitől kérnek anyagot, az az ő dolguk. Arról van benne szó, amit ez a két-három ember fontosnak tart. Főszerkesztők nincsenek. A szerkesztők (nem szeretem ezt a szót, de nem tudok jobbat) felelnek ezért, hogy egy napra össze legyen válogatva az anyag. A műsor 70-80 százaléka zene, a többit kell kitölteniük interjúkkal, novellák felolvasásával. Az adás tehát egyrészt úgy áll fel, ahogy nekik tetszik, másrészt azért meg kell felelnie az előbb említett alapelveknek. Tehát abban is különbözünk a nagy rádióktól, hogy a mi munkánk homogénebb, mi csak a felsorolt témákkal foglalkozunk. Később, ha napi nyolc-tíz órás adások lesznek, sem szeretnének ezen a munkamódszeren változtatni. Inkább majd rendgeteg külsőst fogunk alkalmazni, akik bejöhettek és elmondhatják a magukét. Ami a szerkesztőknek tetszik, az lesz a műsor. Úgy gondolom, éppen ez a lényege az ilyen rádiózásnak. Az lenne a jó, ha tíz-húsz ilyen csoport összeállna. Ugyanúgy, ahogy az emberek lapokat indítanak.

– A médiatörvény lehetővé teszi majd az ilyen csapatok működését?

– Nekünk van egy olyan ötletünk, elképzelésünk, amivel bővíteni kellene a törvénytervezetet. Szükség lenne egy harmadik sávra, ahol néhány frekvencia lekötésével lehetőséget teremtenének az ilyenfajta rádiózásra. Így több száz közösségi rádió működhetne egyszerre. Minden falunak lehetne egy rádiója. Az emberek nem várnák, hogy majd legyűrűznek hozzájuk a hírek, hanem folyamatosan kommunikálnának. Sokkal jobban lehetne így a kis falvakban élni. Hatalmas kaland lenne. Nekünk is óriási kaland mikrofona beszélni, még ha tudjuk is, hogy senki sem hallja. De a rádiózást erősen misztifikálják, és ezt a törvényjavaslat is erősíti: rádiózni valami nagy és felelősségteljes dolog, aminek meg kell felelnie rengeteg technikai és tartalmi követelménynek. Ez pedig nem így van.

– Ez a fajta rádiózás, aminek ti is hívei vagytok, rugalmasabb, mint a közszolgálati vagy kereskedelmi rádiók?

Talán meglepő, de a működés rugalmassága mellett bizonyos szempontból merevebbek vagyunk. Ami a mi érdeklődésünkön kívül esik, azzal nem akarunk foglalkozni. Ennélfogva

történhet bármi, ha az minket nem érdekel, nem fog bekerülni a rádióba. Eleve idegenkedünk például a politikától. Amit hagyományos értelemben politikának neveznek, azzal nem akarunk foglalkozni. Sokan kérdezték, miért nem mondunk híreket? Mert erre a nagy rádió alkalmas. A mi híreinket csak akkor fogják hallgatni, ha ezek speciális hírek. Van egy alternatív hírlánc Európában, amelyhez majd szeretnénk csatlakozni. A rádióknak kissé anarchista jellege van. Nem szeretjük, hogy engedélyeztetnek, hogy beavatkoznak. Persze mi elismerjük az állam szerepét, szeretnénk beleszólni a törvényjavaslat kidolgozásába, legálisak akarunk lenni.

– Azt mondod, idegenkedtek a politikától, a Médiahajón például mégis jelen voltatok. Miért?

– Meg kell jelennünk a nagyobb nyilvánosság előtt, mert ezt a rádiót egyébként egy szempillantás alatt megszüntetnék. Tehát önvédelemből. Másrészt beszállunk a civilnyilvánosság szervezésébe.

Magyarországon nincs ilyen nyilvánosság, és különösen nincs alternatív nyilvánosság. Ezért mi nem csak azt akarjuk, hogy ez a rádió működjön, hanem ezeknek a mozgalmaknak az egymás közti kommunikációjában is szeretnénk segíteni. Részt veszünk például egy alternatív dokumentációs központ felállításában. A Nyilvánosság Klubbal és az Európai Szabad Rádiók Szövetségével együtt egy olyan konferenciát szervezünk, amely a szabad rádiózás kérdését fogja tárgyalni az összes érintett részvételével. Szeretnénk ott látni a Frekvenciagazdálkodási Intézet képviselőit, a törvénytervezet előkészítőit, a rádiót, újságokat, független rádiócsírákat. Nem hiszem, hogy sikerül zárónyilatkozatot kiadni. Célunk inkább az, hogy a felek meghallgassák egymást. A sajtó pedig felállít egy összképet, amely így megjelenik majd a köztudatban. Talán ez az útja annak, hogy a javaslatunk bekerüljön a törvénybe.

– Üldöznek még benneteket?

– Persze. Változó intenzitással és leleményességgel. A Frekvenciagazdálkodási Intézet hivatalból megpróbál minket bemérni és felszámolni. Szorosan együttműködnek a rendőrséggel, amely nyomozást folytat ellenünk. Úgy látszik, nem lehet itt elvárni, hogy egy rossz, elavult törvény megszegői irányában toleranciát tanúsítsanak.

– Féltetek?

– Nem. Nincs miért félnünk. Igazunk van. Nem lopunk, nem csalunk, nem zuhannak le tőlünk a repülők, mint ahogy azt állítják. A jelenlegi törvényjavaslat olyan helyzetet akar előállítani, amelyen nem lehet változtatni. Pedig dinamikus szemléletű médiatörvényre lenne szükség, amely abból indulna ki, hogy a rádiózás hatalmas iramban változik. Nem kell annyira félni attól, ha a dolgok szabadon folynak.

Vitézy Zsófia

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS A KÖZÖSSÉGI RÁDIÓKRÓL

Az alábbi részletek a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetének egyik szakmai szemináriumáról valók, ahol egy kerekasztal-beszélgetés során a közösségi rádiózás sajátosságait próbáltuk meg körbejárni.

Cs. Kádár Péter: Nagyon furcsán kezdődik a történet, ugyanis amikor az első ilyen

rádiók megalakultak Magyarországon, nem tudták magukról, hogy kicsodák. Azt tudtunk, hogy két dolgot nem akarunk: nem akarjuk teletömködni reklámokkal a műsorainkat, és nem akarunk a nagymamáknak rádiózni. Sokfajta ideológiát lehetett kiötlölni, a Fiksz ideológiája az volt, hogy a magánvélemények és magánközlemények fóruma lesz. A kereskedelmi rádiók elsősorban a hirdetést tartalmazzák mint üzenetet, a közszolgálatnak vagy államinak nevezett rádió a hatalom által fontosnak tartott információkat próbálja eljuttatni a néphez. Nekünk meg az a fontos, hogy a saját magunk, illetve azok világáról beszéljünk, akik vállalják, hogy problémáikat műsorra tűzzük. Kicsit Hyde - park jellegű rádióként képzeltük magunkat, amelyben mindenki azt mond, amit akar.

Kezdeti próbálkozásaink valóban ilyen véleményközlő rádiózásról szóltak. Egyik első, egy naposnál hosszabb rádiózásunknál - 1994-95 telén - bizonyítottnak látszott, hogy ez működik. Egy pesti padláson 18 napon keresztül ott van ki tudja, hány tucat ember, és csak mondja a magáét, beleköt a másikba, közben pedig időnként zenél. Gyarapodunk, mert a hallgatónak is tetszik, egyre többen szólnak bele, egyre többen van magánvéleménye a világ kisebb dolgairól. Kialakult egy jó bulihangulat, amelynek két feltétele volt: az egyik, hogy napi 24 órán keresztül rádiózzunk. Ez a fajta, életérzést sugárzó rádiózás csak hosszú időtartamban képzelhető el, lévén nincsenek benne műsorok. Ha a hallgató bekapcsolja a rádiót, akkor mindig ugyanazt hallja: hogy van egy nagyon közvetlen társaság, amelyik egyfolytában önmaga világáról beszél, s ha ez a világ olyan, mint az én világom, akkor ez az én rádióm is, és akkor elmegyek oda műsort készíteni.

Amikor aztán engedélyt kaptunk a másik két rádióval közösen, akkor az történt, hogy nem tudtunk éjjel-nappal rádiózni. Kicsikét sokan voltunk, úgyhogy el kellett osztogatni a műsoridőt. Fél év után lassanként majdnem mindenkinek csak egy órányi műsorideje maradt, és mert az emberek egyébként is elfoglaltak voltak, egyre kevésbé volt jellemző az, hogy találkoztak egymással, bár egy ideig még a heti gyűlésekre - stábgyűléseinkre - a rádió munkatársainak többsége összejött.

Azonban a rádiózás mégiscsak egy szakma, s elkezdett kiderülni az, hogy hosszú távon azért nincsen annyi mondandónk. A mi világunk is véges világ, a mi világunk értékeinek állandó hangsúlyozása egy idő után számunkra is unalmassá válik.

Ehhez jött még az, hogy betette lábát a rádióba néhány pályázat, amikor már nemcsak a belső készítésnek kellett megfelelni, hanem külső vállalatoknak is, és ebből számos feszültség adódott. Voltak preferáltabb műsorok meg kevésbé preferáltak, jobban elismert műsorkészítők és kevésbé elismertek. Az lett a vége, hogy el kellett dönteni: bulit csinálunk-e továbbra is, és mellesleg tönkre fogunk menni anyagilag, vagy pedig összeszedettebb rádiót csinálunk, amely az alapértékekhez tér vissza: szociálisan érzékeny, kulturálisan magas szintű.

Végülis egy nem teljesen demokratikus fogással úgy döntöttünk, hogy ha az alapértékekhez térünk vissza, akkor bizony néhány embert el kell küldeni. Azért nagyon nehéz ez, mert ezekre a figurákra végülis nem haragszik az ember, tehát szánkózni továbbra is elmehetnénk együtt, csakhát nincs amiért elmenjünk szánkózni. Ennek következtében elküldtünk két embert, és velük ment vagy egytucatnyi.

Nálunk alapvetően nem arra szövetkezett az alapító, hogy rádiót csináljon, az csak később jött. Sajnos kell valamiféle hierarchiát csinálni, ahol a közösség legtöbb tagja a döntések előkészítésében vesz részt, a döntéshozatal viszont egyszemélyi feladatot jelent. Nem csak a külső felelősség miatt, hanem azért is, hogy szét ne essen az egész. Legalább egyvalakinek át kell látni az egészet. Milyen eszközei lehetnek? Megesik, hogy valaki

egyből megsértődik, ha szólnak neki valami miatt - nálunk is így van, ha nem is tömegesen, de távoznak el emberek. Igaz, utóbb kezdenek visszaszivárogni, mert hiányzik a dolog: jó, hát akkor nem teljesen azt csináljuk, amit akarunk, de megszólalni, zenéket összerakni, azért az nagyszerű dolog. Volt olyan is, akit többször kirúgtunk már, de újra bejön a stúdióba: nem csinál semmit a szerencsétlen, de olyan rohadt a külső világ, hogy valahová tartoznia kell - például egy rádióhoz.

Mihályfi Tivadar: Amikor '95 elején elindultunk, mi is azzal kezdtünk, hogy mutassuk meg: nem csak a profi tudnak rádiózni. Ez egy nagyon szép szlogen, nagyon könnyen ment addig, amíg elő nem állt az a probléma, hogy nem hetente egyszer kell adást sugározni, hanem napi rendszerességgel. Természetesen mi sem vagyunk egy tőkével agyontámogatott rádió, ahol ha megfizetjük a munkatársakat, akkor azt csinálják, amit mi mondunk.

Akkor kezdődnek a hibák, amikor az önkéntes munkatársak megbízhatósága megkérdőjeleződik. Nálunk különösen, mert a Szombathelyi Tanárképző Főiskola hallgatói adták a rádió önkéntes stábjának többségét. Természetesen nem a szombathelyiek, mert ők aztán nemigen jönnek rádiózni, hanem a kollégisták. Véget ér a félév, hazamennek. Jön a nyár, kéne naponta rádiózni - de kivel? Ekkor kezd hígulni az önkéntes munkatársi gárda, mert olyanokat vagyunk kénytelenek megtartani, akiket amikor elegenden vagyunk, nem szívesen foglalkoztatunk.

Problémarendezés alkalmával a legelső stáció: le kell ülni elbeszélgetni az illetővel. Meg kell értetni, hogy ő ennél a rádiónál két dolgot kapott: lehetőséget arra, hogy a hallgatókat tudásának megnyilvánulásaival traktálja, meg még egy lehetőséget, hogy ha ez jól sikerült, akkor legyen egy kis sikerélménye. Ez két olyan motiváció, amiből a sikerélmény a nagyobb, s ez nagyon sok önkéntes munkatársunkat megtartja. Még azokat is, akiknek utána elfoglaltságuk van, ami nagyon nehezíti teszi a rádiózásban való részvételüket.

Halics Attila: Gyerekek, az egész beszélgetésből egy derül ki: azt a fogalmat, hogy közösségi rádió, nem lehet egyféleképpen definiálni. Minden rádió a saját körülményei, a saját környezete alapján kell, hogy kialakuljon. Ne akarjunk mi sablonokat kimondani. A lényeg a következő: mindig az adott környezetnek, körülménynek, hallgatói összességnek kell rádióműsort sugározni, ez pedig mindig más. Nem erőltethetők a hallgatóságra olyan arculatok, amit én képzelek el magamnak. Egyet tehetek: megpróbálok a magam eszközeivel, adottságaival olyan műsort csinálni, ami minél több hallgatót vonz. Ehhez viszont ismernem kell a hallgatóságot.

Giczey Péter: Beszélgetünk itt fogalmakról: amatőr, profi, közösségi rádió, reklám, nem reklám stb. Szerintem ezek a fogalmak egyáltalán nem érvényesek a közösségi rádiózásban. A közösségi rádiózás más tér, más idő, más dimenzió. Szerintem a közösségi rádió az maga a hallgató. Van egy olyan mondás, hogy a közösségi rádió általában az, ahol a hallgató hallható. Szerintem ez tökéletesen kifejezi a közösségi rádiózás lényegét.

Thuróczy Gergely: Kivételesen nem a Fiksz, hanem a pécsi Szubjektív Rádió "képviselőjében" szólnék. A Szubjektív egy jó félévtizede megszűnt rádió, még a kemény antalli időkben kalózként sugároztunk Pécsett, nevetséges technikai körülmények között. Nem dobott föl, hogy senki sem hallgat, de csináltuk, mert tudtuk, hogy kell - noha még a

saját kollégiumi szobatársaim sem hallgattak. A rádiózás nem amatőr vagy profi szembenállásról szól, ennél lényegesebb a pénz kontra nem pénz: igazi közösségi rádiózás ott lehetséges hosszú távon, ahol az anyagi érdekek háttérbe szorulnak. Kalózként meglehetősen "ideális" szabad rádió voltunk. És ebből a valamiből nőtt ki aztán a Publikum Rádió, Pécs hivatalos szabad rádiója. Kell egy kis fanatizmus ehhez a műfajhoz, aki pedig rögvest sikerélményre vágyik, az keressen más formát az önmegvalósításhoz. Az elejétől fogva komolyan vettük az egészet, pedig aztán tényleg csak légyzümmögés voltunk a viharzó magyar médiamoratóriumban. Nem azért csináltam a rádiót, mert arra számítottam, hogy majd megélek belőle, s még csak azt sem vártam el, hogy széles néptömegek hallgassanak, hanem azért, hogy jelen legyen valami más is az éterben: a lehetőség, az esély. Szerintem valahol itt kezdődik a közösségi rádiózás, bár én szívesebben használom a "szabad rádió" terminust, melynek értelmében az ember saját magát és kedvtelésből nyomatja, és nem számít a hallgatók száma. Egyébiránt megértem, hogy a kereskedelmi rádiókban nem lehet pl. komolyzenét adni, mert akkor éhenhal a család, lévén elmaradnak a reklámbevételek.

A szabadrádiós olyan műsort készít, ami beleillik a közösségi rádió szellemiségébe, és ennek a produkciónak ott a helye, más rádiókban szinte értelmezhetetlen. A rádió számomra nem fétis, nem egy elérhetetlen fórum, nem a szerencsés-keves "beavatottak" által űzött média-mágia, hanem a hobby-hétköznapok része: mondhatni semmi köze a profi újságíráshoz. Mindenki ír verseket - ennek nyomán mért ne rádiózhathatna mindenki?.. Elismerem, hogy szélsőséges álláspontot képviselek, ért is engem elég vád, hogy ízlésterrorista vagyok. Finomabban szólva: nem árt népművelő szándékkal közeledni ezen fajta rádiózáshoz. Nem a pillanatnyi közönségigény kiszolgálása a cél, nem a divat követése, hanem a progresszivitás, az újdonság ill. az időtálló értékek felmutatása. Azt, hogy mi számít újnak, elég könnyű meghatározni, de hogy mi a jó, abba most inkább ne menjünk bele, mert az mindenkinél más és más. Számomra az a legfontosabb, hogy mi megy ki az éterbe - hogy ennek a gazdasági háttere micsoda, az a közösségi rádiózás szempontjából másodlagos. Biztos fellengzősen hangzik, de én az "örökifjú értelmiségnek" készítem a műsoraimat: ebbe számomra belefér a 14 évestől a 80 évesig bárki, s ez elsősorban mentális, szívbeli hozzáállást takar.

Nem azt mondom, hogy ne legyen Pesten tíz nyalóka-rádió, arra is szükség van, viszont legyen más is, például leginkább egy kilencvennyolcmegaherc a maga civiltilosfikszevel. Változatosság, sokszínűség és egy bizonyos megemelt szellemiség: ez a mi "filozófiánk" - ráadásul nem konkurensei vagyunk a kereskedelminek-közszolgálatinak (mert aki nem rájuk kíváncsi, az inkább úgysem hallgat rádiót): mi kiegészítjük őket, nem pedig versenyzünk velük. Mi nem háttérrádió vagyunk, ránk oda kell figyelni - már amikor érdemes... Persze adódnak ebből "kellemetlenségek" is: bizonyisten kaptam olyan telefont, hogy muszáj kikapcsolni a Fikszet - nem azért, mert hallgathatatlan volt, hanem mert annyira lebilincselő, hogy elvonja a hallgatót munkától. Ennél nagyobb elismerést nehéz kapni ebben a műfajban.

Suba Péter: Nekem a rádió elsősorban eszköz, s ebbéli minőségében egy folyamatot világít meg, amit például egy újság nem adhat meg. Azon van a hangsúly, hogy miképp érezzük magunkat a műsor készítése folyamán. A rádió annyiból jobb az újságnál, hogy azonnal lehet érezni a reakciót, nincs idő arra, hogy még egyszer átnézzük a dolgot - profivá tud nevelni, koncentrálna a gondolkodásodat. Természetesen az is fontos, hogy az önmegvalósítás és a szabad véleménynyilvánítás is belefér a folyamatba, s az itt tanultakat

modellezni lehet majd életünk bármelyik területén. Produktumot hozunk létre a semmiből.

Péterfi Ferenc: Azt szeretném elmondani, hogy számomra mi az izgalmas a közösségi rádiózásban. Azt veszem észre, hogy aki nálunk dolgozik, és a műsorában beszélget valakivel, azt érdekli a másik ember. Ez manapság elég ritka a világban. A másik, hogy nagyon helyi tud lenni ez a fajta médium. Nem azt mondja, hogy ami ezen kívül van, az érdektelen és értéktelen, de a világ olyan szeletét teszi előtérbe, amivel a média más dimenziói nem foglalkoznak.

Önkénteseink elsősorban olyan dolgot tudnak jól megcsinálni, amihez személyesen kötődnek. Általában azt tapasztalom, hogy van üzenete az embereinknek, akinek pedig nincs, az úgyis kikopik. A mi rádióinkban az a jellemző, hogy se a vendég nem sztár, sem a műsor készítője. Nem a külsőségek számítanak, hanem az érdeklődés: próbálok közvetíteni valamit a többiek felé, kiemelni az átlagos világból, és jó esetben az én érdeklődésem van olyan őszinte, hogy az a hallgató számára is meghitt lehet, tehát van üzenetem - és ez sem olyan mindennapos a média-gyakorlatban.

Cs. Kádár Péter: A közösségi rádiózásnak van egy nagyon fontos ismérve: a tolerancia. A Fikszben nem kivételes, hanem jellemző eset, hogy az átlagostól eltérő emberek adják elő saját dolgaikat, minek következtében egészen különleges műsoraink vannak. Hozzánk igen ritkán téved be "normális" ember - mi valóban egyéniségeket tartunk. Eleddig sikerült elkerülnünk, hogy a Fiksz magánhangzóvá váljék, azaz egy személy vagy csoport rádiója legyen, ez pedig a sokszínűség következménye. Ha valaki irányzatos vendéget hoz magával, akkor többnyire mindig akad valaki, aki azt mondja: ezt a pasast mégiscsak meg kellene szorongatni, mert a mondókájának reklámíze van. S ebből a szempontból is különbözünk a közszolgálati rádió talpnyalós vagy álobjektív dolgaitól.

Mi egy konfliktus-vállaló rádió vagyunk, nem rettenünk meg attól, hogy a világ nem kerekded, s persze elsősorban azokkal szeretnénk barátkozni, akik másként, alternatívabban működnek, mint a világ általában. Itt egy apró megjegyzést hadd tegyek: a közösségi rádió és az alternatív rádió nem ugyanaz. Tehát aki alternatív műfajokat csinál, az nem biztos, hogy csupán közösségi rádió keretei közt teszi.

Brüll Edit: A közösségi rádiózás számomra azt jelenti, hogy végre valamit nem pénzért kell csinálni. A szabad rádió és a közösségi rádió között különbséget teszek. A szabad rádió jóval tágabb fogalomkör számomra. Ilymódon persze a szabad rádiók körébe egy kereskedelmi rádió is beletartozhat, mert ő is lehet független - tehát én a szabad rádiózás alatt nem azt értem, hogy mindenfélét lehet benne beszélni, hanem a függetlenség a lényeg. A közösségi rádió független, nem pénzért kell csinálni, valamint nem valamiféle külső, hanem egyfajta belső kényszer határozza meg a tartalmát. Éveken keresztül közösen kell megteremteni az új értékeket, a régiekért pedig naponta megharcolni - az új emberekkel, a régiekkel, időnként önmagunkkal. Azt gondolom, hogy ez nagyon érdekes és értékes folyamat. Itt nemcsak hallani, hanem meghallani kell a másikat, és nemcsak nézni kell, hanem látni. Foglalkozni kell azzal, aki első látásra nem odavaló - egy kereskedelmi rádióban, ha rosszul is teszi a dolgát, akkor el kell zavarni, nálunk viszont más szempontok is közrejátszanak.

Váradí Ferenc: 4-5 évig dolgoztam egy debreceni lapnál, profi körülmények között,

meglehetősen magas fizetésért, csak egy idő után a politika, illetőleg a gazdaság abszolút rátelepedett a közérzetemre. Nem írhattam meg azt, amit szerettem volna, mert ez esetleg elrémítette volna a potenciális hirdetőt. Egy idő után belefáradtam és megutáltam az egészet, nem akartam hülyeségeket és hazugságokat írni - ennek ellenére ma is imádom az újságírást. Aztán elmentem a Szóla Rádióhoz, most meglehetősen rossz anyagi körülmények közt dolgozom, nem Marlboro-t szívok, hanem hagyományos Sophiane-t - de egyébként jól érzem magam...

JOGI KÉRDÉSEK

REKLÁM

A médiatörvény reklámra vonatkozó utalásai

Burkolt reklám: az a m sorszám vagy m sorszámon belüli tájékoztatás, amely semleges információ látszatát keltve ösztönöz áru vásárlására, vagy szolgáltatás igénybevételére, vagy bármely más üzleti magatartásra.

Klasszikus reklám: minden olyan reklám, amely nem min sül közvetlen ajánlatnak.

Közvetlen ajánlat: az a reklám, amely a kereskedelmi elosztóval vagy a szolgáltatóval való közvetlen kapcsolatteremtés útján termékek vételére, eladására vagy bérletére, illetve szolgáltatások igénybevételére szólít fel.

Reklám (hirdetés): olyan nyilvános tájékoztatásként ellenérték vagy ellenszolgáltatás fejében közzétett m sorszám, illetve rendelkezésre bocsátott m sorid , amely megnevezett vagy ábrázolt áru - termék, szolgáltatás, ingatlan, jog és kötelezettség - értékesítését, vagy más módon ellenérték fejében történ igénybevételét vagy a reklámozó által kívánt más hatás elérését segíti el .

Támogatás: valamely - reklámnak nem min sül - m sorszám elkészítéséhez, nyilvános közzétételéhez a m sorszolgáltatónak nyújtott pénzbeli vagy más gazdasági természet hozzájárulás annak érdekében, hogy a támogató vagy általa meghatározott harmadik személy nevét, védjegyét, megkülönböztet jelzését, a róla alkotott képet népszerűsítse.

Reklámkorlátok és -tilalmak

10. § (1) A reklám tényállításaiért - a tudatos félrevezetés kivételével - am sorszolgáltató e törvény szerint felel sséggel nem tartozik

(4) A m sorszolgáltató híreket közl és id szer politikai tájékoztató m sorszámokban rendszeresen szerepl bels és küls munkatársai sem képből, sem hangban nem jelenhetnek meg reklámban és politikai

hirdetésben.

(5) Burkolt, illetve tudatosan nem észlelhet reklám nem közölhet

Nem szabad közzétenni dohányárut, fegyvert, l szert, robbanóanyagot, kizárólag orvosi rendelvényre igénybe vehet gyógyszer, továbbá gyógyászati eljárást népszerűsítő, ismertet reklámot.

15. § (1) Reklámot, közérdek közleményt, jótékonysági felhívást, politikai hirdetést

a) e jellegének a közzétételt közvetlenül megelőző és azt követő megnevezéssel,

b) egyéb műsorszámoktól optikai vagy akusztikus módon, jól felismerhetően, elkülönítve kell közzétenni.

A nem nyereségérdekelt műsorszolgáltató óránként három perc reklámot sugározhat.

Reklámot műsorszámok között lehet közzétenni.

A műsorszám támogatóját a közzétételt közvetlenül megelőzően vagy az utókövetően meg kell nevezni. Támogatott műsorszám nem hívhat fel és nem befolyásolhatja a támogató vagy általa meghatározott harmadik személy üzleti tevékenységének igénybevételére, illetve az attól való tartózkodásra.

A műsorszolgáltató a Testület (ORTT) számára az általa megszabottak szerint adatokat köteles szolgáltatni.

Az üzemben tartók elosztásból származó reklámbevételeiket kötelesek folyamatosan elkülönítetten vezetni, és arról minden év március 1-jéig a Testület részére havi bontásban tájékoztatót küldeni. A Testület ellenőrzései alkalmával jogosult a nyilvántartást ellenőrizni.

INTERAKTÍV MŰSOROK JOGI KÉRDÉSEI

Országos Rádió és Televízió Testület elvi állásfoglalása
2004. 07. 09.

„Az Alkotmánybíróság határozatai alapján kijelenthető, hogy a véleménynyilvánítás joga olyan alapvető demokratikus jog, mely csak nagyon kis mértékben korlátozható külső, állami – ha úgy tetszik hatósági – beavatkozás által, és csakis abban az esetben, ha ezen jog gyakorlása közben másik jog, vagy mások jogának sérelme valósul, illetve állapítható meg.

Mindezek figyelembe vételével a Testület álláspontja az, hogy megengedhetetlen annak a hangnemnek, eladási stílusnak az elterjedése a médiumokban, melynek térnyerése megfigyelhető a műsorszolgáltatók műsorszámaiban – legyenek azok bulvár jellegű, vagy komoly hangvételű és komoly napi politikai kérdésekkel, témákkal foglalkozó, azokra reflektáló műsorszámok. Utóbbiak tekintetében fokozottabban kell a megfelelő eladásmódra, a vélemény megfelelő formában történő kinyilvánítására ügyelni.

A m sorszolgáltatóknak fokozott felelősséggel kell eljárniuk hallgatói, nézői vélemények megjelenítésekor különösen az olyan típusú m sorszámok vonatkozásában, melyeket kifejezetten a vélemények „mozgatnak”, azaz a hallgatók, nézők aktivitása határozza, vagy határozhatja meg a téma irányvonalát. Ugyanez vonatkozik azokra a m sorszámokra is, amelyekben csak néhány, esetleg érdekesebb, provokatívabb hozzászólás kap teret a m sorszám vagy a tárgyalt téma színesítéseként. A m sorszolgáltatóknak – ide értve a m sorszámok létrehozásában közreműködő munkatársakat, de elsősorban szerkesztőket, m szervezeteket – a különböző témák tárgyalása, megbeszélése során a mérleg nyelve szerepét kell betöltenie, legfőképpen akkor, ha durva, súlyosan sértő hangvételű hallgatói, nézői vélemények adnak teret. Az ún. „betelefonálás” m sorszámok esetében a m sorszám készítőinek egyrészt a médiatörvény 4. §-ában elírtak sérelmét, továbbá egyéb más jogsérelmet kell elkerülniük, másrészt figyelniük kell arra, hogy ne gátolják, vagy fosszák meg a hallgatót, nézőt véleménysszabadságától, azaz szabad véleménynyilvánításhoz való jogától. A m sorszolgáltatóknak az objektivitást, ténytudást, kiegyensúlyozottságot, tárgyilagosságot mindenekelőtt figyelembe véve kell meghozni a megfelelő döntést ezen esetekben is, lehetőleg jogsérelmek elkerülésével.

Az sms-ben, vagy elektronikus levélben küldött vélemények közzététele kapcsán sokkal eredményesebben érvényesülhet és kell is érvényesülnie a szerzői funkciónak, azaz annak, hogy a jogszabályi előírások – és itt nem csak a médiatörvény szabályairól van szó – sérelmét jelentő, ilyen tartalommal bíró üzeneteket a m sorszolgáltató lehetőleg ne hozza nyilvánosságra, ne jelenítse meg a képernyőn. Tehát amennyiben egy írásos üzenet – legyen az e-mail vagy sms – annak tartalma, avagy szóhasználata okán alkalmatlan közzétételre, a m sorszámában közreműködőknek – m szervezeteknek, szerkesztőknek – kell az azokban kifejtett véleményeket kontrollálnia és lehetőleg szerint megakadályozni éterbe kerülésüket.

A Testület álláspontja szerint a m sorszolgáltatók a szerkesztői szabadság elvét nem helyezhetik mindenek fölé, hiszen a médiatörvény alapelvei egyértelműek, azok betartása minden magyarországi m sorszolgáltató számára kötelező és a miniszer segíti, hiteles m sorszolgáltatás alapköveit jelentik.”

JOGI ÉRTELMEZÉSEK ÉS TANÁCSOK

Fiatalok védelme, diszkrimináció

Miután nem lehet korhatárt jelző piktogramot elhelyezni a rádióban, öt kategóriát alakítottak ki, ebből a 2-3-4. kategóriákba kerülő adásokat előre be kell kategorizálni:

1. Bármikor szabad adásba kerülnie (tartalomtól függetlenül) Reklámok, sport- és hírműsorok
2. 21-05-ig kerülhet adásba 12 éven felülieknek szóló műsor
3. 22-05-ig kerülhet adásba 16 éven felülieknek szóló műsor
4. 23-05-ig kerülhet adásba 18 éven felülieknek szóló műsor

5. általánosan tilos adásba adni: pornográfia

05-21 óráig tart "fiatalkorúak" védett területe. Ebben az időszakban különösen figyelni kell az adásokban elhangzottakra, különösen az élő interaktív műsorokat. Néhány ilyen rázósabb téma: bármiféle etnikai, vallási kisebbség diszkriminációja, "bántása", beleértve a "szőke nős" vicceket is.

Csúnya beszéd

Bizonyos káromkodás formulák vagy szavak, kifejezések, asszociációk használatát az ORTT "köznyugalom megzavarására alkalmas" fordulatként értelmezheti (egy konkrét példa "Nem a farkadra vagyok kíváncsi"). Mindez - a Tilos rádió példájára gondolva - szöveggörnyezet és utólagos bocsánatkéréstől függetlenül lesz szankcionálva. Ezek a 05-21 órás időben inkább kerülendők, mint kipróbálандók.

A bejátszott idegen nyelvű zeneszámok szövegéért - a benne előforduló csúnya beszédért - nem felelős a rádió.

Szankciók, ha a rádió médiatörvényt sért:

1. Felhívás a sérelmezett magatartás megszüntetésére
2. Pénzbírság
3. Nagyobb pénzbírság
4. Műsor felfüggesztése valamennyi időre (Utolsó figyelmeztetés)
5. Jogosultság visszavonása

Reklámok

Burkolt reklám

Terméknevet (üzletnevet, cégnevet...) ki lehet mondani, de nem szabad mellette minősíteni.

Példa:

- Ittam egy koka-kólát - lehet, nem reklám
- Ittam egy koka-kólát, ami a legjobb kóla, amit ismerek - nem lehet (reklám)
- A sarki Teszkó előtt - lehet
- A sarki Teszkó előtt, hol most féláron lehet csirkebecsináltat kapni - nem lehet (reklám)

- Leg... A Versenyhivatal előtt (az ORTT előtt nem) a versenytörvény "megsértésében" tettestárs a műsorszolgáltató, ha olyan reklámot közöl, melyben leg... -es jelző szerepel. (ha nem bizonyíthatóan leg..., és általában nem az). A reklám tényállításaiért a műsorszolgáltató a médiatörvény szerint nem felelős a műsorszolgáltató, de a versenytörvény előtt felelős.

- Nem szabad semleges információ látszatát keltve népszerűsíteni.

- Barterszerződések (pl. sarki kocsmával reklám) esetén is írott szerződésre van szükség (lehet szóbeli szerződés is, de biztosabb, ha van papír, melyet az APEH követelhet). Ingyenes szolgáltatást (barterként sem) 2002 óta nem lehet felajánlani. Így az ÁFA-törvény miatt a szerződésben fel kell tüntetni: "A szolgáltatás egyik értéke x Ft + ÁFA, az ellenszolgáltatás értéke x Ft+ÁFA, mivel ezek kiegyenlítik egymást, pénzmozgást nem igényel". Az összeg akár 1 Ft is lehet.

- Akár burkolt, akár rendes reklám vagy reklámjáték kerül adásba, mindegy, hogy a

reklámért fizettek-e vagy sem: ha ingyen mondom, hogy "igyál X kólát", az is reklámnak minősül, nem lehet azzal védekezni, hogy senki sem fizetett ezért.

Névszponzoráció műsortámogatásban

A műsor elején elhangzó szponzorüzenetben a szponzor minden image eleme elhangozhat (pl. effekt, dallam, szlogen).

Önreklám, műsorajánló (szpot)

Nem önreklám az állomásazonosító (szignál, jingle, ID). A "hallgass minket" típusú szpot sem önreklám. Nem önreklám a saját műsort ajánló műsorelőzetes, hiszen az a műsorszolgáltatási tevékenységhez kötődik. A műsorelőzetesben szerepelhet az adott műsort támogató (szponzor) cég neve, a adott szponzorüzenet, akár effektje is (mindezt reklámszignál nélkül).

Azonban önreklámnak minősül, ha a reklámozott tevékenység nem a műsorszolgáltatási tevékenységhez (audio program) kötődik (pl. weblapunk címe (csak ha a webcím is szerepel), gyere velünk biciklitúrázni, vedd meg kiadványunkat). Ez előtt és után be kell mondani hogy "reklám" vagy reklámszignált tenni.

Játékok

Reklámjáték

Előtte + utána reklámszignál kell, benne bármi lehet.

(Pl.: mennyibe kerül a májkrém a Teszkóban? - nyeremény: egy doboz májkrém)

Közszolgálati játék (közszolgálati műsorszámnak minősül)

Nincs reklámszignál

(Pl.: Hány lába van a lónak? - 3-nál már viheti a lexikont). A nyereményt nem ajánlotta fel senki, nem mondjuk be, hogy van-e támogató.

Névszponzoráció

(Pl.: Hány lába van a lónak? - a nyertes a Kutyaagumi Rt. által felajánlott Cicababa macskaeledelt kapja). Megnevezhető: a felajánló és a termék neve, egyéb információ nem. Más cég nem szerepelhet a felajánlón kívül, azaz csak egy cég lehet felajánló.

- Feltétel, hogy nem függhet össze a kérdés és a felajánlott termék (ha van kapcsolat, az reklámjáték kategóriájú)

- Ha a nyeremény értéke 5000 Ft feletti (2003-as adat), utána már adót (ÁFA) kell fizetni. Érdemes tehát a játékokban ezek alatt tartani a nyeremény értékét.

Ajánló

Egy könyvajánlót reklámnak, egy tévéműsorról szóló beszélgetést burkolt reklámnak minősítettek. Ezzel egy kulturális programajánló is reklámnak minősül a törvény értelmében. A törvény ezzel kiirtaná a programajánló, művészeti kritika, ill bármilyen kulturális termékről való beszélgetés műsorát. Érdemes tehát nem zavartatni magunkat és esetleges (de igen valószínűtlen) per esetén állni elébe! (Vásárlásra buzdítani nem lehet, de beszélgetni róla, pozitívan vagy negatívan kritizálni, ismertetni igen).

SZERZŐI JOG

A szerzői jogsértés elvileg 2-8 évi szabadságsértéssel büntethető. Gyakorlatilag - leginkább a kereskedelmi rádiók esetén - az ASVA (szerzői jogvédő) Alapítvány a rendőrség támogatásával elkobozza a teljes stúdiófelszerelést (megtörtént eset).

- Elvileg a reklám- és szponzorációs bevétel 4%-át, a költségvetési támogatások (ORTT, önkormányzat) 1%-át kell fizetni, de egyedi átalánydíj megállapodás köthető, pontosabban van rá példa.

Szerződés kell a következő szervezetekkel. Ha nem "tetszenek" az általuk küldött szerződés feltételei, érdemes megpróbálni egyedi írásbeli feltételeket kötni, személyes tárgyalás alapján (konkrét példák: nem kell playlistet írni, 48 ezer Ft/év vagy ingyenes/év díjfizetés). Az alap MAHASZ szerződés minimális díjtétele 108 ezer Ft/év).

A következő szervezetekkel kell szerződést kötni ill. tárgyalni :

-MAHASZ - a kiadókat képviseli és az előadók egy részét (CSABALÁN XXX MÁRIA)

-ARTISJUS - a szerzőket képviseli és az előadók másik részét (MOSL NÓRA). Ha pl. a rádióban egy hangjátékot készítünk, nem nekünk kell megkeresni a szerzőt, hanem ez az Artisjus feladata. Mindezt a szerződés tartalmazza (ellenőrizni kell). Az Artisjus szerződés megkötésekor figyelni kell arra, hogy miket tartalmaz. PÉLDA!!! Zenei és irodalmi kisjog és nagyjog (teljes művek). .... VALAKITŐL MEGSZEREZNI EGY ILYET -- ARTISJUS!! CALL!!

Külön kiadáói/szerzői jogok fűződnek a különféle felhasználásokért.

- Elsődleges felhasználás: pl. CD, lemez

- Másodlagos felhasználás: pl. rádióban elhangzik

- Harmadlagos felhasználás: pl. klipként a tévében sugározzák.

Így más rádiók műsorai csak szerződés vagy hozzájáruló nyilatkozat alapján vehetők át.

Mi játszható, mi nem

Minden kereskedelmi forgalomban megjelent hangfelvétel adatát le kell adni a MAHASZ-nak (szerző/előadó, cím, kiadó(!), kiadás éve). Az adásvezérlőből (pl. Nautilus) automatikusan gyártott játszási lista (playlist) készül, ha van ilyen. A MAHASZ kikötése, hogy az általa meghatározott számítógépes formátumokban kell benyújtani a játszási listát. Kézzel írott, gépelt stb. listát nem fogadnak el!

- A kereskedelmi forgalomba nem hozott felvételeket (demó, saját felvétel) NEM kell feltüntetni a playlisten, de a kereskedelmi forgalomba hozott felvételeket pontosan, kivétel nélkül, minden megkívánt adatával fel kell tüntetni a listán.

- A hangfelvételek szerzői jogvédeltsége 70 évre szól, kivéve ha van jogi örököse az adott szerzőnek/előadónak.

- Otthonról behozott cédét, lemezt adásba lehet adni akkor is, ha az a hanghordozó nincs fizikailag a rádióstúdióban, hanem otthon marad. Feltétel, hogy ezek adatait is szerepeltetni kell a játszási listán.

- A fentiek alapján ha nincsenek meg a kért adatok egy kereskedelmi forgalomba hozott felvételtől (pl. ha megvan egy régi kazettánkon), az nem adható adásba.

- Utcazenész: csak akkor adható be produkcióként, ha az adott zenész erre írásbeli engedélyt adott.

- Bármely ember hangja csak a hozzájárulásával adható adásba (hanghoz fűződő személyiségi jog), kivéve, ha a felvétel nyilvános rendezvényen készült (ott akár előadó,

akár néző volt az illető). Így politikusok beszédei is szabadon felhasználhatók.

– Saját hangfelvétel beadható, ha minden résztvevője hozzájárul ehhez (kivéve: nyilvános rendezvény).

– Ha DJ lép fel a rádióban, a DJ által játszott felvételek adatait - beleértve a mixek összes felhasznált elemét is - a megkívánt adatokkal (kiadó is) fel kell tüntetni a beadott játszási listán. A DJ mixeének rádióban sugárzására a DJ színpadi szerződése nem terjed ki, így a rádióban leadott mixekért már a rádió a felelős. A DJ ebben az esetben nem szerző (bármennyire is azt gondolnánk), hanem szerkesztő (aki egyébként szintén igényt tarthatna szerzői jogokra, de ezzel a rádiónak már nem kell törődnie).

– A kereskedelmi forgalomba hozott versek, prózai művek, meselemezek stb. is játszhatók és be kell írni őket a játszási listába

– Internetről letöltött, egyébként kereskedelmi forgalomba hozott / jogdíjas anyagot nem lehet rádióba adni

– Az internetről szabadon letölthető, egyébként kereskedelmi forgalomba hozott / jogdíjas anyagok általában csak egyéni felhasználásra tölthetők le, rádióban nem adhatók be

– Az internetről szabadon letölthető, szabad felhasználásra közzétett anyagok általában letölthetők és rádióban beadhatók, de nem árt, ha van rá külön engedély is

– Forgalomba hozott videókazettáról nem lehet semmit bejátszani (különösen film zenéjét nem), kivéve rövid részletet idézetként. Ez különösen vonatkozik a mozik előzetesére, melyből egyáltalán nem lehet beadni.

– Színházi előadás felvétele közvetíthető, ha van megállapodás a színházi előadás pl. rendezőjével.

– Egyetemi előadások csak az előadó írásos engedélyével adhatók adásba. Az előadó tanár felettesének (rektor, tanszékvezető) engedélye *nem* szükséges.

– Vakok számára készített felolvasó műsoroknál (az USA-ban szinte minden városnak van ilyen, napi 24 órás rádiója) az adott újság hozzájárulása kell, ha teljes cikkről van szó, irodalmi műnél csak akkor, ha a szerzőnek még vannak jogai (70 év), vagy ha a szerződésünk máshogy rendelkezik.

A beérkezett összes playlist alapján kiszámolják, hányszor játszották az adott előadó zenéit adott évben a rádióban, és ez hány %-a az összes játszott zenének, és az adott előadó megkapja az összes beérkező díjból (4%-ok) a rá jutó %-ot. Lehetséges az amerikai gyakorlatnak megfelelően egyenesen az adott kiadóval/jogképviselővel is megállapodást kötni, kikerülve a nálunk alkalmazott közös jogképviselőt, azonban egy kis rádió szempontjából jóval egyszerűbb a közös jogképviselőt általánysági befizetni: ez esetben a bevalott játszási lista alapján a MAHASZ/Artisjus keresi meg a jogtulajdonost.

INTERNETES SUGÁRZÁS ÉS EGYÉB FELHASZNÁLÁSI MÓDOK

A befizetett jogdíj 5%-át kell fizetni az internetes sugárzás után vagy minimál általánysági díjt az Artisjusnak + mivel ez kiegészítő vagy értéknövelő szolgáltatásnak minősül, ezért be kell jelenteni az ORTT-nek.

– Letöltésre csak plusz díjért tehetők közzé olyan műsorszámok, melyek tartalmaznak kereskedelmi forgalomba hozott felvételeket: ha nem, akkor nem esnek a szerzői jogi

krédések alá.

– Internet esetén az internetről letöltött kész rádióműsorok csak akkor közölhetők, ha a rádióműsorban szereplők erre külön engedélyt adnak (azaz ha a szerződés csak az internetes közzétételről szól, az nem elég). Ha a mi rádióműsorunkat tesszük fel az internetre, ahhoz, hogy egy másik rádió ezt letöltse és átvegye, külön engedélyt kell erre adni. Érdemes minden szerződésünkben (színházi felvétel, DJ fellépése, beszélgetés stb stb) külön minden létező felhasználási módra engedélyt kérni a jogtulajdonostól (pl. előadó) (így: rádiós közvetítés, a rádióműsor ismétlése, internetes közzététel a rádió élő műsorában, internetes közzététel letöltéssel (a hallgatás időpontja szabadon megválasztható), engedély az adás más közösségi / kereskedelmi rádiókban való sugárzására (műsorcsere), illetve, ha tervezzük, engedély kazettán, CD-n való megjelentetésre, könyv formában megjelentetésre, írásban cikként közlésére helyi újságban, weblapon stb stb.)

MUNKATÁRSÁK

Minden munkatárssal foglalkoztatási szerződést kell kötni: azokkal is, akik ingyen, önkéntes munkával dolgoznak, bármilyen munkakörben (technikus, bemondó, külsős). A szerződésben tüntessük fel: "mindenféle szerzői, szellemi alkotáshoz fűződő jog a rádiót illeti meg minden felhasználási szinten". Természetesen ettől függetlenül fizethetünk neki VAGY máshogy is megállapodhatunk, de más esetben minden műsor esetén, melyben az adott illető részt vett, külön szerződéssel adható le/tehető fel az internetre. Ez a műsorkészítő részéről azt is jelenti, hogy ha ilyen szerződéssel készít műsort, felette a későbbiekben jog szerint nem rendelkezhet (azaz: eladta [ha ingyen is]: már nem ő a jogtulajdonosa). Közösségi rádiók esetén azonban ezzel kapcsolatban nem szokott probléma lenni.

RÁDIÓS ALAPFILOZÓFIÁK

"Az MRT [Magyar Rádió és Televízió] legfelsőbb elvi irányítását az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya, bizonyos jogkörökben a Kormány és a Tájékoztatási Hivatal gyakorolja. A költségvetést a Pénzügyminisztérium biztosítja. .... A műsorpolitika célkitűzései szerint a műsorok egészében tükröznie kell a munkásosztály vezető szerepének. ... A riporter a párt politikáját, az MRT műsorpolitikáját és a közönség érdekeit az ügy igazságának megfelelően képviseli... A műsorfejlesztés elvi és gyakorlati feladatait az MRT Elnöksége, vezető testületei és vezetői az MSZMP és a kormány politikája alapján határozták meg. ... A rádió tartalmi feladatait a párt és a kormány politikai, társadalmi és kulturális programjának megfelelően kidolgozott műsorpolitika alapján határozzák meg. Tájékoztatni kell a közönséget az ország és a világ eseményeiről. A rádió ismereteket nyújt és nevel a rádióműsorokban. Művészi és szórakoztató műsorokkal segíti a hallgatók művelődését és szórakozását. Olyan végletes nézeteket, miniszert a rádiózás jövőjét a zene és a hírek vegyítése jelenti majd, nálunk a hivatalos és mértékadó körökben senki sem vett komolyan. ... A rádió politikai intézmény. ... Az ideológiai műsorok mindig nagy szerepet töltek be a magyar rádiózásban. Szerkesztésük évek óta a "háttér T" néven jelzett kategorizálás alapján történik (támogatás, térszem,

tiltás). A rádióban elhangzó irodalmi művek túlnyomó része a "támogatott" kategóriába tartozik. A "tiltott" művekből kevesebb, a "támogatott"-ból pedig egyáltalán nem hangzik el. (ez utóbbi tömegkommunikációs alapelv szerint bizonyos műveknek nincs helye a rádióban.). Ugyanez "tiltott" mű esetleg megjelenhet a szakmai folyóiratokban, eladhatják színpadon, kiadhatják könyv formában." "A reklám hasznos a gazdasági élet számára, segíti a fogyasztókat is. A feldolgozás minőségi javításával el kell érni, hogy a szocialista reklám levetkőzzön azokat a már nem jellemző, de esetenként fellépő ízléstelen vonásokat, amelyek teljes egészében megkülönböztetik a kapitalista reklámtól." (1975)

"A Szovjetunióban a rádió a népe és a népet szolgálja. .. A Szovjetunió népeinek több, mint 70 nyelvén folynak rádióadások. A szovjet rádió óriási szerepet játszik a szovjet nép ideológiai, politikai és kulturális színvonalának szakadatlan emelésében. A szovjet rádió Marx, Engels, Lenin és Sztálin magasztos eszméinek népszerűsítője és a kommunizmus szellemében neveli a népet. A szovjet rádió arra hivatott, hogy "fejlessze, felvilágosítsa, nevelje a széles tömegeket, bevigye tudatukba az emberi együttélés legnemesebb és leghumánusabb elveit (Kalinin). A rádió tájékoztatja a szovjet állampolgárokat az országunk életében és határain túl lefolyó fontosabb eseményekről. A rádió beszámol a szocialista ipar eredményeiről népszerűsíti az élenjáró módszereket, megvilágítja országunk kulturális és tudományos életét. ... A rádióban felolvasásokat, előadásokat tartanak, cikkeket és egyéb közleményeket olvasnak fel a központi és helyi sajtóból. A mikrofon előtt fellépnek tudósok és írók, kiemelkedő közéleti személyiségek és szahánovisták. Külön adásokat szerveznek a paratrok, az ifjúság, a Szovjet Hadsereg és a Szovjetunió hadiflottájának katonái és tisztjei számára. Különös figyelmet szentel a mi rádiónk a gyermekeknek, érdekes és szórakoztató adásokat szervez részükre. .. A zenei műsorszámokban nagy helyet foglalnak el az orosz klasszikusok és a világ klasszikusainak zeneszámai és a szovjet szerzők legjobb művei. Tág teret szentelnek a Szovjetunióban élő népek zenéjének. A szovjet rádió adásai az egyszerű emberek millióit mozgósítják az egész világon a békéért és a demokráciáért folytatott további küzdelemre." (M. G. Mosenszkij, 1950)

A BBC szórakoztatni, tájékoztatni és nevelni akar.

A BBC-nek meghatározó szerepet kell betöltenie a következő területeken:

"- biztosítani az állampolgárok azonjogának érvényesülését, hogy jól tájékozottak legyenek, és ezáltal garantálni a közbeszéd egészséges fejlődését; a BBC felelős azért, hogy a kiemelkedő jelentőségű bel- és külpolitikai eseményekről bárki pártatlanul és objektíven tájékozódhasson

- a BBC feladata a brit kultúra táplálása és erősítése, valamint az, hogy a nemzeti kulturális értékeket részesítse előnyben a nemzetközi tömegkultúra termékeivel szemben

- a BBC feladata kielégíteni a többféle népet, kultúrát, értékrendet magába olvasztó egykori brit birodalom leszármazottainak lelki, vallási, jogi, erkölcsi érdeklődését és igényeit, megtalálni a hangot azokkal a kisebbségekkel, amelyekre nem figyelnek a profitorientált adók

- a BBC kötelessége, hogy a világ számára betekintést nyújtson a brit nemzeti életbe, ugyanakkor kitekintést nyújtson a britek számára is, elősegítve ezzel egymás jobb megértését." (BBC, 1992)

"Az Egyesült Államok rádiójában nagy helyet foglalnak el az úgynevezett "kereskedelmi" adások. ... "A burzsoá sajtóban, a burzsoá rádióban és a filmben is nagy szerepet játszanak a szenzációk, a szórakoztató epizódok, a bünygi és politikai botrányok, a magasállású személyek családi perpatvarai stb. Mindez kedvező anyag az újságírók, a rádiótuzdósítók számára. [akik] szívesen fogadják ezeket, mint olyan eszközt, amellyel újabb lapvásárlókat, ... rádióhallgatókat lehet szerezni s amely egyúttal olyan módszer, amellyel el lehet vonni az embereket a fennálló valóság elemzésétől, a fennálló valósággal kapcsolatos elmélkedéstől. Az amerikai rádiótársaságok m sorszámai m fajokban ugyan különböznek, de mind egy fő célt követnek: a rádióhallgatók legalantasabb ösztöneire akarnak hatni, a legalantasabb izlést akarják ápolni, el akarják bolondítani a hallgatót, megmérgezni öntudatát. Az amerikai rádió által közvetített zeneszámok, akár csak a drámai adások is, a hallgatók elbolondításának feladata mellett a "csapda", a csalétek szerepét is játsszák: ezek segítségével lepik meg és kábítják el a reklámokkal a hallgatókat, mielőtt átébrednének, hogy miről van szó és ki tudná kapcsolni a vevő készüléket. .. Egyetlen..m sorszámában sincs annyi reklám, mint a "szappanoperákban". Ezeknek az "operáknak" a közvetítése alatt nemcsak a műsor elején, végén, az egyes részek között, hanem cselekmény közben is adnak reklámokat, amikor is a színész egyszerre minden átmenet nélkül reklámokat kezd mondani." (M. G. Mosenszki, 1950)

"Ezzel bevonult a magyar művelődés rendszerébe egy új, jelentős tényező, amely nagy feladatokra hivatott, egyrészt népünk oktatása és kulturális emelkedése terén, másrészt a magyar műveltségnek, kivált a magyar zenének és általában a magyar névnek a külföldön való megismertetése terén." Demény Károly, 1925.

"A broadcastingnak nemcsak az a hivatása, hogy a tanyai világra elvigye a magyar kultúrát, jelentősége az, hogy egyrészt az egyetlen szabad összeköttetési lehetőség elszakított véreinkkel, másrészt demonstrálja a magyar kultúrfölényt olyan nemzetekkel szemben, amelyek hatalmasabbnak hiszik magukat, mint mi, de amelyek kultúrája a miénknek nyomába sem léphet... Kozma Miklós, 1925

"Amit ma sokan minőséginek neveznek a brit televíziózásban, az nem más, mint egy szűk elit értékeinek tükré, azoké, akik kézben tartják a televíziót, és akik mindig is azt hitték, hogy az izlésük garancia a minőségre. .. Szerintem bárki, aki a törvényeket betartva olyan műsorokat kínál, amelyeket a közönség látni akar és meg is tud fizetni, joggal nevezheti magát a köz szolgálojának". (R. Murdoch, 1989, Edinburgh, in: Financial Times)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az 1967-es (ma is érvényes) római instrukció (Musicam Sacram) kivonata Kiadva 1967. febr. 9-én Arcadio Cardina Larraona, a rítuskongregáció elnöke által, jóváhagyva VI. Pál pápa által, érvényes 1967. május 14-től kezdve.

- SZABADON.

Ballai Éva: Beszélgetés a kisközösségi rádiók jogi kérdéseiről a SZARÁMASZER kunbábonyi találkozásán, 2004, hangfelvétel.

- Becker György (BMB Focus Kft): Rádiós alapkutatás, 2000.
- David Hendy: Reality Radio: The Documentary, In: More than a Music Box. Berghahn Books,
- Dobszay László: Az egyházzene egyetemessége (internet)
- Incze Kinga (szerk.): Rádiós Évkönyv 2004. Danubius Sales House.
- Jon Peder Vestad: Radio and identity in the digital age. Presentation at COST Digital Radio Cultures Group, 2004.
- Kardos Zoltán: Közérthetőség a rádiós hírekben. Médiakutató, 2003. ősz.
- Lars Nyre: Fidelity matters, Sound media and realism in the 20th century. 2003.
- Lars Nyre: The Interactive Sublime.
- Marko Ala-Fossi: Digital Radio: Local radio? 2004.
- Murray Schafer: The Soundscape - the Tuning of the World. 1977.
- Rácz Zsuzsa: Egy fejezet a BBC történetéből. Médiakutató, 2001. nyár.
- Stephen Barnard: Keepers of the Castle: Producers, Programmers and music selection. in: On the radio: music radio in Britain. Open University Press, 1989.
- Takács Ferenc: A rádióműsor szerkesztése. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1975.
- Tim Crook: Radio Drama - theory and practice. Routledge, 1999.

MŰSOROK

A Civil Rádióban állandó műsorsávokat alakítottunk ki. Ezek egy viszonylag rendszeres, a hallgatók számára kiszámítható napi műsorszerkezet keretét jelentik:

6:30-9:00	Reggeli Jó Hír magazin
9:00-11:00	Disputa - ahol a hallgató hallható!
11:00-15:00	Szieszta - sok zenével a háttérrádiózóknak
15:00-16:00	A Harmónia Rádió műhelyének műsora
16:00-18:00	Délutáni magazin
18:00-19:00	Népzenei sáv
19:00-20:00	Esti beszélgetések
20:00-21:00	Zenei sáv
21:00-23:00	Esti beszélgetések
23:00-0:00	Zenei sáv
0:00-2:00	A Harmónia Rádió zenei sávja
2:00-6.30	Zenei szerkesztőink zenéinek

MEKKORA A SZELLEMI ÉS EGYÉB KAPACITÁSUK?

Mekkora műsoridőt szeretnének?

Lehetséges források, támogatók, partnerek, háttérintézmény számbavétele.

FORRÁSTEREMETÉS A SZABAD RÁDIÓK GYAKORLATÁBAN

Szabad rádiók esetében a következő potenciális bevételi forrásokat különböztethetjük meg:

- állami, vagy önkormányzati támogatás,
- szponzoráció,
- reklámbevétel,
- alapítványi vagy egyéb nonprofit jellegű támogatások,
- hallgatói támogatások.

(Most tekintsünk el attól, hogy egy szabad rádió fenntartása alapvetően lehetetlen lenne a közreműködők önkéntes munkája és energiabefektetése nélkül és csak a valódi pénzügyi bevételi forrásokat vegyük sorra.)

A felsorolt támogatási formák közül az első három szükségmegoldás, de sok rádió számára nélkülözhetetlen forrás. A lehetséges források közül filozófiailag azonban egyértelműen a hallgatói támogatások illeszkednek legjobban a szabad, vagy közösségi rádiózás jellegzetességeihez. Ha egy rádió hosszú távra tervez és kiszámítható gazdálkodást szeretne, akkor a hallgatók támogatására kell alapoznia - ez az a forrás, amelynek adakozókedvét a rádió leginkább tudja befolyásolni, szemben az egyéb forrásokkal.

1. Az állami vagy önkormányzati támogatás (a szabad rádiók esetében az utóbbi a gyakoribb) kiegészítő pénzügyi forrásként képzelhető el. Ha egy rádió kizárólag vagy nagyrészt ilyenekre támaszkodik, akkor az könnyen veszélyeztetheti a rádió szellemi függetlenségét és csökkentheti a hallgatók azonosulási hajlandóságát.

Némileg kivételt képez ez alól egy, a magyar jogszabályok által biztosított lehetőség, amely az Országos Rádió és Televízió Testület felügyelete alá tartozó Műsorszolgáltatási Alap bevételeinek százalékában, majdnem automatizmusként határozza meg a nem nyereségérdekeltektől kizárólagos állami támogatások mértékét. Az első, ebből a forrásból eredő támogatások 1998 végén folytak be néhány ilyen rádióhoz, így a rendszerrel kapcsolatos tapasztalatok még nem elégségesek ahhoz, hogy megmondhassuk, működő megoldás-e ez. Az bizonyos, hogy ez a fajta támogatás akkor működhet jól, ha valóban automatizmusként kapható, vagy csak formai követelményeknek kell megfelelni elnyeréséhez. Az egyéb állami típusú támogatások Magyarországon csekélyek, néhány állami költségvetési alap (elsősorban a Nemzeti Kulturális Alap) tart fenn olyan programokat, amelyek alá besorolható néhány, az ilyen típusú rádiók által végzett tevékenység, de ezekre nem alapozható egy rádióállomás fenntartása.

Az önkormányzatok által nyújtott vagy nyújtható támogatások értelemszerűen nagyon változók. Tanácsos olyan típusú támogatásokat kérni az önkormányzattól, amelyek elmaradása nem ingatja meg alapjaiban a rádió működését: ez lehet kedvezményes helységréteg, vagy bizonyos egyszeri, nem műsor-jellegű programok támogatása.

2. A szponzorációnak két fajtája lehetséges: az egyik az, amelyért valamilyen

ellenszolgáltatást kér a szponzor - ezért ez besorolható a reklám kategóriájába. Az önzetlen, cégszerű szponzoráció, amelyért az adakozó nem kér ellenszolgáltatást, a hallgató támogatások alá is besorolható lenne, mégis érdemes ezzel a forrástípussal külön foglalkozni.

A szabad rádiózás gondolatát és elméleti alapjait könnyen sértheti a reklámozás, sokak szerint ezért fontos, hogy a műsorokban ne legyen reklám. A szabad rádiók szerepe és különlegessége éppen abban van, hogy ellássanak olyan feladatokat, amelyekre a gazdasági vállalkozás formájában működő média képtelen. Ezek közé tartozik a közösségteremtés, hátrányos helyzetű, gazdaságilag erőtlen, gyenge érdekérvényesítő képességű csoportok ügyének felvállalása, a társadalom sokszínűségének bemutatása, az értékteremtés és - közvetítés, a helyi közösségben vagy a társadalomban fontos, de a média figyelmét ki nem hívó ügyekről való beszéd. Attól, hogy az adásban reklámok is megjelennek, ez a hivatás persze még betölthető lenne, de a hatást mindenképpen csökkenti, és sokkal nehezebbé válik a kereskedelmi médiától való elkülönülés, hiszen a hallgatók a kereskedelmi jelleget elsősorban a reklámokkal azonosítják. (Mindazonáltal vannak és lesznek rádiók, amelyek életben maradásukhoz nem mondhatnak le erről a bevételi forrásról, ezért is szólunk majd erről külön.)

A kereskedelmi típusú bevételek egy enyhébb, a szabad rádiózás filozófiáját kevésbé sértő formája lehet a szponzoráció. Kerülendő, hogy egyes műsorok legyenek szponzoráltak, sőt, már a reklámmal kapcsolatban említett okokból kerülendő, hogy a szponzoráció a műsorfolyamban bármikor megjelenjen. Ezért ajánlott inkább a rádió által szervezett, nem műsor-jellegű események (fesztiválok, koncertek, színházi előadások, kiállítások, konferenciák, táborok stb.) szponzoráltatása. De még ezekben az esetekben is különös kreativitásra van szükség, hogy a szponzoráció ne a hagyományos formákban jelenjék meg az eseményen: el kell fogadtatni a szponzorral (persze meglehet, ez nem sikerül), hogy a közönség, amelyet megszólít ilyen környezetben más megjelenést vár, és a hagyományos reklámozási formák ebben a környezetben csak visszatetszést kelthetnek.

3. A **reklámozásról** fentebb már elmondtuk, hogy miért kerülendő mint bevételi forrás. Ha egy rádió nem engedheti meg magának, hogy lemondjon erről a bevételi forrásról, akkor egy dolgot tanácsolhatunk: meg kell értetni a reklámozni kívánó céggel, hogy hagyományos reklámjaival itt nem megy semmire. Nem vállalható, hogy ugyanazok a reklámok jelenjenek meg egy szabad rádióban, mint egy kereskedelmiben, és az ilyen reklámok hatékonysága is sokkal kisebb ilyen környezetben - ezért érdeke a reklámozónak is, hogy ezt megértse. Általában persze nem multinacionális cégek kívánnak reklámozni a szabad rádiókban, de bárki is a reklámozó, világossá kell tennünk előtte, hogy itt egészen más terepen jár, mint amihez hozzászólt. Ha a szabad rádiókról azt mondtuk, hogy éppen azáltal töltik be hivatásukat, hogy nem elidegenítő formákban kommunikálnak a hallgatókkal, akkor az is igaz, hogy a gyökeresen különböző szövegkörnyezet a reklámozóktól is új stratégiákat kíván. Hasznos, ha a reklámozónak felajánljuk, hogy konzultálunk vele ezen eltérő reklámstratégiának a kialakításában. Mindenképpen vegyük figyelembe a médiatörvényeknek a nem nyereségérdekelt műsorszolgáltatásra vonatkozó reklámozási korlátozásait (Magyarországon ez a kvóta a műsoridő 5%-a, azaz óránként max. 3 perc).

4. Az **alapítványi** vagy egyéb nonprofit szervezetektől származó pályázati támogatások

kevésbé konfliktusosak, nem ellenkeznek a szabad rádiózás alapeszméivel, bár ez függhet a támogatni kívánt résztevékenységtől is. Az ilyen támogatások ugyanis a legritkább esetben vonatkoznak egyszerűen egy rádió működésére - sokkal inkább valamilyen típusú műsor készítésére, valamilyen, az adott szervezet által fontosnak tartott érték közvetítésére, egyszóval valamilyen konkrét tevékenységre vonatkoznak. Az ilyen támogatásokkal kapcsolatban a legfontosabb az egyre bonyolultabb pályázati rendszerekben való eligazodás, az adminisztratív követelményeknek való megfelelni tudás elsajátítása.

5. A **hallgatói** támogatások a forrásteremtésnek az a formája, amely a leginkább illeszkedik a szabad, közösségi típusú rádiózás filozófiájához. Ahhoz, hogy egy rádió számottevő bevételeket tudjon elérni ebből a forrásból, vagy erre tudja alapozni működését, három dolog szükséges:

- olyan közösségi jelleg, amelyben a hallgatók azonosulnak a rádióval és felismerik: saját maguknak is fontos, hogy hozzájáruljanak fennmaradásához;

- átlátható gazdálkodás, a hallgatók rendszeres tájékoztatása a rádió pénzügyeiről. Ez teremti meg a hallgatók bizalmát abban, hogy biztosan jó célra fordítják a pénzüket;

- marketing. Bár furcsának tűnhet ez a kifejezés egy, a szabad rádiókról szóló szövegben, de önmagában nincs ebben semmi rossz. Be kell látnunk: ha el akarjuk érni, hogy a hallgatók áldozzanak a rádióra, akkor egyrészt meg kell értetnünk velük, hogy ez miért fontos, másrészt meg kell ajándékoznunk őket az adakozásért járó örömmel, harmadrészt, az adakozókedvet biztosan növeli - és szórakoztatóbb is - ha valamilyen formát teremtünk a dolognak. Nem elhanyagolható az a szempont sem, hogy a hallgatóknak értesülniük kell arról: a rádió azt szeretné, ha támogatnák, hisz a legelkötelezettebb hallgatónak sem fog magától eszébe jutni, hogy adakozzék.

Ma már a hallgatói támogatások területén is több típust kell megkülönböztetnünk. Az egyik az 1998 óta minden civil szervezet előtt nyitva álló lehetőség, hogy a személyi jövedelemadó-bevétel 1%-ából részesedjék. E lehetőség szerint minden magyar adózó állampolgár maga rendelkezhet adója egy százalékának valamely civil szervezethez történő átutalásáról (vigyázat, csak olyan szervezetek részesülhetnek ilyen adományban, amelyeknek nincsen köztartozása!). Ma már ezen a területen is egyre nagyobb verseny van a civil szervezetek között, de a rádiók kifejezetten előnyös helyzetben vannak ebben a versenyben. Míg a civil szervezetek többsége elsősorban csak azoknak a támogatására számíthat, akik valamilyen formában maguk is tevékenyen részt vesznek a szervezet életében, a rádiók vagy a rádiót is üzemeltető szervezetek nagy számban képesek elérni velük semmifajta személyes kapcsolatban nem lévő potenciális adományozókat is, elsősorban mert mindennapos hozzáférési lehetőségük van célcsoportjukhoz. Mivel azonban az egy százalékért folyó verseny igen nagy (hisz a legtöbb óvoda és iskola, illetve kulturális intézmény is tart fent alapítványt ilyen célból), egy rádió elsősorban akkor számíthat bevételre ebből a forrásból (és általában a hallgatóktól) ha a nagyfokú hallgatói azonosulást képes elérni. Ez akkor lehetséges, ha a rádió betölti közösségteremtő hivatását. Természetesen a személyi jövedelemadó egy százalékából történő részesedés sem képes önmagában eltartani egy rádiót, de egy jól működő szervezet néhány százezer forinttal biztosan számíthat ebből a forrásból.

A hallgatói támogatásoknak egy - komoly munkát igénylő - formája a rádió általi rendezvény-szervezés. Ez csak már bejáratott, gazdaságilag megalapozott rádióknak

ajánlott, mivel befektetést igényel, s emiatt kockázatosabb a többi lehetséges bevételi forrásnál. Ez a lehetőség abban áll, hogy a rádió szervezhet különböző - elsősorban kulturális - eseményeket, melyek bevételét a rádió működésére fordítják. Az ilyen rendezvények meghirdetésekor egyértelműen tudatosítani kell a hallgatókban, hogy a rendezvényen való részvétel a rádió támogatásának egyik formája.

A bevétel természetesen csak akkor gazdagítja a rádiót, ha a rendezvény nyereséges volt. Egy rendezvény - koncert, színházi előadás, filmklub, party, fesztivál stb. - nyereséges megrendezése nagyon nehéz feladat és gyakran nyereségorientált, nagy apparátussal rendelkező szervezeteknek sem sikerül. Ezért javasolt olyan rendezvények szervezése, amelyek előzetes tőkeigénye nem túl nagy, így a kockázat is kisebb. Az esetleges kockázat tovább csökkenthető: ez az a terület, amelyen olyan támogatások is bátrabban vehetők igénybe, amelyek a műsorkészítési tevékenység esetében aggályosabbak: szponzoráció, bizonyos esetekben reklám és egyes alapítványi támogatások is könnyebben elérhetők ilyen egyszeri, konkrét események támogatására. Ilyen esetekben az önkormányzati vagy állami jellegű támogatás is elfogadhatóbb és elérhetőbb is, elsősorban természetbeni támogatás vagy különböző kedvezmények formájában. Fontos, hogy az ilyen események szervezésekor mindig legyünk figyelemmel a nonprofit szervezetek vállalkozói tevékenységére vonatkozó különleges jogszabályokra!

A hallgatói támogatások legletisztultabb formája a hallgatóktól célzottan a rádió támogatására, egyéb ellenszolgáltatás és közvetítő nélkül érkező támogatás, azaz amikor a hallgatók pénzt - vagy egyéb támogatást - adnak a rádiónak.

Utópiának tűnhet - és néhány évvel ezelőtt még az volt -, hogy emberek külön kényszer és bármilyen jellegű előnyszerzés reménye nélkül pénzt áldozzanak valamire. Az utóbbi évtizedek egyik legnagyobb eredménye, hogy ez mégis lehetséges, és ezt többek közt a magyar szabad rádiózás bizonyította be.

Annak, hogy egy rádió gazdálkodásában az ilyen típusú hallgatói támogatások meghatározó szerepet tudjanak játszani, van néhány elengedhetetlen feltétele:

– viszonylagosan nagy hallgatói létszám. Természetesen nem kereskedelmi méretekben kell gondolkodni, de jó tudni, hogy rendszerint a hallgatóknak csak egy töredéke áll az elkötelezettségnek, tudatosságnak és/vagy a jólétnek azon a fokán, hogy áldozzon ilyesmire. Ha ezer ember évente és fejenként ezer forintot adományoz a rádiónak, az egymillió forint, ami már komoly bevételnek számít az általában évi néhány millió forinttal gazdálkodó szabad rádiók esetében. Ahhoz azonban, hogy ezer ember adakozzon, sokszor ezer hallgatóra van szükség. Nem mindenki "hallgató", aki hallgatja az adást: ahhoz, hogy valaki önmagát, mint egy adott rádió hallgatóját definiálja, a kereskedelmi médiában ismeretlen mértékű azonosulásra van szükség.

– A hallgatókkal fenntartott különleges viszony. A tudatos hallgató is csak abban az esetben áldoz a rádióra, ha tudja, hogy a pénzét felelősen fogják felhasználni, és ha érzi, hogy fontos a segítsége. Mivel a segítsége tényleg fontos, ezt nem nehéz éreztetnünk. A rádiónak azonban mindig fair viszonyt kell fenntartania a hallgatókkal, úgy a műsorban, mint azon kívül. Ennek része a pénzügyek teljes átláthatósága is.

– A hallgatói támogatások akkor működnek, ha akciószerűen, időben koncentráltan nyújtunk lehetőséget adakozásra. Tanácsos kijelölni egy időszakot, amikor a rádió a hallgatói támogatásokat várja. Az ilyen akciók hatékonyságát növeli, ha valamilyen eseménysorozat szab neki keretet. Összeköthető hallgatói közvélemény-kutatási akciókkal, műsorkészítő-hallgató találkozókkal. Növeli a hallgatói bizalmat, ha a rádió

valamilyen apró, az azonosulást elősegítő, a kivételezettség érzetét keltő egyszeri ajándékot ad adományozóinak (ez lehet feliratos ruhadarab, bögre, matrica, törülköző, sapka - a lényeg, hogy az össze- és a rádióhoz tartozás érzését növelje a hallgatókban, meg persze hogy kifejezze a rádió hálóját).

– Egy ilyen akció természetesen komoly szervezőmunkát igényel. Akár az akció köré tervezett rendezvények megszervezése, akár az esetleges ajándéktárgyak elkészíttetése, befizetési csekkek vagy elismervények beszerzése stb. A legfontosabb feladat mindezek mellett az, hogy megértessük a hallgatókkal az adott időszak különlegességét, rendkívüliségét. Egy rádióknak erre természetesen a legjobb eszköze maga a műsorfolyam - értelemszerűen így éri el a legnagyobb biztonsággal saját hallgatóságát. Szokásos eljárás ilyen esetekben, hogy az adott időszakban (néhány napban vagy héten) a rádió adása hangsúlyosan magáról a rádióról és a támogató akcióról szól.

A fent ismertetett lehetséges pénzügyi források közül általában egy sem alkalmas arra, hogy önmagában megoldja egy nonprofit alapon működő rádió gazdálkodását. Ezért a lehetséges források kombinációja az, amely megalapozhatja egy rádió költségvetését. Ebben a csomagban azonban minél nagyobb súllyal, minél nagyobb arányban kell jelen lennie a hallgatói támogatásoknak és csak a feltétlenül szükséges mértékben tanácsos igénybe venni kormányzati vagy kereskedelmi jellegű forrásokat.

(A "Szabadon - a szabad, közösségi rádiózásról" c. kötetből.)

HOGYAN PÁLYÁZZUNK? 10 JÓTANÁCS PÁLYÁZATOK KÉSZÍTÉSÉHEZ

A mai pénzügyi időkben különösen gyakorivá váló kérdés: településeknek, egyes intézményeknek, társadalmi szervezeteknek, egyesületeknek a működtetéséhez újabb szakmai programok finanszírozásához hogyan lehetne külső forrásokat találni?

Látható az a tendencia is, hogy az állami költségvetésből a folyamatos támogatás lehetősége és szándéka is egyre korlátozottabb - elsősorban csak az alapvető létfeltételek biztosítására hagyatkozik. Ugyanakkor az egyes szakminisztériumok, az alapítványok, de más pénzelosztó (vagy újra elosztó) szervezetek is pénzeszközeiket ésszerűbbnek tartják célirányos, konkrét feladatokat - programokat felvállaló pályázatok keretében szétosztani, amelyek meghatározott és talán ellenőrizhető felhasználást szolgálnak.

Ez egészen új helyzetet teremt, hiszen az automatikus - leosztás - helyett ezekért a támogatásokért a pályázónak - meg kell mutatnia magát - , programot kell összeállítania, gyakran versenytársakkal kell megmérkőznie. Ehhez a feladathoz kívánunk segítséget nyújtani az alábbiakban:

1. Ahhoz, hogy pályázatíráshoz kezdjünk, először is ismerni kell, hogy milyen lehetséges források, pályázati kiírások, támogatási felhívások, alapítványok, ösztöndíjak, stb. vannak, amelyek céljaink eléréséhez számításba jöhetnek. Ezt a csatornát a mai világban érdemes körültekintően kiépíteni, amihez szolgálatunkra lehet a Pályázatfigyelő, de egyéb folyóiratok, közönségszolgálati irodák, telefonszolgálatok, könyvtárak és más intézmények

működése is.

2. Nélkülözhetetlen a sikeres pályázathoz, hogy a helyzet (a település, a társaság-egyesület, egyszóval a pályázó helyzetének, a lehetséges belső erőforrásoknak) elemzését, a feladat bemutatását, a vállalt programot - amely az előbbi elemzésre épül - világosan és szakszerűen írjuk le. Ez a fázisa a feladatunknak különösen alapos felkészültséget igényel. Különböző nagyságrendű és tematikájú pályázatok léteznek:

- Az átláthatóbb, egyszerűbb, kisebb támogatási összegeket igénylő pályamű elkészítésére valószínűleg vállalkozhatunk helyben magunk, ha lehetséges persze itt is érdemes - a témától függően - szakemberrel konzultálni.

- Előfordulhat, hogy átfogóbb, speciális probléma megoldására, kezelésére a település vagy a közösség életét hosszabb távon meghatározó, nagyobb támogatási kérelmet akarunk benyújtani. Ilyen esetben lehetséges, hogy - felkészült szakértőknek is - több hetes (hónapos) előkészítő, elemző, programkészítő munkára, komolyabb energiák mozgósítására van szükség.

Ne sajnáljuk ilyen esetben - akár a megszerzett támogatás összegének néhány százalékában - a szakértőkre fordított költséget, ez minden bizonnyal belátható időn belül megtérül. Egy mélyreható, szakszerű, helyzetfeltáró elemzés a későbbiekben más helyzetekben, egyéb döntésekben is segítségünkre lehet.

3. Ne feledjük, ha átfogó és alapos programmal (programokkal) rendelkezünk - tehát hosszabb távon tudjuk, hogy mit és hogyan akarunk - a későbbiekben akár annak egy-egy részéjére különböző pályázati helyekre esetleg egyidejűleg is beadhatjuk programunkat, vagy annak egy-egy részét könnyen adaptálhatjuk egy új forráshely lehetőségének megjelenésével.

4. Gyakori, hogy pályázatunkat a bírálók elutasítják. Vagy, mert mi nem eléggé beláthatóan, meggyőzően fogalmaztuk meg programunkat, vagy mert a mi programunk - az adott kiírásba - profilja, nagyságrendje vagy egyéb okból nem fért bele, de az is lehet, hogy a bírálók nem voltak elég bölcssek, érzékenyek. Az alkalmi elutasítás velejárója a pályázat készítésének, nem szabad, hogy elkeseredetté, sértődötté váljunk. 8-10 pályázatból jó ha 2-3 van, ami támogatást kap.

Itt is az átfogó-előrelátó tervezés segíthet, az új és új próbálkozásainknál már nem kell mindig előlről kezdeni a munkát, gyakran elég, ha a már meglévő programunkat, tervezetünket aktualizáljuk.

5. Informálnak kell lennünk azokról a gyakorlati példákról, amelyek a mi programunkhoz hasonlóak vagy ahhoz közelálló témájúak, amelyek tapasztalatai segítségünkre lehetnek, s amely példákra saját tervezetünkben akár hivatkozhatunk is.

Informálnak kell lennünk olyan szakértőkről, akik pályázatunk elbírálóinak szakvéleményükkel támogató nyilatkozatukat adhatják. Főként olyan személyekkel jó kapcsolatban lennünk, akik szakértőként tekintéllyel bírnak, s akik a pályázó eddigi működéséről, háttéréről pozitívan tájékozottak.

6. Általában fontosnak tartjuk, hogy a pályázóról kialakult kép, vélemény, annak karaktere (imágoja), a közvéleményben tudatosan legyen kiépítve; az erre való törekvés a pozitív megítélés, a sikeres pályázat egyik fontos eleme.

Itt szólnak a public relations (pr), a kapcsolatépítés, a közönségkapcsolatok kérdéséről, ami - igen leegyszerűsítve - azt jelenti, hogy - éltető társadalmi közeget - alakítunk ki magunk körül, amely a sikeres együttműködés záloga. Ezt a pályázatok készítőinek is fontos tudniuk.

7. Néhány formai elem jótanácsként:

- Válasszunk kifejező címet pályamunkánkhoz.
- Az elején röviden (lehetőleg 2-3 mondatban) foglaljuk össze jól érthetően a pályázat tartalmát.
- Hosszabb anyagoknál feltétlen készítsünk tartalomjegyzéket, így áttekinthetőbb lesz a dolgozatunk.
- Ha szükséges, készítsünk mellékleteket (sajtókivágások, táblázatok, diagramok, blokk-sémák), amelyekkel illusztrálhatjuk, s meggyőzőbbé tehetjük írásunkat.

8. Törekedjünk arra, hogy a pályázat hangneme legyen mértéktartó, szerény, ugyanakkor magabiztos. A szöveg lehetőleg sablonoktól mentes, eredeti megfogalmazású legyen.

Helyzetünkről, eredményeinkről, céljainkról reálisan fogalmazzunk, ellenkező esetben könnyen lelepleződhetünk, s így hitelét veszítheti dolgozatunk.

9. A pályázat legyen cselekvésre orientált (hacsak nem valamilyen elméleti téma kutatására, teoretikus feldolgozására kérünk támogatást), váljon érzékelhetővé előle haladásunk iránya. Legyen világos, hogy milyen pontról, milyen pontra juthatunk el támogatóink segítségével, foglaljuk jól össze, hogy milyen hozadéka, következménye, új eredménye várható a támogatást igénylő programnak. Írjunk arról is, hogy az hogyan működhet tovább a támogatás felhasználása után, esetleg keletkezik-e valamilyen új struktúra.

Hangsúlyozzuk ki, hogy kiknek az együttműködését, összefogását tudjuk megnyerni.

10. Ha elnyertük a pályázati támogatást, még nem ért véget a pályázók feladata, sőt az igazán csak most kezdődik:

- Általában ilyenkor történik az eddigi terv pontosítása, esetleg részletesebb kidolgozása.
- Nemcsak a támogatás elnyerésének, de felhasználásának - a pénz elköltésének - a tudományára is szükségünk van, főként, ha ésszerűen, takarékosan akarunk cselekedni.
- Egyre gyakoribb, hogy a támogatók a programot menetközben is követni, segíteni, ellenőrizni kívánják - erre is legyünk felkészültek.
- A program végén vagy a támogatási időszak leteltével készítsünk összefoglalót, rögzítsük írásban (vagy egyéb módon is) a jelentősebb lépéseket, szakaszokat, új döntési helyzeteket - értékeljük a folyamatot.

Ez a munka hozzásegíthet bennünket ahhoz is, hogy adott esetben publikálni tudjuk működésünket, szakmai elemzést készíthessünk arról.

TECHNIKAI KÉRDÉSEK

Adó (adó-kábel-antenna)

Az adóantenna működtetése (és beszerzése) és a jel adóhoz való (kábeles, mikrohullámú stb) eljuttatása mindenképp szakembert kíván. Az adónál fontos, hogy hozzá legyen kötve a villámhárító hálózathoz.

Az adóról két kiegészítő információ: lehetséges monó vagy sztereó adás. Előbbinél a műsort távolabb is jobb hangminőségben lehet fogni (sistergés nélkül). Az adóhoz vásárolható RDS kódér is, mely segítségével a rádió (ha tudja - nálunk autórádiókba szokták beépíteni) kiírja a rádió nevét, vagy egyéb információkat. Egy kisközösségi rádiónál ilyen alkalmazása nem feltétlen szükséges.

A stúdióhelyiség

Lehetséges olyan stúdiót kialakítani, ahol a vendégek, a műsorvezető és a technikus (+ esetleg a telefon is) egy légtérben van. Ilyenkor a műsorvezető lehet technikus is egyben, ha ő ül keverőpult és/vagy számítógépes adáslebonyolító előtt. Ezt a megoldást több közösségi rádió is használja.

Kialakíthatunk kéthelyiséges stúdiót, ahol a technikus egy ablakkal el van választva a műsorvezetőtől és a riportalányoktól. Ilyenkor a műsorvezetőnek nem kell a technikával (hangerő, szignálok, zenék bejátszása) törődnie, azaz annyira mégis, hogy pontosan el kell tudni (előre vagy adás közben mutogatva) mondania a technikusnak az igényeit. Erre érdemes előre egy kódrendszert kitalálni (ill. a rádióban erre szolgáltak a hőskori "LASSABBAN" "HANGOSABBAN" stb. táblák) Ma már olyan utasító-figyelőrendszert építenek ki, melyen át egy külön hangszórón vagy a fülhallgatóban hallhatják egymást az elválasztó ablak két oldalán lévők. A lefontosabb ablakközi mondandó ilyenkor azt, hogy a mikrofonon él, azaz adásban van. Erre általában egy piros lámpa szolgál a mikrofonnál vagy jól látható helyen, ill. az "ADÁSBAN" (angolul: On Air) felirat. Ezt a megoldás is megtalálható közösségi rádióknál, de a Magyar Rádióban is ezt használják.

Nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a kéthelyiséges rádiót már legalább két személy: a műsorvezető és a technikus működteti. Nem önmagában a létszám duplázódása a gond, hanem az, hogy az elválasztott technikai helyiségben dolgozó technikus előbb-utóbb önálló életet kezd élni: telefonálgat, beszélget stb. Ez az önálló lét egyrészt nagyon zavarhatja a műsorvezetőt, másrészt viszont felhívhatja a műsorvezető figyelmét arra, hogy a műsor bizony unalmas (vagy arra, hogy ha a technikus nevet, akkor "az egész ország nevet", mint egy kereskedelmi rádió műsorvezetője megfigyelte).

Mikrofonozás

Mit is várunk a jó mikrofontól?*

Először is, hogy minél kisebb torzítással működjék, akár suttogás, akár üvöltés éri. Már gyenge hangrezgés esetén is nagy jelet adjon ki magából, és ilyenkor se sisteregjen. Ha a nyelét tapogatjuk, ne recsegjen-ropogjon, s ne durranjon, ha köpködős, fújós hangok ('p', 'f') érik. Olyan irányból fogja föl a hangot, amilyenből akarjuk. Tetszőleges hosszúságú kábellel csatlakozhassunk a mikrofon és a mikrofont követő berendezés közé. Bírja ki azt is, ha időnként a földre pottyán, és külső helyszínen a meleg, a hőzapor vagy a jégeső se zavarja.

A közelmikrofonnak számító popmikrofonok helyett "normális", lehetőleg kondenzátor stúdiómikrofont érdemes használni.

- Használhatunk olyan mikrofont, melyek állványon állnak, és "hatósugaruk" befogja a teljes stúdiót: ilyenkor akármennyi beszélgetőpartner lehet a stúdióban, 2-3 mikrofonnal mindenki beszédje hallható lesz. Lehetséges, hogy mindenki felé irányítsunk egy mikrofont, de lehet az is, hogy többek hangját vegye egy mikrofon. Ilyenkor a beszélő nem közvetlen a mikrofonba beszél, hanem attól kb. 50-100 cm távolságra van. Ilyenkor általában a stúdió zajai behallatszanak az adásba (ajtónyikorgás, telefoncsörgés, papírzizgés, nyitott ablakbl az utca zajai), ami sajátosan "barátságos, közvetlen" atmoszférát teremt. Ez tehát nem hiba, hanem az akusztikus környezet tudatos alakítása: ha a telefont közel rakjuk, hangos lesz a csörgése, tehát a hallgató hallja, ha hívják a

stúdiót, a stúdióba lépő riortalany mozgása is hallható, a papírok csörgésével a hallgató tudni fogja, hogy a műsorvezető felolvas valamit vagy könyvekben lapoz, esetleg az asztalra rögzített mikrofon veheti a műsorvezető erélyes asztalcsapkodását, mellyel nyomatékot ad mondandójának, mint azt több amerikai talkshow műsorvezetője teszi.

- A másik megoldás vagy kis érzékenységű kézimikrofonok, vagy fejre szerelhető, száj elé lógó közelmikrofonok (szájmikrofonok) használata, mely még nyitott stúdió esetén is steril, zajmentes környezetet teremthet. Ilyenkor a beszélgetés minden egyes résztvevője külön-külön mikrofont kap, azaz a résztvevők száma a mikrofonok számától is függ. Így a beszéd érthetőbbé válik, és nem lesznek zavaró széknycorgások, hátérzajok. Minden beszélgető hangereje külön szabályozható (a műsor előtt hangpróbát kell tartani). A beszélgetés hangzása megejtően intim lesz. A megoldás egyik "hátránya" éppen az intimitásból fakad: ez a mikrofonozás nem viseli el, lebuktatja az őszintétlen harsányságot. (Vannak műsorvezetők, akik állványos mikrofonnal mesterien keverik a különféle tónusokat: néha egészen közel hajolnak a mikrofonhoz, ilyenkor hangjuk intim, közeli lesz, máskor hanagosan beszélnek/nevetnek/kiáltanak, de ilyenkor mindig távol hajolnak a mikrofontól. Hasonló fogásokkal énekesek is élnek.). A közelmikrofonoknál különösen ügyelni kell arra, hogy ne "lihegjünk" bele a mikrofonba.

A két "mikrofonozási filozófia" akár műsортípusonként is változhat.

- Házilag készített, számítógépen előre megvágott műsornál elegendő egy számítógéphez csatlakoztatott mikrofon is, de ennek is jó minőségűnek kell lennie, és fontos, hogy a gép zaja ne hallatszon az adásba (azaz ilyenkor is érdemes inkább minidiszkre felmondani a narrációs szöveget és ezt bejátszani).

- Riportkészítéskor, előadások felvételekor használhatunk csiptetős mikrofont is. Itt figyeljünk arra, hogy a riortalany ne piszkálja a mikrofont, az azt tartó gallért, hajtókát, a mikrofon drótját stb, (sőt, lehetőleg ne is mozogjon), mert az a rész a zaj miatt használhatatlan lesz - ha ezt látjuk, azonnal tudjuk, hogy ezt ki kell vágni: ha gondoljuk, kérjük meg a riortalanyt, hogy ismétlje el, amit mondott, ill. kérjük meg hogy vigyázzon a mikrofonra. Előadások felvételekor én (HH) az előadó zsebébe adom a minidiszket, így szabadon mozoghat. Egyszer előfordult, hogy a zsebbe tételkor kihúzódott a mikrofoncsatlakozó: érdemes tehát erre is figyelni.

*Szélvédő szivacs használata**

Érdeemes elvégezni egy egyszerű kísérletet! Tegyük szorosan a szájunk elé egy pulóvert! Ha most beszélni kezdünk, társaink alig fogják érteni mondandónkat. Ha a pulóvert elveszük a szánktól, mindenki megkönnyebbül. A pulóverhez hasonlóan viselkednek a szélvédő szivacsok is: 5 kHz fölött vágni kezdenek. A köpködő hangzók hatását, a torlónyomást persze ki kell védeni valahogyan. A legolcsóbb, és nagyon hatásos módszer az, ha a mikrofontól kis távolságra egy tíz-húsz cm átmérőjű drótkeretet helyezünk el, amelyet közönséges nylonharisnyával töltünk ki. A szerkezet egyszersmind azt is megakadályozza, hogy a beszélő túl közel kerüljön a mikrofonhoz. Ilyen szerkezetet a mikrofontgyártók is csinálnak, persze sokkal drágábban.

A minidiskhez kapható sztereó mikrofonnál a "puffogásra" különösen ügyelni kell, mert a sztereó mikrofon felépítése miatt a szél még szivacson át is könnyen jut el a membránig, ahol mély puffogó hangot hoz létre, s ezzel használhatatlanná teszi a felvételt. Ez igaz a külső helyszínen készített felvételekre is: még szélvédővel is csak teljes szélcsendben

készíthető felvétel. (Általában a természet hangjainak rögzítése is csak szélcsendben lehetséges- még a szél zúgó hangját is szélmentes helyről lehet csak felvenni).

A szájmikrofonoknál a kis szájtávolság miatt elkerülhetetlen a szivacs. Nagyon kritikus a mikrofon és a száj távolsága, ugyanis ha a mikrofon túl közel van a beszélő szájához, a 'p' és 'f' hangok robbanásokat okoznak a hangképben.

Stúdióakusztika*

Való igaz, hogy olcsóbbá tehető egy rádióállomás létesítése akkor, ha megpróbáljuk megtakarítani a stúdió akusztikai tervezését és a korrekt kivitelezést. Az igazság azonban az, hogy az akusztikailag jól tervezett és gondosan, szakszerűen megépített stúdió meghálálja a befektetett pénzt és munkát: a beszéd jól érthető lesz, a technikai helyiségben kevésbé lesz fárasztó a munka. Sajnos, sok rádióknak a falára ragasztanak teljesen feleslegesen tojástartó dobozokat, amelyeknek semmilyen akusztikai szerepük nincs. Az akusztika kialakítása igen nagy felkészültséget és gondos kivitelezést igényel; házilag megoldása reménytelen.

Terepi hangrögzítés

A külső felvételeket száz évvel ezelőtt egyszerű, hordozható, mechanikus fonográffal készítették, ami meglehetősen rossz hangminőséget produkált. Pár évtizeddel ezelőtt tízkilós orsós magnókkal szaladgáltak a riporterek, melyek nem működtek elemeletről (így még a szibériai sámánkutatóknak is áramot kellett szereznie a felvételhez). A profi rádiósok később (másmilyen nem volt) professzionális kazettás magnókat vagy digitális, de szalagra rögzítő DAT magnókat használtak. A még ma is mindenhol kapható (normál) kazettás diktafonok csábítóan olcsó és megbízható riporteri eszköznek tűnnek - de nem azok. Hangminőségük még külső mikrofonnal sem jó, mert igen nagy alapzajú felvételeket készítenek: használatuk rádióban nem lehetséges (nem "broadcast minőségűek"). A mikrokozettás diktafonok minősége még rosszabb. A digitális memóriakártyás vagy fényképezőgépes hangrögzítő készülékek szintén nem használhatók rádióban, legfeljebb magunknak "jegyzetelésre" jók. (Természetesen "ennyi erővel" a telefon sem lenne adható adásba - de ez más kérdés). A ma széles körben elterjedt hangrögzítési eszköz a minidiszk. Részünkről kizárólag ezt ajánljuk terepi felvételekhez.

A minidiszk (MD)

A SONY által kifejlesztett minidiszk "magneto-optikai" rendszer, azaz félig a mágneses, félig lézeres technológiájú. Rögzítése digitális, tehát a számítógépes fájlhoz hasonló. A minidiszk lemez nem folyamatosan forog, hanem kb. félpercenként (negyedelő sebességkor kb. 2 percenként) pörög fel a lemez, ekkor a gép beolvassa a következő egység tartalmát, majd azt memóriából játssza. Így az energiával is takarékoskodik, és rázkódás esetén sem szakad meg a felvétel/lejátszás. A minidiszk rendszer kommersz hangrögzítő eszköznek indult, hogy kisvártatva a profik is felfedezzék, és megtalálják benne a riportkészítés csaknem ideális eszközét. A minidiskek különböző generációi igen eltérő szolgáltatásúak:

- A legnépszerűbb minidiszk-walkmanek első sorozata különösen kellemetlen élményeket okozott mindenkinek. Az első sorozat ugyanis úgy működött, hogy a lemez behelyezésekor a szerkezet a legelső felvétel legelejeire állt, s ha ekkor elindítottuk a felvételt, minden addigi információt letörölt. Energiafogyasztásuk igen nagy volt, különösen felvétel esetén,

így nagyon hamar elemet vagy akkut kellett cserélni. Egy lemezre 74 perc felvétel fért, monóban ennek kétszerese.

- A következő generációs minidiszk már LP2 és LP4 üzemmódban is lehetett használni, amivel kétszeres ill. négyszeres sztereó műsoridőt lehetett elérni. Megjelentek a 80 perces lemezek. Ezek igen jól spóroltak az energiával, és egyetlen ceruzaelemmel működtek. A rádiós minidiszk sajátos hibrid volt, mert rádióból felvenni nem lehetett vele (a rádió a fülhallgató zsinórjába volt építve), aminek az volt (a nem reklámozott) oka, hogy a minidiszk a felvétel rögzítésekor széles sávú elektromágneses zajt bocsát ki, amivel a rádióvételt arra az időre teljesen zajossá teszi. A NetMD minidiszkok képesek voltak számítógépről közvetlenül a minidiszkre, mint egy CD-re másolni (pontosabban saját szoftverjével ATRAC3-á konvertálni és átmásolni) a gépen tárolt zenéket, de a minidiszk felvételeit nem lehetett számítógépre játszani. Az LP4 tömörítés (66 kb/s sztereó) már igencsak érzéhetően rosszabb hangminőségű volt, az élő felvételeknél sokszor annyi tömörítésből származó műhanggal volt szennyezett, hogy az az érthetőség rovására ment.

- A legújabb generációs minidiszkok (Hi-MD) már képesek a számítógéppel kétirányú kommunikációra, azaz a felvételeink digitálisan és gyorsan (USB-n) bejátszhatók (de ez nem vonatkozik a korábbi MD-kkel készített felvételekre! Azokat csak analóg audio kábelen lehet bejátszani még Hi-MD készülékről is). Sajnos, mivel a minidiszket alapvetően nem rádiósoknak, hanem a japán zenerajongó fiataloknak gyártják, olyan őrült másolásvédelmi rendszert építettek a Hi-MD-be (sajátosan épp OpenMG néven), melynek köszönhetően saját felvételeink is azonnal jogvédettek lesznek, így hiába másolhatók át számítógépre, olyan formátumban lesznek, mely nem szerkeszthető, sőt, csak a SONY szoftverjével (SonicStage) játszhatók le: "Az OpenMG technológiával anélkül élvezheti a digitális zenét, hogy megsértené a szerzői jogokat. A SonicStage a hangfájlokat OpenMG formátumban kódolja, és úgy tárolja azokat számítógépe merevlemezén, hogy megakadályozza jogosulatlan terjesztésüket" És ezt hatékonyan teszi.

Annyiban mégsem haszontalan a fájlként való bevitel lehetősége, hogy a MD-ről gyorsan, audio kábel (és annak zajai) nélkül bevihetők a számítógépre, és ott valós időben, miközben a SONY programjával lejátszunk, egy másik hangfelvevő programmal rögzíthetők, majd így tetszés szerint feldolgozhatók. A Hi-MD-k 963 MB-os lemezei (illetve a Hi-MD-vel formázott régifajta 74/80-as (269/290MB) lemezei) az USB kábel segítségével adattárolásra, külső lemezegységként is használhatók, azaz bármilyen fájl felmásolható, és a minidiszkről "kijátszható". Az így felmásolt hangfájlok azonban nem lesznek a minidiszkkal meghallgathatók, azokat adatfájlként, külön kezeli. Az új tömörítési eljárásokkal még több fér a lemezre, és tömörítetlen PCM formátumban is rögzíthetünk (de átjátszáskor mindent levéd OpenMG-vel). Az új minidiszkekkel nem lehet monóban rögzíteni.

Név	Formátum	Lemez kapacitás		1 normál elem élettartama (rec)
		1GB	74 min.	
PCM	PCM 1,44 MB/s	1 ó. 34 p.	26 p.	2,5 ó.
Hi-SP	ATRAC3plus 256 kb/s	7 ó. 55p.	2 ó. 10 p.	4,5
Hi-LP	ATRAC3plus 64 kb/s	34 ó.	9 ó. 25p.	5
SP	ATRAC 292 kb/s	–	74 p.	4,5
LP2	ATRAC3 132 kb/s	–	2 ó. 28 p.	6
LP4	ATRAC3 66 kb/s	–	4 ó. 56 p.	6,5

Felvétel a minidiszkkel

A minidiszk-walkmanek felvételkor többféle üzemmódban is használhatók. Az alapbeállítású üzemmód az automata felvétel. Ilyenkor a kivezérlés állításával nem kell bajlódni. A felvételi szint kézzel is beállítható, de ezt minden egyes felvétel elején külön kell beállítani. Zenei felvételeknél mindenképp javasolt a kézi beállítás, de ilyenkor vigyázni kell, hogy a hangos részek ne legyenek túlvezérelve, azaz inkább halkabbra állítsuk a felvételt, mint hangosabbra. Az MD minidiszk automatikája nem képes a nagyon hangos hangokat kezelni: már akkor is élvezhetetlen torz lesz a hang, ha csiptetőmikrofont tűzünk valakire, vagy túl közel beszélünk a mikrofonba: ilyenkor mindig kézi beállítás szükséges. Ne készítsünk komolyzenei felvételeket automata felvételi szint szabályzóval ill. LP / LP4 tömörítéssel, mert a felvétel hasznavehetetlen lesz.

A Hi-DM-n már a fentiekén kívül többféle mikrofonbeállítás lehetséges:

Mic AGC - Standard: egy hirtelen erős hang után hamar (2-3 s) visszaáll az eredeti felvételi hangerő: ha kiabálunk a mikrofonba, minden rövid szünet után betorzulás hallható, amikor a gép visszaveszi a hangerőt

Mic AGC - LoudMusic: egy hirtelen erős hang után a felvételi szint hosszabb ideig alacsony maradjon (hogy ne legyenek hirtelen betorzulások).

Mic Sens High: a mikrofon bemeneten erősítést alkalmaz (környezeti zajokra, vagy olyan riportra, amikor a mikrofon kb. min. 30-40-re van a beszélőtől)

Mic Sens Low: a mikrofon hangerejét leveszi, olyankor, ha erős zajban kiabálunk a mikrofonba vagy erős jelszintű csiptetőmikrofonnál

A minidiszk lemezek nem szeretik a port, ha nem megfelelően tároljuk őket, gyakran kapunk DISK ERROR kijelzést, amikor a felvétel leáll. A készülék maga tapasztalataim szerint 2-3 leejtést visel el, különösen a sarkára nem szeret esni: ilyenkor a leolvasó fej kimozdul, rosszabb esetben a készülék használhatatlan, jobb esetben csak zajos lesz.

Stúdióberendezések

Lévén, hogy ma már az asztali kazettás deckek és hagyományos lemezejátszók alig alkotják stúdiók berendezését, ezekre itt nem térünk ki.

Kompaktlemezek*

A kompaktlemez nagyon sérülékeny, ezért csak addig tartjuk a tokján kívül, ameddig feltétlenül szükséges. A portól óvatosan puha ronggyal tisztítsuk meg. Kencefice használata szükségtelen, bár a CD-tisztító lötyök biztos nem ártanak a korongnak. A lemezre semmilyen feliratot, címkét ne ragasszunk, esetleg a legbelső, átlátszó részt jelöljük meg óvatosan. Ha az eredeti tok eltörött, azonnal cseréljük ki újra! A CD-k meghibásodási statisztikája teljesen rapszodikus. Természetesen nagyobb az esélyünk arra, hogy gyári hibás vagy romlandó lemezeink legyenek, ha névtelen cégek kalózzganyús kínálatából választunk. A fűtőtestet, a rátaposást természetesen a CD sem kedveli. A tulajdonosváltást azonban igen: az általam felkeresett hazai rádióállomások vezetői egyértelműen állítják, hogy a CD-k sajátos vándorlási szokásokkal rendelkeznek. Ez a szokás annyiban hasonlít a költöző madarakéhoz, hogy időnként egy csapat CD eltűnik a stúdióból. A madarak azonban visszatérnek, az értékesebb, pótolhatatlan lemezek viszont soha.

Stúdiómonitor-rendszerek*

A hangminőség szempontjából a legszomorúbb tapasztalatokat éppen a végerősítők, hangsugárzók vonatkozásában szerezhettük. Ezen méregdrága eszközök minőségi paramétereinek vizsgálata helyett ismét egy fontos kérdést kell feltennünk: mit is kell(ene) hallgatnunk ezekkel a készülékekkel? Élő rádióközvetítés esetén nyilvánvalóan az adást.

A legcélszerűbb, ha a lánc mindkét pontját - a stúdió és a vevőkészülék kimenetét - is figyeljük. Mivel a stúdióban elkövetett hibák inkább a stúdió kimenetét figyelve fedezhetők föl, csak időnként váltsunk át adásfigyelésre! A stúdióbeli műsorhallgatás fő célja tehát nem az élvezkedés, hanem a hibák felfedezése. De milyen hibáké? Ha az adás minden fontos jellemzőjét figyelembe vennénk, akkor bizony nagyon sokféle hibának kellene kideríthetőnek lennie. Ezek egy része ún. durva hiba: ilyen pl. a jelkimaradás, pattogás, recsegés, oldalcsere, sistergés, véletlen monósítás, az arányok vagy a hangszínek bántó mértékű elállítódása.

Úgy tűnik, hogy ma még nem lehet olyan hangsugárzót gyártani, amely szépen is szól, és az üzem követelményeit is kielégíti. Sokkal súlyosabb problémával állunk szemben, mint azt gondolnánk. A hangtechnikus ugyanis naponta több órán keresztül ugyanazt a kemény, torz vacakot hallgatja, s egy idő után észre sem veszi, milyen rossz eszközei vannak. Kétségbeesetten próbálkozik ezek segítségével tetszetős hangképet előállítani - egyebek mellett intenzíven tekergeti a keverőasztal hangszínszabályzóit -, s mert a célt nem ér(het)i el, előbb-utóbb elfásul. Időközben tönkremegy a hallása is, hiszen azt hiszi, hogy ha bömbölteti a berendezéseit, akkor könnyebben észleli a hibákat.

Mit tehetünk tehát?

Bármilyen monitorrendszert használunk, normális szobahangerőnél nagyobb szinten csak kivételes esetekben üzemeltessük azt. A hangsugárzók közelében dolgozók napi munkaideje ne legyen több 4 óránál!

Végül egy nagyon gyakran használt kontrolleszközzől, a fül- és fejhallgatóról, a fülesről is essék szó! Ha végképp nincs más lehetőségünk (pl. egyhelyiséges, egylégterű stúdiókialakítás esetén), csakis akkor használjunk fülest! Torzításuk ugyan kisebb, mint a hangdobozoké, ám viselésük fárasztó, és irreális, a hangszórós hallgatástól eltérő sztereót hallunk vele. A füles elszigeteli egymástól a rádió munkatársait, a közöttük zajló kommunikáció az ideges ordítózás és a csökevényes jelbeszéd sajátos keveréke lesz, állandó bökdösésekkel tarkítva.

Keverőasztalok*

A rádióstúdiók legjellegzetesebb, központinak tekintett eszköze a keverőasztal. Mint minden összetett funkciójú eszközt, így természetesen a keverőasztalokat sem csupán egyetlen szempont szerint csoportosíthatjuk.

Az egyik rendezőelv az, hogy az asztalt egyetlen helyre telepítve, stabilan beépítve használjuk-e, vagy hordozni is szeretnénk. A másik csoportosítás az asztal legalapvetőbb felhasználási módja szerint történik. Az asztalt felvételkedészítésre, adás-előkészítésre, adás-lebonyolításra vagy hangosításra használhatjuk. A keverőasztalokat úgy is osztályozhatjuk, hogy egy adott cél kiszolgálására készültek-e - pl. hangjáték, rockzene, magazinműsorok, hírolvasás -, vagy igyekszünk minden feladatot ugyanolyan asztallal megoldani. Az előbbieket célasztalnak, az utóbbiakat általános asztalnak hívják.

Bár a felhasználót a legkevésbé sem érdekli, hogy mi van az asztalban, a szolgáltatások száma és jellege a belső felépítés függvénye is.

A keverőasztalok rendszerezésének újabb szempontja a megbízhatóság. A meghibásodás csekély mértéke általában összefügg a termék árával, s viszonylag nagy biztonsággal győződhetünk meg arról, hogy a gyártónak fontos-e a tartós működés. Általában elegendő alaposabban megnézni az asztalba épített toló-potenciométereket. A jó tolópoti rendkívül drága, mert kis sorozatban készül, és robosztus felépítésű. Megjegyezzük, hogy a rövid poti eleve gyanús, bár ebből is készítenek jót. Ha azonban a fő jelút potija 10 cm-nél rövidebb, akkor az asztalt nem nekünk találták ki. A mechanikai felépítés is sokat számít. A legtöbb keverőasztal moduláris felépítésű, ami azért kedvező, mert meghibásodás esetén - feltéve, hogy kiderül, mi hibásodott meg - pár perc alatt betehető a tartalék modul. A modulcsatlakozó-sor azonban szintén hibaforrás, és általában kifinomult érzék kell ahhoz, hogy a modul egyből beletaláljon csatlakozójának párjába. Ha mellédugunk, a csatlakozó tönkremehet.

Korántsem utolsó kategorizálási szempont az asztalok műszaki jellemzője. Sajnos itt nagyon éles a határ. Vannak jó és vannak rossz asztalok. Az előbbi nagyon ritka, mert a hangminőség még paraméterek sokaságával is csak körülményesen jellemezhető. Ennek ellenére a neves gyártók általában tudják, hogy mely kritikus értékek alatt szól rettenetesen az asztal. Az egyik kritikus paraméter az asztal túlvezérelhetősége. Ha ez az érték a névleges szinthez - általában 0 dBu-hoz, 775 mV-hoz - képest legalább 18 dB, akkor már reménykedhetünk. A másik fontos jellemző a frekvenciamenet. Nem az az érdekes, hogy a jellemző átviteli sávban milyen - ott általában 20 Hz és 20 kHz között szokott lenni - hanem hogy milyen a sávon kívüli viselkedése. Ha túl nagy a sávszélesség, az asztal különösen hosszú kábelek esetén rengeteg zavart fog összeszedni, számítógépet pedig a közelébe se lehet majd tenni. A jel-zaj arány mikrofonbemenetről is érje el a 70 dB-t, különben adásunk sutyorogni fog. Drágább asztaloknál megadják a mikrofónia értékét is. Ha jó minőségűek az alkatrészek, nem ad ki magából zavaró jelet az asztal akkor sem, ha ráütünk. Nagyon fontos paraméter még az asztal mechanikus zaja, amit soha nem adnak meg. Márpedig ha pl. a transzformátor zúg, meg fogunk bolondulni.

A kisebb közösségi rádiókban csak egy-két keverőasztalt használunk, s törekedünk kell arra, hogy ezek a lehető leguniverzálisabbak legyenek. Ezért a csatornaszámmal nem érdemes takarékoskodni, hiszen adás-lebonyolítás közben úgyis annyi mindenre kell figyelni, hogy nincs idő az asztalra éppen nem férő jelforrások csatlakoztatására. Mivel az asztalt sokan kezelik majd, a lehető legkevesebb kezelőszervet kell tartalmaznia, teljesen felesleges pl. a nagyszintű (magnók, CD-játszók stb.) csatornában a bonyolult hangszínszabályozó. Nagyon fontos, hogy a különböző funkciók ki-be kapcsolását egyértelmű fényjelzések (lámpácskák) is jelezzék. A munkatársaktól megkövetelhető, hogy munkájuk végeztével az asztalt ún. alapállapotba hozva adják át a következő stábnak, mert egy-egy benyomva felejtett gomb lehetetlenné teheti az egész adáskészítői munkát.

Számítógép

Ma már a kereskedelmi rádiók jó része is mp3 formátumban tárolja a zenei anyagát és ezeket játssza be adásba adáslebonyolító szoftver segítségével. A hangszerkesztő programok általában már be tudnak hívni mp3 formátumú felvételt, de menteni WAV-ban tudnak. Az mp3 előnye, hogy kis helyen is elfér, hátránya, hogy rosszabb minőségű. A Civil Rádió tapasztalatai szerint a 192 kbps sebességű (kódolású) mp3 optimális, azaz CD minőségű hangot ad. A széles körben használt 128 kbps mp3 kissé "szöszös", szétszórt hangot ad, de egyben "lágyabbat" is. A számítógépen egyszerűbb műsorszámok

egycsatornás hangszerkesztő programmal pl. (SoundForge) is megoldhatók; összetettebbeknél azonban többcsatornás keverőt érdemes használni (pl. CoolEdit Pro). Mp3 konvertálásra pl. a Cdex vagy az Mp3rightclick jól használható. Utóbbiak ingyenesen letölthetők, előbbieket hagyományos szoftverek. A számítógépes fájlok adásban lejátszására egyszerűbb esetben Winamp használható, de ezzel nem lehet "időre programozni" a számokat (pl. hogy egész órákor játsszon be egy szignált). Erre külön adáslebonnyolító (adávezérlő) szoftver kell, ami legjobb esetben is 100 000 Ft körüli nagyságrendbe kerül.

(A fenti fejezet a "Szabadon - a szabad, közösségi rádiózásról" c. kötet írásainak átdolgozott és frissített verziója. A *-al jelzett bekezdéseket nagyobb változtatás nélkül vettük át.)

A digitális hangszerkesztés fázisai

Az alábbiakban a rádiós hangkezelés fázisait mutatjuk be a nyersanyagtól a sugárzásig. A digitális hangszerkesztés során elvileg nem romlik a felvétel minősége, de a teljes fázist digitálisan lebonnyolítani ma gyakorlatilag lehetetlen - a sugárzás pedig amúgy is analógban történik (kivéve a földi DAB vagy digitális műholdas adást, de ilyet ma még csak a MR készít, illetve az interneten közzétett anyagokat).

1. A hang beszerzése

1.1 Mikrofonnal (saját felvétel)

1.1.1. Digitális felvétel

1.1.1.1. Minidiszkkal: az MD és MD-Net minidiszkek hiába veszik fel digitálisan a mikrofonjelet, minidiszkből "kihozni" a hangot csak analóg úton (pl. 3,5 jack (walkmandugó) átjátszókábel) lehet, így mire számítógépbe jut, átesik egy digitális (MD) - analóg (átjátszás) - digitális (számítógép) átalakításon. A Hi-MD-ken közvetlenül fájlként lehet bejátszani a felvett anyagot, de a bejátszott fájl nem szerkeszthető, így azt a gépen belül át kell játszani egy hangfelvevő programra, ami ismét analóg átalakítással és valós időben történik.

1.1.1.2. Számítógéppel: közvetlenül a számítógép bemenetére kötött mikrofonnal vagy keverőpulttal.

1.1.1.3. Memóriakártyás diktafonnal (digitális fényképezővel stb): rossz hangminőségük miatt nem ajánlott.

1.1.1.4. Videóval: a Hi-Fi videokamerával felvett hangjel átjátszva általában jól használható.

1.1.2. Analóg felvétel

1.1.2.1. Magnóra (diktafonra): ma már nem ajánlott módszer a diktafonok nagy alapzaja miatt.

1.2. Rádióból, tévéből: a rádió- és tévéadásokból felvett hang szerzői jogi problémák miatt nem használható fel.

1.3. Audio CD-ről: a CD-ről közvetlenül lehet szerkeszthető számítógépes fájlként átalakítani a CD tartalmát. Ehhez "CD-ripper" program szükséges (a folyamat angol neve Digital Audio Extraction). (pl: Cdex). A számítógépben tömörítetlen WAV vagy tömörített mp3 fájl készül közvetlenül az Audio CD tartalmáról.

1.4. Hanglemezről, kazettáról, szalagról, videoszalagról. A lemezjátszót, magnót audio kábel (din, jack, stb) a számítógép hangkártyájának line in bemenetével (kék), és itt hangrögzítő programmal lehet felvenni a hangot. Természetesen a hordozható minidiszkre

is készülhet hasonló módon felvétel. Érdeemes régi lemezeinket jó minőségű mp3 fájlakká alakítva őrizni!

1.5. internetről: a letöltött mp3 fájlok mp3-wav fájlátalakítóval vagy adott szoftverrel közvetlenül is szerkeszthetők, felhasználhatók. Az olyan fájlok, melyek - a szerzői jogok védelme miatt - csak lejátszhatók, de nem letölthetők (streaming audio vagy streaming video hangja) ugyanúgy rögzíthetők, mint bármely más, külső forrásból bejátszott hang: a hangkártyán átvezetve, bármilyen hangrögzítő programmal (esetben a felvételi hangerőszabályzón a "hang", "hanghullám", "wave out" stb. hangerőszabályzóját kell kijelölni). Az interneten található hang (és zenefájlok) jelentős része legális!!, azaz szabadon letölthető és felhasználható (ezek a kereskedelmi forgalomba nem hozott "maszek" (demó stb) felvételek). (Természetesen sok nem legálisan feltett fájl is található). A weben található hangokat pl. a www.altavista.com keresőprogram hangkeresőjével kereshetjük. A találatok csak weboldalakra ugranak, ott nekünk kell megkeresni azt a linket, ahol a hangfájl található, majd ezt a jobb egérgombbal "save target as" "cél mentése" (stb) lementeni (azaz: nem simán rákliccelni, mert akkor csak lejátssza, de nem menti le). A letölthető real audio/real media fájlok közvetlenül nem alakíthatók át wav/mp3 formátumúvá, így ezeket lejátszással szimultán kell egy hangrögzítő programmal valós időben átvenni. A peer-to-peer (P2P) típusú, a felhasználók winchesterében közvetlenül kereső fájlcsereprogramok (pl. Kazaa) jelentős számú "illegális" felvételt tartalmaznak, elsősorban a slágerlistás vagy népszerű zenéket, de ezek előnye, hogy a fenti meghatározás érvényes más kultúrákra is, tehát indiai, arab, stb. kortárs slágerek is könnyen találhatóak, ellenben ritkaságok, autentikus népzene, teljes komolyzenei művek stb. kevésbé (utóbbi főleg azért nem, mert a komolyzenei CD-ket általában tételekké aprítva rippelik mp3-á, melyek közül a legnépszerűbb trackek szaporodnak legjobban. Az egy fájlként közzétett teljes művek ritkák).

2. A hang digitalizálása

2.1. külső analóg forrásból (mikrofon, minidiszka, magnó stb). A minidiszka, magnó stb. forrást kössük össze audio kábellel a hangkártya kék (line in) bemenetével, a mikrofont viszont a piros aljzatba dugjuk (ez felerősíti a mikrofon gyenge jelét).

2.3. belső forrásból (a számítógépen előállított hang - streaming audio, minidiszka kódolt fájlja, real audio, dvd hangja stb) Ez esetben az egyik hanglejátszó programon elindítjuk a lejátszást, a felvételi hangerőszabályzónál a Wave out/hangerő fő/hang gombot kijelöljük, és a hangrögzítő programon elindítjuk a felvételt.

Mindkét esetben előbb indítjuk a felvételt és utána a hang bejátszását. A sájl elején levő szünet és kattánás később kivágható.

2.3. külső digitális forrásból (CD) lásd:1.3..

A 2.3. kivételével minden esetben valós időben, egycsatornás hangrögzítő programmal kell elkészíteni a felvételt. (CoolEdit, SoundForge).

A felvétel minősége (a bejátszott hang minőségén túl) attól függ, hogy a felvétel előtt milyen paramétereket állítunk be.

Mintavételi gyakoriság (Sample rate): az ember füle kb. 20-20000 Hz-ig hallja a hangokat. Ez inkább ideális eset, a "normális" ember 15-16000 Hz-ig hall, 50-60 éves

korban már csak 8-10000 Hz-ig. Az a szám, amit a mintavételezési gyakoriság mutat, épp kétszer annyi, mint a felvételen hallható legmagasabb hang frekvenciája, azaz 44100 Hz mintavétel még 22050 Hz-es hangot képes rögzíteni. Az emberi beszédhangok a teljes frekvenciatartományt felölelik:

Az f, sz, z használja ki a legnagyobb frekvenciatartományt (széles sávú zörej), 16-20000 Hz-ig, a d, t, cs, s 10-15000 Hz-ig nyúlik, a magánhangzók többsége 2-3000 Hz-ig szól, de ezek jó része felharmonikus (a beszédhang alapfrekvenciája - alapidallama 500-800 Hz).

A középhullámú, rövidhullámú rádiókon csak ezeket a hangokat hallhatjuk: kb. 4-5000 Hz-ig. Ezért nem hallatszanak a sziszegő hangok (itt a spektrogramon ezek helyén üresség van). A telefonátvitel még rosszabb.

A valóság-hű hangzást régebben Hi-Fi-nek, ma "CD minőség"-nek is nevezik. Utóbbi 44.1 kHz, sztereó, 16 bitmélységű hangfelvételt jelez:

A 44100 Hz azt jelenti, hogy másodpercenként 44 100 mintát vesz a gép a folyamatos (analóg) hanghullámból.

44100 Hz: CD minőség. Beszédre és zenére is ezt alkalmazzuk

22050 Hz (max. felvett hang 11025 Hz magas): akkor használjuk, ha nincs elég hely a merevlemezen (fele annyit foglal el) vagy ha az eredeti hangfelvétel eleve nem Hi-Fi minőségű

11025 Hz vagy rosszabb telefon minőségű hang. Középhullámról felvett rádióműsor archiválására.

Bit depth, Bitmélység: 16 bit: Minden mintavételkor 2 bájt (16 bit) "felbontású" mintát vesz a számítógép (azaz az amplitúdó kilengése 2^{16} értéket vehet fel). (A 2-es számrendszerben egy 16 számjegyű szám). Lehetőleg csak ezt használjuk.

Channels: Monó/sztereó: beszédhangot általában monóban vegyünk fel, zenét vagy terepi felvételt, ahol külső zajok is hallhatók, sztereóban. A zajos környezetben felvett beszédet is sztereóban, mert így könnyebb a hallgatónak kihámozni a beszédet a zajból. Sztereó wav fájl esetén a fájl mérete épp kétszerese lesz a monónak.

Hangerő: A hanghullám amplitudóján (kilengési maximumán) látható a hangerősség. Általános szabályként elmondható, hogy (beszéd esetén) minden dudor egy magánhangzót, azaz egy szótagot jelöl.

A hanghullám annál nagyobb amplitudójú, minél hangosabb a hang. Ez a hanglemezek barázdáinak az "érdességén" is látható (a lemezbarázda hullámmérete maga a hanghullám). Ha eléggé belenagyítunk a számítógép hanghullámfájljába, látható lesz a hullám maga.

A felvételi hangerő a lejátszási hangerőtől függetlenül állítható, azaz ha hallom a számítógép hangszóróján a hangot, az nem jelenti azt, hogy felvételre állítva rögzíteni is fogja. A hangerőt a tálca jobb alsó sarkában a hangszóró ikonra gyorsan kattintva (vagy jobb gomb - hangerőszabályzó megnyitása) lehet állítani. Alapból a lejátszási hangerőszabályzó jön be. Innen a felvételi hangerőszabályzóhoz a "beállítások-tulajdonságok-felvételhez" menükön át érhetünk el. A felvételhez gomb megnyomása előtt jelölhetjük ki egy menüből, hogy milyen csatornákat szeretnénk aktiválni.

Felvételnél csak egy forrást választhatunk ki. A MIDI a számítógépbe épített szintetizátor hangját jelenti, a zenei cd az audio CD hangját (a hangkártyán keresztül), a bemenet a kék aljzatba (line in) dugott drótból érkező jelet, a mikrofon a piros aljzatba dugott kábel jelét, a hang a számítógép által megszólaltatott hangot (wave, pl. hanglejátszó program, mpg videó hangja, számítógépes játék hangja, streaming audio hangja stb) jelenti. Utóbbi a fő szabályzó ("felvétel fő") kijelölésével is hallható. A felvételi szint ezután a hangrögzítő programon is követhető.

Ha a hangerő túl hangos, a szintszabályzó időnként vagy folyamatosan maximumon áll. Ez esetben a felvétel torz és használhatatlan lesz.

A fájl mentése.

A kész nyers hangfájlt érdemes tömörítetlen Wav (=Microsoft Wav) formátumban menteni, mert ennek nem romlik a minősége és ez szerkeszthető a legkönnyebben és a legtöbb programmal. Más, kisebb helyet elfoglaló fájlok mentése is lehetséges, melyek különféle (általában rosszabb) hangminőségben szólnak. Egy 74 perces 44,1 kHz sztereó 16 bites Wav fájl 650 MB (egy teljes CD) méretű.

A hangfájlok archiválása, konvertálása

A nagy méretű wav fájlokat illetve kész műsorunkat mp3 formátumban (is) archiválhatjuk. Ehhez mp3-wav konvertáló program szükséges. (CDex, waver, rightclick mp3 stb). Ezek egy része ingyenes, más része 30 napig ingyenes).

Az mp3 formátummá konvertáláskor alapvetően fontos tisztában lenni a különféle mp3 beállításokkal, mert ezek határozzák meg a fájl hangminőségét.

Version: Az MPEGII alacsony sebesség mellett (pl. modemes felhasználásra, avagy kis fájl mérethez) is képes kódolni, viszonylag jó minőségben (de nem éri el a real audio hasonló minőségét). A Waver programba épített 32 kbps mp3 kóder pl. egészen élvezhető minőséget produkál. Ilyenekre azonban csak modemes internetfelhasználók megcélzásakor van szükség. Általában az MPEGI-et használjuk.

Bitrate: sebesség, azaz a fájl hangminősége (gyorsabb: jobb minőség). A 32 kbps-nél lassabb fájlokat általában a mp3-CD lejátszására alkalmas audio gépek nem tudják lejátszani! Monó felvételnél minig a sztereó felét kell vegyük. Így a 128 kbps stereo

megfelelője a 64 kbps monó. CD minőség a 192 kbps. Minél gyengébb a minőség, annál több benne a mű-hang és annál kevesebb a magas sziszegő hang.

VBR (variable bitrate): ahol kell, ott nagyobb sebességgel, ahol nem kell, ott alacsonyabban rögzít, a hangnak megfelelően. Lehet vele spórolni a fájl méretén, de a legtöbb program nem tudja kezelni.

Output samplerate: mintavételezési gyakoriság a kódolás (tömörítés) előtt. A 44,1 kHz-es minden hangból minmtáz, a 22 kHz-es még tömörítés előtt átkonvertálja a fájl 22 kHz-essé, és ezt tömöríti, ezáltal mű-hangok kevésbé fordulnak elő, mert kevesebbet kell tömörítenie. Vagyis: 22 kHz-et akkor használunk, ha kis fájl méretet szeretnénk viszonylag jó minőség mellett (pl. 48 kbps mono 22 kHz), vagy ha a hang eleve nem túl jó minőségű.

Mono/stereo: kódoláskor is konvertálhatunk egy sztereó fájl monóvá, ez esetben kisebb fájl méretet kapunk. Eleve monó felvételt ne kódoljunk sztereóban, tehát a megfelelő (sztereónak fele) bitrate-et is használjuk.

A műsor vágása:

egyszerű vágásra egycsatornás vágóprogramot használunk (pl. riport megvágása) (pl. SoundForge), összetett adásra többcsatornás vágót. Ilyen pl. a CoolEdit Pro. Ez esetben egymásra úsztathatunk különféle hangokat, miközben azok hangerejét is szabályozhatjuk. A kész, összemixelt hangot sima wav fájlként menthetjük el, miközben a vágási forgatókönyv (ses fájl, multitrack session) is elmenthető (ez csak linkeket tartalmaz a hangfájlokra, a hangokat magukat nem tartalmazza).

ZENEI KISLEXIKON

Köszönet: Botos Eszter, Buskó Tibor, Schlemmer Balázs, Vályi Gábor, Windhager Károly Ákos, és sokan mások

Meddig jutott a városi zenészek megítélése a középkor óta! A középkori énekmondók, igricek, vándorzenészek, hisztriók, kóbor vágánsok, doboló sámán-utódok egy kategóriába estek a csavargókkal, paráználkodókkal (vagy a cirkuszi mutatványosokkal, medvetáncoltatókkal), akitől - az egyházi morál szerint - tisztas ember távol tartja magát. De a középkorban is a tinédzserek és fiatalok mulatsága volt a kortárs városi zene, mint ahogy ma is az (csak a középkorban még a népesség nagy része fiatal volt).

A rádió és a hangrögzítés alapvetően változtatták meg zenéhez való viszonyunkat. Korábban a zene csak egyszeri, élő esemény lehetett. De még ma is a zene egyik alaphelyei a diszkók, klubok, koncerttermek, ahol a zene egyben közösségbe kovácsolja a hallgató (és táncoló) közönséget.

A hallgatók zenei izlését és zenei "műveltségét" nagyban meghatározza, hogy mit adnak a fülébe a rádiók: milyen zenei palettáról merítenek, milyen igényességgel. Ennyiben jelentős zenei hatalom van a kezükben, hiszen amit nem játszanak, arról nem is tud az átlagos hallgató. Ad-e egyáltalán hozzáférést a rádiós spektrum különféle műfajokhoz vagy csak a biztosan bejáratott amerikai slágergyár termékeihez engedi hozzáférni a hallgatót. Ennek felelőssége a zenei "kapuőröké"

A kisközösségi rádiók egyik célja lehet, hogy a hallgatók zenei látóterét növelje, olyan műfajoknak is helyt adva, melyeket a biztosra menő magyar kereskedelmi rádiók nem engednek adásukba.

A felsorolt műfajoknak persze nem csak a rádiós szórakoztatás a célja: műfajtól függően táncolnivaló, szubkultúrák közösség-összetartó vagy -teremtő, politikai üzenet, zenével kísért költemény stb. is lehet.

Az alábbi listát azért állítottuk össze, hogy a leendő kisközösségi rádiósoknak, a közönség zenei "kapuőreinek" legyen némi kitekintése a világ zenei palettájára, amiből, mint látható, a hazai kereskedelmi rádiók meglehetősen kis szeletet fednek le. A "világ slágerlista", amit ezekben hallhatunk, valójában az angolszász kultúrkör popzenéjének slágerlistája, holott a világ zenei palettája - még a slágergyári popzene tekintetében is - ennél jóval változatosabb. A felsorolt műfajok, stílusok túlnyomó része nem klasszikus zene, hanem a világ különféle tájain ma is születő, valamilyen szempontból népszerű zenei műfaj. Köztük sok van, mely az adott régióban (vagy időben) külön 24 órás rádiós formátum vagy a kereskedelmi rádiók mindennapos szereplője (a "slágerség" is relatív: a country példáján: Amerikában kereskedelmi rádiók tömege játssza, Skandináviában egy kisközösségi rádió, Budapesten pedig egy kalózádió műfaja volt). Miközben számos globálisan játszott, helyhez nem kötött stílus van - azok, melyeket idehaza is hallhatunk -, sok stílus az országhatárokon ilyen vagy olyan okból már nem jut át - ott már kuriózumnak vagy ismeretlennek számít. Akkor hogy juthatunk mi hozzá? kérdezheti a rádiós zenei szerkesztő. Alapvetően kóstolgatni őket internetes forrásokból érdemes, ezért adtuk meg a legtöbb stílusnál kulcsszóként fontos előadók neveit; illetve internetes vagy műholdas rádiók, zenei tévék műsorából. A legális zenejátszás jegyében ezután be kell szerezni az adott országból CD-n a kiválasztott műfajú előadók felvételeit. A kevésbé felkapott együttesek esetén sok legálisan feltett, kereskedelmi forgalomba nem hozott, pl. zenét tölthetünk le pl. a www.altavista.com hangkeresőjével vagy egy P2P programmal.

Persze a legjobb, ha jó lokálpártiótaként sok helyi zenét adunk: a helyi asszonykórust, a templom orgonistáját, az iskolai énekkart vagy rockzenekart, népdalokat vagy a helyi DJ saját szerzeményeit.

A lista ugyanakkor sok önkényes állítást, besorolást tartalmaz. A "dobozolás" csak önkényes lehet: sok zenekar különféle kategóriába sorolható számokat készít vagy egy számon belül is számos műfajt kever. Tisztán kategóriájkba sorolhatónak leginkább a klasszikus zenék számíthatnak (talán). (Bár egyre több ilyen leírással találkozhatunk: "funkot, soult, rhythm and bluest, hiphopot és punkot vegyítő csúcsmű" (Fun Lovin' Criminals, in: Pesti Est). Mi több: ma már az a "trendi", ha minél több a kikacsintás más szerzőkre és más műfajokra. Mindenesetre egy ilyen lista mégiscsak több, mintha azt mondanánk: minden zene egyedi, "dobozolhatatlan".

Minden kritikát, bővítést, javítást szívesen fogadunk.

A capella (=kápolnai) 1) csak énekhangra épülő zene (énekkar, kórus) (Palestrina), 2) különböző pop-zenei felvételek kizárólag az ének sávot tartalmazó verziói

Aboriginal rock Ausztrál bennszülöttek által játszott mai rockzene, a hagyományos bennszülött hangszerekkel (didgeridoo) és hangzásvilággal fűszerezve (Mandawuy Yunupingu, Yothu Yindi, Warumpi Band).

Absztrakt zene, abszolút zene: önmagáért való zene, mely nem akar felidézni semmilyen tartalmat, történetet, képet vagy érzelmet.

Acid Jazz: A '90-es években megjelent műfaj a kortárs tánczenét (techno, rap, funky, hip-hop stb.) elegyíti jazzes hangzással, akkordmenetekkel vagy betétekkel. Az egyik legismertebb acid jazz zenekar a Jamiroquai, de hasonló népszerűséget ért el a Brand

New Heavies és az Incognito is. Mindenképpen úttörőnek tekinthető a US3, mely a '93-as kiadású Cantaloop (Flip Fantasia) című számmal írta be magát az acid jazz frissen nyitott nagykönyvébe. (The Brand New Heavies, Incognito, Galliano)

Acid: Acid: táncolható 4/4-es ritmusú elektronikus zene, melynek alaphangzását a savas hangzású - "puttyogós, csavarós" - Roland TB303 analóg basszus szintetizátor szintetizátor definiálta. A 90-es évek közepén nálunk általában mindenféle új elektronikus zenét így neveztek - jórészt a Tilos Rádió hozta be a rádiós palettára.

Active Rock: hangosan játszandó rockzene

Adult Album Alternative (AAA) Rádiós formátum. Olyan rádió, mely mai kortás, főleg rockzenét játszik, mely inkább a felnőtteket (30+ évesek) célozza, mint a tizenéveseket. Az AAA playlistek sokkal tágabb körben tartalmazznak számokat, mint a hit rádió formátumú rádióké. Így nem csak a legnagyobb kislemezes slágereket játsszák, hanem a megjelent albumok (nagylemezek) más számait is. Stílusukat tekintve rock, folk-rock, blues, folk és világzene egyaránt lehet játszási listáikon. Vannak, akik "Progressive rock" állomásként is emlegetik, mely nem összetévesztendő a 70-es évek hasonló nevű zenei stílusával.

Adult Alternative Rádiós formátum. Mai slágereket játszó állomás, melyen kislemezek és a népszerű nagylemez számok is szólnak, s mely inkább a felnőtteket célozza, mint a tizenéveseket. Rock, pop, country-rock, folk-rock és blues szerepel az ilyen formátumú amerikai rádiókon.

Adult Contemporary (AC) Rádiós formátum. Olyan állomás, mely kellemes hangzású népszerű pop vagy rockzenét sugároz az utóbbi 10-15 év terméséből, általános hallgatóság számára, akik nem csak a legújabb slágereket akarják hallani. Célközönsége elsősorban a 30 évnél idősebb korosztály. Egyes állomások kicsit régebbi számokat, mások pedig a legújabbakat is belekeverik játszási listáikba. Lásd még: Lite AC és Hot AC.

Adult Contemporary AC-Romantica Rádiós formátum. Az AC formátum spanyol változata.

Afro Beat Nyugat-afrikai tánczene, nigériai Highlife és amerikai Jazz és Funk keveréke. (Fela Kuti, Tony Allen, Femi Kuti)

Afro-cubano lásd: jazz, latin

Album Oriented Rock (AOR) Rádiós formátum. A korábbi, csak kislemezeket játszó TOP 40 állomásoktól való megkülönböztetést szolgálja ez az elnevezés. A zenei palettán a 60-80-as évek általában rock zenéi szerepelnek. A klasszikus rockzenei állomások altípusa. Lásd még Rock, Classic Rock.

Alkalmi dalok: a Ballag már a vén diáktól a Happy New Year (Abba)-en át a karácsonyi dalokig (Elvístól a regösénekekig). Rádióban való játszásukról eltérőek a vélemények: egyesek szerint semmiképp se játszunk ilyeneket az adott alkalom időpontjában, mások szerint viszont ez elengedhetetlen.

Alternatív, magyar: underground "szamizdat" rockzene a 80-as évekből. Később, a német Neue Deutsche Welléhez vagy az amerikai alternative rockhoz hasonlóan vagy kihalt vagy kommercializálódott és sikeres mainstream lett. (Spions (talán az első), URH, Kontroll Csoport és utódzeneikarai, Európa Kiadó, Balaton A.E. Bizottság, ill. Kispál és a Borz, PUF - ez utóbbi kettő a legjobb példa a populárisabb altrockra)

Alternative / Alternative Rock (ALT) Eredetileg minden post-punk, nem-mainstream zene. (REM, Nirvana, Sonic Youth, Red Hot Chili Peppers). Újabban egyre inkább mainstreammé válik, és a fiatalabb korosztály is kedveli, elsősorban az amerikai "vagányabb" tinik kedvence. Oroszországi elnevezése novij rock, melyre külön országos

kereskedelmi rádió szakosodott. Rádiós formátumként: olyan állomás, mely olyan rockzenét játszik, ami a 80-as évek Seattle-i grunge együttese, a 70-es évek punk / újhullám együttese stílusát követi, ellentétben a 60-70-es évek klasszikus rockzenei előadói stílusával. A 80-as évekbeli amerikai egyetemi rádiókban volt ez a műfaj divatos, de mára mainstreammé nőtte ki magát. Elsősorban a mai tizenéveseket célozzák, zenéjükben az új kislemezeket és népszerű nagylemez számokat adnak. Fénykora a 90-es évek közepén volt, azóta számos alternatív rock együttes - és állomás - a modern rock vagy hard rock irányában átalakult. Lásd: Modern Rock.

Ambient A hétköznapi lét, környezet hangjait imitáló "jelentés nélküli" csendes zene, mely bármilyen környezet zenei háttéréként szolgálhat. Ennyiben globális zene, mert nem egy adott hely zenei kultúrára/ba épül, hanem forrása az adott korszak zaj-struktúrája. Az első ambient lemez címe ("Music for Airports", B. Eno) jól mutatja felhasználását is. Kapcsolódik a zenei minimalizmus irányzatához. Háttérzeneként nem a környezetbe besimuló, hanem a háttérrel kiemelődő szerepű. (Brian Eno, Bill Laswell, Erik Satie)

Americana Rádiós formátum. Mai amerikai country-rock, folk-rock, blues és "American roots" zenét játszó rádió, mely inkább a felnőtteket mint a fiatalokat célozza.

Anime zene: Japán rajzfilmek filmzenéje

Antifóna: (communio antifóna, áldozási ének) A zsoltárok előtt és után éneklendő dallamos gregorián tétel. a mise negyedik körmeneti éneke: az áldozók vonulását és a szentáldozást kíséri. A mise utolsó liturgikus éneke, proprium része. Jellegét tekintve funkcionális, kísérő, antifonális misetétel. Feladata, hogy egységet, communiót teremtsen az áldozók között.

Arab klasszikus zene - pl. Umm Kulthum: egyiptomi énekes "sztár", aki klasszikus arab zenét énekelt, és milliók hallgatták. A klasszikus arab zene jellegzetes hangszere a kánún és az úd (citera ill. lant) (Faríd el-Atras, Abdel Halím Háfez, Warda)

Arab popzene - modern egyiptomi popzene: Két fő műfaja: (AI-) Jeel (=generáció): a fiatalok techno-pop stílusú zenéje (Amer Diab [Amr Diab, Amro Diab], Hanan, Ehab, Khedr, Hamid Shaeri, Sapho, Ehab Tawfiq) és a Shaabi (=népi): a városi munkások vidéki zenén alapuló, modernizált popzenéje. Ughniah: arab dal. Az arab országokban is vannak fülbemászó arab popzenei slágerek, melyek éppolyan slágergyárak termékei, mint az euro-amerikai popzenéé, de (én) még hivatalos vagy rádiós slágerlistával sehol sem találkoztam. Évről évre néhány szám eljut az európai slágerlistákra, és akkor az nyugaton is slágerre válik. Egyiptom (Kairó) az arab médiumok fő központja (egy kisebb Bejrút), ezért a a Maghreb többi arab országára is alapvető hatással vannak az itt gyártott/játszott zenék. A nyitottabb arab országokban (Tunézia, Marokkó, Libanon, Egyiptom) az európai (frankofon és angolszász) és arab slágerek keverednek a rádióban, míg máshol (pl. Irán, vagy korábban Afganisztán) kifejezetten tiltott bármiféle popzene hallgatása. A arab keleten a gazdag Kuwait a popzenei központ, ahol az indiai hatás is érezhető (Abdullah Roueshid). Napjainkra kezd divatos lenni nyugati szórakozhelyeken is arab, főleg jeel vagy rai zenét játszani.

Arabesque Török hagyományos hangzású pop; erős népzenei és hagyományos hangszeres zenei ill. arab hatással. Alműfajai: "Taverna", "Heavy Arabesque" (Ibrahim Tatlisés, Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur, Kibariye, Muslum Gurses, Emrah.). Az arabeszk szó még jelenthet díszítő elemekkel teleszótt klasszikus zenét és egy nyugati zenészek által játszott arab zenét is.

Avtorskaya pesnya Lásd: bárd

Bachata Dominikai szomorú városi blues. [J. L. Guerra]

Balett Táncos színházi zenés műfaj. A színpadon táncosok adott irodalmi témát jelenítenek meg testmozgással, s ezt legtöbbször zenekari muzsika festi alá, értelmezi. Az első balettek a királyi udvarokban előadott pantomimekből fejlődtek ki. A barokkban alakul ki ez a műfaj is, első jelentős képviselője. Lully, pl.: A gáláns Indiák. A balett mindig népszerű műfaj volt, egyrészt a szemrevaló táncosnők miatt, másrészt mert a szövegnélküli előadásra nem kellett annyira koncentrálni, mint egy operára. Ennek ellenére az igazán híres balettek csak a romantika idején születnek. A balettirodalom legnépszerűbb darabja Csajkovszkij: A hattyúk tava. Más imsert balettek: Delibes: Coppélia, Bartók. A fából faragott királyfi, A csodálatos mandarin. Rádióban pl. hangjátékokhoz hangulatfestő zeneként alkalmazható.

Ballad vagy Love Ballad Angolszász megnevezése a lassú, lírai popzenei számoknak. A ballada eredetileg: tragédia dalban elbeszélve, azaz a néhány vág~t leszámítva mindben a végzet győzedelmeskedik az egyéneken. pl.: Arany: Tengerihántás. Zenei műfajként borongós hangulatú darabokat jelöl.

Bárd (bárd költészet, szamodejatelnya pesznya (csináld magad dal), avtorszkaja pensznya). Lásd még: Canzone d'autore Italiana. Gitárral kísért, politikailag érzékeny szövegű orosz bárd-dal (Vlagyimir Viszockij orosz "éneklő költő" - ahogy maga nevezte magát), mely műfaj az oroszoknál ma is eredeti tiszta (akusztikus) formájában népszerű. A bárd a Szovjetunióban a hatalmon kívül álló gitáros-énekesek elnevezése a 60-as évektől. Elsősorban a dalszöveg fontos, nem a dallam vagy a zene kidolgozottsága (az énekes magas kísér gitáron). Másrészt eredetileg mindenféle kereskedelmi szemponttól mentes: nem eladásra készült dalok. Erre is utal kudozsesztvennya szamodejatyelnoszty (amatőr előadóművészet) hivatalos elnevezése. A műfaj máig népszerű. Alműfajai a turista dal (a 70-es évek eszkéista turizmusdivatjára utalva, pl. tengeri dal, a kemény munkáról), a politikai dal (a szovjet életforma ellen), valamint a blatnya pesznya ("orosz sanzón") (lásd: sanzón). A műfajt KSP (KSZP) néven is ismerik, ami az egyetemeken található "Klub samodeyatelnoy pesni - KSP" (amatőrdalklub)-re utal (szerepe talán a mi táncházainkhoz hasonló?). Turistadalok: Yuri Vizbor, Alexander Gorodnitsky. Politikai dalok: Bulat Okudzhava.. A 30-as években a Gulágból indult ki egy nagy bűnöződal-hullám) és a kalózdal (tengrész dal). Bűnöződalok (criminal song): gulágba küldött ártatlanokról szóló (néha gulágban születő) dalok. Legnépszerűbbike a 1920-as évekbeli "Murka". Alexander Gorodnitszkij, Vlagyimir Viszockij (korai éveiben), városi életről szóló dalok (ált. Moszva, az Arbat stb). Ma a bárd-dalok kifejezetten értelmiségi zenének számítanak. Más szocialista országokban is átvették műfaját, pl. Cseh Tamás nálunk, Jaromír Nohavica a cseheknél (ő eredeti Viszockij számok cseh fordítását játszotta). Lengyelországban Jacek Kaczmarski volt Viszockij követője: a "Szolidaritás bárdja" (Bard Solidarnosci). Ő azonban mégcsak "túrt" sem volt: 1984-94 között Franciaországban élt és a Szabad Európa Rádióban vezetett heti műsort. A ~ok eredetileg, az isz. I-VIII. századig a kelta törzsekben a varázslóval azonos rangú személyek voltak, akik énekükkel gyógyítottak, harcra buzdítottak és a törzs múltját őrizték énekeikben. (a magyar táltosokkal esetleg megfeleltethetőek). A kereszténység elterjedésével visszaszorult feladatuk és már csak a múlt őrzés maradt egyetlen gondjuk, míg Edward király, angol király, ki nem irtott közülük 500-at...

Beat (=ütem) A hatvanas évek elején kialakult zenei irányzat. Nevét a beat-ről, azaz a zenében egy különösen hangsúlyozott ütemrészről kapta, amelyet ebben az időszakban egyre inkább kezdtek alkalmazni a zenekarok. Szembefordult a jazzel, melyet szinkópák

révén eltolódott hangúlyok és egyes hangszerek előtérbe állítása jellemzett. A kezdetekben egy jellemző hangszere az elektronikus Hammond-orgona, melynek hangzásaa a 2000-es években ismét divatossá kezd válni. (The Beatles, The Monkees, Kinks)

Beautiful Music Rádiós formátum. Nem gyakori formátum, a 70-90-es évekből melynek egyik jellegzetessége, hogy a zenét 15 perces, előre megkomponált egységekre bontották. Célközönségük a 25-49 éves nők voltak. A formátumot részleteiben Jim Schulke dolgozta ki, aki szinte művészi tökélyre vitte ezt. A nyolcvanas évek végére egyre többen csak "lift-zenének" (Elevator music) nevezték és az ilyen rádiók formátumot váltottak.

Be-bop: A 40-es évek gyors, változatos ritmusú jazzműfaja. Nagyon pontosan tartott, kemény ritmus jellemzi. Az első modern jazz, ami két ellentétes táborra osztotta a stílust a negyvenes években. A szó azt az ütemes hangot jelzi mely meghatározó a stílusban. (Charlie Parker)

Big Band Legalább 10 zenész által játszott jazz (Glenn Miller, Count Basie Duke Ellington), jellemző hangszerek: 4 trombita, 4 harsona, 6 szaxofon, nagybőgő, dobszerelés, esetenként tuba, klarinét, gitár, basszusgitár. Rádiós formátumként: a 20-as - 40-es évek zenéjét játszó állomás. Lásd még: Nostalgia

Bikutsi Kameruni zene.

Bizánci zene (Byzantine chant): görög ortodox keresztény egyházi zene, melyet ők (Orthodox) Byzantine Music néven ismernek. Az ortodox egyházi liturgia zenéje. Hangszeres kíséretet nem alkalmaz, az orosz szimfonikus zenére nagy hatással volt, pl.. Muszorgszkij, Csajkovszkij. A közkedvelt sláger: a Kiállítás képeiből a Kijevi nagykapu is bizánci eredetű motívum.

Bluegrass Gyorsabb és pontosabb country, némi gospel hatással. Mai változata a New Grass.

Blues: Általában 12 ütemes periódusokból építkező, egyszerű harmóniamenetű (1. fok - 4. fok - 1. fok - 5. fok - 4. fok - 1. fok), az esetek túlnyomó többségében lassú, bánatos (blues angolul = lehangoltság, szomorúság), balladisztikus műfaj. Nagyban táplálkozik az afroamerikai ültetvényes rabszolgák/munkások keserves munkadalából. George Gershwin (1898-1937), az egyik legnagyobb amerikai zeneszerző maga is sokat tett a blues kanonizációjáért: Summertime című kompozíciója azóta is örökzöld blues-sláger, de szinte minden művét átjárják a tradicionális bluesból ellesett, átvett elemek. (Egy városi legenda szerint híres szerzeményét eredetileg Blues rapszodiának (Rhapsody in Blues) szánta a komponista, ám a nyomdában a figyelmetlen szedő lefelejtette az s betűt a címről, így a kompozíció Kék rapszodiaként (Rhapsody in Blue) aratott világsikert.) Ma már a bluesnak is számos alfajáról beszélhetünk: country blues, rhythm 'n' blues, blues rock, soul blues, electronic blues stb. (John Mayall, John Lee Hooker, Muddy Waters, B. B. King, Etta James)

Boer Music / Dél-Afrikai búr zene A Dél-Afrikában a 19. században letelepedett holland (búr) telepések magukkal hozott, country-szerű zenéje.

Bolíviai zene Az aluljárókból ismert pánsípos indián zene

Bollywood (filmi): india "kínai írása": ami egyesíti a kultúrát: a mozi, ezen belül a máig virágzó filmzene, mely jórészt az indiai modern popzenének is alapanyagot nyújt. Ezért általában a mozisikerekkel együtt kerülnek a slágerlistákra a bennük lévő számok. Jellegzetessége: a férfi-női páros, erőteljes tamtamdob hangzás, a sajátos

táncmozdulatok, a magas hangon éneklő női énekesek, akik sokszor valódi énekesekkel szinkronizáltak. Bombay (Mumbai) központtal. Gyakorlatilag slágergyár, a nyugati popzene legújabb stílusirányzataiból átvett elemekkel, de az indiai énekes hagyományok megtartásával. Túlnyomó részük hindi. (Lata Mangeshkar)

Bombay Pop, Indi-Pop: indiai popzene. Nem azonos a brit indie poppal.

Boogie: legtöbbször a blues harmóniamenetére épülő, gyors, technikás, állandó patternekkal dolgozó, vérpezsdítő, általában jól táncolható, főként zongoraszólózásra írt zene. Nagyfokú hangszeres tudást és függetlenítőképeséget (jobb kéz / bal kéz) igényel. (Pl. Lionel Hampton, Albert Ammons. A magyar előadók közül bizvást ajánlható a méltatlanul háttérbe szorult kiváló zongorista, Pleszkán Frigyes.)

Bootleg, mash-up: több kiadott zeneszámból (és egyéb hangokból) akár házilag összemixelt újabb szám. Mí a bootleg alapvetően a táncparkettek számára készülő, általában két popsláger meglepő kombinációjára épülő szerzemény. Az ismert felvételek - a felhasznált alapanyag tekintetében hasonló - keverését kísérlet plunderphonicsnak ("lopófónia") nevezik, mert általában illegális az új szám létezése, azaz szerzői jogai rendezetlenek. Mégis ezek csinálják önnön és diszkóik szórakoztatására. Zenei kollázsok is nevezhetők. A mai zeneszerzők régi lemezekről talált zenei töredékekből és mai ritmusokból darabolják össze az új tánczenei felvételeket, általában értelemszerűen az eredeti előadó vagy jogdíjának birtokosa megkeresése nélkül. Ez az "intertextualitás" avagy plagizálás nem ismeretlen a klasszikus zenében sem. (John Oswald)

Bossa Nova Az 1960-es évekbéli Rióból származó brazil romantikus slágerzene, brazil szamba és a jazz keveréséből. (Antonio Carlos Jobim, Joao és Astrud Gilberto, Stan Getz, Charlie Byrd)

Breakbeat: Eredetileg az 1970-es évek közepén a hip hop-ot kialakító DJ-k hívták így az általuk játszott zenét, mert az jobbra a funk, soul, rock, diszkó és jazz lemezek ritmikus kiállásaiból (anolul break down vagy break) - ahol a zene dallamosságát adó szólóhangszerek elhallgatnak és csak a dob, vagy a dob és a basszus szól - állt. Az 1990-es évek elektronikus tánczenei forradalma során a hasonló, kiállításokból vett dobhangmintákra épülő drum and bass-t is nevezték urban break beat music-nak. Ma az e kiállításokból építkező középtempójú tánczenét nevezik így, ami a Fat Boy Slim és a Chemical Brothers által képviselt big beat műfaj kevésbé hatásvadász, a progresszív trance-hez és house-hoz, valamint a poszt-rockhoz közelítő utódja.

Britpop Mint neve is mutatja. (Oasis, Blur, Pulp)

Bruitizmus (zaj-zene): A nagyvárosi hangok forrásai (gépek) és hangszerek létrehozta zenemű. (Georg Antheil)

Cajun (Swamp pop): A louisianai franciák harmonikára és énekesre épülő ma is élő vidám népzeneje, saját rádióállomással. A louisianai mocsarokról swamp pop néven is ismert, és árkádi zenének is nevezik a helyről, ahol a legtöbb francia él.

Calypso Trinidad és Tobago latin zenei műfaja. Karneváli hangulatú tánczene. Alváltozata a soca. (Maestro, Brother Resistance)

Canned music: konzervzene

Cantpop: Hong-Kong-i popzene az 1970-es évektől, ma tömeggyártású popzene, sokszor tévésorozatok vagy mozifilmek zenéje (Roman Tam, Samuel Hui). Hagyományos kantoni énekstílus és amerikai lágyabb rockzene ötvözet, előbb angol, majd kantoni dialektusban ("a négy isten": Aaron Kwok, Leon Lai, Andy Lau, Jacky Cheung; mai tizenéves sztárok: Sammi Cheng, Karen Mok, Eason Chan). A zenei dallamban a

hagyományos szerzők követik a kínai beszéd dallamát is. A hip-hop stílusban is játszanak (yea chi, the pancakes, LMF)

Canzone d'autore Italiana (Canta autore, cantautori) "szerzői dal", olasz): oroszul: avtorszkaja pésznya ?????????? ??????. Oroszul még elnevezése: bárd dal, költő-énekes, KSP. Lásd még: Musica de Intervencao, Bárd. Sanzonok a 60-70-es években. Szociálisan - politikailag érzékeny dalszövegek, szomorkás hangulatú ének és gitárkíséret. Énekesei egyben dalszövegek költői és a kíséretet is ők játsszák. (Domenico Modugno, Adriano Celentano, Gino Paoli, Luigi Tenco, Fabrizio De André, Franco Battiato, Paul Conte) Magyar képviselőjük valószínűleg Cseh Tamás és Zorán. Szokás még Bob Dylant is e műfajba tartozó példának felhozni. Orosz énekesek: Viszockij, Anna German.

Caribbean (Reggae, Soca, Calypso) Rádiós formátum. A karib-szigeteken népszerű formátumok. A soca gyorsabb, a reggae lassúbb zene. A Caribbean formátum ezeket elegyíti.

Chaabi (shaabi): arab popzenei műfaj

Chamber Pop Kifinomult, szinte szimfonikus igényességű popzene vonósokkal, fuvolával, orgonával, sajátos dalszövegekkel. (Lee Hazlewood, Nick Drake, and Scott Walker. Lambchop, Tindersticks, Jeremy Enigk, Nick Cave)

Chance music (=véletlen zene, aletória [aleo = játékkocka]). Modern klasszikus zenei irányzat, mely a kompozíciókat nem előre rögzített formában adja meg, hanem instrukciósorozatként, amely az egyes véletlennel operáló eszközök használatának kimenetele (azaz például az alapján, hogy dobókockával mennyit dobunk) alapján más és más zenei aktust ír elő. Fő képviselője John Cage, akinek talán 4,33 c. műve legismertebb: 4 p. 33 mp csend, melyben a "zenét" a közönség mormolása szolgáltatja. Képzelt táj (Imaginary Landscape) c. sorozatának hangszerei pl konzervdoboz, ajtócsengő, papírkosár, kagylóhéj, oszcilloszkóp. Egyik képzelt tájában 12 rádiókészüléket 24 szereplő kezel egy karmester irányítása mellett. A "kotta" utasítása az adott időben megszólaló hullámsávra (egyik kezelő) és hangerőse (másik kezelő) vonatkozik csak. Máshol vizet kell önteni egyik tartályból a másikba. (Castiglioni, Lutoslawski, Stockhausen)

Chanson (~ Francaise), sanzon. Lásd még: Canzone d'autore, sanszon, bárd. Erdetileg a 14-16. sz-ban francia világi dalok elnevezése. A 19. századtól francia kabarédal, zongorakísérettel. A 20. században jellegzetes, énekes sztárokra épülő romantikus, szövegközpontú francia popzene a 60-as években (Edith Piaf, Maurice Chevalier, Charles Aznavour, Jacques Brel, Charles Trenet, Alain Barriere, Claude Francois, Daniel Guichard), majd egész máig (Patrick Bruel, Francis Cabrel). Hasonlóképp talán ide is besorolhatók a 60-as évek nagy olasz (Adriano Celentano, Gianni Morandi, Nicola di Bari) vagy más latin (brazil, spanyol) (Raul Seixas, Roberto Carlos) slágerei is .

Chorinho, Choro: a brazil ragtime vagy dixie [Dirchina Batista]

Christian Pop, Contemporary Mai amerikai popzene, melynek egyetlen vallásos eleme a keresztény tematikájú dalszöveg. Nálunk is ismert pop-előadóknak is sok amerikai fogyasztársa szánt keresztény tematikájú dala jelent meg. Magyarországon a Hit gyülekezete is élen jár a műfaj terjesztésében, de már a Katolikus Rádióban is hallható. A Christian Contemporary Music rádiós formátum. Mai keresztény popzenét sugárzó, keresztény alapértékeket közvetítő állomás. Egyik állomásuk alapján: "Ezzel a médiummal bátorítjuk és fejlesztjük az embereket olyanná, amilyenné Isten szeretné, hogy váljanak."

Cigányzene (lásd még: verbunkos, csárdás, magyarnóta, roma zene). Indiától Nyugat-Európáig rengeteg cigányzenész muzsikál, különösen a balkáni cigányzenészek ismertek;

azonban a világ számára a magyar ("muzsikás") cigányok jelentik "A Cigányzenét". A 18-19. században a magyarok a többi nemzethez hasonlóan saját nemzeti táncot szerettek volna a szórakoztató/tánczenei életben létrehozni, és ehhez "a cigányzene" szolgált alapul, először verbunkosként. Mai tudásunk alapján a magyar, a kárpát-medencei és a balkáni zenei elemekből kialakult verbunkost a cigányzenészek csupán játszották és cifrázták, de meg nem ők alkották saját dallamkincsükből. Míg a balkáni cigányzenészek tárogató-szerű hangszeren és dobon játszottak, a magyarok átvették a nyugati normát, a hegedűt. A hagyományosan magyaros öltözetű cigányzenekar hangszerei a hegedű, klarinét, brácsa, nagybőgő, cimbalom. A magyarnótákon, csárdásokon kívül repertoárjukon voltak operanyitányok, lengyel táncok stb. is. Lényegében a 19.-kora 20. század szórakoztató/tánczenészei. Nyugaton is népszerűek voltak (főleg Bécsben, ahol Bihari János primást a magyar Beethovennek nevezték.). A 30-40-es évek magyar rádiós zenei palettájának legfőbb és legnépszerűbb szereplője. A cigányzene más megfogalmazásban tulajdonképpen a zenélési stílust jelenti: ahogyan játszották az egyébként nem "cigány", hanem mindenki által elfogadott "népzenét". "Cigányosan", cigányzenét játszani, zenélni - a magyar fül számára - túldíszített stílust, jellegzetes, jól megkülönböztethető zenélési módot is jelent/het a szó. De létezik cigány népzene is! (Lungo Drom, Kaijag) Ezt is népszerűsíteni kellene, mert a legkönnyebben fogyasztható, igényes népzeneinkhez tartozik. (lásd: roma zene)

Classic Rock Rádiós formátum. A 60-70-80-as évek rockzenéjét játszó rádió. Az akkori Album Oriented Rock állomások hangzását próbálják utánózni, illetve újrateherelni. Célközönsége inkább a felnőtt, mint a tinédzser korosztály. Egyes rádiók olyan mai zenét is bevesznek játszási listáikba, melyek ugyan maiak, de hangzásviláguk az akkorihoz hasonló.

Classical Rádiós formátum. Komolyzenét játszó adó. A mi Bartókunktól abban különbözik, hogy irodalmi műsorokat nem sugároz. Klasszikus zene alatt értendő mindenféle komolyzene, így a klasszikuson kívül a barokk, romantikus stb, valamint az opera is. Amerikában minden nagy rádiós piacon (nagyvárosban) van egy 24 órás kereskedelmi klasszikus zenei állomás, de az egyetemi (college) rádiókban is van ilyen műsorszám. Nálunk a mára már megszűnt budapesti Rádió M Classic a klasszikus példája. A komolyzenei rádiók között nagy különbségek vannak: a Bartók típusú közszolgálati adók sokkal nehezebben befogadható zenéket sugároznak, mint az európai Classic FM-hez hasonló, népszerű dallamokat játszó állomások, melyek műsorán a legismertebb, fülbemászó dallamokat hallani a legújabb szimfonikus filmzenéssel keverve. A kortárs komolyzene azonban a kis hallgatótág miatt lassan teljesen kiszorul a közszolgálati rádiókból is.

Classical Guitar Gitárzene (Andres Segovia, Lina Boyadjeva)

Concerto (versenymű) A barokk egyik nyeresiményének tartott műfaj, mikor az egyik szóló szembehelyezkedik az együttesel és önálló dalra kezd, verseng a többivel. A barokkban eleinte azonban nem egy hangszer állt szembe a többivel, hanem egy kis zenekar a nagy zenekarral. (pl: Handel: Concerto grosso -sorozat). Csak a XVII. század legvégén hangzott fel először a szólóhangszer és zenekar versengése (pl.:Vivaldi: Mandolin-verseny). A mai napig immár minden hangszerre írtak ~t, még üstdobra, nagybőgőre, vagy körtemuzsikára is. A huszadik századi ~k közül kiemelkedik a ~ grosso gyakorlatát felelvenítő: Bartók: Concerto, ahol kis együttesek a zenekari anyagot motiválva és fejlesztve újra és újra versengésbe szállnak az egészsel, hogy a rohanó fináléban

minden egybeolvadjon. Műkorcsolyázók gyakran választják kísérőzenének.

Complainte (=panaszkodó, fr. kanadai, québec-i) 1700s-ból származó, kanadába érkező franciák (írek, skótok) népzeneje. Eredetileg a letepedő tengerészek és feleségeik éneke, akik "panaszkodtak" az egymástól távol, egyedül töltött időkről, ahol főleg a nők énekeltek az egyedül nevelt gyerekeiknek. Ma is élő, és egyre divatosabb műfaj, zene nélkül is létezik, és az új együttesek rockzenével keverve teszik mai fülnek is fogyaszthatóvá. A 70-es évekbeli népszerűség után manapság kezd újra nagyon népszerű lenni a népzene Québecben, nagy folk-fesztiválokkal, ami a fiatalok kulturális találkozója is egyben, ahol lehetőségük van a fr. kanadai kultúra életben tartására. (Michel Faubert, La Botine Souriante, Le Reve du Diable, Perdu le Nord, Les Charbonniers de l'Enfer - a capella)

Contemporary Hit Radio (CHR) Rádiós formátum. Mai népszerű (mainstream) popzenét játszó rádió. Mivel ma már egyes számok 30-40 hétig is a slágerlisták élén vannak, a "mai" (vagy kortárs) zene az utóbbi 1 évet jelenti. Az 50-es évektől a 80-as évekig népszerű "Top 40" állomások utódja, melyek viszont csak a tényleg lefrissebb kislemezeket játszották. Egyes CHR állomások a helyi lemezeladási statisztikák vagy telefonos kívánságok alapján állítják össze zenei listájukat, azonban a többség a Billboard Hot 100 vagy hasonló kaliber? slágerlistára alapoz. 1998 decemberében a Billboard Hot 100 olyan felvételeket is belevett slágerlistájába, melyek nem kislemezként kerültek forgalomba, és a számok súlyozásában a rádiós játszások számát háromszor olyan nagy súllyal kezdte szerepeltetni, mint a lemezeladási statisztikákat. Gyakorlatilag tehát a Billboard Hot 100 lista azt mutatja meg, hogy a CHR állomásokon mely zenéket játszzák, mely pedig épp e lista alapján játssza azokat a számokat... talán ezért maradnak olyan stabilak a slágerlistás számok... Egyes CHR rádiók igyekeznek egy adott stílusra koncentrálni (Rock, Urban) vagy egy stílus csokorra (Rock/Pop/Dance vagy R&B/Rap/Dance). Ha az állomás stílusában nincs elég friss zene egy 24 órás adásra, akkor korábbi (10-15 éves) számokat is játszanak. Egyes definíciói szerint a CHR rádiók nem a legújabb zenére koncentrálnak. Lásd még: slágerlista

Contemporary Hit Radio CHR - 80-as évek Rádiós formátum. Az USA legújabb feltűnt, igen hamar nagyon nagy népszerűségre szert tett formátuma. Akár az oldies-be is sorolhatnánk (már). A nyolcvanas-korai kilencvenes évek popzenéjét játssza a most felnőtt, 25 - 35 éves korosztálynak.

Contemporary Hit Radio CHR - espanol vagy **Latin pop** Rádiós formátum. A spanyol ajkú lakosságot megcélzó formátum, az USA déli részén és nagyvárosaiban. Latin-Amerikában természetesen csak CHR-pop formátum néven említik.

Contemporary Hit Radio CHR-alternative Rádiós formátum. Mainstream pop és alternative (rock) slágerek. Elsősorban az európai általános popzenét játszó rádiókat sorolják ebbe a kategóriába.

Contemporary Hit Radio CHR-dance Rádiós formátum. Több dance sláger és dance remix szerepel m?sorában. A játszási listán több a legfrissebb zene, ill. az utóbbi pár év termése. Célközönsége a 15-30 éves korosztály.

Contemporary Hit Radio CHR-local pop Rádiós formátum. Elsősorban helyi popzenét játszó rádió. Ilyen hazánkban nincs, de Oroszországban a Nase Radio pl. ilyen - ez csak mai orosz popzenét sugároz. Európa és Ázsia országaiban népszerű, már ahol van akkora zenei piac, hogy el tud tartani egy ilyen állomást.

Contemporary Hit Radio CHR-pop/rock Rádiós formátum. Mexikóban és Latin-

Amerikában népszerű formátum.

Contemporary Hit Radio CHR-rhythmic Rádiós formátum. Több hip-hop, rap és dance zenét játszik, és kevesebb rock és alternative található benne. A játszási listán több a legfrissebb zene, ill. az utóbbi 1/2 - 1 év termése. Célközönsége a 15-30 éves korosztály.

Contemporary Hit Radio CHR-pop vagy CHR-top 40. Rádiós formátum. Kicsit több rock és "alternative" szerepel benne. A játszási listán több a legfrissebb zene, ill. az utóbbi 1/2 - 1 év termése. Célközönsége a 15-30 éves korosztály.

Country Az amerikai délen élő főleg skót-ír fehérek zenéje, akik a saját népzenejüket az amerikai hallott bluessal keverték. Amerikai "farmer" zene, mely elsősorban a délen élő fehérek körében népszerű. Kereskedelmi verziója a szinte mérhetetlenül kedvelt és sok mai fiatal által erősen lenézett, Nashville-i tömeggyártású Contemporary Commercial Country. Külön változata az ausztráliai country (Pat Boon). Ma már külön értéknek számít a "klasszikus" (60-70-es évekbeli) country (Johnny Cash)

Country, Contemporary (New Country, Young Country, Hot Country, Mainstream country) Popzenésített tömeggyártású countryzene, több száz saját rádióállomással és saját zenei Tv-vel.(Garth Brooks, Randy Travis, Shania Twain, Alan Jackson, Dixie Chicks, George Strait). Rádiós formátumként: mai countryslágerlistás számokat játszó állomás. Zenéi az utóbbi pár hónap termését tükrözik.

Country, Európai. A 70-es években számos volt szocialista országban vált népszerűvé (és túrtté?) az amerikai countryzene. Nálunk megmaradt gyerekzene szintjén (lásd: gyerekzene). Lengyelországban (Colorado Band, Zayazd) a 70-es évek közepétől léteznek kis körben nagyon népszerű country együttesek, de a közvélemény elég mostohán bánik a műfajjal. Szlovákiában is van bluegrass/country (Meantrime, Grunt, Steam, Fragment, Country Team). Sokan csak vagy főleg angolul zenélnek. Csehországban teljes jogú - cseh nyelvű - "pop"-zenei műfajjá nőtte ki magát, mely, bár itt is elsősorban a klasszikus bluegrass/western dominál - lépést tart az amerikai country stílusváltozásaival. (Főszerepben a Limonádov Joe című cseh westernfilmmel) (Jiri Brabec). Magyarországon ma már többnyire csak angol nyelvű feldolgozások születnek (Blue Timers). Csehországban külön rádiós formátum. Helyi, amerikai alapú countryzene létezik még Skandináviában és Németországban is. Lásd még: köntrimusikk, boer (búr) zene.

Country, japán: Sajátos westerncsizmában-kalapban látni a japán arcokat, de Japánban szintén nagyon népszerű műfaj a country - a helyi előadók is angolul énekelnek. A II. világháború után az amerikai katonai rádióadókon hallhattak először countryt és sok helyi előadó először az amerikai katonáknak játszott countryt. (Kanehira & Texas Company, Moriyama Mika and The HonkyTonk Devils)

Crkvena Muzika Pravoszláv szerb egyházi zene. (Oce Nas, U Slavu Bozica).

Crossover Különféle műfajok vagy népek zenéinek keveréke, az utóbbi évek divatos terméke

Csárdás A 19. században a verbunkos zene hatására kialakult magyar táncforma (új stílusú páros tánc), mely "lassú"-ból és "friss"-ből áll. A 19. században a verbunkkal együtt "nemzeti" táncunkká (zenénk ké) vált. Leggazdagabb és legkiforrottabb formában - nem véletlenül - a reformgondolat, a "haza és haladás" eszméjét zászlóra tűző tiszántúli vidékeken alakult ki. (Szatmár, Nyírség, Tiszahát...) "Elit" változata a - ma főleg szalagavatókon táncolt - palotás. - (a Nyugat-Dunántúlon a verbunkot és a csárdást együtt hívják palotásnak.) (pl.: Erkel: Hunyadi László III. felvonásából) A Habsburg-korban oly jelentős nemzeti magyar jelkép volt, hogy Csajkovszkij a Hattyúk tavában fellépő magyar

küldöttséget csárdás zenével jellemzi. Külföldön a csárdást Brahms Magyar táncaiból, vagy Carlo Monti karmester darabjából, a Monti-csárdásból ismerik.

Csengőhang: A mobil telefonok korában ismét népszerűvé váltak a rövid, egyszerűsítve feldolgozott dallamtöredékek, melyek a 30-as - 40-es években rádiós szünetjelként jelentek meg a kultúrában. A csengőhangok népszerűségi listája országonként eltérő, de hasonlóan működnek, mint a slágerlisták, azzal a lényeges különbséggel, hogy sokkal szélesebb zenei palettáról merítenek, mint az aktuális slágerlista, így az adott kor zenei preferenciáiról sokkal teljesebb körűen tájékoztatnak.

Dal Általában énekhangra írt, rendszerint hangszerkíséretes mű. Nép- és mű- különítünk el eredete szerint: a népdalnak nem ismert a szerzője, míg a műdalnak ismert. Feltehetően a legősibb műfaj, olyannyira hogy mitológiákban az első korok lakói dalban beszélnek (pl.: tündék). pl: Schubert: A szép molnárlány, vagy Republic: Szállj, szállj kismadár, vagy Tavaszi szél vizet áraszt...

Dance A diszkóból származó mai tánczene. Több formában is létezik a disco-tól a hip-hopig. A popzene történetén rengeteg dance mánia vonult végig kezdve a hetvenes évektől egészen napjainkig. Maga a stílus a hetvenes években alakult ki azokban a klubokban, ahol a diszkót játszották és még abban az évtizedben számos egyéb stílussá alakult át. Az összes stílus (dance pop, hip-hop, techno) megkülönböztethető egymástól, de a hangsúly a ritmuson van és azon, hogy táncra alkalmas. Rádiós formátumként olyan zenét játszó rádió, mely mai vagy korábbi zenét játszik, amit táncoláshoz készítettek (magyarul: tánczene). Gyakorlatilag a Disco zenéből eredő irányzat. A legújabb tánczenét játszó állomást gyakran "CHR-Rhythmic" néven emlegetik.

Dansband, danseband. Norvég, svéd, faröeri, és kisebbrészt dán területeken népszerű könnyűzene, mely a német schlagerzenék családjába tartozik. Inkább élőben, fesztiválokon, újabban tévés kívánságműsorban hallható, rádióban egyáltalán nem. Szerepe és megítélése a mi mulatósunkhoz hasonló. Sokszor hallható kempingekben, illetve a vidékiesebb országrészekben. Dalszövegeik egyszerűek, előadóik öltönyben lépnek fel, erőteljes a fúvósok hangja, alapvetően az egyszerűbb emberek tánczenéje. (Ole Ivars [norv.]

Dar Marokkói zene mai brit tánczenével nyakonöntve

Dark Ambient Mint ambient, de a fülnek zavaró hangokkal.

Diákzene: a középkortól az egyetemeken tanuló diákok sajátos dalkészlettel rendelkeznek. Ezeket manapság általában a szakesteken éneklik közösen a diákok. A dalok többségének a szakest pontos "szertartásrendje" alapján meghatározott funkciója van (pl. vendégköszöntő, szak himnusz). A dalszövegek általában a diákélettel (tanulással vagy szórakozással) kapcsolatosak. A középkori diákdalok gyűjteményei a diákmelodiáriumok.

Disco A 70-es évek végének, a nyolcvanas évek elejének erősen ritmuscentrikus popzenéje. (Kool & The Gang, Salsoul Orchestra, Earth Wind & Fire, Boney M, Abba, Neoton)

Dixieland (New Orleans Jazz): a korai alapágazatok egyike, általában masszív fúvósszekció, sokszólamú független dallamvezetés, pergő ritmus jellemzi. Sokszor előkelő szerepet játszik a bendzsó is. (Világviszonylatban is elismert képviselője például a Benkó Dixieland Band)

DJ zene: régebben a számokat felkonferáló és keverő egyén a lemezjátszó mögött, ma "csöndben" kevergető zeneszerkesztő. A legendák szerint a bronxi DJ Kool Herc volt az

első, aki nem teljes számokat játszott, hanem azonos ritmusú zenék töredékeiből keverte össze "mixét".

Doina érzelmes román népdal

Doo-Wop Énekesre, esetleg szaxofonszólóra épülő amerikai rock-and-roll műfaj, melyben gyakoriak voltak az olyan értelmetlen szavak, mint a du-vap.

Downbeat (downtempo). Összefoglaló elnevezés a belassult, gyakran hip-hop ütemeket idéző zenékre a trip-hoptól az ambientig.

Drum 'n' Bass Jazzes, a Jungle-nél kevésbé agresszív, ritmikusan letisztultabb, mély, lassú elektronikus basszura és gyors, pergő ritmusra épülő zene. (LTJ Bukem, Alex Reece, Grooverider, Adam F, Matrix, optical, Goldie, Roni Size, Danny Breaks, Bad Company, Ed Rush)

Dub A reggae egyik formája. A reggae dallamokat lecsupaszító, főként a basszusra, a dobokra és a különböző effektekkel kezelt dallamfoszlányokra épülő sötétebb hangzású, meditatívabb műfaj. King Tubby, majd Lee "Scratch" Perry jamaikai énekes, DJ,- és producer kezdte el alkalmazni ezt a technikát. A hetvenes évek elejétől majdnem minden Jamajicai reggae eloadó úgy készítette lemezét, hogy az "A" oldalra a "vocal version"-je (énekes), a "B" oldalra pedig ugyanazoknak a számoknak a "dub instrumental version"-je került. (King Tubby, Lee Perry, Mad Professor, Augustus Paolo)

Eastern European music Nyugaton használt megnevezése a legkülönbözőbb műfajú zenéknek a klezmertől az erdélyi és cigány népzene át a polkáig és Bartók feldolgozásaiig. Mentségül hozzák fel: "A műfajokat elég nehéz elkülöníteni, ha a művészek maguk is szabadon keverik őket".

Easy Listening (EZ) Rádiós formátum. Kellemes hangzású zenék rádiója, manapság átalakulóban vannak Lite AC formátummá.

Easy Listening, Middle-of-the-Road (MOR) Főként háttérzenének kiváló, se nem túl ilyen, se nem túl olyan - ám gyakran csöpögősen érzelmes, vagy édeskésen andalító - könnyűzene, amely főleg a hatvanas években volt népszerű. Gyakran híres slágerek latin vagy nagyzenekari feldolgozásai sorolhatók ide. (Percy Faith, 101 Strings, James Last, Henry Mancini, Burt Bacharach, Herb Alpert & the Tijuana Brass, Sergio Mendes & His Brasil '66)

EBM (Electronic Body Music): mechanikus zajokkal csúfított, agresszív tempójú, táncoláshoz készített elektronikus - industrial zene. Alapszáma a DAF (Deutsch Amerikanische Freundschaft) Der Mussolini c. felvétele (1980) (Front 242, DAF)

Egyházi zene, buddhista (Lásd: mantra)

Egyházi zene, iszlám: egyházi zeneként hangszeres kíséret nélküli muzulmán egyházi ének. Az imára az imakikiáltó (muezzin) hívja a muzulmánokat sajátos éneklő hangon, bárhol is legyen, arab nyelven. A minaret tornyából (ma már inkább hangszóróból, valamint rádiókban, tévékben) elhangzó ének (imára hívás [adhan] formulája), valamint a korán-részletek recitálása természetesen nem zeneként jelenik meg egy mohamedán számára. A hangszerek használata tiltott a Korán szerint.

Egyházi zene, keresztény. Az egyházi szertartások során elhangzó zenék összefoglaló neve. Az egyházi használat mellett ezek a művek ma felcsendülhetnek hangversenytermi, de akár egyszerű térzenei muzsikálás során is. A ~ gyakorlatában ma már igen elterjedt a könnyűzenei vonal is, amivel a fiatalságot igyekszik megcélolni az illető egyház. A keresztény egyházi zene gyökerei az ókereszténység idejére nyúlnak vissza, s így eredetében igen összetett, a héber szakrális dallamok mellett görög, alexandriai, majd

később római dalok, sat. is kiindulásul szolgálhatnak számára. Az egyházi zenéről beszélve ma legtöbben a gregoriánusra gondolnak, ám emellett jellegzetes ~ műfaja a himnusz, a mise, az oratórium, a kantáta, a népének, passió, zsoltár, spirituálé, gospel.

Electronica / Electric Szintetizátoron létrehozott zene egészen széles kategóriájú megnevezése. (Kraftwerk, Brian Eno, Alan Parsons Project)

Elektroakusztikus zene vagy Musique Concrete, konkrét zene: Valós, nem hangszer keltette (vagy nem hagyományos módon keltette), mikrofonnal felvett zörejek, zajok, mindennapos hangok és azok magnóval keveréséből, szűréséből, torzításából, visszafelé játszásából származó zene vagy valami olyasmi: inkább hangköltészeti mű. III: "Kalimpálás" komolyzene. (Pierre Schaeffer, Varese, Messiaen, Boulez, Stockhausen, Penderecki, Ligeti, Kurtág)

Elevator Music: minden kultúrában fogyasztható háttérzene, mely az elegáns hotelek liftjeiben is szól - innen kapta nevét. Ezenkívül szól még repülőtereken, és ma - hívásvárakoztatásként. lásd: beautiful music, ambient.

Ének Lásd még: recitálás Elméletek szerint a beszéd történetének kezdetén a fontosabb, szó szerinti megjegyzésre érdemes közlendőket (hagyományok, törvények, szertartások) nagyobb hangterjedelemben (=ambitus; magasabb és mélyebb hangokkal) adták elő, mint az egyéb hétköznapi közlendőket. Később a hangterjedelem tudatos szélesítésével létrejönnek a dallamok és az éneklés, s ehhez szöveggként (ismét a jobb memorizálhatóság miatt) verses-rímes forma csatlakozik. A prózában előadott szűkebb hangterjedelmű, de jól meghatározott dallamú "ének" lesz a beszéd területe. A versmondás területe - ahol a ritmus és a hangerő adja a közlendő akusztikus hangsúlyát, sajátos "harmadik" beszélő dallammal kísérve - a kettő között van. A mesemondás is jóval szélesebb hangterjedelmű és változatosabb ritmikájú a beszédnél. Az ősi énekelt versekben az előadó a fejében levő dallamokat és szövegformulákat társítja-variálja. A recitálás szintén köztes, sajátosan szűk hangterjedelmű, de a megszokotnál magasabb fekvésű hangmagasságban előadott kategória. A főleg kereskedelmi rádiókra jellemző hírolvasási-műsorvezetői stílus is egyfajta énekes beszédnek tekinthető.

Enka Japán nosztalgikus hangzású popzene, a 40-es évekből. Ma az idősebb korosztály kedvelt zenéje. Énekesnői általában kimonóban lépnek fel.

Éntechno (Art Popular, nép-művészet): görög, hagyományos költeményekre épülő "minőségi" zene, az 1950-60-as évekből, a rebética utóda. (Mikis Theodorakis, Manos Hadjudakis). Jellegzetes hangszere a buzuki.

Environmental A New Age egyik alfaja, melyben az elektronikus harmóniak mellett fontos relaxáló szerepük van a környezet hangjainak (madárcsicsergés, hullóámmorajlás, szélzúgás, mennyddörgés).

Esztrád, estrada, ????????, varieté. Az orosz vagy orosz befolyású (belorusz, ukrán stb) területek popzenéje, általában szintetizátor kísérettel kicsit több rézfúvós hangzással. Fehéroroszországban az esztrád állami popzene: a sztárok főleg a középkorúak körében népszerűek. (Fehérorosz zenekarok: Sjabry, Verasy, Pesnjary, Poplavskaya & Tikhanovich)

Etno-rock, etno-pop: népzenei elemeket vegyítő rock vagy popzene. (Nox).

Etno, horvát Horvátországban a modernizált népzenet hívják etnónak. Ezek között is sok a helyi változatosság. Az isztriai pl. pentaton, nehezen befogadható, ezért a rádiók sem kedvelik (Tamara Obrovac [isztriai], Lidija Bajuk [zágrábi])

Etüd Magyarul előadási darab, amely célja inkább a hangszerjáték elmélyítése és

gyakorlása, ritkábban az előadás. (pl.: a zongorázni tanulók réme, Czerny:D-dúr etüd).

Euro Pop Az Európában (vagy Ausztráliában) gyártott angol nyelvű popzene amerikai megnevezése (ABBA, Ace of Base, Kylie Minogue, Rick Astley, Samantha Fox, Spice Girls)

Experimental Noise Sikoltozás, légalapács, dinamit, improvizálva és ritmus és dallam nélkül. Japán zenei jellegzetesség. (Erzbow, Massona, Smegma)

Experimental Rock Újabb hangzásokkal kísérletező rockzene. (No Wave, Tom Waits, Pere Ubu, Wire, Oingo Boingo, Sonic Youth)

Fado Portugál népi zene, egy gitár énekes kísérettel. Általában szomorú, melankolikus, "elvágyódó" dalok, melyek az elkerülhetetlen végzetről (fatum) és a szerelemről szólnak. A portugál nemzeti zene. Az 1974-es forradalom után, mivel korábban igen népszerű volt, kontraszthatásként csökkent "állami" támogatottsága (lásd a Horthy korszak támogatott cigányzenéjének szerepét a szocializmus alatt), de mára ismét igen népszerű. Rádióban a kilencvenes években először a vidéki helyi kalózkodók műsorán jelent meg ismét igen gyakran. (Amália Rodrigues, Cesaria Evora, Mísia)

Feszültségkeltés zeneművekben Feszültséget potenciálisan megválaszolható kérdésfeltevéssel kelthetünk. Így minden nyitott kérdés, minden titok sejtetés, illetve elkövetkező összecsapás beköveteztének előlegzése feszültséget okoz. A zenében a fokozás eszközeivel érhetjük ezt el, így hangerő-fokozás (crescendo), tempónövekedés (accelerando), zenekar-növelés (pl.: Bolero, ahol egyre többhangszer kapcsolódik be a zenébe). Másik kiváló eszköz az orgonapont alkalmazása, amikor is egy szólam egy bizonyos hangot szólaltat meg és az összes többi szólam ettől különböző hangrendben játszik, ám végül az egész együttes megérkezik a tartott hang hangrendjébe (pl.: Mahler: I. szimfónia, a zeneirodalom leghosszabb orgonapontja). Ugyanígy ~re használt eszköz a mollhangrendszer egyes fokainak kiaknázása és a különböző szeptimek (Wagner: Trisztán-előjáték), alfaakkord (Bartók: Cantata profana), clusterek (Ligeti: Lux aeterna) alkalmazása. ~t érhetünk el az éles hangú ütőhangszerek alkalmazásával, vagy a hangsúlyeltolással is. Ezek mellett minden hirtelen, előkészítetlen zenei váltás feszültséget teremt. Mai filmzenék leginkább a fokozás eszközeivel és a szeptimek alkalmazásával élnek.

Filmzene Ahány film, annyi ~ meghatározás. A helyben rögtönzött gitár-, zongra, dob-, vagy körtemuzsika előadástól kezdve a rockyn keresztül az operaegyüttesig bármit felöllelhet a zörejek és a nagyméretű oratorikus tablókig (Prokofjev-Eisenstein: Jégmezők lovagja). Ma, a hollywoodi nagy játékfilmek kísérőzenéje leginkább szimfonikus zenekart használ méghozzá a Csajkovszkij és R. Strauss közötti zenei stíluskorszak zenei elemeit felhasználva. Jellemzőek a hősiesség fanfárok (Williams: Csillagok háborúja), a lírai betétdalok (Williams: Hook), az összecsapások roppant hangzásörvényei (Gyűrűk ura- A király visszatér), és újabban a motívumhasználat is (pl.: Goldsmith: Star Trek). A ~ mindig a háttérben marad és mindig a képeket kell aláfestenie. A zene ritmusa meghatározhatja vágást, mégis másodrendű. A ~ nem rendelkezik pont felhasználási módja miatt bonyolultabb szerekezettel, alapvető gesztusokat használ csak. Mivel funkciója aláfestő, illusztratív, önmagában csak ritkán állja meg a helyét hangversenyteremben (pl.: Superman címzene) vagy a rádióban.

Flamenco Eredetileg andalúziai cigányok zenéje, gitárral, kasztanyett és tánc kísérettel.

Folk A nyugati angolszász világban a ma is játszott skót/ír (kelta) népzene ("american folk" értelemben) megnevezése. (Fairport Convention, Steeleye Span, Incredible String Band, Sandy Denny, Nick Drake, Richard Thompson, John Renbourn.). A mi népzeneire

inkább a "**traditional music**" (=hagyományos zene) nevet használják.

Folk, Contemporary Mai folk-hangzú popzene.

Folkemusikk, norsk (slattemusikk, bygdedans): norvég, hagyományos népzene. hegedűre (Hardingfele - Hardanger hegedű) és harmonikára. A zenét állattenyésztők és földművesek fejlesztették, így sokáig az európai zenei "fő áramlatoktól" érintetlen maradt. Lásd még: Gammaldans

Folklorique, Music: "musique pour boire et pour danser" (=tánc- és italozózene) gyors, energikus, vidám, ír "reel" zene sok harmonikával és hegedűvel. Az 1950-70-es években tipikusan családi zenekarok játszották. A 80-as évek óta kihalóban lévő műfaj. (Famille Souci)

Forró, Brazil Brazília ÉK-i részének harmonikára épülő pergő népszerű népies zenéje. (Cavalo do Pao, Flor da terra, Trio Nordestino)

Foxtrott 20-30-as évek, USA Divatos tánczene a 20-30-40-es években, számos (számtalan) sláger ritmusa. (Annette Hanshaw, Cab Calloway, Paul Whiteman)

Foxtrott, 30-40-es évek, magyar slágerek: a foxtrott korszak magyar slágereinek jórésze filmzene volt eredetileg, a gramofonos megjelenés és a rádiós játszás csak ráerősítettek arra, hogy mindenki ezeket dúdolja. Híres dalszövegírójuk és zeneszerzőjük Fényes Szabolcs, Seress Rezső, Eisenmann Mihály. Egy részük globális sláger volt, mely itthon természetesen lefordítva, magyarul került forgalomba. (Tabányi Mihály, Kazal László, Sebő Miklós, Fényes Kató, Nagykovácsi Ilona, Horváth Tivadar, Kalmár Pál, Karády Katalin)

French cabaret Az 50-es évek jellegzetes francia zenéje

Funk A soul zene 70-es évek eleji felkeményedett, egyre inkább ritmus centrikus, a basszust és a dobokat előtérbe helyező, repetitív gitárriffekre és fúvós-témákra épülő örököse (James Brown, Sly Stone, George Clinton).

Fúvósötös A barokkban kialakult, de igazi kedveltségét a romantikában elérő hangszerösszeállítás, tartalmaz egy fuvolát, oboát, klarinétot, fagottot és kürtöt. (pl.: Weber: Fúvósötös) A huszadik században a kísérletező kedvű és nagyzenekarhoz nem jutó alkotók kedvelt műfaja. (pl.: Ligeti. Hat bagatell fúvósötösre). Rádióban irodalmi műsorok átvezetőzenéjeként vagy bizarr hangzásvilágot igénylő műsorelemekhez használt.

Gafieira népszerű brazil tánczene

Gammaldans =(Norvég) régi tánczene A 19. századi európai táncok (keringő [vals], rheinlender [ringlender], mazurka, polka) az első világháború után kapták a "régi tánczene" nevet, amikor a hagyományos polgári-városi életben új, amerikából érkező áramlatok, és a korábban hagyományos és egyeduralgató hegedűvel szemben a harmonika átvette a tánczene szerepét - de nem teljesen: a régi tánczene máig élő hagyomány.

Gamelán ("zenekar") Indonéz (jávai, bali) zene, bronzból készült harang/gonghangú, gyakran pentaton hangolású ütőhangszerek együttese.

Gangsta Rap A városi élet árnyoldalát reppelve bemutató, a gengszter életstílusra koncentráló, gyakran azt dicsőítő. (NWA, Tupac, Master P., MC Eiht)

Goa Mivel Indiában az LSD volt a legjellemzőbb drog, a goa (goai-i DJ-k szerzeményei) ennek határása épít: a számok eleje lassan ül, az 5-6. percen éri el maximumát és a 8-10. percig lecseng.

Gogo 20. sz. végi amerikai városi néger funk/soul/blues. (Chuck Brown)

Gold: lásd oldies.

Gospel (lásd még: spirituálé) Eredetileg God spell, azaz Isten szólít, avagy Istenről szóló

énektanítás. Az afro-amerikai keresztény zene jellemző műfaja. Európában immár könnyűzenei beütésként ismert vallási tartalmú ének. Rendszeresen gitár kíséri, de trombita, klarinét, zongora, dob is társulhat hozzá. Ritmikus, érzelemgazdag, sokféle déli néger műfajt egyesítő, (protestáns) vallásos tárgyú dalszöveggel. Pentaton, szinkópa ritmusú. A 17-18. században a keresztény zsolozsmák és néger rabszolgák magukkal hozott afrikai zenei gyökereinek kereszteződéséből alakult ki. Ma külön rádiós formátum, különösen az USA déli részén népszerű. Ezek keresztény alapértékeket közvetítő, gospel zenei állomások. Altípusai a southern (déli) gospel és a black gospel.

Goth Rock Brit punkzene. Elborzasztó, romantikus.

Gregorián: középkori egyszólamú egyházi ének, a liturgia része. Valamennyi diák tanulta, Európa-szerte nagyjából egységes éneklési mód volt, de helyi változatokkal (magyar gregorián - "mos patriae" [hazai szokás])

Groove Ritmus-központú stílus, tele blues elemekkel. A groove-ban mindig vannak funky motívumok is, blues rögtönzések és rengeteg gospel. A groove zenekarok általában kistagú táncsoporttal lépnek fel, amelyet az elektrómos gitár, orgona, basszusgitár és dobok kísérnek. A számokban gyakran használnak fúvós hangszereket, főleg szaxofont, amelynek túlzott használata gyakran átmozdítja a groove-ot hard bopba, amely már egy ünnepélyesebb forma. (The Groove Collective, The Brand New Heavies, Die Lights)

Grunge: 80-as évekből származó műfaj. Sok Seattle (USA) -beli együttes játszott (Nirvana), ezért "The Seattle Sound" néven is hívják.

Guoyue: a kínai kulturális forradalom idején mesterségesen alkotott lány hangzású pán-kínai zene, mely hangverenytermekben játszottak.

Gyászmise (Requiem, rekviem). A mise állandó elemein kívül rendszeres eleme a Dies Irae-himnusz is, ahol a zeneszerzők a dinamikai fokozást egyre hatalmasabbá növelték. Így pl. G. Faure elrettenve ettől a hatalmas hangerőtől, kihagyta ezt a tételt! Ismertebb gyászmisék szerzői: Mozart, Verdi, Liszt, Cherubini, Brahms, Dvorak. Állami gyász esetén a kiadott műsor helyett általában Mozart Requimjét vagy Chopin Gyászindulóját közvetítik. A mise öt zenés tétele közül hiányzik a Gloria és a Credo, viszont bekerül a Graduale és Tractus (szerzőnként változó szövegű). példa: Verdi Requiem tételei, 1. Requiem (Adj, Uram, örök nyugodalmat), 2. Kyrie (Uram, irgalmazz), 3. Dies irae (Harag napja), 4. Offertorium (Könyörgés és felajánlás: Urunk, Jézus Krisztus, Vedd meg minden megholt lelkét; felajánljuk áldozatunk) 5. Sanctus (Szent vagy), 6. Agnus Dei (Isten báránya) 7. Lux aeterna (Örök világosság fényesskedjék nekik) 8. Libera me (Szabadíts meg).

Gyerekműzene. A világ minden országában a leginkább országhatárokon belül maradó dalok. Széles "műfaji" kategória a Boci boci tarkától a Debrecenbe kéne menni típusú népdalokon és Halász Juditon át a rajzfilmek főcímenéig (itt ne a mai amerikai/japán, hanem a 70-80-as évek magyar rajzfilmzenéire gondoljunk). A 70-es évektől sokan a country műfajt gyerekműfajnak kiáltották ki (Halász Judit, Fonográf, 100 Folk Celsius, Bojtorján), ma már egyéni hangvételű, modern hangzású, de népi elemekkel is tűzdelt énekesek, zenekarok játszanak igényes (szülők által is közkedvelt) gyerekműzenét. A hagyományos dalokat sokszor művészi kórusok adják elő, biztosítva azok hallgathatatlanságát. Sok az óvodai felvétel is. Némely gyerekdal a valószínűleg legősibb magyar pogány hagyományokat őrzi szövegében. Részben szépirodalmi művek megzenésítésével létrehozott magyar zenei stílus (Kalácska, Gryllusz Dániel, Gryllus Vilmos, Sebő ***). Az USA-ban a gyerekrádiók (Disney) alapvetően Teen Pop műfajú zenét sugároznak (pl. Britney Spears). A gyerekműsörökben komolyzenei művek segítségével a

gyerekek megérthetik, hogy zenével ki lehet fejezni a világ jelenségeit, megszólalhatnak állatok, kerek történetek is elmondhatók (Debussy: Gyermekekuckó, Schumann: Gyermekjelenetek, Glinka: Pacsirta, Weber: Csónakon, Prokofjev: Péter és a farkas, Saen-San: Állatok farsangja, Muszorgszkij: Egy kiállítás képei).

Hangversenytermi zene Az emberiség történetében igen kis időt ölel fel az a korszak, amikor a zenét hangversenyteremben hallgatja meg a közönség. A hagyományos, dobozszínház színpadát lemásoló zenekari pódium jelensége a romantikában szilárdult meg és a posztmodernben már meg is kérdőjeleződött. A reneszánsz végétől kezdve fordul elő, hogy a zene ne szolgáljon immár semmit, hanem önmaga legyen a közvetítő ember és ember között. A barokk időszakban alakul ki az önálló és immár virtuóz hangszerjáték, a kísérelő zenekari hangzás és a zenélés miatt összegyűlő közönség. Az operai előadás és az önálló zenekari hangverseny a klasszika korára válik megszokott jelenséggé, bár "szentség"-ük közel sem volt oly mérvű, mint a 19. században. A mai, rádióban hallható komolyzene szinte csak ebben a keretben létezik, de már a tömegkultúra részeként. Ma már hangversenytermi zenét inkább rádión hallgatnak, de itt sem öncélúan magáért az zenéért, hanem háttérrádiózás funkcióval. Eredeti romantikus formájában feltehetően hamarosan megszűnik és visszakerül közösségi szerepét.

Hard Rock Általában a hangos, torzított, gitáron alapuló rock and roll.

Heavy Metal Hangos, gyors, agresszív hard rock. (AC/DC, Black Sabbath, Iron Maiden, Metallica) Különböző altípusai: Trash, Death Metal, Black Metal, Doom Metal, Speed Metal, Nu metal stb. A zenét leíró jellemző szó a "zúzás". A Death Metal egyik központja Skandinávia.

Hejnal Lásd: toronyzene

Highlife: Az anglofon afrikai országok (Ghana, Nigéria) zenéje. Erdete a 20-as évek foxtrottjának és a karibi kaisónak keveréke. Egyéb műfajai: Osibisaba, Ashiko, Dagomba (Liberian guitar style), Gombe, Foxtrot, waltz

Himnusz, egyházi. Istenhez szóló, magasztos lelki tartalmat tartalmazó könyörgő-dicsőítő énekes ima. Legismertebb. Stabat mater, melyet Jacoppo di Todi írt, valamint a Dies irae, dies illa kezdetű gyászhimnusz, melyet Celanoi Szt. Tamás fogalmazott meg. Ezek tömörsége és ereje mai napig megindító (szóló/ékar/+zkar).

Himnusz, nemzeti. A nemzeti himnusz az egyházi zenei gyakorlatból került az állami életbe. Az egyes uralkodókhoz kötődő nemzeti-állami jólétről (God save the King), a nemzet erejéről (Marseilles), vagy mint a magyar az Isten áldását kéri a történelmi múlt ismeretében. A francia nemzeti induló hatására terjedt el a dinasztjától független nemzeti himnusz, így a legtöbb mű a romantika idejében keletkezett. (ékar/+zkar). Rádióban éjjélkor vagy műsorzáráskor szokás játszani.

Hip Hop A Rap-et, a graffitit, a dj-zést és a breaktáncot magában foglaló stílus-együttes. Sokszor a rap zene szinonimájaként használják. Hangmintákból készült ritmikus alapokra általában fiatalok beszélnek ritmusosan rímelve (KRS One, Cypress Hill, Beastie Boys, Nas, Gangstarr, Jeru the Damaja)

Hogaku (Hagyományos japán zene) Egy része műzene, más része népzene, sokszor a hagyományos drámai műfajokhoz kötöttek:

Honky tonk A country egyik fajtája, hagyományos countryzene. (Lefty Frizzell, Hank Williams)

Hot Adult Contemporary (Hot AC) Rádiós formátum. Az utóbbi 10-15 éve pop és rockzenét játszó állomás, mely "élénkebb" zenét ad, mint az Adult Contemporary

állomsok, de így is inkább idősebb, mint fiatalabb hallgatóságot céloz. Egy másik definíció szerint olyan AC állomás, mely új rock és popzenei számokat is játszik. Igazából nincs pontos recept arra, hogy mennyi játszott új szám után lesz egy állomás "CHR" vagy "Hot AC". Egyes "Adult Contemporary" slágerlisták csak a legújabb számokat tartalmazzák, melyeket inkább felnőtt korosztálynak készítenek, de inkább poposabbak, mint az "Adult Alternative" lista zenéi- Ha még nem lenne elég zavaros, lásd: AC, Lite AC

House A diszkó utóda. Pulzáló 4/4-es ritmus, bármilyen fülbemászó tánczenével. Miután a disco populárisra vált, a kevésbé pop orientált és mechanikusabb ütemű house vette át a vezető szerepet. A kilencvenes évek zenéjévé formálódott, és mind a klubok mind a széles közönség számára elfogadottá és közkedvelté vált Amerikában, majd Európában. Ma számtalan irányzata létezik párhuzamosan: a diszkó örökségből dolgozó amerikai house-tól nagyban különbözik a slágeresebb francia vonal, illetve az euro vagy VIVA house, ami csupán tempójában és ritmusaiban követi a diszkót, de soul-os harmóniák helyett általában három hangos szintifutamokra épít.

Höömei (khoomii, hoomii) Tuvai (oroszo.) torokénekzés (Yat-Kha). + mongol

Humppa Finn popularizált népzene az 1950-es évektől a 1970-80-as évekig. Foxtrottra emlékeztető táncm, elnevezését jellegzetes "um-pap-pa" hangzásáról kapta. Mára divatjamúltként eltűnt.

IDM (Intelligent Dance Music): komplikált ritmusú elektronikus zene

Illbient. Az ambient társa és ellentéte: elsősorban a városi zajokra koncentráló zene.

Improvizáció (jazz). A jazznek lételeme az improvizáció (rögtönzés, impró), de a valóban free impró - érthető okokból - sokkal jellemzőbb a triókra, kvartettekre vagy még inkább a szólolistákra, mint a nagyzenekarokra, ahol a nagy taglétszám okán már sokkal nehezebb összehangolni a zenészek egyedi zenei elgondolásait. Az improvizáció persze már jóval a nagyzenekar előtt eleme volt a jazznek illetve a zenének: ha egy missouri gyapottermelő egy bendzsót vett a kezébe, és nekiállt prűntyögni, ott már nem lehetett nem improvizációról beszélni, hiszen fix, hogy kétszer ugyanúgy nem játszotta el ugyanazt a dalt. Természetesen az improvizáció gyökereit keresvén akár a komolyzenéig is vissza lehet menni, hiszen már a középkorban rengeteg variációt játszottak az akkori zenészek, nem beszélve a népzeneről, amelynek mindig is eleme volt a variálás, az állandó átírás, spontán dallamformálás. A jazz tehát egy mindig is meglévő vágyat, a leírt kottától való szabad és "legitim" eltérést, a zenei szabadság igényét kanonizálja. A zenei szabadság azonban - csakúgy mint minden szabadság - csak korlátok között érvényesülhet. Még az improvizációnak is nagyon szigorú szabályai vannak, s csak egy botfűlű outsider gondolhat olyat, hogy ha mindenki játszik valamit, ami nagyjából passzol, akkor az jó lesz. Ez természetesen nincs így. Mindig van egy téma, ami az adott szerzemény dallama, valamint adott a hozzá tartozó akkordmenet (kíséret), és ez keretbe zárja a darabot, ez alkotja az improvizáció vázát. A nyitó és a záró dallamvariáció között van csak az improvizációs rész, amikor el lehet kalandozni a pillanat művészetére felé. Ez persze nem jelenti azt, hogy kisebb dallamvariációk, díszítések, átponozások, átritimizálások ne lennének lehetségesek a felvezetésben és a levezetésben is, sőt, még csak azt sem jelenti, hogy az impró ne lehetne jóval hosszabb, mint maga a keret. Ritkán előfordul az is, hogy a téma már nem is jön vissza, vagy legalábbis nem teljességében, illetve a progresszív jazzben előfordulhat, hogy a téma, mint olyan nem is létezik felismerhető formában, a zenészek egyből annyira átdolgozott variációval állnak elő téma gyanánt, hogy - úgymond - a saját "szülőatyja" sem ismer rá a szerzeményére. És ha már itt tartunk, meg kell említeni még

egy jazzre jellemző különlegességet: a jazzben nem igazán értelmezhető a popzenében oly jól ismert lopás (koppintás, eponímia) fogalma. Egy-egy jazz-örökzöldet rengetegen feldolgoznak, mindenki a maga értelmezésében, stílusában, hangszerelésében, improvizációival, s így végül annyi hozzáadott érték csapódik a feldolgozóhoz, hogy szinte már önálló műalkotásról beszélhetünk. Visszatérve a rögtönzéshez, talán még fontosabb szabály, hogy soha nem kezd el improvizálni mindenki egyszerre. Abból káosz van és szétesés, valamint szörnyű beégés. Az improvizációnak megvan a sorrendje, melyik hangszer mikor brillírozik, és mikor vált vissza "háttérüzemmódba", ahol elkísérgeti, aláfesti az épp szóló hangszert. De a legalapvetőbb szabály az, hogy van egy improvizáció: még ha korábban soha együtt nem játszó zenészek állnak is össze jammelni egyet, akkor is minden szám előtt megbeszélik a mindenki számára kényelmes hangnemet, a stílust, a tempót, az improvizációs sorrendet, hogy hogyan lesz felépítve az improvizáció, kik milyen regiszterben (alterációban, fekvésben) és hogyan fognak hozzájárulni a nagy közös zenéléshez. Az improvizáció is illeszkedik a szám stílusába, hangnemébe, hangulatába, ritmusába (néha persze van ritmus és/vagy hangnemváltás), amit érezni kell, mert ha ebből valaki kizenél, az nagyon zavaró. Amerikai és nyugat-európai jazz-klubokban teljesen megszokott dolog, hogy egy-egy estére úgy áll össze a fellépő zenekar, hogy egy ügynökség kiközvetíti a klub vagy pub által kért hangszeres zenészeket, akik sok esetben a helyszínen találkoznak életükben először. Ugyanígy az sem ritka, hogy egy alkalmi betérő vendég előveszi például a trombitáját, és ha a megfelelő szinten játszik, két-három szám erejéig beszáll a zenészekhez. Ezen ismeretek fényében talán már mondani is fölösleges, hogy az improvizáció óriási hangszeres és zeneelméleti tudást igényel, általánosságban szólva sokkalta nagyobb, mint akár a komoly-, akár az improvizációt mellőző könnyűzene.

Indiai klasszikus zene: pl. szitárzene, spirituális zene (Ravi Shankar)

Indiai zenék: népektől, területtől függően punjabi, tamil, bangladeshi, malayam stb. zene, melyet Európában elsősorban Nagy-Britanniában lehet hallani.

Indián zene (=amerindian, native music): amerikai (USA, Kanada) bennszülött zene, mely alig kerül ki az indiánok köreiből.

Indie Folk Angolszász népzenei elemekkel tarkított indie pop (Mary Lou Lord, Vic Chesnutt, Shannon Wright, Cat Power)

Indie Pop Indie Rock elemekkel átszőtt popzene. Avagy: angolszász, gitárcentrikus popzene. (Belle and Sebastian, the High Llamas, Stereolab, Elephant 6)

Indie rock Olyan alt.rock, mely nem vált kereskedelmi tömegtermékké, hanem független maradt. Manapság az "indie" megjelölést (rádiós formátumra) néhol a rockzenével szinte szinonimaként használják. (Sebadoh, Guided By Voices, Superchunk, Beat Happening, Shellac)

Induló Ma már igazából fúvószenekarokon megszólaló zenei műfaj, mely valamely hatalmi személy, illetve szerv dicsőítésére szolgál, valamint a katonák lépteinek összehangolására. Indulókat a legősibb időkben is zenéltek, pl.: a spártai hadsereg i.e. 404-ben 400 fuvalást alkalmazott mikor bevonult Athénbe! A mai klasszikusnak számító indulók az első világháború előtt születtek, egyrészt az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében, (pl. Julius Fucik, kb. 300 induló, köztük: a Galdiátorok bevonulása), valamint az USA-ban (pl.: John Philip Sousa, Wahington Post-induló). A legtöbb indulónak volt szövege, ami a mai gyakorlatban már ritkán szólal meg. Szimfonikus zenekari indulók közül kiemelkedik Berlioz: Rákóczi-~ja és Elgar: Pomp and Circumtens ~sorozata.

Industrial Az industriálban a kalapácsütés keveredik a zenével, már a neve is a gyár, nagyüzem hangulatát idézi. Zenéje a fülnek nem kellemes, diszsonáns, nyers. Hangos dob, dob gép, ütős hangszerek, zörejek és ipari gépekre emlékeztető sample-k (hangminták). Durva, pesszimista, elektronikus rockzene, mechanikus hangokkal. (Throbbing Gristle, Nine Inch Nails, Ministry, Coil, Einstürzende Neubauten, Front 242)

Instrumentális könnyűzene (szimfonikus könnyűzene, lásd még: Easy Listening) Jórészt 60-as évbéli filmzenék, örökzöldek, énekes számok "semleges" újrafeldolgozásai. "Képűjság alá", töltelékzenének, repülőterek, hotelek légtérét belengő zenei parfümként szolgálnak ("Elevator Music") (Enrico Morricone, Fausto Papetti, Francis Goya, Frank Duval, Paul Mauriat, Richard Clayderman, Royal Philharmonic Orchestra)

Iscathamiya Hagyományos zulu a capella férfikórus műfaj. (Ladysmith Black Mambazo)

Iskelmä Finn népies slágerzene. Sokáig "tiltott" volt a médiában, de napjainkra hosszú kutatómunka után kialakítottak egy csak ilyen zenét játszó rádiós kereskedelmi formátumot, mely hamar népszerű lett.

Isvorna narodna muzika Autentikus szerb népzene

Jam Rock Hippi zene, mely az improvizációs jamm sessionökon alapszik.

Jazz: (lásd még: improvizáció) A XIX. század végén az USA déli részén afrikai és európai zenei elemekből keletkezett zenei stílus. Meghatározó elemei a precíz, összetett képletekkel (pontozás, szinkópák, aszimmetria) dolgozó változatos ritmus; a zenekari tagoknak nagy szabadságot adó dallam-, ritmus- és harmóniabeli improvizáció; a pregnáns, bonyolult felépítésű, szabadon alterálható akkordok és a nagyfokú műfaji átjárhatóság. Forrásai a feketék tradicionális afroamerikai zenéjének különböző fajtái (elsősorban a gospel spirituálék és az ültetvényeken dolgozó munkások szomorúság munkadalaiból kialakuló blues), valamint az amerikai tánc- és katonazene, főleg a ragtime (fő képviselője: Scott Joplin) voltak. A jazz gyakran bonyolult ritmusképleteinek, harmóniáinak, és maguknak az improvizációknak az értelmezése, értékelhetősége, élvezete megkövetel bizonyos zenei képzettséget, de legalábbis zenei műveltséget, így a legtöbb jazz műfaj mindmáig rétegzene maradt, aminek a befogadásáért rendszerint - úgy mond - "meg kell dolgozni". Ami a hallgatónak befogadói erőfeszítés, az a másik oldalon, a zenésznek rengeteg tanulás, gyakorlás és munka, s még sokéves gyakorlattal is komoly koncentrációt igényel minden egyes koncert. Nem csoda tehát, hogy a jazzhallgatásnak a megszokottól eltérő szokásai, illeme alakult ki: illik például szám közben hangosan megtapsolni egy-egy jól sikerült improvizációt, és az sem számít udvariatlanságnak, ha a hallgatóságnak ritmusra jár a lába még az ülőkoncerten is. A jazz fejlődését az segítette elő, hogy a néger zenészek rengeteg fúvóshangszert meg tudtak vásárolni a polgárháború után a szélnek bocsátott katonai zenekaroktól. Ezért volt hosszú ideig a jazzben meghatározó a kemény fúvóshangzás, amit csak a huszadik század elején kezd majd a bendzsó-bőgő-zongora ki. Mint a XX. század egyik legmeghatározóbb műfaja, a jazz rengeteg alműfajt termelt ki, melyeket leginkább a jazz fegyelmezetten szabad, improvizatív szellemisége köt össze. Rádiós formátumként: jazzt játszó rádió. Jazz (ill. szinkópa ritmusú zene) játssza a 30-40-es években több európai (náci) országban be volt tiltva. Külön kategóriája a smooth jazz, lásd ott. Hasonló műsorokat a közszolgálati vagy egyetemi rádiókon lehet hallani (nálunk pl. a Harmónia Rádió a Fiksz Rádió hullámhosszán). Latin-amerikai változata a Latin jazz állomás, mely latin-amerikai előadók zenéjét játssza. Európában legközelebbi változata a berlini vagy a moszkvai Jazz Radio.

Jazz, latin vagy Afro-cubano: nagy hangsúlyt kapnak benne a latin-amerikai tánczenei

ritmusok (bossanova, samba, cha-cha-cha, rumba, merengue stb.), dallama általában fülbemászó, könnyen énekelhető. A ritmusszekciót a dobszerelés(ek) mellett általában tekintélyes percussion eszköztár alkotja. Jellegzetes lehet emellett az erős fúvósszekció is, csakúgy mint a repetatív patternekkal operáló zongora. Gyakori dallamhangszer a fuvola, a vibrafon vagy a xilofon is. A legjelentősebb latin jazz komponista Antonio Carlos Jobim, sokat dolgozott együtt a kiváló zenész-házaspárral, Joao (gitár, ének) és Astrud Gilberto-val (ének). Jobim nevéhez olyan örökzöldek fűződnek, mint a Brasil, a Girl from Ipanema vagy a Desafinado, és általánosságban véve sokat tett a bossanova népszerűsítéséért. Astrud Gilberto énekes szólókarrierjét nagyrészt lágy, fátyolos hangjának, és főként szándékosan félreintonáló (hamiskás) énekstílusának köszönheti. Kiemelkedő muzsikosok még: Tito Puente, Chucho Valdez. Ezen kívül mindenképpen említésre szorulnak a Cubanese közelmúltban újrafelfedezett sztárjai, a nagysikerű Buena Vista Social Club javarészt idős zenészei: Ibrahim Ferrer, Ruben Gonzales, Compay Segundo, Omara Portuondo, Eliades Ochoa stb. A latin jazz kategóriába sorolható az erős gitáralapú, modern flamenco is, ahol a basszus szólamot is sokszor gyönyörű hangú akusztikus basszgitárok adják.

Jazz, Progresszív vagy Modern Jazz: A hangszerek végső teljesítőképességét feszegető, sokszor kísérleti, absztrakt műfaj. Az improvizációk egyre inkább elrugaszkodnak az eredeti témától, vad, sokszor disszonáns szólók, közízlés számára sokszor érthetetlen akkord- és dallammenetek jellemzik. Nem véletlen, hogy nem képezi a mainstream részét még a jazz-rajongók körében sem. Néha azonban egy-egy kísérleti számból átütő siker lesz, ilyen volt például Dave Brubeck híres-hírhedt, rengetegszer feldolgozott, 5/4-es ütemmutatójú kompozíciója, a Take Five. (Majd később a szintén rendhagyó ritmusképletű Blue Rondo a la Turk, melyet szintén a Dave Brubeck Quartet jegyzett, ahol Brubecken (zongora) kívül olyan kiválóságok játszottak, mint Paul Desmond alt-szaxofonos, Joe Morello dobos, és Eugene Wright bőgős.) Az egyik legjelentősebb "kísérletező" Miles Davis.

Jazzrock: A '70-es és '80-as évek népszerű műfaja. Amint a neve is mutatja, a jazzból és a rockból (popból, disco-ból) gyúrták (gyúrják) össze, melynek eredménye a laikus füllel is könnyen emészthető, dallamos, de mégis bizonyos magaskultúrás jegyeket magán hordozó, improvizatív, többnyire soft rock. Részben a korszakból adódóan is, eleinte a műfaj jellegzetes hangszerei voltak a különböző elektronikus billentyűs hangszerek: a Fender-piano, a legkülönbözőbb fajta analóg szintetizátorok, mindenekelőtt a Hammond-orgona. Ehhez a hangzáshoz a basszusgitár - mint a rockban inkább elfogadott hangszer - jobban megy, ezért sok esetben felváltja a jazzre amúgy olyannyira jellemző nagybőgőt. Gyakori szólóhangszerek például a szaxofon (pl. Spyro Gyra, Mezzoforte) és az érdekesre és/vagy szépre kikevert hangú szintetizátorok (pl. Bob James).

Jazz Standards vagy Jazz Evergreens (örökzöldek): olyan jazz számok, melyek mára slágerré váltak, a rengeteg feldolgozás során széles rétegek ismerhették meg, s ma is újabb és újabb feldolgozásokat, arrangementeket, előadásokat inspirálnak. (Például Glenn Miller: In the Mood; Oscar Peterson: Hymn to Freedom; Dave Brubeck: Take Five, Antonio Carlos Jobim: Brasil, Louis Armstrong: What a Wonderful World stb.)

Jazz, Smooth: Olyan műfaj, aminek a mottója talán az lehetne: minél kevesebb befogadói "fájdalmat" okozni a hallgatónak. Kifinomult, cizellált dallamvezetés, a háttérben meghúzódó, megnyugtató basszus, egyenletesen megbízható akkordmenetek, kiszámítható ritmusképletek, kiállások, lezárások, kódák, egyszerűen dekódolható témák

és variációk, kérdések és válaszok fémjelzik. A jazzre olyannyira jellemző dekadencia, változatosság, zabolátlanság, szabadság, improvizációkészség, meghökkentés épp csak fűszerként van jelen, és csak annyi, amennyi még épp nem vonja magára a figyelmet. Érdekes módon pont ez a szerény, háttérbe húzódó, sokszor lenézett, easy listening műfaj az, amelyik különlegesen nagyfokú hangszerismeretet és tudást igényel. (Akiknél ez hiányzik, azokból lesznek az olcsó giccsekkel operáló, szerény-szegényes richard cleydermanok.) Ez a könnyen befogadható műfaj kiválóan alkalmas háttérzenének, melyet a marketing is hamar felfedezett magának, ma már minden jelentősebb bevásárlóközpontban, pályaudvaron, szállodai hallban, liftben, de még a nyilvános WC-kben is ez szól - nyugtatván az idegeket, megkönnyítvén a fogyasztást. Az meg már csakis az adott marketingesen és zenei (fél)műveltségén múlik, hogy igényes smooth jazzel, avagy silány utánzattal szórakoztatja az - amúgy zeneileg nagy átlagban nem sokkal műveltebb - nagydíjazott. Rádiós formátumként is népszerű. Könnyed hangzású, kellemes, "jazzy" érzésű dallamos zenét játszó rádió, mely inkább egy kellemes érzésbe ringat, mint intenzív odafigyelést igényel. Manapság már "New Adult Contemporary" vagy "NAC" néven, esetleg "New Age Jazz"-ként is említik. Az internetes rádiók egyik legnépszerűbb formátuma. A 90-es évek amerikai rádiós formátumslágere.

Jive Dél-afrikai popzene

Jódlí: Alpesi és mexikói népdal (-éneklési stílus), időnként falzettbe csapó ének szöveg nélkül.

Joik. Lapp (saami) dalstílus. (Marie Boine)

Joropo Venezuelai nemzeti tánczene

J-POP Japán popzene. Hangzásában hasonlít a nyugati diszkóhoz, de a dalszöveg japán, néhány angol kifejezéssel vagy refrénnel keverve. Általában lassú, melodikus. Általános népszerűségű nem csak Japánban, hanem a megfelelő nyelven minden délkelet-ázsiai országban (Kína, Dél-Korea stb.). Tinisztár előadói, általában ujjatlan fekete trikóban, rövidre nyírt hajjal. (Sakamoto Kyu, Siam Shade, Kiyoharu, Utada Hikaru, Namie Amuro, Malice Mizer, Moi dix Mois). Rockzenei változata a J-ROCK.

Jungle A kilencvenes évek legjelentősebb, hatásában csak az acid house-hoz, vagy a technóhoz hasonlítható műfaja. Pergő breakbeatek sokasága és ütemek sokfélesége, azaz poliritmia, a mélyben foszladozó basszusok és szubbasszusok, ismétlődő szöveges, általában torzított hangminta-töredékek. Bár a stílus londonban született, főleg basszusmeneteiben és az MC-k szövegeiben gyakran épített a reggae-re. Az elnevezés a karibi fővárosra, Kingstonra és annak a köznyelvben Jungle-ként emlegetett negyedére utal. (DJ Hype, DJ Zink)

Kabuki - japán opera Az Edo korszakból (1603 - 1867) eredő zene, mely a kisemberek popzenéje volt akkoriban. A darabok általában történelmi tárgyúak, szerelmi szállal fűszerezve, régies, cikornyás nyelven, monoton hangon előadva, hagyományos hangszerekkel kísérve. Bizonyos szünetekben a közönség bekiabálhatja a legjobban tetsző előadó nevét.

Kamarazene Kisebb zenekar által általában kis hallgatóságnak játszott komolyzene.

Kamarinszkaja Volga-vidéki orosz tánc, melyben a táncos leguggol, majd felváltva előrenyújtja lábait.

Kansanmusiikkia =Népzene, finn. A zene a finn népköltészetben központi helyen található, lásd: a Kalevalában Vejnemöjnen szerepét. Karéliei eredeti formájában mentes a germán hatástól. A finn tradicionális népzene alaphangszere az 5 és a 36 húros kantele,

a nyugati országrészekben (ill. később) viszont inkább a hegedű és a harmonika. Az 1960-as évek óta szaporodtak el a népzenei fesztiválok, melyek közül a legnagyobb a Kaustinen. (Marjatta, Martti Pokela).

Kántálás Lásd még: recitálás. Karácsonyi népszokás.

Kantáta A szólamok változatos belépésére és sorozatára épülő, elbeszélő és énekes jelentekben bővelkedő, kórusos zenakarkíséretes műfaj. Lírai műfaj, szemben a drámai oratóriummal. A korai korszakok morális-vallási szövegét esetenként a szépirodalom váltotta fel. A huszadik század megfeythetetlenül nagy hatású, mitikus szálakat is tartalmazó kantátája Bartók: Cantata profana-ja. A szólamok belépése teszi játékosá; ennek jó példája Bach Kávé-kantátája.

Karnataka Dél-indiai klasszikus zene, mely kevésbé harmonikus, mint a klasszikus indiai zene, de dallamosabb. Több indiai művész együzzésének programcsomagja.

Kayo kyoku Pentatóniára épülő, a 10-es évekből származó, nyugati és japán elemet vegyítő műfaj Japánban. A japán önjelölt kareoke sztárok kedvelt popműfaja.

Kelta ír, skót, angol és wales-i "hagyományos" népzene, melynek nyugaton elterjedt változata inkább relaxációs elektronikus zeneként definiálható: a hagyományos népzenehez már egyre kevesebb köze van. Élő zenekari változata a Ceilidh.

Kínai hagyományos zene: Kiforrt zenei világa és elmélete már jóval az európai zene előtt kialakult. i.e. 206-220-ban a Han dinasztia korában felállított birodalmi Zenei Hivatal már hivatalosan gyűjtött népdalokat és ősi dallamokat. A több ezer év során számos stílusa volt a kínai zenének. A kínai zene pentaton, de ennek heptaton (7 jegyű) újabb kiegészítését is használják.

Kínai szimfonikus zene A nyugati szimfoniékhoz hasonló, de jellegzetes kínai hangzású zene

Kintorna, verkli: előre felvett zenét megszólaltató tekerős mechanikus szerkezet. Budapesten még a 60-as években is voltak utcai kintornások.

Klasszikus zene (lásd még Classical Music): Más néven komolyzene, szűk értelemben csak a bécsi klasszikusok (Joseph Haydn, W.A Mozart és L. Beethoven) zenéje. Nem feltétlen rétegzene, hiszen számos mozifilmből vagy reklámból ismert dallam a popkultúra része lett: a nyugatvilágban a "klasszikus zenei" kereskedelmi állomások probléma nélkül megélnék.

Klezmer Zsidó hagyományos zene, dobok nélkül, általában klarinét, hegedű és harmonika közreműködésével. (Klezmatics)

Köntrimusikk: norvég countryzene, melynek tipikus hallgatója a norvég teherautósofőr vagy más "munkásosztálybeli" hallgató. A tanultabbak körében nem divat az ilyesmi hallgatása. Dalszövegeik vagy gügyék vagy viccesek. Időnként a helyi közszolgálati rádió (P1) műsorán is megtalálható, különösen kívánságműsorokban. (Bjoro Haaland mint Jim Reeves; DDE; Hootenanny singers, Roy Lonhoiden)

Krontjong A fado és indonéz helyi zenék "eurázsiai" keveréke a valaha-volt holland gyarmaton, Indonéziában. Ma a helyi Dangdut indonéz stílussal keverve él tovább.

Kulning. Svéd népzenei hagyomány, az énekes magas hangon, szavak nélküli dala. Pásztordalok, melyben két énekes felelget egymásnak. Eredetileg a tehének hívóhangja, melyet hagyományosan nő énekel. (Lena Willemark)

Kuplé (couplets, kupletti stb.): a századfordulós Pest mulatóinak sokszor humoros, fülbemászó dalai, kabaréban, közönség előtt. Ma a rádiókabarék zenei betéteiként hallható.

Kwaito Dél-Afrikai 1990-es évekbeli hip hop+house+R&B tánczene.

Lado ősi rituális dalok szláv elnevezése, mely a legismertebb horvát népzenei együttes neve. (Ladarice)

Lakodalmas rock (lásd: mulatós)

Latin Mindenféle latin-amerikai zenét játszó rádiók megnevezése. A tropical, salsa és merengue formátumok állnak a latin-amerikai rádiós formátumlista élén. További stílusok: cumbia, sabrosita, mambo, andean, bossa nova, samba, tango, mariachi, bachata.

Lautareasca, muzica lautareasca: román hagyományos kobozon játszott, cigány népzenei elemekkel tartkított zene.

Lidová hubda (népzene, cseh). A cseh hagyományos népzene. A hagyományos öltözetben játszott népzene főleg Morvaországban jellemző, és "idősek hallgatják, borozgatás mellé". Jellegzetes hangszerei a cimbalom és a hegedű. Modernizált, de hagyományos dalszövegű változata a fiatalok körében is népszerű (Hradistan, Ceskomoravská Hudební Spolecnost [Cechomor]).

Liedje Holland "dalocska", egyszerű dallamú holland "country"

Litánia (Lásd még: mise) Recitatív műfaj, mely a változó szövegű, szólista által megszólaltatott invocációból és a közösség által hozzákapcsolt, állandó refrén-kiáltásból áll.

Lite Adult Contemporary (Lite AC) vagy Soft Adult Contemporary (Soft AC) Rádiós formátum. Az utóbbi 10-15 év könnyed hangzású pop és rockzenéit játszó rádió, általános hallgatóságnak, elsősorban 35 évesnél idősebbeknek. Az utóbbi évek "Easy Listening" formátumának utóda. Lásd: AC and Hot AC, Beautiful Music.

Lo Fi: Indie rockzene viszonylag kevés sávú, amatőr stúdiókban készült felvétel, hogy a "durva, közvetlen hangzást" fenntartsák. (Beat Happening, Guided By Voices, Smog)

Lounge Az 50-60-as évek "laza", szimfonikus és elektrokinus zenéje, lásd Easy Listening. (Equivel)

Magyar nóta (magyarnóta) (lásd még: lakodalmas rock) A 19. században verbunkos ritmusú két (lassú és friss) részből álló hangszeres darab; később népies (magyaros) műdal, egy énekes és kisebb hangszeres együttes (vonós, klarinét, cimbalom) előadásában. "Fél évszázadon át ez volt az ország zenei köztudata" (Kodály). "A magyar nóta a XIX. század zenei köznyelve volt, ezen értett egyet a frissen asszimilálódott német, székely, magyar polgár és a kisparaszt. Mindenki elfogadta, nem úgy, mint a tájegységekhez kötődő népdalokat." (Sárosi Bálint) Kosztolányi szerint minden magyar tud legalább 50 magyarnótát, még ha nem is vallja be. Története szorosan kapcsolódik a cigányzenekarokhoz. A két világháború között, de különösen a 40-es években államilag erősen támogatott nemzeti műfaj. Magyarország mai területén a rádiókból (a jó ebédhez ... kivételével) gyakorlatilag közmegegyezéssel kitiltott, szalonképtelennek kikiáltott, ennek következtében széles körben igényellenek tekintett műfaj; a határon túli magyar közszolgálati rádiókban azonban népszerű irányzat. Létezik szlovák nyelvű változata is. A leghíresebb nóták szerzői Egressy Béni, Szentirmay Elemér, Dóczy József több száz dalt szereztek. A két világháború között állítólag 20.000 nóta született, igaz városon és falun egyaránt volt iránta igény. (mai énekesek: Gaál Gabriella, Madarász Katalin, Kovács Apollónia, zenekarok: Boross Lajos). Népszerűbb dalai: Akácós út, Az a szép, Csak egy kislány van a világon. Egyesek szerint "szerepét kezdi átvenni az igénytelen mulatós zene".

Makkossa: kameruni zene, főleg párizsban élő zeneszerzőktől. A funk és az afrikai zene találkozása. (Manu Dibango)

Mambó Jól táncolható, pergő, gyorsütemű kubai tánczene.

Manele Román mulatós, "lakodalmos rock".

Mantra A spirituális énekek egyike, mely lehet énekelt, de kántált vagy mondott is. A buddhista, hinduista (tibeti-indiai) meditáció fontos eleme. Szanszkrit szövegek monoton recitálásával-éneklésével éri el a transz tudatállapotot. A new age boltokban kapható transz-kazetták mellett megjelennek populáris termékekben is, mint pl. a Mátrix 3 filmben. (Shiva, Buddha, Visnu-Krisna mantrák).

Mariachi: mexikói szerenáddal illetve mulatós alkalmi zene, hegedűn, trombitán, gitáron és énekessel. A spanyol telepesek és az indiánok kultúrájának összhatására.

Mbalax Szengáli hagyományos zene afro-kubai jazzel keverve. (The Star Band, Youssou N'Dour

Melizma Egy szótagra kerülő több hangos dallamfiguráció. A melizmatikus tételek egészét átszövő melizmák nem utólagos díszítések, hanem egy ősi előadásmód lenyomatai. (a népzeneből ismert melizmatikához, földművesek, vagy tengerészek örvendező, szöveg nélküli énekeihez hasonló.)

Merengue Dominikából származó erőteljes ritmusú dobra és harmonikára alapozó zene. [Jimmy Bosch, Juan Louis Guerra, Maria Alejandra]

Minimalizmus (lásd még: Chance music): (John Cage, Erik Satie: Furniture Music; Charles Ives (microtones, tudatosan játszhatatlan zenei kompozíciók; Luigi Russolo háttérzene) Magyarországon a 180-as Csoport.

Mise A katolikus liturgia főistentisztelete. A mise hangosan megszólaló tételeinek egy részét a pap, vagy más szereplő adja elő szóló recitációban (könyörgések, olvasmányok, prefáció. A másik nagy csoport, a kórus által énekelt tételek, melyek két részre oszthatók. Egyikben a szöveg állandó ("állandó miserészek", "ordinárium"). A gregorián korban kialakult gyakorlat szerint ezt az ötöt zenésítették meg: Kyrie eleison (Könyörülj uram!), Gloria (Dicsőség a magaságban Istennek!), Credo (Hiszek egys Istenben), Sanctus (Szent vagy, szent vagy, szent vagy!) és az Agnus dei (Isten báránya). A másik csoportban az adott napnak megfelelő saját szövegű tételek sorakoznak ("változó miserészek", "proprium"): Introitus, Graduale, Alleluja (bőjtben Tractus), Offertorium, Communio. A misék eredetileg énekes műfajt képviseltek és ha használtak is benne hangszert (orgonát?), akkor az is csak az énekszólamokat erősítette meg. A reneszánsz után azonban a hangszerek mind jelentősebbé váltak, pl. a barokkban (Bach: h-moll mise). Mozart Requieme és Beethoven Missa solennise gyorsan hangversenydarabbá válva utat nyitott az egyházi használaton kívüli megszólalásnak is, így lassan a komolyzene egyik műfajává vált a mise. Bár mind a mai napig írónak egyházi használatra misék, valójában ma már az a szokatlan a hangversenylátogatóknak, ha ezekkel a művekkel a templomokban találkozik. Különböző, egyedi használatú misefajták: Te Deum, Istennek hálát adó mise-pl.. Kodály. Budavári Te Deum - 1936, Templomszentelés, mely egy újonnan épített székesegyház felszentelése közben szólal meg: Liszt: Missa solemnis, Dohnányi: Szegedi mise. Koronázás: Liszt, Mozart Csatabéli győzelem: Haydn: Nelson-mise. Lásd még: gyászmise. A templomi énekeket vezető vagy kísérő személy a kántor (cantor = énekes). Érdeemes részletesen is idézni néhány részletet - latin szakkifejezései ellenére is - a szentmisére vonatkozó római instrukciókból, hisz a liturgia zenéje jelentette a középkorban a legfontosabb zeneforrást és ma is sokaknak az egyetlen élő zenehalgatási/zenélési (éneklési) lehetőség. Legkorábban az istentisztelet maga az éneklés volt - legkorábban valószínűleg csak magát a Bibliát olvasták-recitálták-énekeltek, akárcsak a muzulmánok a

Koránt. Ma a misék "zenei szerkesztése", annak interaktív elemei rugalmasan, de pontosan szabályozottak, akárcsak egy rádiós formátum elemei: "A misében, és különösen vasár- és ünnepnapon az énekes mise (Missa in Cantu) formáját alkalmazzák, ha lehet, többször is a nap folyamán. Az ünnepélyes, énekes és olvasott mise különbsége a hagyományok szerint megmarad, de átmeneti fokozatok is felállíthatók. Az első fokozatban az énekelt részek: a bevezető párbeszéd, az oráció, az evangéliumot bevezető akklamáció [rövid felkiáltás], a super oblata, a [díszes recitációjú] prefáció a dialógussal és Sanctus-szal, a kánont záró doxológia, az Úr imája a bevezetéssel és embolizmussal, a Pax, az áldozás utáni könyörgés és az elbocsátás. A második fokozatban hozzá jönnek a következők: Kyrie, Gloria, Agnus, Credo, hívek könyörgése. A harmadik fokozatban az introitus és communio, a lecke, az alleluja, az offertorium, esetleg az első olvasmány. A polifon vagy zenekaros ordinárium megengedett, de a népet nem szabad abból teljesen kizárni. A Credot mindenki énekelje, vagy legalábbis megfelelő módon vegyenek részt benne a hívek. A Sanctust mint a prefáció befejező felkiáltását normál esetben az egész nép énekli. Az Agnus többször ismételhető, amíg tart a kenyértörés; a nép is vegyen részt benne legalább az utolsó fohással. Az Úr imájának legjobb előadása, ha a nép együtt énekli a pappal." "Az ének fokozza az ige-istentisztelet és népájtatosság hatékonyságát. A népájtatosságokon igen hasznos lehet a zsoltárok, az egyházzene régi és újabb kincseinek, a népéneknek és a hangszeres zenének alkalmazása. Itt kaphatnak helyet a liturgiából kiszoruló művek is, ha vallásos szellemet gerjesztenek és a szent misztériumok fölött elmélkedésre készítetnek." "A hangszerek akár kíséretként, akár szólisztikusan hasznára lehetnek a celebrációnak. Az orgona nagy becsben áll a latin egyházban, más hangszereket is be szabad engedni, ha a templom méltóságával összhangban vannak, s a hívek épülését szolgálják. Azokat a hangszereket, melyek közvélemény szerint világi zenére valók, ki kell tiltani minden liturgikus celebrációból és népájtatosságból. A kísérő hangszerek könnyítsék meg a tevékeny részvételt. Ne legyenek olyan hangosak, hogy elfödjék a szöveget. Amikor a pap vagy szolgálattevő hangosan beszél, némán kell maradniuk. Az orgona (vagy más hangszer) kísérheti a kórus és a nép énekét, szólót játszhat bevezetés gyanánt, felajánláskor, áldozás alatt és a mise végén. E hangszerek nem játszhatnak szólisztikusan adventben, böjttben, a szent háromnap alatt, a halotti misében és zsoltosmában."

Modern Rock Rádiós formátum. Mai rockzenét játszó állomás, mely az utóbbi 5-10 év alatt népszerűvé vált előadók zenéit játssza. A zenei stílus a Rock és az Alternative Rock közé sorolható. Lásd: Alternative Rock, Rock.

Monumentális zenemű Kinek mi a monumentális. A barokkban akár egyetlen trombita monumentálissá növelhette a zenét, ma egy egész fúvószenekart sem hallunk annak. A ~ jellegetesen romantikus és főként későromantikus jegy, mely az operaszínpadi gyakorlatból került a hangversenytermi zenei életbe. Az operaszerzők egyre több hangszert szerepeltettek mind a zenekarban, mind a színpadi zenében, így beiktattak fúvószenekarokat, zongorákat, gitárokat, orgonákat a színpadi cselekmény hitelesítésére (Katonák, szerenádozó szerelmes, otthoni éneklecke, templom). A zenekarokban az addigi szolid erőviszonyok akkor kezdett felborulni, amikor a hagyományos megkettőzött fúvósötös helyett háromszoros faszólam és négy kürt, két trombita, három harsona, valamint tuba is megszólalt (pl. Berlioz: Fantasztikus szimfónia) Ezek az arányok Wagner zenekarában (Istenek alkonya) még tovább nőttek, s majd Richard Strauss, Bruckner és Mahler esetében ez már a hangversenyterembe is átkerült. A későromantika

mindent kifejezni akarása nyilvánul meg ebben a hatalmas együttesben, melynek ugyan lehet katartikus hatása, gyenge karmesterek kezében azonban inkább csak bombasztikus hangzást eredményez. E négy utóbbi szerző esetében a ~ mindig összefügg az aktuális vallási kérdéssel, hogy az isten(ek) halálát csak ekkora, az egész emberiséget jelképező együttes képes elsiratni. Bruckner Isten dicsőségére (IX.szimfónia), Strauss a lélek mélységét feltárandó (Árnyéknélküli asszony), Mahler az új hangzásviszonyokbeli kísérletezésképp (VIII.szimfónia) zengeti ezeket a mamutzenekarokat. A huszadik században birodalmi célokra és filmzenékben használják a ~t. A ~ zeneileg ritkán nyújt újat, mert alapvetően feszültségekre és feszültségoldásokra épül, s végül mindig dúr hármashangzathoz jutunk. Ives ~a eltér az európai hagyományoktól, ő több különböző, egyszerre megszólaló zenekart szólaltat meg (IV.szimfónia), de a befogadói nehézségek miatt művei ritkán hallhatóak. A huszadik században igényes, magasmívű zenei ~t Sosztakovics írt (V-VIII., X-XI. szimfónia), igaz a IX. és a XV. szimfóniában ki is gúnyolja ezért önmagát.

MOR ('middle of the road') Rádiós formátum. Az utóbbi évtizedek egyik legnépszerűbb formátuma, mely mára kihalni látszik. Ez a formátum a híreket, információs m?sorokat és a popzenét olvasztotta egybe. Európában (így nálunk is) általánosnak számít, de Amerikában az állomások további specializációja a hír- és információs műsorszámokat kiszorította a zenei rádiókból.

Mozgalmi dalok 1945 után a mozgalmi dalokat e mozgalmak résztvevői elsősorban "használati tárgyakként" kezelték. A műveltebbek ezzel tisztában is voltak, és műélvezés céljából a komolyzenei koncerteket látogatták. A mozgalmi dal nagy segítséget nyújtott a csoportnak abban, hogy önmagát önálló csoportként határozza meg. Ennek alapvetően két módja volt: a csoportra jellemző repertoár kialakítása és annak elsajátítása. A közösen birtokolt repertoár elősegítette a csoport önszemlélését, továbbá megkönnyítette a hozzá tartozók - s persze a kívülállók - felismerését. Ilyenkor a dalok a legszélesebb nyilvánosságban: az utcákon és a tereken hangzottak fel. És mivel a pártharcok mélyen belenyúltak a civil életbe, a személyes álláspontok és programok láthatóvá tétele és egyértelműsége alapvető követelmény volt. Természetes, hogy a dalok egyik legfontosabb feladata a "toborzás" volt. A dal akkor volt jó, ha dallama kellemes és meggyőző, szövege pedig világos és egyértelmű volt. Egyik-másik nemcsak a csoportszimpátia felkeltésére volt jó, hanem - ha röviden is - a párt programját is tartalmazta. (Az 1789-es francia forradalom dalai (pl. Carmagnole, Chant du depart, Marseillaise, Ca ira), Az 1848-as polgári forradalmak dalai (pl. Az állam bajban van, Dózsa népe), Az 1871-es Párizsi Kommün dala (L'Internationale), A XIX. és a XX. sz. német és osztrák, szervezett munkásmozgalmainak iránydalai (pl. Auf Sozialisten! , Lied der Arbeit), Oroszország XIX. sz-i polgári forradalmi mozgalmainak dalai (pl. Szmelo toverisci v nogu), Az 1905-ös orosz polgári forradalom dalai (pl. Bunkócška, Munkás gyászinduló), A lengyel polgári forradalmak és felszabadító mozgalmak dalai (pl. A vörös zászló), Az 1917-es oroszországi kommunista puccs dalai (pl. kronstandti tengerészek dala), Szovjet dalok az intervenció háborúk idejéből (pl. Krasznaja Armija vszeh szilnyej), Magyarországi szocialista és kommunista dalok a két világháború között (pl. agrárszocialista dalok, Hidas A., Schönherz Z., Szabó F. és Székely E. dalai), A bécsi munkásmozgalom dalai (pl. Wir sind die Arbeiter von Wien - dallama azonos a Krasznaja Armija vsszeh szilnyej dallamával.), Az olasz munkásmozgalom dalai (pl. Ne csüggessen a bús, zord jelen, Avanti popolo), Az 1936-os spanyol polgárháború dalai (pl. A Nemzetközi Brigád indulója), Az amerikai abolicionista

mozgalom dalai (pl. John Brown's body, "Előkelők nem vagyunk" fordítással), A jugoszláv partizánmozgalom dalai (pl. Tito marsall), A legújabb szovjet tömegdalok (pl. I.O.Dunajevszkij: Mars KOMSZOMOLA, Novikov: Mars demokratszeszkoy molodjzsi mira), A legújabb magyar tömegdalok (pl. Munkásoké a jövő! , Sárközy I.: Dal a munkáról, Tardos B.: Szódd a selymet elvtárs!). Érdekes lehet még az (alternatív) rockzene és a mozgalmi zene bizonyos keverékei, pl. Levellers (UK)

MPB, Brazil Mai brazil popzene. A Tropicalia, Bossa Nova, Reggae és Rock keveréke. [Alicone, Badi Assad, Sergio Augusto, Jorge Ben, Gal Costa, Vinicius De Moraes, Familia Lima, Gilberto Gil, Joao Gilberto, Joanna, Zé Ramalho, Caetano Veloso]

Mulatós, lakodalmos rock: Közép-európa legtöbb országában helyi változatban is ismert, a XX. századi vidéki pergő, műdalokon alapuló popzene. Román változatában (manele) a keleti törökös-arabos "cifrázás" hatása és a diszkó ritmus keveredik. Nálunk a magyarnóta és a techno vagy mai könnyűzenei ritmusok keveredéséből állítanak elő diszkóban is táncolható és igen népszerű képződményeket. Jellegzetessége, hogy sok dalszövege/dallama hagyományos magyarnóta. Ezeket főleg kazettán értékesítik, lévén, hogy a magyar rádiókban nem szalonképesnek tekintett műfaj. (MC. Hawer és a Teknő, Lagzi Lajcsi)

Muqam (on ikki muqam) Komplex ujur zenei stílus üzbég és tadzsik elemekkel (Turdu Ahun).

Música de Intervenção: Mint a Canzone d'autore (lásd ott), de Portugáliában, melyre elsősorban a 74-es portugál forradalom hatott. Máig népszerűek, dalszövegeik versként is terjednek. Énekesei a "baladeiro"-k. (José Afonso, Adriano Correia de Oliveira, Fausto, José Mário Branco, Sérgio Godinho)

Musical A musical olyan énekest, kórust és zenekart foglalkoztató zenés színházi műfaj, amely a második világháború környékén alakult ki, jellemző rá a líra és humor mellett immár a drámai történet és a parodisztikus elemek szerepeltetése. Zenekara a hagyományos szimfonikus együttes mellett használhat elektronikus hangszereket és előtérbe kerülhet az ütők szerepe. Ma a legjelentősebb különbség az operett és a ~ között, hogy a ~t csak mikroporttal adnak elő, míg operettet anélkül is. A legtöbb musical valójában Broadway-Hollywood produkció. Legismertebb ~ek: My fair lady, Hegedűs a háztetőn, Kabaré. Bernstein West Side Storyja a felhasznált afro-amerikai eredetű zenék és a zenekar viszonylag vadabb hangszíne miatt sorolható a ~ek közé.

Narodnaja pésznya, ruszkaja: népdal, népzene, orosz. A népszerű orosz kultúrában alapvetően orosz népzeneinek a mai elektronikus zenei ízlésnek megfelelően, de nem techno stílusban előadott nép/ies zenét nevezik, főképp az orosz népi jelképtár minden kellékével fellépő Zálatoje Kálco együttest. Ma már kevéssé ismert, és főképp kevéssé hallgatott a hagyományos népdal, melynek számos stílusa van a kozák daloktól a csasztuskákon (rigmus) át az Oroszország különböző részein keletkezett dalokig, protjázsnájá (hosszú***), kupálszkije, horovodnájá (körtánc), szvadevnájá (lakodalmos), liricseszokájá (lírai) és táncokig (pljászovájá). Ezek egy részét kórusok előadásában hallhatjuk. (Moszkovszkij Goszudarsztvennij Isztoriko-Etnograficsszekij Teatr)

Narodni muzika szerb népzene

Nederpop Általános elnevezése a holland rock- és popzenének. Golden Earrings (1961-) a Beatles holland megfelelője. (60-70-es évek: Dragonfly, Sandy Coast, Peter Koelewijn, Shocking Blue (Venus), Radar Love)

Nemzeti romantika: nemzeti hagyományokat kiemelő komolyzenei irány a 19.

században (Erkel, Chopin, Glinka, Smetana, Grieg, (Elgar, Sibelius) Muszorgszkij, Rimszkij-Korszakov)

Neofolk, novokomponovana narodna muzika: A Milosevics rendszere alatti Jugoszláviában létrejövő, a rockzenét felváltani hivatott, a hagyományos népzene, új dalszövegeket és zenei hangzást ötvöző műfaj, gyakran erősen hazafias propaganda színezettel (mint amelyeket Szerbia bombázása alatt sokat játszott a szerb állami rádió is). Továbbfejlesztett változata a turbofolk.

Népdal, magyar, autentikus (lásd még: táncdallam): a mi értelmezésünkben általában egyszólamú, pentaton dal, melynek szerzője nem ismert, s többféle szövegváltozata is lehet. Bartók Béla és Kodály Zoltán vezetésével kialakuló magyar népzene-tudomány két nagy korszakát különítette el a népdalok keletkezésének. A honfoglalástól a felvilágosodás koráig születettek régi, míg a későbbiek új stílusú népdalnak hívjuk. A régi stílusú népdalok (mai napig kb 150 000-et dolgoztunk fel) többségére jellemző az ötfokúság, mely ősi jegynek tekinthető. Leonard Bernstein mutatta ki, hogy az ötfokúság minden énekhagyományban megjelenő zenei sajátosság. (Ennek ellenére Spielberg: Harmadik típusú találkozások című filmjében az ötfokúságot Kodályhoz és a magyar népzenehez kötik a film szereplői. Három nagy csoportot különíthetünk el a régi stílusú népdalok között, de a tiszta jelleget mutató dalok mellett igen nagy azok száma is, mely átmenetet képez. A három csoport: az ereszkedő ötfokú dallamok (Röpülj, páva, röpj, Megkötöm lovamat, Béreslegény), a zsoltár típusú dallamok - többségük ötfokú - (Szívárvány havasán, Körösfői keretek alatt) és a siratók, vagy a sirató típusú strofikus dallamok (A Vidróczi híres nyája). Az új típusú népdalok nyugat-európai hatással és a verbunkossal való találkozás után születtek. Soknak tükrözi a szövege a változó életformát is, így találunk munkás-, bányás-, summásdalokat, de legnagyobb részük a szerelemről, vagy a katonaságról énekel. Ma mintegy 60,000-et ismerünk, sok közülük magyar nótává változott és így került ki a népzeneből, máskor viszont az a zavaró, hogy egyházi himnuszok illetve népies műdalok szelídültek népdallá. Szerkezetük alapján 4 csoportot különíthetünk el: 1. AA5BA, (Most jöttem Gyuláról, Szép a gyöngyvirág egy csokorba), 2. AA5A5A (Letörött a kutam gémje, A bolhási kertek alatt), 3. ABBA (A mi házunk fölött, Este, este), 4. AABA (A nagy bécsi kaszárnyára, Amott legel) . (A5 jelentése: az A sor 5 hanggal feljebb megismétlődik). Az új stílusú népdalok nem oly változatos szerkezetűek, de hanganyaguk és ritmusuk sokkal gazdagabb, mint a régi stílusúaké. (WKA) A ~ típusai : 1. a szertartáshoz kötött ének (az ún. regösénekek, amelyeket a karácsony és újév közti időszakban énekelnek; a lakodalmi dalok; halotti siratók, aratási dalok stb.); 2. a táncdallamok csoportja; 3. szertartáshoz vagy különleges alkalomhoz nem kapcsolódó tulajdonképpeni "dalok", melyeket lírikus vagy epikus szövegre énekelnek. Tematikái pl. gyerekdalok, katonadalok, amerikai dalok, kuruc nóták, betyárdalok, zsoltározók, siratódalok, szerelmi énekek, munkadal, toborzók, kanásztánc, dudanóta stb. Magyar népi hangszerek a dobok, köcsögdudafélék, citera, cimbalom, tambura, hegedű, tekerő, koboz, gardon, kanásztülök, furulyafélék (tilinkó, peremfurulyák, pánsíp v. nádiumszika, lopótök-, ill. napraforgóduda, harántfurulya, cserépsípok, fűzfásíp, hatlukú furulya, hosszúfurulya, háromlukú nagyfurulya, kettősfurulya), nyelvsípok (nádsíp, töröksíp, tárogató, klarinét), duda. Bartók Béla gyűjtött a magyaron kívül szlovák, román stb népdalokat is; ma a KFKI honlapján kereshetünk a népdalok között. Rádióban tájegységek jelzésére, illetve hangulatot-témát aláfestő zenének használhatjuk, illetve a vidéki jelleg tudatosítására.

Népelek Az az ének, amelyet az egyházi szertartáson résztvevők énekelnek, általában

a kántor vezetésével és orgonakísérettel. A katolikus népénekeket a romantika végén kanonizálták, s azóta is ezt énekelik a hívek (a zeneértők nagy fülbántalmára). A protestáns egyházak szerencsésebbnek mondhatóak, mert XVI-XVII. századi eredetileg is többszólamú lejegyzett dallamokat énekelnek többségében ma is. A katolikus egyházi gyakorlatban orgonán kívül csak elvétve fordul elő más hangszer (pl. "beat-miséken" gitár), a protestáns használatban szinte mindig megszólalnak rézfúvósok, német néven: a Posaunenchor. A ma talán legsimertebb katolikus népének: Boldogasszony-anyánk, és a protestáns. az Erős vár a mi Istenünk. Jellemzően nem felvételtől, hanem csak élő miseközvetítésekkel (vagy magán a misén) találkozhatunk velük.

Népzene, kelet-európai-ázsiai A balkántól a mongol pusztáig követhető egy nagyon változatos, sokban hasonló népzenei kincs. Ezek nyelve az albántól a szlávokon át a török és mongol népekig változik. Találhatók benne csak hangszeres, csak énekes és vegyes zenék is. A volt Szovjetunió tagköztársaságai török és finnugor népeinél az orosz harmonika jellegzetes hangszer, de a dalok énekei kínai hatást is tükröznek. A modern, "népies" feldolgozások többnyire szintetizátort használnak, de mindenhol találhatunk hagyományos hangszeres és énekes zenéket is, melyeket sok népnél csak napjainkban kezdik CD-n kiadni (a Szovjet Rádióknak voltak eddig felvételei). (Vujicsics, Boban Markovic Orkestar)

Népzene, magyar: Hangszeres zenére nézve: hallgató az egész nép. Ott az előadás egyesek, kevesek dolga. Akár cigány, akár népbeli a zenész: egyedül, vagy kevesedmagával áll szemben a hallgató tömeggel. Nem teljesen passzív a tömeg: erre a zenére járja a táncot és nagyon megérzi, ha nem kedvére való módon játsszák. Ellenőrző, válogató, meg tudja különböztetni a jobbat. 1910-ben mondta egy fiatal falusi cigány Erdélyben: legnehezebb az öreg székelynek muzsikálni. Ahogyan ő kívánja, fiatal cigány nem is igen tudja már."[Kodály: A magyar népzene (Bp. 1973), 81. old.]. Együttesei: a. Cigányzenész együttesek. Hagyományosan hivatásos muzsikusokból állnak, akik mindig a megrendelők által kívánt zenét játsszák. A megrendelők lehetnek különféle etnikai vagy társadalmi osztályokhoz tartozó csoportok, akik a legkülönbözőbb stílusbeli és repertoárbeli elvárásokkal léphetnek fel. A zenekar összetétele a helyi igényeknek megfelelően alakul: hegedű - gardon, hegedű - cimbalom, hegedű - kontra, háromtagú vonószeneke (prím, kontra, bőgő). Az országszerte legtipikusabb felállítás: vonószeneke, mely gyakran kiegészül cimbalommal, esetenként klarinéttal és csellóval is. Jellemző törekvésük a mindenkor piaci helyzethez (=divathoz) való gyors alkalmazkodás. b. Parasztbandák (vagy magyar bandák). E rézfúvós ill. vonós-cimbalmos zenét játszó műkedvelő jellegű együttesek lényegében a cigány együtteseket utánozzák. Mivel nem hivatásos művelői a zenének, ezért a divatot kevésbé tudják követni, emiatt tehát hagyományosabban, "parasztosabban" játszanak azoknál.

Neue Deutsche Welle (NDW) A punk és új hullám irányzatokból származó német underground, majd kommersz zenei stílus a 80-es években. (Falco, Nena, Deutsch-österreichisches Feingefühl, Hubert Kah, Peter Schilling, UKW, Joachim Witt)

Neue Slowenische Kunst: összeművészet, de zene pl. Laibach.

Neue Volksmusik, Alpine New Wave: Münchenből kiinduló német "lakodalmás" zene. Münchenben 24 órás rádióval.

New Age A 80-as évektől élő, szintetizátorra épülő "relaxációs", nyugodt zene. Inkább harmóniára épül, mint dallamra, a hallgatótól kevés odafigyelést igényel. Időnként természeti hangok kísérik (patak csörgedezése, hullámmorajlás stb). Eredetileg a

hippimozgalom meditációra, más tudatállapotba kerülésre alkalmas zenéje. (Cliff Martinez [filmzene], Jean Michel Jarre, Vangelis, Zero 7, Klimkovszkij, Tangerine Dream, Mike Oldfield, Kövi Szabolcs)

New Wave Punk és szintetizátorok.

Noise a fekete, fehér, rózsaszín zajra (=FM sistergés) épülő összeállítás ritmus és dallam nélkül.

Noise Rock Sajátos hangolású, visszhangzó, kakofón hangzású zene (The Boredoms, Royal Trux, and Guitar Wolf)

Norteno, Nortena: mexikói (San Antonio, USA) stílus, keringővel és polkával keverve. A 19. Századi eruópai (német, lengyel) bevándorlók hatására jött létre. Gitáron és hegedűn, nagy sombrero kalapban, de amerikai farmer öltözetben játszó.

Novaja Volna Rosszii (orosz új hullám). Változatos pop-rockzenei irányzat. a 80-90-es években. Sok nyugati stílust honosított meg, pl. Delfin, 2va szamaljota; DDT, Kino (Viktor Coj együttese - Peremen! (változást) c. daluk az orosz fiatalok egyfajta himnusza), Nautilus Pompilius, Akvarium, Agata Kristi, Mashina Vremeni).

Nyitány A barokk korban kialakuló műfaj, mely zenekari előzenélést jelent. A nyitányok olyan motívumokat használnak fel, melyek előlegzik a bekövetkező zenemű cselekményét. A romantikáig nem volt tematikus kapcsolat a nyitány és az utána következő mű között. Weber: A bűvös vadász daljátékának nyitánya az egyik első program-nyitány: összegyűjti az opera legjellegzetesebb motívumait és azt szimfonikus fejlesztés keretében tálalja és értelmezi is. A nyitánynak igen sok alfaja alakult ki, pl.: francia ~ (lassú-gyors-lassú szakaszok, Bach: 1. szvit 1. tétele), olasz~ (gyors-lassú-gyors-?, Mozart: Figaró), előjáték (csak az első jelenetet készíti elő, kisebb zenekari kidolgozás, Wagner: Trisztán).

Ókori görög zene: funkcionális zene: áldozati, dicsőítő vagy eseményeket (házasság, háború) kísérő zene. A hellenisztika korára már szórakoztató funkciója is volt. Hangszere a Kithara.

Oldies Rádiós formátum. Olyan rádió, mely pop, rock 'n roll, és rock zenét játszik, mely az 50-60-70-es évekből való. Gyakorlatilag ezek az állomások megpróbálják visszahozni az amerikában 50-es-60-as években sugárzó AM (középhullámú) kereskedelmi rádiók stílusát - amit ugyebár mi legfeljebb a luxemburgi rádióból ismerhettünk. Célközönségük az akkori fiatalok, illetve az ő gyerekeik. Az oldies állomások pontos zenei listája változatos, egyesek az 50-60-as, mások a 60-70-es, mások csak a 70-es évek zenéit játszzák, ezen belül is van, ami csak "rock oldies"-t stb.

Opera (Európai) Az 1600-as évektől a szélesvásznú mozi, nagyzenekart és színházat egyesítő műfaj. Áriákat, kis- és nagyegyütteseket, recitativot és zikari közjátékokat tartalmazó, a XVII. század elején kialakuló színházi zenés műfaj, ahol a zenekar és az énekesek egyenrangú zenei feladatot látnak el, irodalmi eredetű cselekmény megjelenítése során. Montverdi Orfeóját (1608?) tekinthetjük az első jelentős operának, amelynek innen kezdve mérhetetlen alfaja alakul ki a vígoperától (Pergolesi: A szemtelen szolgáló) a komolyoperán (Handel: Xerxes) keresztül a daljátékig (Weber: Bűvös vadász) és a tündéropérákon (Szerlemhegyi: CSörgősipka) át a francia nagyoperáig (Verdi: Trubadúr), hogy a misztériumoperát (Debussy. Pelleas és Melisande) és a zenedrámát (Wagner: Mesterdalnokok) ne is említsük, majd pedig az antiopera (Menotti: Telefon) után eljőjön az anti-antiopera (Ligeti. La Grand macabre). Ma az opera halálát bizonygató elméleti írások ellenére is születnek jó művek, melyek a hagyományos formákat rendszerint egyéni módon alkalmazzák. Handel: Judit, Mozart: Varázsfuvola, Wagner:

Parsifal, Verdi Othelló, Puccini Turandot, Bartók: A kékszakállú herceg vára, Janáček: A ravasz rókácska, Muszorgszkij: Borisz Godunov, Csajkovszkij: Pikk dáma című operák a műfaj legfelsőbb régióit jelentik. Korábban csak kis közönség számára elérhető: ma részben rétegzene, részben a csapból is folyó melódiák. (Enrico Caruso, Placido Domingo, Maria Callas). Rádióban leggyakrabban nyitányokat (Glinka: Ruszlán és Ludmilla) és állami ünnepekkor nemzeti operákat (Erkel: Bánk bán) játszanak.

Operett Fülbemászó dallamú, szatirikus hangú élcdarabokból, az operaparódiákból és a korabeli tánczenéből kialakuló énekes-zenekari színházi műfaj. A XIX. században alakult ki Franciaországban J. Offenbach művészete nyomán (pl.: Orfeusz az Alvilágban), erős politikai felhangokat is megszólaltatva az egyébként szirupos történetben (meghatározott cselekménye általában: bemutatkozás, félreértés, happy end). Offenbach mellett ifj. Johann Strauss alapította meg az operett bécsi változatát, ahol hiányzik ugyan a politika, de a szatíra helyett mindig kerül a zenébe fátyolos bánatosság, valami keserédes dallam is (pl.: Cigánybáró). Kálmán Ferenc (Marica grófnő, Csárdáskirálynő), Lehár Ferenc (Víg özvegy, A mosoly országa) és Kacsóh Pongrác (János vitéz) az operett második, avagy magyar korszakának legjelentősebb alkotói. A huszadik század huszas éveitől kezdve az operettben előfordul a szomorú befejezés is, ez azonban igen ritka marad. Az operett ma már kiszorulóban van, jóllehet a komolyzenei kategóriák közül messze a legnépszerűbb. A műfajt átvette mára a musical vagy rockopera.

Oratórium Hosszú ideig csak bibliai szövegekre épülő énekesekkel előadott zenemű, melyben a zenekarnak nagy szerep jut. A barokk idején éli első virágkorát, pl: Haendel: Júdás Makkabeus. A mai napig legsikeresebb oratóriumot Haydn írta: A teremtés címmel (régi magyar nevén. az Alkotás), mely megkoronázása a műfajnak. Haydn Évszakokja, Beethoven Krisztus az olajfák hegyén, bár hasonlóan gyönyörű, mind a mai napig nem éri el az előbbi ismertségét. A romantika korábban kezdődő folyamatot lovagol meg, amikor vallási témák mellett irodalmi szövegeket zenésít meg, pl. Schumann. Goethe Faustját (Szenen aus Goethes Faust). A XX.századi nagy siker, mely a rockkoncertek-érzetét kelti előadásai során Orff felejthetetlen Carmina buranája. A rossz nyelvek szerint az ír oratóriumot, aki operát nem tud ... Bibliai tárgya miatt a rádióban húsvétkor, karácsonykor játszanak oratóriumot.

Örökzöld, evergreen: nehezen meghatározható műfaj. Előadói között vannak az eredeti számok előadói, és az instrumentális vagy más feldolgozások, remixek, bootlegpek sokasága. Talán jellemzője lehet, hogy nem angol nyelvterületen saját nyelven is átdolgozzák. [Zámbó Jimmy]

Pagode [Molejo, Os Travessos]

Palm Wine (Maringa): Sierra Leone-i zene. A portugál gitárosoktól ered.

Palotás lásd: csárdás

Paródia. Hangzásában az eredeti slágerhez hasonló, dalszövegében azonban attól eltérő, a készítőik által viccesnek tartott dalszövegű zenék. (magyar: Irigy Hónaljmirigy, USA: Weird Al Yankovich)

Passió Krisztus szenvedéstörténetét dolgozza fel, a barokk óta rendszerint zenekari kísérettel. Leghíresebbek: J.S. Bach: Máté- és János-passió. E művek minden értékükkel együtt is egy időre elfelejtődtek és csak a Mendelssohn vezényelte 1829-es lipcsei újraelőadás indította el azokat világszerte útjukon. Sok passió született mintájukra, pl: Penderecki: Lukács-, vagy az egész Bach-kultusszal szembenező, igazi posztmodern alkotás Kagel: Szent Bach-passiója. Ezen művek általában több órásak, így csak egyházi

ünnepekkor kísérli meg a rádió közvetítésüket. Részletként áriákat és kórusokat emelnek ki belőlük.

Pellimanni Finn népzene

Písničkáři: (énekes, cseh). A bárdok általánosan népszerű cseh változata (lásd: bárd).

Pleng Thai sakorn Nyugati komolyzene thai előadásban

Polka: eredetileg cseh tánc, de a mai popzenében Amerikában a 19. században bevándorolt lengyelek által meghonosított, már angolul énekelt (Cleveland-style polka) mulatós zene (lengyel eredettel mazurkaként).

Pop-art (art-pop): Populáris klisék művészi megformálással párosulva (David Bowie, Soft Cell).

Pop, international Bármilyen zene, melynek az a célja, hogy minél több pénzt keressen kiadója. Rádiós elnevezése az ilyen zenét játszó állomásnak: Contemporary Hit Radio (CHR). A popzene a 20. század ötvenes éveiben, a rock and roll kialakulásával az Egyesült Államokban létrejövő szórakoztatóipari ág, a popkultúra része és paradox módon annak létrehozója. Újdonság, hogy a gyártás, a terjesztés, az eladás szakaszában egyaránt minden addiginál tudatosabban számol a lehetséges célcsoport(ok) gyorsan változó igényeivel, mi több, igyekszik formálni azt. A popzene a fiatalokat is komoly szokásokkal rendelkező, addig nem látott keresletet generáló fogyasztóknak tekintette, átalakítva ezzel az addig csak felnőttekre alapozott szórakoztatóipart. Történelmileg a pop mutatja az adott időszak és pillanat (lehet, hogy csak pár nap) legnagyobb tömegek által kedvelt zenéjét. Tipikusan könnyű, mainstream (azaz vezető zenei irányzat) és mindig nagy a rajongótábora. Dalai "ragadósak", könnyen megjegyezhetőek és dúdolhatóak. A produkum fennmaradása már csak a minőségtől és a környezettől függ, valamint attól, hogy az előadó képes-e mindig új arcot, új "imázst" hozni, amitől a rajongók nem tudnak majd ráunni. Popzene minden országban létezik, az általunk is ismert "euramerikai" pop általános termék minden európai országban. Vagyis: nem csak angolul születnek dúdolható vagy épp érdekesebb popzenei felvételek, de a nem angol nyelvűek szinte soha nem lépik át az országhatárokat. Érdekes lenne ezekből is tallózni: a magyar mellett a szerb, orosz, román, lengyel stb. pop-rockzene éppolyan jó, mint az Amerikai. Érdekes, hogy több kultúrában is általános, hogy nem a helyi nyelven, hanem részben (refrén) vagy egészben angolul éneklük a popzenék dalszövegeit (holland, japán), míg máshol ez kizárt (pl. francia előadónál).

Pop, norsk A norvég, svég, izlandi, dán popzenék 90%-a angol nyelvű, elenyésző része használja a helyi nyelvet. Ennek oka egyrészt az, hogy egy nemzetközi zenei irányzatba úgy gondolják, hogy úgy tudnak megfelelően bekapcsolódni, ha a nemzetközi nyelvet használják: a popzenéség szerves része az, hogy angol legyen. Egyesek szerint azért is angolul énekelnek, mert a hallgatóság (mindenki) beszél angolul is, és sokkal könnyebb a rejtett érzelmekről egy idegen, de értett nyelv "távolságtartásával" énekelni. Az angol "semleges" is a hasonló skandináv nyelvek között. Így hagyománnyá vált, de lehetővé teszi a világpiacon való könnyebb betörést is (ABBA, A-ha, Roxette). Néha egy-egy előadó helyi nyelven énekel: Odd Nordstoga pl. egy kevesek által beszélt norvég nyelvjárásban: némely minimalista dala hatalmas népszerűsége tette szert.

Pop Rap Fülbemászó Hip-hop mindenféle veszélyes dalszöveg nélkül (Tone Loc, Young MC, Hammer, Coolio, Puff Daddy)

Pop, kínai: az amerikai tinédzser popzenéhez hasonló, sztárokkal kísért kínai popzene a hagyományos kínai dallamvilágból és hagyományos kínai hangszerrel válik

jellegzetessé. (Andy Lau [A "négy király" kínai sztárénekes egyike], Teresa Teng)

Pop, közép-ázsiai Főleg török nyelvű népek kortárs zenéje, általában szintetizátoros, török popzenei elemekkel, népies hangzású szólóénekesekkel.

Programzene: A romantika művészeteket egyesítő törekvésének egyik megvalósulása, Berlioz, Wagner és Liszt mind saját úton jutott el a ~ megvalósításáig. A név arra utal, hogy a zenének szöveggel elmesélhető tartalma: programja van. A zeneművek alapjául rendszerint egy verset (Lamartine: Les Préludes- Liszt, drámát Shakespeare: Hamlet- Liszt), ritkább esetben regényt (mai példával: Tolkien: Gyűrűk ura- De Meij), eposzt (Aeneas- Berlioz: Trójaiak), vagy mítoszt (Parsifal: Wagner) választottak. Liszt olykor képzőművészeti alkotásokból, esetenként a Villa d' Este szökőkútjaiból is ihletett merített.

Propagandazene, agitációs zene (lásd: tömegdal): politikai propagandát hordozó zenék. Ebbe a műfajba sorolhatók - többek között - a német Harmadik Birodalom zenéi. 1933-tól Josef Goebbels propagandaminiszter a rádiót tekintette a propaganda fő médiumának. A német birodalmi rádióban (Großdeutscher Rundfunk/Deutschlandsender) operettek, komolyzene (pl. Wagner), indulók stb. mentek, míg a jazz, swing tiltott zenék voltak, kivéve a nyugatra szánt propagandaműsorokat, ahol egy "titkosított" zenekar jazz/swing zenéket játszott fel, gúnyolódó dalszövegekkel. A náci belföldi adások népszerű műsora volt a "Das Deutsche Volkskonzert" vagy Heinz Goedecke kívánságműsora. Az elfoglalt területeken is a náci propaganda tűnt fel a többé vagy kevésbé átalakított rádiókban (pl. Soldatensender Belgrad). A Szovjetunió propagandazenéi, indulói egy részét kifejezetten választásokra írták (amíg még voltak) (választási rigmusok). Egy orosz felosztás: internacionálé, Moszkváról szóló dalok, hazafias dalok, Sztálinról szóló dalok. Többsége a hős katonák és vezérek dicső tetteiről és a vidám és fényes kommunista jövőről szól. Ha szigorúan nézzük, a verbunkos is agitációs zene, hiszen eredeti funkciója szerint a katonaságba toborzott fiatalokat - és a Kossuth-nóta is ide tartozik.

Punk A rockzene agresszív formája, amely 1975-80 között nőtte ki magát nemzetközivé. Kiindulási helye Anglia. A zene nem mentes az ideológiáktól: háttere mindig szarkasztikus, anarchista és valamilyen általánosan elfogadott ideológiát támadó. Értékrendszerében az amatőr felette áll a profinak, az érzelem és energia a technikai tökéletességnek. Közelebb állt az "utcahoz", mint az onnan eltávolodott popsztárok. Témája általában politika, a hátrányos helyzetű fiatalok, munkanélküliség, a gyűlölet az idegenek ellen, vagy csak "egyszerű" anarchizmus. (Ramones, The Clash, Sex Pistols, Joy Division - utóbbi már átmenet a New Wave felé (Isd. Post Punk), van Art-Punk is (pl. Patti Smith), Magyarországon: CPG.)

Qawwali Pakisztánból eredő szufi vallásos tárgyú ma mainstream popzene. 5 énekestapsoló férfi és négy hangszeren játszó együttese adja elő. sDallamos, meditatív. (Nusrat Fateh Ali Khan)

Rai (=szemlélet) Algériai (ered. orani) zenei műfaj a 80-as évektől, hagyományos berber, arab, beduin elemekből, keverve modern nyugati (spanyol) zenével, mely a fiatalok körében vált hamar népszerűvé. Manapság az egész arab világban és bevándorlók révén nyugaton is népszerű, legfőképp erőteljes ritmusa révén. Mai változata a pop-rai már elektromos hangszerekre is épít. (Cheb Mami (rai+rap keveréke), Cheb Khaled [cheb: kölyök], Cheba Zahouania).

Ragga: A reggae keményebb, vokális verziója, mely főként a hip-hop hatására alakult ki a nyolcvanas-kilencvenes években. A szövegek előadásmódja közelebb áll a reppeléshez, mint az énekhez, s témájukban is a gangsta rap világot idézik. A ragga kifejezés a

raggamuffinból származik, ami a gengszter jamaikai - patois - elnevezése. A reggeaben toasternek vagy DJ-nek nevezett mikrofonisták gyakran jellegzetes mély torokhangon - lásd Shaggy - szólalnak meg, és gyakran magát e vokálisstílust nevezik raggának. A ragga-hip-hop és a ragga-jungle az ilyen énekstílusban készült hip-hop és jungle felvételeket jelöli. A jamaika reggae-ben gyökerezo raggát gyakran hívják dancehallnak vagy dancehall reggaenek is. (Elephant Man, Sean Paul, Sizzla, Beanie Man)

Ranchera (ranch-dal): lassú, szerelemről szóló mexikói "cowboy" műfaj a boleróból és a bluesból keverve, az 50-es évek filmjeiben népszerű, mára popzenévé vált. Mexikó környékén rádiós formátum. (Los Rieleros del Norte, Vicente Fernandez, Rocio Durcal, Little Joe) Rádiós formátumként: leginkább Texasban ismert zenei stílus és formátum. Gyakorlatilag a spanyol nyelvű countryzenét takarja, ami a spanyolok szerint a legjobb alfaja a countrynek. Brazil alváltozata a Sertanejo.

Rebética (görög városi népszerű zene, urban popular music): a török, helyi görög és egyházi bizánci hagyományokat keverő városi népies zene, mely a 19.század végén indult fejlődésnek. Jellegzetes szüneteket alkalmazott. Elsősorban a peremen levő, szegényebb rétegek körében népszerű. Fejlődése végén helyét az éntechno vette át. (Tsitsanis Vassilis, Vamrakaris Markos)

Recitálás (kántálás): Lásd még: ének. A recitálás az ének és a beszéd között helyezkedik el. "A papnak mint a liturgia vezetőjének hangosan és érthetően kell szövegeit recitálnia, a nép pedig odaadóan figyeljen rá." (Római instrukció, 1967) "A recitációban a szöveg nemcsak érthetőbbé, hanem fontosabbá is válik. A recitáció érzékelteti, hogy szent szövegről van szó, mely nemcsak a jelenlévőknek szól, hanem érvényessége téren és időn felül áll. " Az elsodleges szóbeliség nyelve énekszeru, kántáló lehetett . A miséken előadási alkalom szerint több fajtája lehetséges (pl. hirdető, felolvasó, esedező, szónokló, stb.). A katolikus rádióban is hallható rózsafüzér imát is recitálva adják elő.

Reggae A jamaikai skából kinőtt zene, melyet amerikai középhullámú R&B rádiók hallgatása közben találtak fel a jamaikaiak (Bob Marley, Peter Tosh).

Rhythm 'n' Blues, R&B Amerikai déli (fekete) popzene, mindenféle műfaj - jazz, soul, gospel - keverékéből. Amerikában az egyik legpopulárisabb zenévé vált a negyvenes évek végén. Afrikai eredetű és bármennyire meglepő, a rock is ebből az ágból fejlődött ki. Jerry Vexler a Billboard szerkesztője 1947-ben nem kis ellenszenvet váltott ki az emberekből, amikor nem sokkal bekerülése után a slágerlista összeállításánál ezt a fekete zenét beszerkesztette. Ma jellemzőek rá a lassú, szentimentális dalok. (Whitney Houston).

Rhythmic Oldies vagy **Jammin' Oldies** Rádiós formátum. Újabban vált népszerűvé ez a formátum, mely a 60-70-es évek r&b (Rhythm and blues) zenéit játssza. Az oldies és az urban formátumok keveréke.

Rock and Roll, International Rock az amerikai country/westernzene és a blues (Rythm 'n' blues) házasságából született. Bár a mintapéldája amerikai, minden országban születtek utánpótlói (Jovem Guarda: brazil, Hungária: magyar)

Rock Rádiós formátumként mai rockzenét játszó állomás. Ezen belül számos alvariánsa lehet, lásd: Modern Rock, Alternative Rock, Active Rock.

Rock en Espanol: "alternatív rock" az USA déli államaiban, spanyol nyelven, hagyományos latin ritmussal fűszerezve. [Divididos, Los Fabulosos Cadillacs, Charly Garcia, Herodes del Silencio, Soda Stereo]

Rock, Közép-európai A volt nagy-Jugoszlávia minden tangöztársaságában létrejöttek

kultikus rockegyüttesek, melyek az egész országban - sőt, a többi szláv országban is - népszerűek voltak és ma is azok. (a Yugorock együttese: Bajaga, Prijavo Kazaliste). Híres cseh zenekar volt az Olympic, szlovák: Elan, lengyelek: Maanam, Czerwone Gitary (lengyel Beatles), Niebiesko-Czarni, románok: Phoenix, Iris, és (összehasonlításként) a hasonló magyarok: Illés, Kovács Kati, LGT, Omega stb. Az orosz rockot lásd: Novaja Volna Rosszii. A mai határon túli (Erdély, Vajdaság) fiatalok magyarzene-hallgatási szokásaiban a 70-80-as évek magyar rock-blues zenéje sokkal nagyobb szerepet kap, mint a mai magyar popzene.

Rock, Modern: A 90-es évek kereskedelmi szempontok szerint írott rockzenéje.

Rockabilly A Rock Elvis Presley által felfedezett elődje.

Rockopera (lásd még: musical) Az opera és az operett színházi hagyományait felhasználó újabb műfaj, melyben immár rendszeresen alkalmaznak rockzenekart, így szólógitárt, basszusgitárt, dobsterelést, esetenként szintetizátort és más elektronikus eszközöket. A rockopera atyamestere a Lehár-tanítvány: Andrew Lloyd Webber, pl.: József és a színes, széles vásznú esőkabát, Jézus Krisztus szupersztár, Evita, Az operaház fantomja. Magyar rockoperák: István, a király, Attila, A kiátkozott, Képzelt riport).

Rock-pop, lengyel. A 60-as években nem lemezen, hanem rádióból vagy koncerteken hallgatták a popzenét a lengyelek. A lemezkiadók túl lassúak és konzervatívok voltak, ráadásul a dalszövegek cencúrázottak, míg a rádió, különösen Studio Rytm c. műsora (1960-as évek) meghívta és felvette a rockzenekarokat, majd pár nappal később már játszott is. A rádió nem is nagyon játszott rock-pop lemezeket (az USA-ban ezt a gramofonkorszakban törvény is tiltotta, ezért alakultak ott a rádiózenekarok). Mára sok szalagot letöröltek (akárcsak a magyar rádió sok koncertfelvételét, szalagtakarékoságból).

Roma zene: igazából cigányzene, de azt már cigányzenész játszotta magyar népzeneként határoztuk meg. A roma zene így a mai, kortárs autentikus (nálunk: magyar) cigányzenét jelentheti. (Ando Drom, Romano Drom, Parno Graszt)

Rosszizskaja pésznya (rossiiskaya pesnya), Russzskaja narodnaja pésznya orosz dal (18. sz.) ill. orosz népzene. Balaljkával, harmonikával játszott zenekari feldolgozásaik közül a Poljanka talán legismertebb (fő előadója a már 80 éves Oszipov (Ossipov) Orosz Népi Zenekar)

Salsa A kubai sonból (rumbából) Amerikában kinövő, de Latin-Amerikában elterjedt tánczene. (Tito Puente, Joe Arroyo, Ruben Blades, Lou Bega, Rub;n Blades, Oscar D'leon, Victor Manuelle, Gilberto Santarosa)

Sama' (hallgatás): Szúfi muzulmán zene, vagy inkább állapot: monoton dallamú zene mellé, az extázis eléréséhez szükséges ének, melyet a hívő jellengező pörgő tánccal (dervistánc) kísér.

Sanzon, francia: lásd: chanson

Sanszon (tyuremnaja muzika): ("bűnöző dal", orosz). Orosz énekes dal, általában szintetizátoron kísért, "mulatós", éttermi-kocsmái-börtön környezetben, a "kemény fiúk" lágy vagy épp keményebb dalai. A mi mulatósunknál zeneileg igényesebb, de némileg hasonló tematikájú; viszont polgárjogú, rádióban/városokban is népszerű.

Schlager: német-osztrák mulatós zene (lásd még: sramli, dansemusik)

Schlager, flamand: A flamand popzene alapvetően a német schlagerhez hasonlít és előadói is ismertek mind Hollandiában, mind Németországban (Will Tura, Eddy Wally)

Sertanejo (Brazil country zene) A brazil "hátország" farmereinek zenéje.[Daniel,

Leonardo, Trio Parada Dura]. Kolumbiai változata a cantos de vaquería

Sevdalinka (sevdah=szerelem) Boszniai városi pop-népzene, melankolikus hangulatú, kávéházi stílus, balkáni bluesnak is nevezik, egyesek a fadohoz hasonlítják. (Mostar Sevhad Reunion)

Shturcite: bolgár dallamos rockzene

Ska A reggae elődje, a jamikai - afrikai népzenei elemek, a Calypso és az amerikai 60-as évekbeli R&B keresztezéséből.

Skót: alapvetően dudán játszott népzene

Sláger, magyar: Mindenféle fülbemászó, könnyen dúdolható, tömegesen eladható zene. Az első magyar "slágerek" a 20. század elején születtek. Bizonyos értelemben a rock and roll generáció ellenében a régi stílust őrző magyar tánczene előadók (Záray Márta-Vámosi János, Hollós Ilona, Korda, Payer András, Szécsi Pál, Máté Péter, Korda György, Koós János stb.) (Cseh megfelelője: Karel Gott).

Slágerlista: a zene "generalista fajai": a "legszelesebb környezeti feltételek között" megélő zeneszámok listája, pontosabban azoké, amelyeket a rádiók zenei szerkesztői kiválasztanak, sugároznak, majd így a listákra felkerülnek. A slágereket tehát a rádió (és a zenetévék) gyártják. "A MAHASZ TOP 40 lista százhusz lemezbolt előző heti eladási statisztikája alapján áll össze. rádiós TOP 40 játszási lista több, mint harminc országos, regionális és helyi rádió leggyakrabban játszott felvételeiből áll össze, az országos lefedettség és a hallgatottság szerinti súlyozásos módszerrel összesítve. Az "Editors' Choice" rádiós játszási lista ugyanezen rádiók heti játszási listáiból áll össze, de itt az egyes rádiók súlyozás nélkül szerepelnek. Míg a Rádiós Top 40 elsősorban azt mutatja, hogy az adott héten országos szinten melyek a legnépszerűbb dalok, a legtöbb ember által hallott felvételek, az "Editor's Choice" azokat a dalokat vonultatja föl, amelyeket a legtöbb rádió tűz műsorára, tehát várhatóan a közeljövőben válhatnak közismert slágerré" (MAHASZ definíció). Már létezik Dance lista is, mely "több, mint 100 hazai lemezlovas playlist-jei alapján készül és az derül ki belőle, hogy a diszkókban, klubokban mely zenékre táncol legtöbbit, legszívesebben a közönség." Azokat a slágereket, melyek a slágerlistákat több héten át is vezetik, és a rádiók nagyon gyakran játsszák, újabban megaslágernek nevezik.

Son (Rumba) Kubai latin zene (Buena Vista Social Club). Amerikában rumba, Kubában son a neve.

Soukous Kongói (Zaire) modern popzene, mely nyugaton is népszerű. Másik kongói popműfaj a kwassa kwassa, a madiaba.

Soul A gospel és a blues egymásra hatásával alakult ki az amerikai fekete zenei kultúrában.

Soundscape: hangtájkép: egy adott helyen fixen felállított vagy mozgó mikrofonnal felvett és később esetleg zanzásítva megvágott, az adott tájra (természeti vagy mesterséges) jellemző hangokat tartalmazó hangfelvétel (Murray Schafer, Bernie Krauser, Hildegard Westerkamp)

Space Rock Hipnotikus, narkotikus, post-punk Psychedelia. (Spaceman 3, Mogwai, Spiritualized). Másrészt mindenféle instrumentális elektronikus zene, mely sci-fis hangulatot áraszt (Jean Michael Jarre, Vangelis). Illetve az 50-60-as évek sci-fis hangulatú zenéi (Attilio Mineo, Byrds, Les Baxter, Tom Dissevelt, Tornados, "Captain Scarlet")

Spelmanslag Svéd népzenei klub. Az 1960-as években a fiatalok körében vált divatossá népzenei táncolni. Előbb csak instrumentális polska zenét játszottak, az éneklés csaka 90-

es évektől lett népszerű. A rádió és tévé is játszotta ezt a zenét.

Spirituálé A gosszelle rokon afro-amerikai eredetű zenei nyelvezet és a missziós iskolák kereszténységének sajátos elegye. A gosszellel eltérően nem istent dicsőítő ének, hanem szövegükben bibliai történetek eleveendek meg, afro-amerikai zsolozsmákkal egyetemben. Hangszerkíséretére jellemző a gitár és a trombita, esetenként előénekesre és kórusra oszlik a gyülekezet.

Sramli, Schramli (azaz Schrammel, Joseph Scrammel nevéből) osztrák háromnegyedes/négynegyedes népies szórakoztató zene. A sramlizenekar alapfelállása: két hegedű, gitár, később citera is. Nálunk svábok harmonikával kiegészült fúvószernekarai játsszák, ma már részben lakodalmas rock funkcióval.

Standards/Big Band/Nostalgia Rádiós formátum. A 30-40-es évek big bandjainek korában készített felvételeket illetve a 40-50-es évek énekesinek zenéjét játszó állomás. Játssza a 40-50-es évek "standard" slágereinek akár mai feldolgozásait is. A célközönség az id?sebb korosztály (mely Amerikában nagyobb arányú, mint nálunk). Más elnevezései: "Adult Standards" vagy "Nostalgia". Egyes állomások az utóbbi 60 év mindenféle popzenéjét játsszák, ami nem rockzene. (Frank Sinatra, Fred Astaire)

Stara Narodna Muzika - Starogradska Szerb hagyományos elemeket is őrző mulatós zene. (Cigani Ivanovic'i, Frula, Odjila, Sedam Mladih , Spomenari, Tamo Daleko)

Staroprazske pisničky Cseh mulatós kocsmai dal

Stubenmusik Bajor vonóegyüttesek

Svéd népzene Fő hangszerei a hegedű, a nyckelharpa, säckpipa (duda), és a harmonika. (Kalle Jularbo, Asa Jinder, Hjort Anders Olsson) Modern formában is létezik (Garmarna, Groupa)

Swing: alapvetően nagyzenekari (bigband) hangzásra építő, jellegzetes "szvinges" szinkópás ritmussal vezetett, könnyed, melodikus, rendszerint táncolható jazz. (Az alapritmus tá-tim-ri ritmusképletét - melyet a dobos a kísérő cinen hoz - nagyon jól visszaadja például a magyar "sísapka" szó.) Általában kevésbé komplex, mint a jazz későbbi ágazatai, ezért gyorsan széleskörű népszerűsége tett szert. Virágkora a '30-as '40-es évekre esik. (Glenn Miller, Duke Ellington, Benny Goodman, Count Basie, Louis Armstrong)

Szamba Afro-brazil eredetű pergő zenei stílusok összefoglaló neve. A braziliai karneválok forgatagának tipikus zenéje (Airto Moreira).

Szent zene (musica sacra) "Szent az a zene, melyet a liturgikus celebrációra alkottak és a formák szent tisztaságával rendelkeznek. Fajai: a gregorián ének, a szent polifónia (régii és új), szent orgona (vagy egyéb hangszeres) zene, egyházi népének akár liturgikus, akár szimplán vallásos jellegű." (Római instrukció, 1967) Lásd még: mise

Szerenád A szerelmes férfi a szeretett nő ablakához közel előadott vágyakozó dala. Legtöbbször a szólóénekest finom húros hangszerek kísérik, (pl.. Haydn: Szerenád). Ma a koncertlátogatók azonban inkább a vonószekari műfajt ismerik, melynek legszebb példája Csajkovszkij: vonós~ja. A mai könnyűzenében szerenádnak tekinthető a dalok jelentős része.

Szimfónia Minden zenetörténeti korban mást jelentő műfajt, a mai értelemben többtételes zenekari alkotásként ismerjük. A barokk hagyományban súlyossá váló nyitányból is merítkező műfajt Haydn csiszolja tökéletesre Eszterházán. 3-4 tételes, szonátából kialakuló, a két saroktételében (1. és 4.) szonátaformában írott alkotás. (Pl.: Haydn: 92. Oxfordi szimfónia) A tételek sorrendje: gyors, lassú, trió vagy menuett, végül

élénk-gyors. A romantika idején fellazulnak a formai megkötések és a tételek száma is szabadon változik (pl: Mendelssohn: V.szimfóniája 5 tételes), de olykor Beethoven: IX.-je hatására irodalmi, vallási motívumok is megjelenhetnek a ~-ákban, pl: Liszt Faust és Dante-~ja. A huszadik században Mahler kozmikus nagyságúra nagyítja a ~t kórossal és óriási zenekarral, de közben arra is kísérletet tesz, hogy "a teljeség nem megjeleníthető" tételt is megszólaltassa ugyanabban a műben (VIII.szimfónia). Mahler utána ~ elveszíti maradék szerkezeti szabályait és nagylélegzetvételű alkotássá válik, szabad tartalommal és szerkezettel. Rádióban a szimfóniáknak dinamikus, utolsó tételeit, gyászzeneként lassú tételeit stb. játsszák. Saroktételeik fő témái szignálzeneként is megjelenhetnek.

Szimfonikus költemény A romantika kedvelt programzenéinek egyik legjellemzőbb műfaja, az irodalmi szövegihletésére születő szimfónia. Liszt Ferenc alkotta meg ezt a műfajt, ő maga 12 ~-t írt, (pl.: Mazeppa, Les Prleudes, Hamlet). A romantika célja az volt, hogy az művészetek közti határt átjárhatóvá tegyék, így az irodalom és a zene között a ~létesített szoros kapcsolatot. A ~ szerkezete laza variációsorozat, gyakorlatilag egy téma kibontásából és igen sokféle karakterre való alakításából áll össze. Liszt utáni jelentős képviselő:R.Strauss (Till Eulenspiegel vidám csínjei, Don Juan). A huszadik században a ~kiment a divatból.

Szonáta A barokk végén kialakuló műfaj, mely a szimfonikus szerkesztés alapjává vált. Három-négy tételes forma, az egyes tételek szerkezete a klasszika korában erősen rögzített. Az első t. gyors, a második lassú, a harmadik élénk, a negyedik ismét gyors. A szonáta két saroktétele rendszerint ~formában íródott, melynek lényege a zenei mag bemutatása, annak kidolgozása, majd az eredeti mag felismerhető visszatérése. A szonáta (pl., Beethoven: cisz-moll, Holdfény szonáta), elveszti a romantikában szigorú rendszerét és csupán az eredeti formák gyökeit használja az új fejlesztési technika, (pl.. Liszt: h-moll szonáta). Rádióban szignálzeneként vagy összekötőzeneként is használható.

Szvit A barokkban kialakuló zenekari és olykor szólóhangszeres (pl.: Bach: cselló~ és zongora~ei) műfaj, mely egy hosszú és súlyos nyitányból, majd különböző számú és jellegű táncból áll. A szvittek a komolyzenei kategóriák közül a könnyűzene felé képezik az elvi átmenetet, mivel a korban népszerű táncok dallamát és fajtáit használják fel. Valójában azonban ezek a szvitbe került táncok oly stilizáltak, hogy táncolni rájuk csak mai balettkoreográfia alapján lehet. Népszerűek ma Bach szvitjei (pl. a 2. h-moll és a 3. d-dúr), Handel: Vizi- és Tűzijáték-zenéje. A huszadik században Sztravinszkij próbálkozott Jazz-szvittevel, majd a század második felében Vukán György írt azonos című alkotást, melyek népszerűsége azonban nem jelentős.

Táncmuzika. (Lásd még: népzene) Eredetileg erdélyi népi szokás a táncmuzika zenélés. A hetvenes évektől Sebő Ferenc és Halmos Béla tevékenysége nyomán a magyarországi értelmiség körében a Székeltől behozott, városi táncmuzika mozgalom zenéje. A hagyományos népzeneből kiemelt, jól táncolható népzene, eredetileg főleg erdélyiek. Néhány altípusa: hajnali keserves, széki négyes, mezősegi lassú és gyors, kalotaszegi, gyimesi és moldvai lánctáncok, dél-alföldi, mátyusföldi. (Muzsikás, Méta, Téka). Mai népzenei stílusban játszó együttesek: Ghymes, Besh o Drom, Makám, Kolinda, Makám)

Tánczene. A 2000-es évekbéli értelemben elektronikus, táncolásra való (általában élő DJ által mixelt-előállított) zene. Korábbi értelemben könnyűzene, popzene. Ebbéli értelmében írja róla Mesterházi Márton: "A tánczene - giccs. A giccs fogyasztása egyértelmű a hatalmon levő dolgozó osztályok hülyének nézésével és hazugságban tartásával, vagyis kulturális elnyomásával. Ugyanakkor a dolgozó osztályok számottevő rétegeinek

szubjektív indulatait sértené a táncdalgiccs kiirtása" (1972).

Tango (globális, A 20-as évek Argentínából vilghódításnak indult popzenéje, melyet eredetileg nőkre kiéhezett férfi csoportok táncoltak. Argentínában az 1930-40-es években a rádióban éppolyan népszerű volt a tangó, mint akkoriban nálunk a cigányzene. Globálisan népszerű volt: nálunk pl. Karády Katalin dalaiban.

Tango, finn: Finnországban a sötét szenvedélyek zenéje szinte nemzeti zenének számít. Divatja az 1950-es években kezdődött, a rockzene betörésével együtt. A finn stílus kialakítója Toivo Kärki és Unto Mononen zeneszerzők voltak, akik ötvözték szláv melankolikus dalok, argentin tangó, német indulók és amerikai jazz elemeit ötvözte. Míg a rock inkább délen, a tangó északon hódított. Hatalmas fesztiválokön szólalnak meg a tangó előadók, de önálló rádiója nincs. Szinte nemzeti dalnak számít Unto Mononen 1955-ös tangó-szerzeménye, a Satumaa (Tündérmese-ország). (Seinäjäki Tango Festival)

Techno A Kraftwerkből kinövő monoton, repetitív elektronikus zene, detroiti gyökerekkel. Mára számtalan irányzata létezik a géppuska tempójú hard core techno-tól a kísérleti ambient techno-ig. A városi élet monotonijára és ipari környezetre reflektál. Korai formájának jellemző eleme a TR808 dob gép hangzása.

Teen Pop Olyan popzene, melyet tizenévesek készítenek tizenéveseknek. Együtteseik általában nem születnek, hanem "felülről" készítik őket. (New Kids on the Block, Spice Girls, Britney Spears, The Backstreet Boys, N Sync).

Tejano: vagyis texasi, spanyolul: texasi mexikói népies, először kissé félrehangoltnak tűnő hangzású, énekes popzene. Rádiós formátumként Texasban nagyon népszerű a spanyol ajkúak körében.

TexMex A Texas-Mexikói határ mentén élő különféle, spanyol nyelvű, latin zenék: cumbia, mariachi, ranchera, és norteno. (Lydia Mendoza, Flaco Jimenez)

Top 40 Rádiós formátum. A legfrissebb kislemez slágerlista első 40 helyezettjét játszó állomás. 1998 óta egyesek CHR állomásokká (is) alakultak, amióta a slágerlistákon már nem csak a kislemezeket szerepeltetik - és a még nem listás számokat is játsszák. A TOP 40 volt az első rádiós formátum, az 1950-es években az USA-ban, mely az addigi full service állomások televízió megjelenése miatti válságakor képes volt új népszerűséget adni a rádióknak. Általában a fejletlen rádiós piacokat több TOP 40 (aktuális slágereket játszó) rádió jellemzi, míg lassan differenciálódnak a formátumok.

Toronyzene Trombitát és harsonát foglalkoztató négy szólamú zene, melynek gyakorlati feladata a koraújkorban volt, később immár csak szórakoztatásra szolgált. Eredetileg 17. századbeli német fúvósdarabok, melyek a napszakokat jelezték a városháza vagy templom tornyából. Nyáron (Szent Györgytől Szent Mihályig) 11 és 17 órakor, télen 4, 12 és 18 órakor (szombat kivételével) játszottak a várostornyokban, valamint minden kerek órát kikürtöltek. Napkeltekor és napnyugtakor az ő trombita-vagy dobszavukra nyíltak és záródtak a városkapuk. Ők jelezték a tüzeket is. A középkorban a toronyban is laktak - Pesten sokáig a Hatvani-kapunál/ban. (Valahol tehát a rádió egy szerepét is betöltötték - pontos idő, "breaking news"...). Ma már rendszerint turistacsalogatónak használják. (pl: Hidas: Toronyzene). Szignálkhoz kiválóan használható. A Lengyel Rádió délben nem a harangszót sugározza (amit a nándorfehérvári győzelem (1456) után vezettek be hálaadásként), hanem egy, a világ négy égtája felé eljátszott trombitaszó (hejnal). A dallam (Hejnal Mariacki) a közepén félbeszakad, annak emlékéül, amikor a tatárjáráskor 1241-ben a krakkói toronyzenész addig fújta a riadót (a legenda szerint a ma is hallható dallamot), míg az egyik ismétlése felénél egy tatár nyíl torkonlőtte. A trombitaszó élőben is szól

minden órában a krakkói Mária székesegyház tornyából. Krakkóban egyébként ma is nonstop járőröznek a tűzoltóság emberei a tűztornyokban.

Township jive, Mbaqanga A Dél-Afrikai zárt fekete gettó-államok zenéje a 60-70-es években.

Tömegdal (mozgalmi dal, munkásdal, induló) (Lásd még: propagandazene, mozgalmi dalok) "széles néptömegek lelkesítésére hivatott, strófikus szöveges zenei műforma. ... A műfaj fénykora a nemzetközi munkásmozgalom kibontakozásával, a 19-20. században következett be." (Böhm: Zenei műszótár) "Legyen minden kórus egy-egy tank a reakciós kultúrpolitika várának bevételében" (Székely Endre, 1949.) A kortárs magyarázat szerint a tömegdal a népdal részének tekinthető, így születtek Sztálint dicsőítő "népdalok" is. (Magyar Rádió Szimf. Zkara, Munkásorség Közp. Férfikara, Magyar Néphads. Művészegy., A KISZ Központi Művészegyüttese) (Szódd a selymet, elvtárs...) Mai legnagyobb előállítója valószínűleg Észak-Korea.

Tragikus zenemű A tragédia értékvesztéssel végződő szomorójáték. A szomorúság kifejezésére a zenében igen sok eszköz igénybe vehető. Első elem a tempó. Tragikus jelenet alá igen lassú zenét szoktak (pl. Mahler V. szimfónia 4. tétele) használni. Második elem a vitalitás. Vagy a fájdalom óriási súlya alatt nyögő embert (Mozart Requiem Lacrimosa tétel), vagy a fájdalom heveségét (Beethoven VII. szimfónia 2. tétel) akarjuk ábrázolni. Harmadik elem a hangerő. Rendszerint igen halkak a gyászzenék (pl.: Csillagok háborúja - Darth Vader halála), de rendszerint dinamikusból elcsendesedőt találunk (Wagner Istenek alkonya, Siegfried gyászindulója). Negyedik elem a dallam. Fájdalom kifejezésére rendszerint moll-jellegű dallamot használhatunk, sok lefelé hajló kisterc-lépéssel, amit a szkirodalom sóhaj-motívumként is ismer. A siratódalok, gyászzenék ha át is térnek dúrba, és ha magasra is szöknek, nem időznek ezekben a régiókban sokat, hanem gyorsan visszatérnek a már említett elemek közé. Ötödik elem a műfaj. A gyászt a requiemek, gyászindulók (pl. a leghíresebb: Chopiné) fejezik ki a leginkább, de van egy-két romantikus nyitány, mely Tragikus előnévvel bír (pl.: Brahms) és a szimfóniairodalomban is találunk szép számmal gyász/tragikus szimfóniát (ez utóbbira példa: Schubert IV-je, az előzőre Mahler V., VI. és IX. szimfóniája) Ha valaki meg akar vigasztalódni, akkor Mozart Requiemjét, ha nem akar, akkor Mahler: Dal a Földről című élettől búcsúzó zenekari dalát kell meghallgassa. Ezekon kívül fájdalmas aláfestő zenének minden szimfónia második tétele megfelel.

Trampská hudba Cseh városi népzene

Trance Végtelenített elemekkel áttűzdelt, örvénylő szintimenetekkel és visszhangokkal operáló csúcsban kiteljesedő, mint neve is mutatja, a hallgatót transzba ejteni szándékozó "gőzmozdony" techno. Egyesek egész a sámánista dobszóig viszik vissza eredetét. (Paul Oakenfold, Timo Maas, BT, Paul van Dyk)

Trash A Trash a "hardcore (kőkemény) punk" sebességének és a "speed (gyors) metal" keménységének keveréke. Soha nem lett olyan népszerű, mint a metal. Ebben közrejátszhatott az, hogy gyakran összefüggést véltek felfedezni a trash hallgató kilátástalan külvárosi serdülőkorúak és a körükben elkövetett öngyilkosságok között. Amíg a speed metal közelebb áll a heavy metalhoz, addig a trash inkább közelebb áll a punkhoz. A trash zenét a punkok jobban kedvelik a metal rajongóknál. A nyolcvanas évek végén majdnem kihalt ez a stílus, egy pár amerikai külvárosi underground zenekar tartja még életben.

Trio: A trio önmagában nem műfaj, hanem zenekari felállítás, ám a formából eredő

sajátosságok bizonyos műfaji jellegzetességeket, kötöttségeket is eredményeznek. A trio jelentése: 3 zenész zenél együtt. Igen gyakori forma a jazzben, a zenekart rendszerint egy zongora, egy nagybőgő és egy dob alkotja (pl. Oscar Peterson és triója), de természetesen ettől eltérő felállások is szép számmal akadnak. A kevés zenészből eredően kivételesen letisztult játékmódot és nagyon összeszokott csapatot igényel. Fontos megjegyezni ezeknél a formációknál, hogy abban különböznek az esetenként (pl. koncertekre) összeálló, alkalmi zenekaroktól (ami szintén nem ritka a jazzben), hogy a formációk hosszú időn keresztül együtt maradnak, együtt dolgoznak és együtt koncerteznek. Így a legapróbb részletekig ki tudják dolgozni az improvizációk sorrendjét, esetenként akár magukat a bonyolultabb improvizációkat is, a számok, sőt, az egész koncert felépítését, a harmóniabeli alterációkat, a ritmusváltásokat, kiállításokat és ezernyi olyan apróságot, melyre alkalmilag összeálló jazz-zenekar esetén nincs lehetőség. A trio műfajilag sok mindent játszhat, a leggyakoribb mégis a swing, a blues és a jazzrock. Ahogy a zenészek száma emelkedik egy állandó zenekarban, úgy beszélhetünk quartet-ről (4 fő), quintet-ről (5 fő) vagy éppen sextet-ről (6 fő). (A septet, octet és nonet elnevezések a jazzben nem használatosak, 7 főtől fölfelé már egyre inkább nagyzenekarként (bigband) szokás emlegetni az adott formációt.). A ~-t a klasszikus zenében a szonátával vagy a szvittel tarthatják a rokonságot. Közülük a barokkban a trió emelkedik magasabb szintre, mivel rendszerint az összetett szerkezetű darabok esetén a középrész feladatát töltötte be, jellegetesen eltérő dallamanyagával, tempójával és hangszínével.

Trip Hop: Hip Hop ritmusra rockos-jazzes vokális elemek. Az irányzatot megjelölő kifejezés a Mixmag egyik újságírójának fejéből pattant ki 1994-ben: az első tag a "trip" azaz az "utazásra", a második pedig a "hip-hop" rokonságra vonatkozik. Ennyi megkötésbe pedig szinte minden belefér, például a technóból származó hangszerek is. A zene nagy része instrumentális, gyakran meditatív. Jellemző a rengeteg apró váltás és a hangszerek használata a csellótól a zongorán át a fúvósokig. Itt nem divat a hangos, statikus basszusfutam. (Portishead, Tricky, Massive Attack)

Tropicalia A hatvanas évek szociálisan érzékeny, politikailag szókimondó brazil popzenei irányzata. Latin szamba elemek vegyítve amerikai rockzenével. A katonai diktatúra idején üldözött műfaj. (Gilberto Gil, Caetano Veloso, Chico Buarque). Ma MPB (Musica Populare Brazilia) néven fejlődik tovább.

Turbofolk Gyors, modern (dance) kísérettel játszott, népdalok dallamain és dalszövegein alapuló, nyugati (MTV) stílusú klipekkel is kihozott, szerb mulatós lakodalmas rock stílusú zene. Milosevics alatt államilag támogatott hazafias, (a nyugati klipekhez hasonlóan) szexuálist is erőteljesen hangsúlyozó és a bűnözőkhöz (ill. bűnözők elképzelt világához) is kötődő zene, de a neofolktól eltérően inkább szerelemről szól, mint hazafiságról. A szerbiai magánrádiók tömege sugárzott turbofolkot a 90-es évek végén.

Turkish Pop Mindenféle török popzene, a nyugati popzenei és a keleti török hangzásvilág sajátos, igen karakteres keveréke. (Ajda Pekkan, Baris Manco, Sezen Aksu, Kayahan, Nilufer, Yonca Evcimik)

Turntablist/DJ Egy DJ és két-három lemezjátszó együttese.

Underground, cseh. A cseh alternatív (underground) rockzene egyik sajátossága a 80-90-es évek fordulóján Frank Zappa szerepe. Hallatlan népszerűségét mutatja, hogy Vaclav Havel szerint Zappa "a cseh underground zene egyik istene", a korban pedig a fiatalokat megrontó rockzene szinonímája volt a zappás zene elnevezés.

Urban / Urban Contemporary más néven **Black Contemporary** Rádiós formátum. Az

utóbbi évtizedek rhythm & blues m?fajából származó stípusú zenéket játszó rádió. Ezek a stílusok pl. a rap, a hip-hop, a r&b, és a soul. Az utóbbi évek nagy slágere. Egyes állomások inkább tánczenére szakosodnak, ezek club, house, jungle, és trip-hop stílusokat is játszanak. Hogy milyen mértékben, az az adott rádió célközönségétől függ. Általában inkább a nagyvárosi (urban) fiatalokat célozza. A felnőtteket célzó az utóbbi 20 év soul/r&b slágereit adják, amelyet másképp "Urban AC" formátumként is emlegetnek.

Urban Adult Contemporary vagy **Black Adult Contemporary** Rádiós formátum. Mint az Adult Contemporary, csak "afrikai-amerikai" zenészekről játszik zenét (Toni Braxton, Luther Vandross).

Vallenato Harmonikán alapuló kolumbiai vidéki zene, meoldikus dallamai miatt inkább hallgatni, mint táncolni. [El binomio de oro]

Vidám zenemű (Scherzo) Minden szimfónia scherzo-tétele (jellemzően beethoveni műfaj) ~nek tekinthető. Újfent ~nek értelmezhető, a szimfóniák minden egyéb előírású harmadik tétele, amennyiben az menuet, vagy ahhoz hasonlóan élénk tempójú. Ma mi már nem érzékeljük a zenei viccet, noha Mozart (IV.kürtverseny), Haydn (92.szimfónia 4.tétel), R. Strauss (Till Eulenspiegel vidám csínyei), vagy Dohnányi is (Változatok egy gyermek dalra) sokat írt. Szintén a ~ kategóriájába tartozik minden világos hangszínű élénk tempójú, jól fütyülhető dallam (Verdi Rigoletto La bella domnie -ária). ~ közé tartoznak továbbá a zenei paródiák is (Ránki: Pomádé király új ruhája című operából a címszereplő áriái), vagy a vígoperák (Mozart: Così fan tutte, Rossini: Sevillai borbély). Olykor még ezeknél is nyíltabban jelzi a szerző humorizáló kedvét (Dvorak: Humoreszk, vagy Hidas: Vidám zene). Ezernyi további módon lehet még ~ írni, anélkül, hogy ybármi szervesen megragadható alapismérvet leírhatnánk, így Nilesen. II. szimfóniájának IV. tételében a szangvinikus mebert állítja élénk vidám, de Siebelius a Karélia szvitben szintén a karélok vidám életét zengi.

Világzene, World Music A nyugati angolszász világ számára mindenféle zene, ami nem amerikai: ez lehet helybéli kommersz popzene vagy hagyományos népzene is, ha a legkisebb helyi jellegzetessége is van (akár csak nem angolul énekelnek). Rádiós formátumként olyan zenéket játszó rádió, mely a világ egy vagy több régiói népzeneinek elemeiből építkezik, de nem feltétlen az adott országban készültek ezek a felvételek, vagy az adott népeiséget célozzák (lásd: Sebestyén Márta, Deep Forest, Ghymes). Másik definíció szerint így hívnak az USA-ban minden olyan rádiót, mely nem amerikai (angolszász) vagy spanyol popzenét játszik (pl. Törökországban). Lásd: Ethnic/International Music.

Visesang: norvég, gitárral kísért dal. Lásd még: chanson, bárd. (Jan Eggum)

Volksmusik (Schlager): német, osztrák, tiroli modern népies műzene

Vonósnégyes Joseph Haydn Eszterháznál csiszolta ki ennek az első-, második hegedű, mélyhegedű és csellósólamra épülő műfajnak az összes szabályát. A ~ szerkezete a szonátára épül. Sokak szerint a legelítettebb műfaj, mások szerint a leghallgathatatlanabb. (pl. Haydn: Erdődy-vonósnégyes).

Yang, Geugpa Tibeti, dobbal kísért buddhista szerzetesi dal.

Zigeuner musik Cigányzene, németül.

Zouk: Gaboni zene, Afro-latin

Zydeco Louisiana hagyományos francia Cajun harmonikás népzeneje és a modern electric Blues érdes hangzású vegyesfelvágottja New Orleans környékéről. (Bozoo Chavis, Buckwheat Zydeco, Beau Jocque)

Zsoltár Ősrégi hangszerkíséretes Istent dicsőítő énekforma, melyet a hagyomány Dávid királynak tulajdonít, aki a Szentírás tanulsága szerint 150-et szerzett belőle, a legtöbbet már létező dalok dallamára. A zsidó liturgiából vette át a keresztény egyházi gyakorlat is. Ma már leginkább világi műfajként használják énekszólókkal, énekkarral és zenekarral megszólaltatva. Pl: Liszt. 150. zsoltár, vagy Kodály: Psalmus hungaricus (55. zsoltár). Korábban miséken is énekelték őket, de ma már helyüket népénekek vették át.

RÁDIÓS ÉS TÉVÉS SZAKKIFEJEZÉSEK ÉS PRÓZAI RÁDIÓS FORMÁTUMOK ANGOL–MAGYAR LEXIKONA

A.C. Nielsen Co. - Nielsen Media Research: Amerikai tévés és rádiós nézettségeket és hallgatóságot kutató és mérő csoport, melyet 1923-ban alapítottak.

Acapella: olyan reklám, melyben nincs zenei betét, csak emberi hang (éneklés pl.)

Ad hoc network: egy bizonyos alkalomra összekapcsolódó állomások.

Acoustic boundary (hanghatár): egy bizonyos hang hallhatóságának határa. A kifejezést általában természetben élő lények által keltett hangok területére értik, pl. egy madár által bekiabálható (hangjával védhető) terület határa.

Affiliate: Amerikai meghatározása egy olyan állomásnak, mely megegyezést kötött egy hálózattal arra, hogy annak bizonyos műsorait sugározza.

Air check: Hang- vagy videófelvétel, mely egy éterbe sugárzott adásról készült. A DX-erek (hullámvadászok) a "levadászott" adásokról air checket készítenek, mellyel bizonyítják az adás vételét; de egy műsor archiválása is történhet így. Gyakori olyan air checkek készítése, melyben a készítő megpróbálja bemutatni egy állomás hangulatát, stílusát, így a zeneszámokat és reklámokat kivágja és csak a bemondót hagyja meg a felvételen.

Air date: Egy adás sugárzásának időpontja.

Air ready: sugárzásra kész program, felvétel.

Airplay: Felvett anyag sugárzása. A slágerek egyik mérőszáma az, hogy hányszor játszották adásban, azaz hány airplay volt.

All Wave DX: minden hullámhossz iránt érdeklődő hullámvadász.

AM: amplitudómoduláció. A műsor jelének kódolása a kisugárzott jel amplitudójának (erősségének) változtatásával történik, miközben frekvenciája állandó marad. Általában a középhullám megnevezése, de helytelenül: a középhullámú sávban valóban amplitudómodulációval sugároznak a rádió, de ugyanígy AM adás van a hosszú - és rövidhullámon is. Lásd: FM

Analóg: a jelek kódolásuk során bármilyen (folyamatos) értéket felvehetnek, ellentétben a digitálissal.

Anchor: Amerikai megnevezése a bemondónak, tudósítónak, műsorvezetőnek. Általában egy hírműsor vagy más program műsorvezetője. Ha ketten vannak, akkor co-anchors a megnevezésük. Lehetséges a sporthíreket bemondó sports anchor, az időjárásjelentő weather anchor, vagy a helyszíni tudósító, a field anchor.

Anncr.: Announcer. Bemondó.

Antennae: az antenna többes száma latinul és angolul

Appointment television, tévézés a rádióújság alapján. A tévéző (rádióhallgató) előre bejelöli a naptárában (vagy a műsorújságban), hogy mely műsorokat akarja megnézni. Az USA-ban a 40-es években alakult ki ez a szokás a hálózati rádióműsorokra, az 50-es években áttevődött a tévéműsorokra. Ma, a szörfölés korában már kevésbé jellemző.

AQH Persons: Egy átlagos negyed óra alatti hallgató egyének száma.

AQH Rating: A hallgatók száma elosztva az adáskörzetben élők számával.

AQH Share: az adott állomást hallgató / néző egyének száma az adott időszakban bármilyen állomáson rádiót vagy tévét nézők összes számához képest, százalékban.

AQH: (Average Quarter Hour) Azok átlagos száma, akik egy állomást vagy műsort hallgatnak egy átlagos, negyed órás időtartamra (egy nap vagy hét során legalább 5 percet hallgatott/nézett egy állomást egy-egy negyed órás periódus alatt). Ez a legkisebb időtartama a méréseknek.

Arbitron: rádiós hallgatottság-méréseket végző amerikai cég. Eredetileg American Research Bureau, Inc. Azonos néven szerepel az a berendezésük, mely automatikusan méri a nézők tévézési szokását.

Átjátszó, Translator: Olyan állomás, mely egy másik adóról átvett programot sugároz tovább, tehát önálló programja nincs. Nálunk így nevezik a leárnyékolt területekre kis teljesítménnyel sugárzó tévéadókat is.

Audio book Amerikában, Nagy-Britanniában, Németországban nagyon népszerű, profitorientált "műsorterjesztési" forma: a népszerű rádiójátékok kazetta- ill. CD-kiadásai, melyet könyvesboltokban lehet kapni. Különösen elterjedt formája nem rádiók műsoraiból kerül ki: ebben egy-egy népszerű színész felolvass egy teljes könyvet (ez a klasszikus audio book - a dramatizált "rádiójáték" forma inkább kivétel). Nálunk leginkább meselemezek formájában volt népszerű az 1970-80-as években.

Audio billboard: egy hangfelvétel elején a felvétel azonosítására szolgáló rövid részlet: a felvett esemény, a riporter neve, a felvétel sorszáma.

Audio news release (ANR): kazetta, amit cégek PR céllal küldenek rádióállomások hírszerkesztőségeibe.

Audio Subcarrier: pl. műholdas adások esetén a segédhangvivő sáv, ahol a tévéadások hangját és rádióműsorokat is közvetítenek.

Automatic Frequency Control (AFC): automatika, mely egy adott frekvencián tartja a rádiót.

Average audience (AA): Azon háztartások száma, melyek egy percre (vagy más időtartamra) egy adott állomást néztek, hallgattak.

Back announce: Az előzőekben hallott műsorszám bemondása.

Beeper: Telefoninterjú. Régen a rádióállomásonak egy kis bip hangot kellett beadnia az előre felvett interjúk elé. Az elnevezés máig él, bár ma már csak a telefoninterjúkra használt.

Besugárzott terület, signal area: az a terület, ahol egy állomás jelei még elfogadható minőségben foghatók.

Binaural, kunstkopf, 3D-sztereó, virtuális sztereó: olyan sztereó hangfelvétel, melyet fülhallgatóval visszahallgatva az ember a valós (eredeti) irányokban érzékeli a hangokat. A rendes sztereó nem a "valós" (ember által hallott) hang-környezetet adja vissza, mert nem veszi figyelembe a következő emberspecifikus jellemzőket: a két fül távolsága miatt

eltérő időben érzékeli a hangot, a fej irányfüggően leárnyékolja a hangokat, így amit az egyik fül hall, a másik sokkal gyengébben hallja, attól függően, hogy honnan érkezett. A normálisan "fekünkben" megszólaló hangok ilyen technikával rögzítve a fejünkön kívül hallhatók. Hangszóróval visszahallgatáshoz az szükséges, hogy a két hangszóró között valamilyen hang-árnyékoló fal legyen, hogy ne keveredjenek a hangok egymással fület érés előtt.

Biofokikus (hang, környezet): Élőlények által keltett hangok. A legtöbb ökológiai fülkének, növénytásulásnak, jellemző környezetnek saját biofonikus környezete van. Különösen párzási időszakban ill. a napfelkelte-naplemente körüli órákban a leggazdagabb a természetes környezetek hang-környezete. Lásd még: geofonikus

Bird (madár): Távközlési műhold angol beceneve. A "Birding" (madaralás) szleng a műholdon át közvetített tévé és rádióműsorokra (pl. élő interjúk, átvett adások). Ha egy állomás képes erre, ennek elnevezése: madarazhatóság (birdability). A "To lose the bird" (elveszteni a madarat) adáskimaradást jelent a műholdas kapcsolatban.

Bite (bájt): Nem azonos a 8 bitet kifejező bájttal. Itt: rövid, ~15 másodperces hangbejátszás (sound bite) egy rádiós vagy tévés hírműsorban. Lehet strong vagy weak.

Boom: mozgatható kar, melyen távolra lógatható be a mikrofon vagy a kamera.

Breaking news: az adott időpontban történő hír.

Broadcast day: Amerikai kifejezés a rádió- vagy tévéadó bejelentkezésétől búcsúzásáig.

BrokoredRádiós formátum. Az állomás adásidejével üzletelő rádiók: a frekvenciát gyakorlatilag más rádióknak adja ki, saját műsort nem sugároz. Van rá hazai példa is.

BTV: Business television.

Bumper: zenei fel- vagy levezetője egy műsornak: magyarul szignál.

Bye-bye: A riporter záró mondata bejelentkezése végén: pl: "That's all from here in Chicago, and now a report from Los Angeles."

C

C sáv: műsorszóró műholdak frekvenciasávja a 3-4 GHz tartományban. Általában Afrikai, távol-keleti műholdak használják. Downlink: 3,7-4,2 GHz, uplink: 5,925-6,425 GHz.

Cablecasting: Kábelén át közvetített műsor

Children (CHD) Rádiós formátum. Gyerekeknek szóló (5-15 éves) műsorokat (zene és próza: mesék, oktatás stb.) sugárzó állomás. Legnépszerűbb példája a Radio Disney, mely a 10-15 éves korosztályt célozza.

Clandestine Radio (klandesztin) Rádiós formátum. Olyan állomás, mely engedély nélkül, egy adott politikai irányzatnak elkötelezett propaganda műsorokat sugároz.

Clear-channel station: Középhullámú állomás az USA-ban, melyet az amerikai Federal Communications Commission (FCC) felhatalmazott arra, hogy az adott frekvenciát "uralja". Általában 50kW a maximum teljesítménye, és másnak 750 mérföldön belül nem adják ugyanezt a frekvenciát.

College - egyetemi rádió Rádiós formátum. Egyetemek diákönkormányzatai által önkéntes alapon üzemeltetett állomás. Az USA-ban külön sávot tartanak fenn nekik a 88 és 92 MHz között. Számos ilyen állomás azonban csak kábelén fogható. Zenei palettájukon a progresszív, alternatív, komolyzene, jazz szerepel.

Comedy Rádiós formátum. Humoros jeleneteket (kabaré) (is) játszó rádió.

Commercial break, commercials: a reklám (hirdetés, advertisement) amerikai

médiabeli megnevezése.

Community - közösségi Rádiós formátum. Egy olyan közszolgálati rádió, mely egy meghatározott közösségnek szól. Pénzügyi háttérét állami támogatás, hallgatói hozzájárulás jelenti. Általában önkéntesek m?ködtetik.

Copywriter: reklámok, hirdetések, promóciós anyagok írója

CPB (Corporation for Public Broadcasting): amerikai (USA) nonprofit magánszervezet, melynek célja az amerikai közszolgálati rádiózás fejlesztése. Az USA Kongresszusának tartozik felelősséggel, közpénzekkel gazdálkodik, melyeket közösségi, közszolgálati rádió és televízióállomásoknak oszt szét az USA-ban.

Credit: A munkatársak, források felsorolása. Műsorszám elején opening vagy head credits, végén closing vagy tail credits.

Cue: egy anyag lelegeje, felvezetése (intro)

Cutaway: rövid szünet egy hálózati műsorban a helyi állomás számára, melyben az saját műsort (ID, reklám, hírek stb) adhat.

Családi óra, family hour: időintervallum amikor - általában 18 és 20 óra közt az USA-ban - a tévé és rádióprogramok erőszaktól és szextől mentesek.

Csatorna, channel (ch): Egy állomásnak kiosztott frekvenciasáv. Az amerikai tévéállomások csatornaszámuk alapján azonosítják magukat (Pl. Duna TV helyett 4-es csatorna).

Csúcsforgalmi idő, Drive time: Reggeli és délutáni órák, amikor sok rádióhallgató autóvezetés közben hallgat rádiót. Általában 6-10 és 16-19h, hétköznap.

Cyber-jocking: helyinek látszó műsor készítése valójában az adott helytől távoli stúdióban. Az USA-ból induló, de már Európában is szinte mindennapos gyakorlat a nagy rádiós hálózatok műsoraiban: az adást egy stúdióban x városban készíti el a műsorkészítő egy vagy akár több távoli helyi rádió számára. A helyi híreket internetről veszi, a helyi pletykákat internetes fórumokból stb. Többnyire kis időbeli késéssel kerül adásba, így az "élő" hírek is.

DAB: Digital Audio Broadcasting, digitális fölfelületi rádióadás.

DAT: Digital audio tape, digitális jelet hordozó magnókazetta

Daytime station: Olyan amerikai középhullámú állomás, mely napkelte előtt 15 perccel kezdhet adni és napnyugta után 15 perccel ki kell kapcsoljon.

DBS (Direct Broadcast Satellite): olyan műhold, mely egyéni műholdvevővel lehetővé teszi adások vételét.

Digitális: a jelek kódolásuk során csak kétféle értéket (0, 1) vehetnek fel.

Downlink: műholdról lesugárzott jelek.

Drop-out or dropout: hangkimaradás, általában piszkos vagy gyűrt magnószalagon.

DX: Distance X, azaz x (ismeretlen) távolság; illetve ismeretlen távolságból érkező rádió vagy tévéadás vétele. Általában: az a hobbi, melyben távoli vagy nehezen vehető rádió vagy tévéállomásokat próbál befogni a hobbista. Alkalmazható minden sávra, még műholdra is (horizonton levő műholdak).

DX-er: Hullámvadász.

Dxpedition: DX-erek találkozója egy jó vételi helyen (távol a városoktól, hegytetőn vagy akár távoli országokban), ahol felállítják készülékeiket és igyekeznek minél több állomást befogni. Lásd még: sound safari.

Educational (EDU) Rádiós formátum. Oktatási m?sorokat közvetít? "iskolarádió"

EQ: equalizer: hangszínszabályzó: a legtöbb reklámban, és ma már sok rádióállomáson mindig a bemondók hangját szabályozzák, azaz bizonyos frekvenciákon felerősítik, máshol legyengítik, hogy jobban hangozzon. A popzenei kereskedelmi rádiók jórésze egész adásidejükben felerősíti a közepes hangfrekvenciákat.

Éter, air: a rádió- és tévéadások (elképzelt) médiuma, közvetítő közege. Innen származik az on the air (adásban) kifejezés. A kifejezés megalkotása óta kiderült, hogy éter nem létezik, hisz a rádióhullámok a vákuumban is terjednek.

Ethnic/International Rádiós formátum. Egy adott etnikai/nemzetiségi csoport zenéjét játszó állomás. Lásd: World Music.

f/x vagy fx: Special effects: különleges effektek.

Fade: elhalkulás, úsztatás. Egy zeneszám végén annak "elúsztatása" is fade, a rövidhullámon tapasztalható elhalkulás is fading

Farm/agriculture Rádiós formátum. A News talk formátum alete, mely f?leg a mez?gazdasági életre koncentrál (búzaárak, marhapiac stb). Napközben hétköznap híreket, hétvégén pedig valamilyen stílusú zenét sugároz, ami általában country, vagy AC esetleg oldies. Általában középhullámon, a mez?gazdasági területeken (vidéki kisvárosok) található.

Feed: Egy nagy hálózat adása helyi állomás számára vagy helyszínről sugárzott adás az állomás számára.

Feliratozás, CC, closed-captioned: Európában teletexten belül, az USA-ban - teletext híján - erre a célra felszerelt tévén látható, esetenként többnyelvű feliratozás. Az USA-ban sokkal gyakoribb, mint Európában.

FM: frekvenciamoduláció. A műsor jelének kódolása a kisugárzott jel frekvenciájának változtatásával történik, miközben amplitúdója változatlan marad. Általában az URH sáv elnevezésére is használják. Az FM1 itt a keleti (65-73 MHz), az FM2 a "nyugati" (88-108) URH sávot jelenti, de előfordul fordítva is. Japánban a két sáv közötti részt használják. Lásd: AM.

Format, formátum: egy rádió (vagy tévé-) állomás jól meghatározható általános arculata, stílusa. Általában a játszott zene négy alapvető paramétere határozza meg a formátumot. Ezek: a zenei stílus, mely azt jelzi, hogy milyen stílusú a játszott zene, függetlenül attól, hogy ezt a rádió hogyan csomagolja. A zenei korszak azt mutatja, hogy mikor volt új az adott felvétel. Az amerikai "current" (mai) az utóbbi 1 évet jelenti, a "Contemporary" (kortárs) az utóbbi 10-15 évre utal, míg az "Oldies" az 50-es évek közepétől a 70-es évek közepéig terjedő időszakot jelenti. Nálunk ismeretlen a "Nostalgia" formátum, mely az USA-ban az 50-es évek előtti zenéket jelenti. A zenei aktivitás szint a szám dinamikus hatását jelzi, a "soft & mellow" (lágy és puha) kategóriáktól a "loud & hard-driving" (hangos és kemény) leírásig. Egyes zenei formátumokba eleve beépítik a zenei aktivitás szintet jelző jelzőt is, pl: "hard rock", vagy "smooth jazz". A zenei kifinomultság (szofisztikáció) azt jelzi, hogy a zeneszám szerkezete és a dalszöveg egyszerű vagy komplex. Bár ezt számszerűsíteni nem éppen könnyű dolog, a zenei kifinomultság (pl. klasszikus vagy slágerzene) gyakran döntő egy állomás célcsoportjának a meghatározásában. Ez a kategória egyben a bemondók stílusát is jelzi.

FS: Foreign Service: Egy ország külföldre sugárzott műsora (DX-rövidítésekben)

Geofokikus: a Föld természetes, de nem élőlények által keltett hangjai (néhány példa: szél zógása, eső, mennydörgés, földrengés, vulkánkitörés, folyó, patak, jég zajlás, jég durrogás, gleccser mozgása, sivatag zenéje stb.). Lásd még: biofonikus

Geostacionárius, geoszinkron: a Föld felett 36 ezer km magasan keringő, egy pontból állni látszó műhold.

HAM: amatőr rádió -s.

HDTV (high definition television, nagy felbontású tévé): a hagyományosnál kétszer akkora sorfelbontású tévéstandard.

Hívójel, Call letters: Amerikában és Ausztráliában ma is élő három vagy négybetűs azonosítása a rádió- és tévéállomásoknak; a rádióamatőrök világszerte használják. A Mississippitől keletre általában W betűvel kezdőnek, tőle nyugatra K-val. A kanadai állomások hívőjele C-vel, a mexikóiaké X-el kezdődik.

Holttér, dead spot: olyan hely, ahol egy rádióadó elméleti hatótávolságán belül sem lehetséges a vétel; pl. egy hegy árnyékolása miatt.

HS: Home Service: Egy ország belföldre sugárzott műsora (DX-rövidítésekben)

ID: állomásazonosítás (identification), pl: Kossuth Rádió, Budapest. Kereskedelmi rádióknál iratlan szabály a 6 percenként kötelező ID.

Infomercial: hirdetés és információ együtt

Infotainment: tévé vagy rádióprogram, mely a híreket és szórakoztató műfajokat (interjúk, kommentárok stb) kombinálja: szórakoztatva informálja a nézőt.

Interval Signal, I/S: szünetjel (DX-rövidítésekben)

IRC: International Postal Reply Coupon, nemzetközi válaszbélyeg, melyet akkor kell vásárolni apostahivatalban, ha választ várunk leveleinkre; különösen a szegényebb állomásoknak vagy országokba címzett leveleinknél.

Jingle: szignál, mely egy fülbemászó dallamra épül.

Kilociklus (kc): 1000 ciklus másodpercenkéntm, azaz 1000 Hz, 1 kHz. A kilociklus a kHz régies elnevezése.

Kinescope: egy kisugárzott tévéműsor-filmen.

Konzerv, canned: előre felvett anyag, melyet rádió vagy tévéállomások akár többször is megismételve sugároznak.

Ku sáv: műsorszóró műholdak frekvenciasávja a 11-12 GHz tartományban.

Kulcsállomás, Key station: egy hálózati programnál az az állomás, ahonnan a program ered.

Kunstkopf, Lásd: binaural

Letterbox: szélesvásznú filmek tévés bemutatásakor alul és felül fekete csík látható, hogy a mozi eredeti arányait megőrzzék. Ezt a képernyőt hívják "postaládának".

Licence fee: előfizetési díj, pl. a BBC-nél. A díjat mindenkinek fizetnie kell. "Cserébe" a közszolgálati rádió és TV nem sugároz reklámot, így nem kell megfelelnie a reklámozók igényeinek és teljes műsoridejében közszolgálati feladatot láthat el. A hallgatóknak viszont meg kell felelni, tehát a minél nagyobb hallgatóság elérése itt is alapérv. Nálunk eltörölték; helyette állami támogatást kapnak a közszolgálati médiumok, tehát nem közvetlenül,

hanem csak közvetve, az adókon keresztül kapják a pénzt a hallgatóktól; a végső szó a politikusok döntésétől függ.

Log: Dx-elésben: egy adott napon (időszakban) fogott állomások adatainak naplója.

LW: hosszúhullám, long wave. Magyarországon nem használt sáv.

Media literacy (Critical ~): Média-iskolázottság. Az általános műveltség azon része, mely segítségével az ember képes a médiumokat megfelelően, "kritikus hozzáállással" használni, illetve képes a médiatájképen belül megtalálni az általa igényelt műsorokat. Néhány országban, különösen a televízió vonatközösítésében a közoktatásban tanított tárgy.

Middle break: Egy műsor kellős közepén a reklám vagy állomásazonosító szünet.

MON Monitorozó kétirányú kommunikáció, általában 30 MHz felett: a rendőrség, mentők, tűzoltók, katonai, tengerészcsapok.

MOS: Man on the street. Az utca embere.

M-S: Különleges dupla mikrofon a környezet hangjainak "holisztikus" rögzítésére, azaz egyfajta hangó hologram. Az egyik mikrofon szív alakú, a másik nyolcas alakú karakterisztikájú, azaz más irányból és távolságból érkező hangokra érzékeny. A rögzített hangból különféle keverések segítségével igen változatos hangzások állíthatók elő, mintegy szimulálva az eredeti természetet és a "belelógatott" különféle mikrofonokat. Hagyományos sztereó hangzás is kikeverhető belőle.

MW, középhullám: Európában 531-1602, Amerikában 530-1700 kHz-ig terjedő sáv.

Narrowcasting: egy meghatározott közönségnek szóló (szakosodott) rádió- vagy tévéadás.

Netcasting, streaming: Interneten át közvetített műsor

Network time: egy időszak, amikor a helyi állomás a hálózati (központi) műsort sugározza.

News / Information (hírek) Rádiós formátum. Egész nap híreket sugároz, általában 10-15 perces blokkokban, amikor ismét híreket -időjárás - közlekedést stb. mondanak. A csúcsidőn kívül hosszabb lélegzetű műsorok is szerepelhetnek adásában, de ez esetben News Talk állomásnak nevezik. A News Information állomásokon általában nincs betelefonálós műsor. Az USA-ban általában minden nagyvárosban egy hírrádió található, az esetek nagy többségében a középhullámú sávban. Sok ilyen rádió műholdon keresztül egy központból kapja az adást. Az amerikai definíció szerint a BBC nemzetközi adásai ebbe a kategóriába tartoznak.

News Talk Rádiós formátum. Helyi, körzeti és nemzetközi híreket, valamint sporthíreket, időjárásjelentést és közlekedési híreket sugárzó állomás, mely betelefonálós és egyéb beszédműsorokat is közvetít. Sok közülük a helyi sporteseményeket (Amerikában baseball) élőben közvetíti. Az amerikai definíció szinte ennek az egyik variációja a "full service" formátum, mely a mi közszolgálati rádióknak felel meg: hírek, prózai és zenei műsorok keveréke, "konzervatív" stílusban. Amerikában ez a formátum spanyol nyelvű változatban is ismert. Többségük középhullámon sugároz.

News/Talk-business vagy News-Talk-Financial Rádiós formátum. A News talk formátum a legegyszerűsége, mely tematikájában az üzleti világra koncentrál. Általában csak a nagyobb városokban található, a középhullámon. Európában is fogható műholdról a New York-i Bloomberg News Radio.

NPR (National Public Radio - Nemzeti Közszolgálati Rádió): amerikai nonprofit

magánszervezet, melyet 1970-ben alapítottak. Műsorokat készít, orszot szét, a közszolgálati rádiós műholdrendszer üzemelteti, tagrádióinak képzést, műszaki segítséget stb. biztosít.

NTSC: Amerikában és Japánban használt 525 soros tévésabvány.

Off the air: az adás vége, nincs adásban

On the air: adásban, lásd: éter

Ökoakusztika, acoustic ecology: Az élőlények és a hangok kapcsolata: annak kutatása, hogy milyen hangzó környezetet hoznak létre az élőlények, az milyen ritmusban váltakozik és hogyan hat az ember hangjainak megjelenése az élőlények életére; illetve magára az emberre.

Package, összeállítás: általában 45 ,ásodpertől 2,5 percig terjedő hosszúságú tévés vagy rádiós összeállítás; lehet 2-5 részből álló is.

PAL: Phase-alternation system. Európai, 625 soros tévésabvány.

Pay television (pay TV, fizetős TV): Előfizetéses tévécsatorna. Hívják subscription televisionnak (STV) is.

Pay-per-view TV (PPV): olyan megoldás, ahol a néző csak azért a műsorért fizet, amit valóban meg is nézett.

Phone-in Betelefonálás műsor. Más interaktív lehetőségekkel is élhet, pl. e-mail és SMS, azaz a brit szóhasználatban "text".

Personality Rádiós formátum. Olyan állomás, mely a rádión szereplő személyiségekre (bemondók, hostok, műsorvezetők) alapozza népszerűségét. Általában szórakoztató (humoros, parodisztikus, szatírikus) stílusúak, vagy a politikai-közéleti események kommentátorai. A zenei és más elemek sem maradnak ki ezekből a műsorokból.

Pilot: egy nagy tévétársaság vagy hálózat számára készített sorozat prototípusa, melynek sikere vagy bukása dönti el, hogy a társaság megveszi-e a sorozatot.

Pirate Radio Rádiós formátum. Kalózárádió, mely többnyire zenét sugároz lásd még: Clandestine Radio

Pislogás, blanking: a tévé szkennelési folyamatban az a rövid időszak, amíg az elektronnyaláb visszatér a jobb sarokból a balba, ill. az alsó sarokból felülre. (Gyakorlatilag ez egy fekete sávot ad ki, mely a kép teteje felett ill. a kép alatt látható, ha fut a kép). Ez alatt tehát képinformációt nem sugároznak, viszont itt történik a teletext vagy feliratozás adatainak sugárzása.

Playlist, játszási lista: előre felvett, meghatározott sorrendbe rendezett zeneszámok, reklámok stb.

Political Rádiós formátum. Az amerikai leírás szerint Franciaországban és a "kevésbé er?teljes médiaszabályozású" országokban ismert formátum, mely híreket és információkat sugároz, ami az anyaszervezet értékrendjét közvetíti.

Presenter, Radio Presenter, Host, Anchor, DJ A műsorvezető különféle elnevezései (Host: vendéglátó, Anchor: horgony, aki a "biztos alap" a műsorban, akire támaszkodni lehet).

PRI (Public Radio International): Nonprofit rádióhálózat Amerikában. 1983-ban alapították, központja Minneapolis, Minnesotában van. A helyi közszolgálati és közösségi rádiók számára készít műsorokat.

Promo: A promóció rövidítése: az állomás saját magát reklámozó mindenféle aktivitása, műsora.

Prompter, TelePrompTer: olyan készülék, mely a hírolvasó, bemondó, színész számára egy képernyőre pár soronként kiírja a mondandó szöveget, s ami a nézőnek láthatatlan. Általában a kamerára van szerelve, így a bemondó a kamerába néz és így tudja olvasni szövegét.

Public Service / Közzolgálati Rádiós formátum. Általában államilag finanszírozott "full service" állomás, mely mindenféle m?sorot sugároz. Költségvetését el?fizetési díjakból is fedezheti. Az USA-ban 1967 óta létezik, amikor a National Public Radio (NPR)-t részben állami támogatással megalapították. Az NPR bevételének másik része a hallgatók adományai. Ma már számos más közzolgálati (Public) rádiós szervezet is létezik. A hír és információs m?sorokon kívül komolyzenét és jazzt is közvetítenek, és elég sokszor a BBC m?sorait is átveszik.

Public service announcement (PSA or P.S.A.): Kb. a társadalmi célú hirdetés amerikai megnevezése.

Q rating: Az amerikai TVQ/Marketing Evaluations Co. mérőszáma, mely a programok, színészek, bemondók, közzzereplők stb. ismertségét méri.

QSL lap: távolsági (DX) vétel esetén a rádióállomásnak írt vételi jelentés visszaigazoló lapja. Képeslaphoz is hasonlíthat, de hivatalos levél is lehet, melyben a rádió vagy tévétársaság igazolja, hogy valóban az ő adását vette a hullámvadász (DX-er). Minden társaságnak egyedi megjelenésű QSL lapja van.

QTH: a vétel helye

Religious (vallási) Rádiós formátum. Ezek stílusa nagyon változatos lehet. F? célja, hogy pozitív gondolkodásra készítsen, és lelki épülésre. Híreket, beszélget?s m?sorokat, oktató adásokat és zenét is sugároznak. Amerikában az egyetemi és közösségi rádióknak fenntartott 88-92 MHz-es sávban sugároznak. Nálunk ilyen a Magyar Katolikus Rádió.

S/off: Adászárás (sign off) (DX-rövidítésekben)

S/on: Adáskezdés (Sign on) (DX-rövidítésekben)

Satellite news (vagy newsgathering) jármű (SNF): Olyan kis furgon, melyről műholdra lehető fel program vagy vehető le onnan. Star trucknak is nevezik. Általában mini vágószobát is tartalmaz.

Sávszélesség, bandwidth: az elektromágneses spektrum egy darabja (alsó és felső frekvencia közti különbség). Általában rádió- vagy tévéállomások sávszélességéről beszélünk, ahol ez az érték meghatározza, hogy mekkora információmennyiség sugározható ki, azaz a műsor milyen minőségben fogható; ill. két állomás milyen messze van egymástól az elektromágneses tartományban.

Shotgun: rövid, velős szignál.

Sign off: Adászárás

Sign on: Adáskezdés

Simulcast: egy műsor egyidejű sugárzása egy tévé és egy rádióállomáson vagy két (vagy több) rádióállomáson (általában AM és FM).

SINPO vagy SINFO kód: A DX-vétel értékelése különböző szempontok szerint 5-fokú skálán. (DX-rövidítésekben) Signal strenght (erősség), 1: nagyon gyenge - 5: nagyon erős

Interferencia, zavarok: 1: extrém erős - 5: nincs; Noise (légköri zajok pl. villámlás): 1: extrém erős - 5: nincs Fading (elhalkulások): 1: nagyon gyors (60+/perc) 2: gyors: (20-60/perc); 3: közepes (5-20/perc); 2: lassú (1-5/perc); 5: nincs; Overall (általános): az az érték, mely alatt egyik másik adat sem szerepel (azaz ha van pl. 2-es, akkor maximum 2-es adható).

Sound Safari Olyan kirándulás vagy tanulmányút a "vadonba", melynek célja a természet hangjainak hallgatása és rögzítése. Lásd még: DXpedition.

Spanish Rádiós formátum amerikai megnevezése. Főleg az USA-ban és természetesen Dél-Amerikában található rádiós formátum, a legkülönbözőbb alformátumokkal. Az USA-ban spanyol hírrádió, tejano zenei rádió, karib-szigeti zenéket sugárzó tropical stb. alformátumai ismertek.

Spektrogram Hangok és időbeli változásuk vizuális ábrázolása. Az x tengelyen az idő, az y tengelyen a hangmagasság (frekvencia) van feltüntetve. Jól láthatók és elkülöníthetők rajta az emberi hangok, a zajok, vagy akár az egyes fajra jellemző madárhangok is.

Sports Rádiós formátum. Élő sportközvetítésket és sporthoz kapcsolódó műsorokat (híreket, talk show-kat, játékokat) sugárzó állomás (All-Sports)

Spot: rövid adásdarab, általában 60 másodperc vagy kisebb, melyet műsorszámok között használnak.

Stand-up: Helyszíni riport, ellentétben a stúdióbelivel.

Student diákrádió Rádiós formátum. Helyi gimnázium vagy középiskola diákönkormányzatai által önkéntes alapon üzemeltetett állomás

Superstation: Amerikai elnevezés: egy helyi tévéadás, melyet műholdon át több másik piacra is közvetítenek. A szó levédett tudajdona a WTBS-TV-nek

SW Shortwave, rövidhullám: 1.6 -30 MHz.

Szörfölés, channel surfing: a nézők vagy hallgatók gyakori csatornaváltása egész addig, amíg valami olyat nem találnak, ami megragadja a figyelmüket; illetve a reklámok elkerülése csatornaváltással. A távirányító teszi lehetővé. Következménye, hogy a tévé- és rádióműsorokat rövid, pár perces blokkokba osztják, hogy a néző/hallgató bármikor be tudjon kapcsolódni, illetve hogy a 30 másodperces reklámokat 15 másodpercesekké bontják szét.

T1: 1.5 Mbps sebességű Internet-kapcsolat.

T3: 45 Mbps sebességű internet-kapcsolat.

Talk (beszéd) Rádiós formátum. Olyan állomás, mely egy vagy több műsorvezetővel a közéleti-politikai kérdésekről készült prózai műsorokat sugároz, többnyire egy bizonyos politikai ideológiához kötődve. Gyakoriak a stúdióvendégek vagy a betelefonáló műsorszámok (lásd pl: "Beszéljük meg"). A telefonos műsorokban a szakértőkből az "utca emberéig" széles spektrum megszólalhat. Egészségi, pénzügyi illetve Amerikában az autózással kapcsolatos tanácsok különösen népszerűek. Általában középhullámon (AM) sugároznak, de a nagyvárosokban az FM sávban is található (általában városonként egy). Ha az egész óránál gyakrabban sugároz híreket, News Talk állomásnak nevezik. (Hírek a zenei állomásokon egyáltalán nincsenek). Amerikában számos Talk állomás sugároz "szindikált" (általában betelefonáló) "coast to coast" műsorokat, melyeket többszáz rádió egyidejűleg közvetít az egész USA-ban (Mancow, Limbaugh, és Stern Show)

Taps, applause: stúdióban közönség előtt felvett adásoknál (vagy később rákeverve) elhangozhat taps. A tapsmérő a taps hangerejét méri, de a kívánt hangerőt is beállíthatja.

Egy forgatókönyvben a tapsor azt a szünetet jelzi, ahol a tapsot kérik vagy várják a műsorvezetők.

Teaser: figyelemfelkeltő spot egy tévés show előtt, mely erre hívja föl a nézők figyelmét.

Teletext, képűjság: a tévén megjeleníthető, "on demand" alapon lehívható oldalú szöveges és ASCII karakteres illusztrációkat megjeleníteni képes szolgáltatás.

Tent pole: olyan műsor, mely annyira sikeres, hogy a hallgatóság/nézők egész este ugyanazon az állomáson maradnak miatta.

Terjedés: DX-er kifejezés: "terjedés van" - akkor mondjuk, ha az ionoszféráról visszaverődött rádióhullámok foghatók az FM sávban. Általában nyáron, a nappali órákban tapasztalható.

Terminátor: a nappal és éjszaka határvonala a Földön.

Testvérállomás, Sister station: Olyan állomások, melyek tulajdonosa ugyanaz az egy cég.

Time Signal, T/S, Exact Time: időjelzés, pontos időjelzés (DX-rövidítésekben)

TIS ('Traffic Information Systems') Nagyvárosok kisteljesítmény?, csak közlekedési híreket sugárzó állomásai.

Tourist Rádiós formátum. A turista rádiók kisteljesítmény?, turistainformációkat sugárzó állomások, melyek m?sora el?re felvett, állandóan ismétl?d? blokkokból áll.

Transcript: egy rádió- vagy tévéműsor szöveges (gévelt), szó szerinti átírása.

Transponder: távközlési műholdak egy berendezése, mely fogadja a földi jelet és visszasugározza azt.

Tune signal: szünetjel

Tunnel radio: Amerikában több nagyvárosban az alagútakban sugárzó rádiók.

Uplink: műholdra felküldött jelek

Variety Rádiós formátum. Számos különböz? formátumot vegyít? állomás.

Vételi jelentés: Dx-erek jelentése a hallott/látott állomásnak, QSL lap kérésével együtt. Ennek tartalmaznia kell: A hullámvadász neve, a vétel helye, vételi frekvencia, időpont, helyi idő, UTC idő, a vett adásrészlet részletes leírása, SINPO kód, a vevőkészülék típusa, az antenna típusa, egyéb berendezések, saját cím.

Vocal group: a szignálokat feléneklők

Vox Pop (vox populi): Az utca hangja. Bármilyen kérdés az "utca emberének" feltéve. Általában többféle "kiegyensúlyozott" válaszokból készül összeállítás, ami adásba kerül.

Wildtracking Helyszíni "vágóhangok" (környezeti zajok) felvétele

Zajmentes időszak, noise free interval Olyan időszak, amikor a természetben nem lehet semmilyen mesterséges hangot hallani. Egyre ritkább, különösen az autók és repülők miatt.

Zajszennyezés, noise pollution Viszonylag frissen felmerült fogalom, mely szerint a környezet zajjal is szennyezhető. Különösen figyelnek rá a repülőterek környékén, hangos popzenei koncertek környezetében, de a természetes környezet élőlényeit is zavarhatja a zaj. Bizonyos, utcán sokszor hallható, különféle cégek autóinak "kikiáltást" helyettesítő "szignálzenéi" vagy akár egy metróban túl sokszor szóló háttérzene is zavaró lehet, így zajszennyezésnek tekinthető.

Zenei formátumok: lásd a zenei szótárunkban!

Számok

73 - DX-er üdvözlés és jókívánság (eredetileg morze-kódban).

88- Hölgyek DX-er üdvözlése (eredetileg morze-kódban).